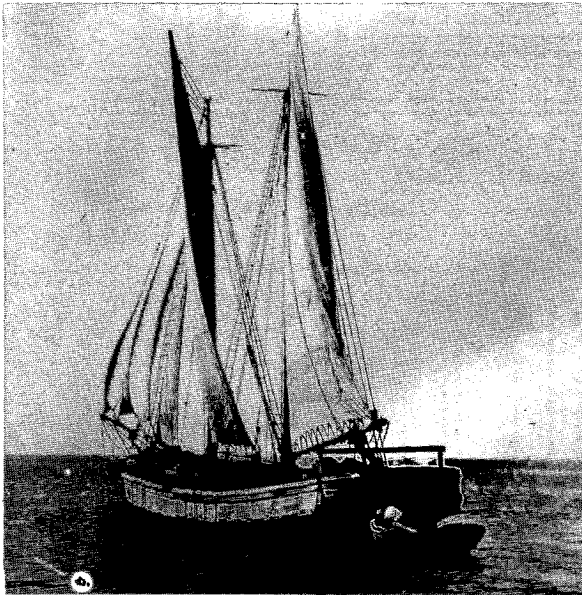


Δρος ΙΩ.Δ. ΚΑΝΔΗΛΗ
Χημικού

Η ΕΛΛΑΔΑ

ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΕΖΗΣΑ ΚΑΙ ΤΗ ΓΝΩΡΙΣΑ

(1920 - 1940)



ΑΘΗΝΑ 1990
ΤΑΣΟΣ ΠΙΤΣΙΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ
ΕΠΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΟΣΙΑΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ
ΘΕΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- ΜΗΛΙΕΣ.** Σημαντικό πνευματικό κέντρο διαφωτισμού κατά τούς τελευταίους πρό του 1821 χρόνους. Πρώτη έκδοση (Σελίδες 56 εικόνες 27) Ἀθήνα 1985.
- ΜΗΛΙΕΣ.** Σημαντικό πνευματικό κέντρο διαφωτισμού κατά τούς τελευταίους πρό του 1821 χρόνους. Δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη μέ νεώτερα στοιχεῖα καί εικόνες (Σελίδες 96 εικόνες 46) Ἀθήνα 1987.
- Η ΑΘΗΝΑ ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΕΖΗΣΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΡΙΣΑ** (Σελίδες 158 εικόνες 96) Ἀθήνα 1987.
- Η ΕΛΛΑΔΑ ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΕΖΗΣΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΡΙΣΑ (1920-1940).**
Ἐντυπώσεις καί εικόνες ἀπό παλαιότερες περιοδεῖες μου.
Ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ προηγουμένου περί Ἀθήνας (Σελίδες 224 εικόνες 98) Ἀθήνα 1990.
- 50 ΧΡΟΝΙΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΧΗΜΙΚΩΝ** Ἰούλιος 1924 - Ἰούλιος 1974 (Σελίδες 132 εικόνες 80) Ἀθήνα 1974.
- ΟΙ ΘΕΜΕΛΙΩΤΑΙ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ** καί ἡ ἐποχή τους (Σελίδες 184 εικόνες 127) Ἀθήνα 1976.
- ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΤΩΝ ΘΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ 1895-1950** (Σελίδες 32 εικόνες 30) Ἀθήνα 1977.

Ἀφιερῶται
στὴν Ἱερὴ Μνήμη
τῆς ἀλησμόνητης συντρόφου μου
ΜΑΡΙΚΑΣ ΙΩ. ΚΑΝΔΗΛΗ
(τό γένος Βασ. Σακελλαρίου)
Καθηγητρίας Φυσικῶν Ἐπιστημῶν
1912-1954

Η ΑΘΗΝΑ ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΕΖΗΣΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΝΩΡΙΣΑ

Ἀποτελεῖ τό πρῶτο μέρος τῆς σειρᾶς τῶν ἀφηγήσεων τοῦ συγγραφέα γιά τά περασμένα χρόνια τῆς πατρίδας μας. Μεταξύ τῶν κριτικῶν πού δημοσιεύθηκαν γι' αὐτό τό βιβλίο του καί ἡ ἐπόμενη τοῦ Σόλωνα Μακρῆ (περιοδικό «Νέα Ἐστία» τεῦχος 15.10.1987) μᾶς δίνει τό γενικώτερο νόημα τῆς συγγραφικῆς προσφορᾶς τοῦ Ἰω. Δ. Κανδήλη:

Μετά τόν Δημ. Καμπούρογλου καί τόν Πολ. Δημητρακόπουλο δέν εἴχαμε σημαντικούς ἀθηνολάτρεις καί ἀθηνολόγους. Ἴσως ἐπειδή μόνον ἡ Παλιά Ἀθήνα —ὡς τό πρῶτο τέταρτο τοῦ αἵωνα, δηλαδή τό ἀνύπαρκτο σήμερα «ἰοσπεφές ἄστυ» στάθηκε ἄξιο λατρείας καί ἀποθανάτισης— καί οἱ ζηλωτές του ἔφυγαν μαζί του. Γι' αὐτό, προσφέρει ἕνα πολύτιμο βοήθημα στή γνώση τῆς πόλης μας ἀπ' τούς νεότερους —καί μιᾶ εὐκαιρία... νά κλαῖμε γι' αὐτήν, οἱ ἐλάχιστοι πιά παλιοί ἀθηναῖοι— ὁ κ. Ἰω. Κανδήλης, μέ τά ὠραῖα δοκίμιά του καί μέ τό τελευταῖο αὐτό βιβλίο του, γιά τίς χάρες τῆς παλιάς Ἀθήνας.

Ἀλλά τό βιβλίο του ἀξίζει τόν ἔπαινο καί γι' ἄλλο λόγο. Εἶναι τό παθητικό ὁδοιπορικό μᾶς εὐαίσθητης ψυχῆς στούς χαμένους τόπους, πού τούς ἀγλαΐσε ἡ μνήμη τῆς νιότης μας. Γιατί πραγματικά, ἡ ὁμορφὴ παλιά μας Ἀθήνα εἶναι ἡ ὁμορφὴ παλιά ζωὴ στά χῶματα αὐτά, ὅπου ἡ καρδιά μας εἶχε ἀκόμα μεγάλο χῶρο γιά αἰσθήματα καί οἱ ἰδέες εἶχαν ἀξία. Ὅπου τό μικρό περίγυρο: τό ταπεινὸ σοκάκι, ἡ ἐρημικὴ πλατεία, τά δύο «ρέματα», τοῦ Ἰλισσοῦ καί τοῦ Κηφισοῦ, ἕνα πολυκαιρισμένο οἰκοδόμημα καί οἱ πελώριες ἀλάνες ἀνάμεσα στ' ἀνάρια σπίτια, ὅπου ἀναπτύσσονταν ὁμαλά στό λεύτερο παιχνίδι τά παιδιά καί πάνω ἀπ' ὅλα ἡ «γειτονιά» στά κράσπεδα τῆς πόλης πού συγγένευε, πού ἀδελφῶνε τούς ἀνθρώπους, στή χαρὰ καί στήν πίκρα τους, ἀκόμα καί τά μεγάλα πολιτικά καί ἔθνικα γεγονότα, πηγὴ ἀστεϊρευτῆ φλογερῆς «συζήτησης» κι' ἐγκαρδίωσης, ἔστω ἂν γίνονταν κάποτε καί αἰτίες «διχασμοῦ» —ὅλα αὐτά ἀποτελοῦσαν θεμέλιες πέτρες καί δυνάμεις στή διαμόρφωση μᾶς ἀνθρωπίντερης κοινωνίας. Καί ὅπως εἶχα γράψει πάλι, τά δοκίμια τοῦ κ. Ἰω. Κανδήλη συγκινοῦν τόν ἀναγνώστη ἐπειδὴ ἀναβιώνουν, πρόσκαιρα ἔστω τὴν ἀδιαίρετη εἰκόνα ἀνθρώπου-πόλης, πού ἔχει διασπαστεῖ καί ἀποχρωματιστεῖ ἐντελῶς σήμερα.

Φυσικά τό «ρετρό», οἱ ἀναδρομές στά χρόνια τῆς νιότης, πού τροφοδοτοῦν θεματολογικά κι' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς λογοτεχνίας, εἶναι ἡ τυπικὴ καί συγγνωστὴ ἀδυναμία τῶν... ἠλικιωμένων, ἄς ποῦμε. Ἡ φύση μᾶς σπρώχνει,

πρός παρηγορίαν, νά διογκώνουμε, νά ἐκτείνουμε σέ πλάτος, τήν ἀνελέητα πεπερασμένη σέ μάκρος ὕπαρξή μας. Κι' ἕνας τρόπος — ὅταν δέν τό πετυχαίνουμε μέ μιὰ βαρύνουσα κι' ἐξουσιαστική παρουσία ἀνάμεσα στούς συνανθρώπους— εἶναι νά γυρνᾶμε στά περασμένα, νά «ξαναζοῦμε» μιὰ ἀνεπίστροφη ζωή, πού συχνά τή μεγαλύνουμε καί τήν ἐξωραΐζουμε. Μά οἱ μνήμες καταδολιεύονται κάποτε τή μοίρα μας. Κι' ἕνα ἀποτέλεσμά τους εἶναι νά νιώθουμε χαμένοι καί διάποροι, νά αἰσθανόμαστε «ξένοι», στό γεμάτο αἰχμές καί ἐξουθενωτικό μέ τήν τραχύτητά του, σήμερα. Καί ἀπ' τό κείμενο τοῦ κ. Κανδήλη διαφαίνεται πώς ὁ συγγραφέας ἀνήκει στό τραγικό εἶδος ἐκείνων πού ζοῦν γιά νά θυμῶνται καί θυμοῦνται γιά νά ζοῦν. Ἄλλά μέ τίς ὠραῖες περιγραφές τοπίων χώρων, σημαντικῶν γεγονότων καί ἐπιφανῶν προσώπων ἐκείνου τοῦ καιροῦ, κατορθώνει νά εἰσάγει καί τόν ἀπληροφόρητο ἀναγνώστη στό κλίμα ἐνός διαφορετικοῦ τρόπου ζωῆς καί νά τοῦ ἐμφυσάει τό ἄρωμα μιᾶς «ἀνεπανάληπτης» ἐποχῆς. Μέ δύο λόγια, μᾶς κάνει οἰκεῖο ἕναν ὠραῖο κόσμο πού μολονότι στερημένος ἀπ' τά πολλά «ἀγαθά» καί τίς «εὐκολίες» τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ — πού τόσο δυσκολεύουν περιπλέκουν καί ἀποπροσωποποιοῦν τή ζωή μας— χαιρόταν ὡς τά μύχια τῆς ὕπαρξης, ὅλα ἐκεῖνα τά μικρά καί «ἀσήμαντα» πράγματα τῆς καθημερινότη-
τας, δίνοντάς τους βάρος καί νόημα, ἐνῶ ἤξερε ν' ἀποτιμᾶει σωστά καί τά μεγέθη τῶν ἀποφασιστικῶν γεγονότων τοῦ καιροῦ του. Πρέπει βέβαια νά σημειωθεῖ πώς ἡ ἀξία τοῦ βιβλίου ὀφείλεται καί στήν ἀνετη διατύπωση μέ μιὰ «συνεπῆ» δημοτική, στήν ὀξυδερκῆ ματιά τοῦ συγγραφέα καί στήν παραστατικότητα τῆς ἀφήγησής. Ἄλλά καί στίς σπάνιες φωτογραφίες πού τή συνοδεύουν.

ΣΟΛΩΝ ΜΑΚΡΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
1. Βόρειος Εϋβοία (Χαλκίδα, Ροβιές, Αϊδηψός, Μονή Γέροντα, Ἁγία Ἄννα, Ἀχμέτ Ἀγᾶ).	11
2. Ἁγιον Ὀρος (Θεσσαλονίκη, Δάφνη, Καρυαίς, Μονές Ἀγίου Ὀρους)	20
3. Κρήτη (Ἡράκλειο, Κνωσός, Φαιστός, Ἁγιοι Δέκα, Μέλαμπες, Μονή Πρέβελη, Ρέθυμνο, Χανιά, Ἁγιος Νικόλαος)	42
4. Καλάμαι - Μαγούλιανα (Παραλία Καλαμῶν, Καρκαλοῦ, Μαγούλιανα)	59
5. Σπάρτη - Μυστράς (Ἄργος, Ναύπλιον, Μυκῆναι, Τίρυνθα, Τρίπολη, Σπάρτη, Μυστράς, Ταῦγετος).	72
6. Δυτική Πελοπόννησος (Αἴγιο, Πάτρα, Κυλλήνη, Ἀρχαία Ὀλυμπία, Κρέστενα, Καϊάφα, Πύλος)	86
7. Καλάβρυτα (Διακοφτό, Καλάβρυτα, Ζαχλωροῦ, Μονή Ἀγίας Λαύρας, Μονή Μεγάλου Σπηλαίου).	98
8. Βυτίνα (Τρίπολη, Ἄλωνίσταινα, Μαίναλον, Βυτίνα, Βαλτεσινίκον)	111
9. Ἀργοσαρωνικός (Αἴγινα, Σπέτσες, Ὑδρα)	119
10. Αἰγαίον (Σαντορίνη, Σύρος, Κύθνος, Μύκονος, Μῆλος, Σάμος, Ἴκαρία, Φοῦρνοι, Κίμωλος, Σκύρος, Λέσβος)	127
11. Κέρκυρα (Πόλη Κέρκυρας, Ἀχιλλεῖον, Παλαιοκαστρίτσα, Καρουσάδες)	153
12. Κεφαλλονία - Ἰθάκη (Ἀργοστόλι, Ληξούρι, Αἴνος, Πόλη Ἰθάκης, Μονή Καθαρῶν Ἰθάκης)	163
13. Μακεδονία (Θεσσαλονίκη, Βέροια, Νάουσα, Ἔδεσσα, Καστοριά, Φλώρινα)	175
14. Βόλος - Πήλιον (Βόλος, Πορταριά, Χάνια, Μηλιές, Τσαγκαράδα, Ζαγορά)	187
15. Μετεώρα (Καλαμπάκα, Μονές Μετεώρων, Κοίμηση Θεοτόκου)	195
16. Αἰτωλοκαρνανία (Κρυονέρι, Μεσολόγγι, Ἀγρίνιο, Κατούνα, Ἀμφιλοχία)	201
17. Ἠπειρος (Ἄρτα, Πρέβεζα, Ἐμίν Ἀγᾶ, Πάργα)	209
18. Στερεά Ἑλλάδα (Δίστομο, Ἀράχοβα, Δελφοί, Ἀμφισσα, Ἰτέα, Γαλαξίδι, Λαμία, Καρπενήσι, Μικρό Χωριό, Μεγάλο Χωριό, Ναύπακτος, Ρίον - Ἀντίρριο)	215

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὴν Ἑλλάδα μας τὴν ἀγάπησα ἀπὸ πολὺ νέος μὲ ἀληθινὸ πάθος. Ἄπὸ παιδί ὑπῆρξα μελετητὴς ἀκούραστος τῆς ἱστορίας καὶ τῶν παραδόσεών της καὶ λάτρης τῶν φυσικῶν καλλονῶν της. Ἐρασιτέχνης φωτογράφος ἀποτύπων ἀπὸ τὸ 1914, μὲ τὸ φακὸ τῆς μηχανῆς μου, ὅλα ἐκεῖνα πού ἔβλεπα, ἀγαποῦσα καὶ θαύμαζα.

Ἀρχικὰ ἐγύριζα κάθε γωνιά τῆς Ἀθήνας, κατόπιν τῆς γύρω Ἀττικῆς καὶ ἀργότερα τῆς ὑπόλοιπης εὐρύτερης πανέμορφης ἑλληνικῆς ὑπαίθρου. Συνεχῶς περιόδευα, παρατηροῦσα καὶ φωτογράφιζα.

Ἀρχίζοντας ἀπὸ παιδάκι καὶ συνεχίζοντας ἔκτοτε κατὰ τὰ ἀκολουθήσαντα 75 χρόνια, τὸ προσωπικὸ μου ἀρχεῖο φωτογραφιῶν, ὑπολογίζω νὰ ἀριθμεῖ σήμερα περὶ τίς 13.000 πλάκες. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀποτύπωση τῆς ζωῆς μου φυσικὸ εἶναι νὰ παρουσιάζει μεγάλο προσωπικὸ ἐνδιαφέρον, ἴσως ὁμως καὶ κάποιον γενικώτερον. Ν' ἀποτελεῖ μιά ἀναφορά πρὸς τὰ περασμένα χρόνια τῆς Πατρίδος μας, τὰ χρονολογούμενα πρὸ 50ετίας καὶ τὰ ἀκόμη παλαιότερα.

Ἰπὸ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἀποφάσισα τὴν παροῦσα ἔκδοσι. Περιλαμβάνει τίς ἀναμνήσεις ἀπὸ τίς ἀνὰ τὴν ἀγαπημένη Πατρίδα περιηγήσεις μου κατὰ τίς δεκαετίες τοῦ 1920 καὶ τοῦ 1930 καὶ εἰς συμπλήρωσι αὐτῶν ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ ἀπὸ τὸ τεράστιον πλῆθος τῶν φωτογραφιῶν πού, γυρίζοντας καὶ βλέποντας, τράβηξα κατὰ τὰ ταξίδια μου ἐκεῖνα. Ἄπὸ αὐτὴ τὴν πλευρὰ εἶναι μιά ἐπιλογὴ δειγματοληπτικὴ τῆς ἐρασιτεχνικῆς φωτογραφικῆς ἀπασχολήσεώς μου κατὰ τὰ ἀντίστοιχα χρόνια.

Μὲ αὐτὲς τίς προσωπικὲς ἀναμνήσεις καὶ τίς προσωπικὲς φωτογραφίες πού παρουσιάζω, πιστεύω, πὼς εἰκονίζω τὴν Ἑλλάδα μας, ὅπως ἐγὼ μὲ τὰ ἰδικά μου μάτια τὴν εἶδα. Τὴν Ἑλλάδα τὴν τότε μοναδικὴν σὲ γραφικότητα, σὲ φυσικὴ ἀνεπιτήδευτη ὁμορφιά καὶ ἀπλή κατὰ τὰ μέσα καὶ τρῶς τρόπους διαβιώσεως τῶν ἀνθρώπων της. Οἱ συνθῆκες ζωῆς, μὲ τίς ἔκτοτε καταπληκτικὲς ἐξελίξεις, παρ' ὅτι μόνον πενήντα χρόνια ἀπὸ τότε ἔχουν περάσει, φαίνονται ν' ἀπέχουν τῶν σημερινῶν ὀλόκληρους αἰῶνες.

Τὰ γραφόμενά μου καὶ οἱ εἰκόνες μου, πού χρονικὰ περιορίζονται στοὺς πρὸ τοῦ 1940 χρόνους, ἀπευθύνονται πρῶτα στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς

μου. Σ' εκείνους πού πολύ αγάπησαν και πάντοτε νοσταλγοῦν τά, παρά τίς δυσκολίες τους, περασμένα ἀξέχαστα χρόνια. Ἐπίσης ἀπευθύνονται και στους νεωτέρους μου, ὄσους ἐξ αὐτῶν, ἄν και χορτασμένοι ἀπό τίς ἀνέσεις τοῦ παρόντος –τοῦ συχνά ὅμως και ἀρκετά ἐπικίνδυνου– ἐπιθυμοῦν νά πληροφορηθοῦν και γιά τό γαλήνιο και τόσο ὁμορφο παρελθόν, πού και αὐτός ἀκόμα ὁ κάποιος πρωτογονισμός του ἦταν συντελεστικός τῆς γραφικότητός του.

Τό παρουσιαζόμενο φωτογραφικό ὑλικό, νομίζω, πῶς ἀκόμη θά ἔχει κάποιο ἐνδιαφέρον και γιά τούς ἀσχολουμένους μέ τή σύγχρονη φωτογραφική. Γιά τήν τέχνη και τήν τεχνική τῆς ἀσπρόμαυρης φωτογραφίας τῶν χρόνων τῆς πρό 50ετίας ἐποχῆς. Θά τούς πληροφορήσει κατά ποιόν τρόπο ἔμεϊς, οἱ παλαιοί ἐρασιτέχνες φωτογράφοι, ἐκλέγαμε τά θέματά μας και τ' ἀποτυπώναμε και κατόπιν οἱ ἴδιοι, προσωπικά, ἐπεξεργαζόμεστε τό ὑλικό μας, στό δικό μας φωτογραφικό ἐργαστήριο.

Στό παρόν πόνημα κατεχώρησα ἀποκλειστικά και μόνο ἰδικές μου φωτογραφίες. Τίς ἔχω πάρει κατά τίς περιγραφόμενες περιοδείες μου και ἡ ἐπεξεργασία τῶν φίλμ τους ἔχει γίνει ἀπό ἔμένα στόν σκοτεινό θάλαμο πού ἀποτελοῦσε παράρτημα τοῦ ἰδιωτικοῦ μου χημικοῦ ἐργαστηρίου. Τά ἀντίτυπα, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀπόδοση κατά τό σύστημα ὄφσεντ στό βιβλίο μου, εἶναι μερικά ἰδικά μου τῆς τότε ἐποχῆς, ἄλλα τοῦ συνεργάτου μου φωτογράφου μακαρίτη Καγιό Χοβαρδιάν και ἄλλα, τά περισσότερα, τωρινά τοῦ φωτογράφου κ. Χάρη Κ. Χοβαρδιάν (ὁδός Μανδροκλέους 45, Ν. Κόσμος Ἀθήνα), τόν ὁποῖον ἰδιαίτερα και ἀπό ἐδῶ εὐχαριστῶ γιά τήν καλλιτεχνική του ἐργασία.

Ἀθήνα 1990

Δρ ἸΩ. Δ. ΚΑΝΔΗΛΗΣ

Ἡ ἀφήγηση τῶν περιοδειῶν μου στό βιβλίο ἀκολουθεῖ, ἐκτός ὀλίγων ἐξαιρέσεων, τήν χρονολογική σειρά κατά τήν ὁποῖαν ἔγιναν και γι' αὐτό στεροῦνται συνέχειας γεωγραφικῆς. Ἐπρωτίμῃσ αὐτῆ τῆ σειρά γιατί τά μεταγενέστερα ταξίδια συχνά ἀναφέρονται στά ἀμέσως προηγούμενα, ἀσχετα ἄν ἔγιναν σέ γειτονική ἢ σέ ἀπομακρυσμένη περιοχή. Ὑπάρχουν ἄλλωστε και περιοχές τῆς Ἑλλάδος τίς ὁποῖες ποτέ δέν ἐγνώρισα, ὅπως κι ἐκεῖνες πού τό 1940, χρονικό ὄριο τῆς ἀφηγήσεώς μου, δέν εἶχαν ἀκόμη συμπεριληφθεῖ στήν ἑλληνική ἐπικράτεια.

1. ΒΟΡΕΙΟΣ ΕΥΒΟΙΑ

(Χαλκίδα, Ροβιές, Αϊδηψός, Όρειοί, Μονή Γέροντα, Άγία Άννα, Άχμέτ Άγᾶ)

Τά περασμένα χρόνια, τά πρώτα χρόνια μετά τό 1900, ἕνα ταξίδι μακρῶς ἀπό τήν Ἀθήνα, πού μόνο σκοπό θά εἶχε νά γνωρίσεις τίς ὀμορφιές καί τίς παραδοσιακές χαρές τῆς Ἑλλάδας μας, τό θεωροῦσαν οἱ περισσότεροί ἕνα ἀδικοιολόγητο τόλμημα. Ἡ περιήγηση, ὁ σημερινός τόσο διαδεδομένος τουρισμός, ἄγνωστος ἀκόμη γιά τούς Ἑλληνες ἀστούς, τούς περιορίζε ὅλους μέσα στά στενά ὄρια τῆς πόλεως, μικρῆς ἢ μεγάλης, στήν ὁποίαν εἶχε τύχει νά γεννηθοῦν ἢ τούς εἶχε ρίξει ἡ καθημερινή βιοπάλη τῆς ζωῆς. Ἡ ἔξοδος ἀπό τήν πόλη περιοριζόταν μόνο σέ περιπάτους ἐξοχικούς ἢ κοντινές ἐκδρομές, κι αὐτές σπάνια, στά περίχωρά της, λίγο πάρα ἔξω ἀπό τόν τόπο ὅπου βρέθηκαν νά ζοῦν. Εἶχαν γιά ὅλους, καθῶς λέει ὁ ποιητής: «μεγάλα κ' ὑψηλά τριγύρω τους κτίσει τείχη καί κάθονταν καί ἀπελπίζονταν...».

Ἡ περιήγηση, ἀνά τήν πανέμορφη παρθένα ὑπαιθρο καί ἀνά τίς ἱστορικές καί τίς ἀρχαιολογικές περιοχές τοῦ τόπου μας, ἀποτελοῦσε προνόμιο μόνο τῶν ὀλίγων ξένων, πού γι' αὐτό μόνο τόν σκοπό μᾶς ἐπισκέπτονταν καί πού ὁ λαός μας τούς ἔδινε τόν γενικό χαρακτηρισμό τῶν «λόρδων».

Γιά τά παιδιά τῶν ἀστικῶν οἰκογενειῶν, σάν ἐμένα, τό νά τολμήσουν ἕνα ταξίδι μακρῶς ἀπό τήν Ἀθήνα, μέ συντροφιά φίλων τους, χωρίς τήν οἰκογένειά τους, ἦταν κάτι το ἀσυγχώρητο. Μάλιστα πρὶν τήν χειραφέτησή τους. Προτοῦ ν' ἀποκτήσουν ἕνα δίπλωμα σπουδῶν, ν' ἀφυπηρετήσουν τό στρατιωτικό τους ἢ προτοῦ ν' ἀρχίσουν τήν ἐπαγγελματική τους σταδιοδρομία καί ἔτσι ν' ἀναγνωρισθοῦν ὡς αὐτεξούσιοι πολίτες. Κάθε νέος, μέχρι αὐτό τό σταθμό τῆς ζωῆς του, τῶν 20 ἢ 22 ἐτῶν ἡλικίας, θεωρεῖτο νεοσσός καί δέν τοῦ συγχωρεῖτο νά πετάξει ἔξω ἀπό τήν πατρική φωλιά.

Μέ τούς δικούς μου ἐγώ, ἀπό πολύ μικρός, εἶχα λιγάκι

ταξιδεύει —κάτι τό σπάνιο γιά τά ἄλλα παιδιά τῆς ἐποχῆς μου— καί εἶχα γνωρίσει καί πολύ ἀγαπήσει τίς ὁμορφίες τῆς μικρῆς ἀκόμη τότε πατρίδας μας. Ζοῦσα μέ τόν πόθο νά φθάσω τήν ἡλικία, πού, χωρίς ἀντίρρηση, ἀπό τόν δάσκαλο πατέρα μου καί τήν σπιτόκλειστη καί πάντα φοβηγμένη μητέρα μου, θ' ἄρχιζα αὐτά τά πετάγματα, μακρῶς ἀπό τήν οἰκογενειακή στέγη, ὥστε νά γνωρίσω ἀπό κοντά καί νά μελετήσω κάθε γωνία τῆς πολυπόθητης Ἑλλάδας.

Ἔτσι, κατά τόν χειμῶνα τοῦ 1924, Δεκέμβριο μῆνα, ἐπιχείρησα τήν πρώτη ἐξόρμησή μου, παρασύροντας ὡς συντρόφους μου καί δυό ἀκόμη συναδέλφους-φίλους. Μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία ὕστερα ἀπό τήν παραχώρηση τῆς βίλλας τοῦ στρατηγοῦ Στεφ. Γεννάδη ἀπό τήν κόρη του, γιά ὀλιγοήμερη σ' αὐτή φιλοξενία. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεννάδη ἦταν πολύ φιλική μέ τήν οἰκογένεια τοῦ στρατηγοῦ Π. Καράκαλου, πατέρα τοῦ ἀδελφικοῦ μου φίλου καί συναδέλφου Γιάννη Καράκαλου. Σ' ἐκεῖνον ἔγινε ἡ εὐγενική παραχώρηση κι ἐγώ ἐπωφεληθήκα. Τόν ἔπεισα ν' ἀποδεχθεῖ τήν προσφορά, ἀποδεχόμενος νά τόν ἀκολουθήσω καί παρασύροντας ἕνα ἀκόμη φίλο στήν ἐπιχείρησή μας. Ἡ βίλλα βρισκόταν, καθῶς μᾶς ἔλεγαν, σέ μιά μαγευτική παραλία τῆς Εὐβοίας, μετά τό χωριό Λίμνη, κοντά στίς Ροβιές.

Ξεκινήσαμε, λοιπόν, μ' ἀκράτητο ἐνθουσιασμό, ἔχοντας βέβαιες προβλέψεις γιά μιά ὀλιγοήμερη ἀνάπαυση ὑπό εἰδυλ-λιακές συνθήκες. Μέ βάση τῆ βίλλα Γεννάδη προγραμματίζαμε περιηγήσεις καί ἐξερευνήσεις στήν θαυμασία γιά τίς φυσικές καλλονές της Βόρεια Εὐβοία. Τήν περιοχή τήν φημισμένη σήμερα καί πολυσύχναστη τουριστικά, μέ τά ὑψηλά βουνά της, τά πυκνά δάση της καί τά γραφικά χωριά της, πού τότε ἦταν ἄγνωστη καί ἀνεξερεύνητη ἀκόμα ἀπό τοὺς κοινούς ἀστούς. Γι' αὐτό καί τό ταξίδι μας πρός τά ἐκεῖ τό θεωρούσαμε σάν μιά ἥρωική καί θαρραλέα ἐξόρμηση.

Βραδάκι φύγαμε ἀπό τόν Πειραιά μέ τό βαποράκι τοῦ Εὐβοϊκοῦ, διασχίζοντας τό πλατύ αὐτό θαλασσινό ποτάμι, πού θά ἔπιανε διαδοχικά στά διάφορα λιμανάκια του καί θά κατέληγε τελικά στό Βόλο. Παρ' ὅτι μικρό, στενόχωρο καί ἀρκετά ἀκάθαρτο, γιά μᾶς θ' ἀποτελοῦσε τό θαυμαστότερο πλεύσιμο τοῦ κόσμου, ἀφοῦ θά μᾶς μετέφερε στή χώρα τῶν ὀνείρων μας.

Δέν θυμᾶμαι, φυσικά, τίς σκάλες πού ἔπιασε, πλέοντας τόν Εὐβοϊκό, μέχρι νά φθάσει στήν Χαλκίδα, ὅπου κι ἀγκυροβόλησε τήν ἐπομένη τό μεσημέρι. Στήν ὥραία γραφική παραθαλάσ-

σια πόλη, πού άπλώνεται στή δεξιά άκτὴ τῆς στενωποῦ πού σχηματίζεται μεταξύ τοῦ νησιοῦ τῆς Εὐβοίας καί τῆς ἀπέναντί του ἐκτεινόμενης Στερεᾶς Ἑλλάδας. Τίς δύο άκτές τίς συνδέει τό περίφημο γεφύρι, πού, κλειστό συνήθως, ἀνοίγει τά δύο του σκέλη μόνο ὅταν τό παλιρροιακό θαλάσσιο ρεῦμα τό ἐπιτρέπει. Ἐφήνει τότε ἐλεύθερη τή δίοδο, γιά τό προσεκτικό πέρασμα τῶν πλοίων καί τῶν καϊκιῶν, πού περιμένουν ὑπομονητικά, αὐτό τό εὐνοϊκό ρεῦμα καί τό ἀνοιγμα κατόπιν τούτου τοῦ γεφυριοῦ, περίπου κάθε ἐξάωρο (Εἰκόνες 1-3).

Λιμάνι σπουδαῖο αὐτό τῆς Χαλκίδος καί πολυσύχναστο κατά τά χρόνια ἐκεῖνα, παρουσίαζε μεγάλη κίνηση διερχομένων πάσης φύσεως πλωτῶν. Πολλές βάρκες περιέζωναν τά πλοῖα μόλις κατέφθαναν. Μετέφεραν ἐμπορεύματα πρὸς φορτοεκφόρτωση, ἐπιβάτες πρὸς ἐπιβίβαση καί πολλούς φωνασκούντες μικροπωλητές, πού πλασάριζαν τά πλέον ἀπίθανα εἶδη. Προσπαθοῦσαν νά τά διαθέσουν στούς ἐπιβάτες τῶν πλοίων, πού στέκονταν στίς κουπαστές τους χαζεύοντας. Ἀποτελοῦσαν ὅλοι αὐτοί μιά θορυβώδη πλεούμενη λαϊκή ἀγορά.

Ἀπολαύσαμε, λοιπόν, κι ἐμεῖς τό περίεργο παρδαλό θέαμα, τοῦ κινητοῦ ἐμπορίου, ἕως ὅτου, λίγο μετά τό μεσημέρι, τό γεφύρι ἀνοίξε ἐπὶ τέλους τά σκέλη του καί τό βαποράκι μας πέρασε σιγά καί προσεκτικά, σχεδόν ἐγγίζοντας τά κάγκελα τῆς διχοτομηθείσης τώρα γέφυρας, σφυρίζοντας δαιμονισμένα.

Σύντομο τό ὑπόλοιπο ταξίδι μας. Τό βαποράκι ἀνοίγοντας ταχύτητα προχώρησε στόν Βόρειο Εὐβοϊκό, πλέοντας ξυστά στίς κατακόρυφες πλαγιές τοῦ πανύψηλου «Κανδηλίου Ὀρους», πού ἔχω τήν τιμή νά φέρω τό ὄνομά του. Σάν νά εἶναι μέ τό μαχαίρι κομμένες οἱ πλαγιές του, φαίνονταν νά ξεκινοῦν ἀπό τίς κορυφές του τῶν ὑπερχιλίων μέτρων (ἡ ὑψηλότερη 1246 μ.), πού χάνονται μέσα στά σύννεφα, καί νά βυθίζονται κάθετα καί ἀνεμπόδιστα στή θάλασσα πού γλύφει τή βάση τους (Εἰκ. 4).

Προχωρημένο ἀπόγευμα φθάσαμε κι ἀποβιβαστήκαμε στή Λίμνη, στό γραφικό παραθαλάσσιο χωριουδάκι. Σούρουπο καταλήξαμε στή γειτονική βίλλα Γεννάδη, γιά τήν ὁποῖαν καί προοριζόμαστε. Τό ζευγάρι τῶν χωρικῶν πού τήν ἐπιστατοῦσε καί τήν φρόντιζε μᾶς ὑποδέχθηκε μέ ἐγκαρδιότητα. Αὐτό εἶχε πάρει τήν ἐντολή γιά ὅλα τ' ἀπαιτούμενα τῆς φιλοξενίας μας.

Τό σπίτι μεγάλο, ἄνετο καί ἀρχοντικά ἐπιπλωμένο, βρισκόταν δίπλα στό κύμα τῆς θάλασσας καί ἡ ἐμφάνισή του εἶχε ἀρμονική συγγένεια ὁμορφιάς πρὸς τό γύρω του φυσικό περι-

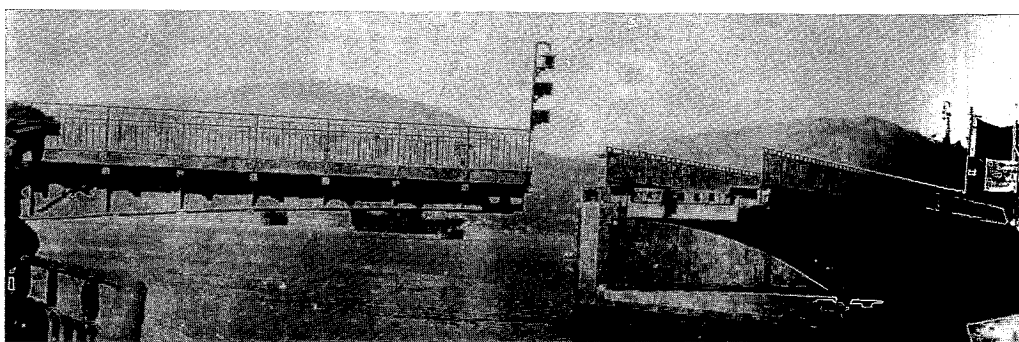
βάλλον. Ἡ ἐγκατάστασή μας καί τό πέρασμα τῆς πρώτης σ' αὐτό βραδυᾶς ὑπῆρξε γιά μᾶς πολύ ἀπολαυστική. Πλούσιο τό δεῖπνο πού παρατέθηκε κι ἀξέχαστη ἡ βεγγέρα πού τό ἀκολούθησε, δίπλα στό ἀπό ὦρα ἀναμμένο τζάκι. Συζήτηση ἀτέλειωτη καί ἐνθουσιώδης, μέ τήν παρέα μας καί τούς φιλοξενούντας χωρικούς, ὑπό τήν ἠχητική ὑπόκρουση πού τήν συνέθετε τό τριζοβόλημα τῶν καιομένων ξύλων καί ὁ βόμβος τῶν κυμάτων τῆς ταραγμένης παρακείμενης θάλασσας τοῦ Εὐβοϊκοῦ. Τήν βεγγέρα ἀκολούθησε μακάριος καί βαθύς ὕπνος σέ μαλακά ζεστά κρεβάτια.

Δεκέμβριος μῆνας ἡ Εὐβοία, ἀπό τήν ἄλλη ἡμέρα, μᾶς ὑποδέχθηκε μέ χιονοθύελλα πού συνεχίσθηκε καί κατά τίς ἐπόμενες. Τό πυκνό χιόνι πού κατά διαστήματα ἔπεφτε, ἄσπριζε τά γύρω ψηλῶματα. Πότε στρωνόταν γιά καλά καί πότε, ἀναλυτότερο, ἔλειωνε ἀμέσως, μεταβάλλοντας σέ παχύ βοῦρκο λάσπης τά μονοπάτια. Μά ἐμεῖς γιά χειμωνιάτικη περιπέτεια ξεκινήσαμε καί ὁ κακός καιρός δέν θά ἐμπόδιζε τίς περιπλανήσεις μας. Καί τήν πρώτη καί τίς ἄλλες ἡμέρες ἐξερευνήσαμε ἀπτόητοι τά γειτονικά δάση, ἀδιαφορώντας γιά τό μούσκεμα τῶν ρούχων καί τῶν παπουτσιῶν μας, πού ἀπροετοίμαστοι γιά ὄρειβασία δέν ἦσαν καί τά κατάλληλα γιά χιονοδρόμους. Γυρίζοντας τό βράδυ στό ἀρχοντικό μας, τό φουντωμένο τζάκι πού μᾶς περίμενε, ἀναλάμβανε τό στέγνωμά τους καί τήν ἰδική μας ἀποκατάσταση, ἀπό τό ξεπάγιασμα πού εἶχαμε ὑποστεῖ.

Ἀπό τίς περιηγήσεις μας, ἐκείνων τῶν ἡμερῶν, μέχρι τά δάση καί τά χωριά τῆς περιοχῆς, περισσότερο ἀλλησιμόνητη μοῦ ἔμεινε ἐκείνη στό μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, πού εἶναι γωνστό μέ τήν ὄνομασία Μονή Γέροντα. Ἐνα χαμένο μέσα στό πυκνό πνευκοδάσος μοναστήρι, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγούμενος καί οἱ καλόγηροί του μᾶς ὑποδέχθηκαν μέ μεγάλη ἐγκαρδιότητα καί μᾶς περιέθαλψαν μέ πολλή φροντίδα. Καταφθάσαμε μέχρι τό κόκκαλο μουσκεμένοι ἀλλά γρήγορα ζεσταθήκαμε καί στεγνώσαμε κοντά στό φουντωμένο τζάκι, ὅπου ὀλόκληρος κορμός ἔληᾶς λαμπαδίαζε. Βρισκόταν στό ἰδιαίτερο κελί τοῦ ἡγουμένου κι ἐκεῖνος, μαζί καί μέ τούς ὑποτακτικούς του καλογήρους, μᾶς συντρόφευσε κατά τήν ὀλοήμερη σχεδόν κοντά τους παραμονή μας. Σπάνιο βίωμα γιά Ἀθηναίους νά πυρώνουν κοντά σέ καλογηρίστικο τζάκι ἀπολαμβάνοντας ἀπό τό δίπλα μεγάλο παράθυρο τό θέαμα τοῦ πυκνοῦ χιονιοῦ πού συνεχιζόταν νά πέφτει ἀδιάκοπα. Καί νάχουν ἀκόμη συντροφική συζήτηση μέ



1. Στο λιμάνι της γραφικής Χαλκίδος. Καθώς καταφθάνοντας έβλεπες από τό πλοίο τήν κεντρική συνοικία της.



2 και 3. Ή τότε γέφυρα, πού συνέδεε τό νησί της Εύβοιας μέ τή Στερεά Έλλάδα, άφηνε ανοίγοντας ελεύθερο τό πέρασμα τών πλοίων, μόνο όταν τό επέτρεπε, κάθε βωρο, τό εκεί εϋνοϊκό παλιρροιακό θαλάσσιο ρεύμα.

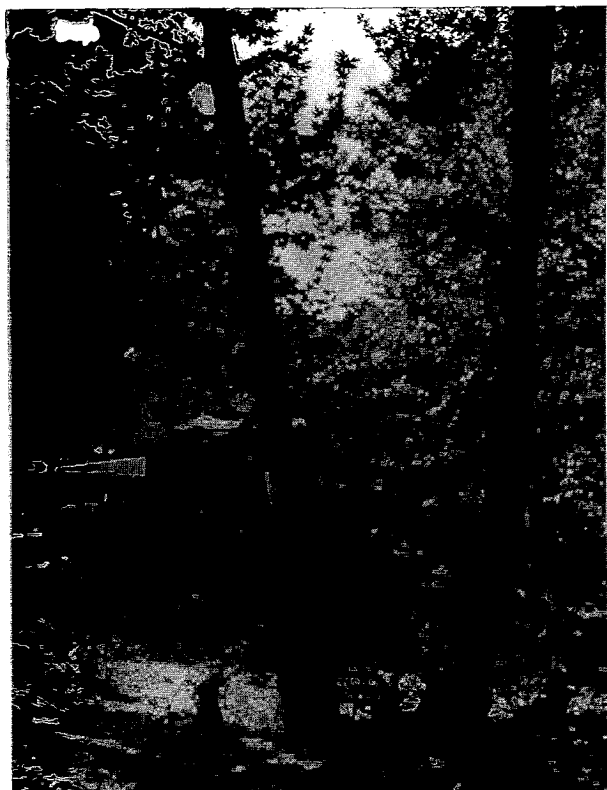


4. Διαπλέοντας τόν βόρειο Εὐβοϊκό, κοντά στίς ἀκτές τοῦ «Κανδήλιου Ὑδρους».



5. Δίπλα στό φουντωμένο τζάκι τῆς Μονῆς Γέροντα, συντροφιὰ μέ τόν Ἡγούμενο τοῦ μοναστηριοῦ καί ἓνα ἀπό τούς ὑποτακτικούς καλογήρους του.

6. Στο δάσος της Αγίας Άννας μαζί με τους χωρικούς κατασκευαστές ξυλοκάρβουνων.



7. Ο τεράστιος πλάτανος του Αχμέτ Αγά (Προκόπι) πού θεωρείται ο αρχαιότερος και ο μεγαλύτερος της Ελλάδας.



8. Στόν 'Αχμέτ 'Αγᾶ τό ὄργωμα γινόταν κατά τόν παραδοσιακό τρόπο μέ τά βόδια καί τό σιδερένιο ἄλέτρι. (Τή φωτογραφία μου αὐτή πρωτοδημοσίευσα τό 1970. Ἐκτοτε, χωρίς τήν ἄδειά μου, φιγουράρει σέ πολλά βιβλία).



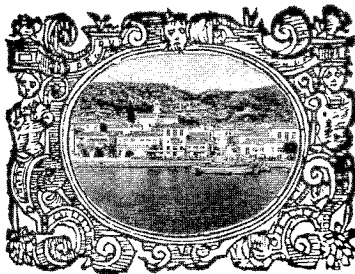
9. Ἡ λουτρόπολη τῆς Αἰδηψοῦ, ἀκόμη τότε πρωτόγονη κτιριακά, καθώς τήν ἔβλεπεσ ἀπό τή γέφυρα τοῦ πλοίου.

τόν καλοπροαίρετο σεβάσμιο ηγούμενο και τούς συντρόφους του καλογήρους της μονής του (Εικ. 5).

Γεύμα έτοιμάσθηκε για μās και παρατέθηκε σέ λίγο στό μεγάλο τραπέζι του κελιού μας. Αποτελείτο από μιά πλούσια μακαρονάδα, καλά βουτυρωμένη μέ γιδήσιο βούτυρο και μέ τριμμένη ξερή μυτζήθρα και παχειά κόκκινη σάλτσα. Ακόμη, χονδρές μαυρες έληές και τυρί Έλβετίας τύπου «Έμενταλ» και, φυσικά, καράφες μεγάλες γεμάτες κρασί κόκκινο. Ολόκληρο τό τεράστιο κεφάλι του έλβετικού τυριού προσκομίσθηκε στό τραπέζι και ήταν θεαματικώτατο μέ τίς μεγάλες τρύπες του και τό κατακίτρινο χρώμα του. Έκόψαμε κομμάτες από αυτό κι έφάγαμε μέ τήν καρδιά μας. Πού βρέθηκε, αλήθεια, αυτό τό ακριβό ξενικό τυρί «Βίτσερης», τό τότε και για τήν Αθήνα ακόμη σπάνιο, στό απόκοσμο, χαμένο μέσα στά βουνά της Εύβοιας, μοναστήρι;

Στεγνοί και καλά ζεσταμένοι από τό φαγοπότι, τή φωτιά του τζακιού και τή ζωηρή συζήτηση, φύγαμε άργά τό απόγευμα για τό αναπαυτικό κονάκι μας, της βίλλας Γεννάδη. Μετά λίγες ήμέρες, αποκοιμίζοντας τίς άξέχαστες αυτές μνημες, επιστρέψαμε και ξαναβρεθήκαμε στή μονότονη ρουτίνα της άθηναϊκής μας ζωής. Αυτό υπήρξε τό πρώτο τουριστικό μου ταξίδι, πού τό επιχείρησα στά 20 χρόνια μου, μέ τό δικαίωμα της ατεξουσιότητος πού μούδινε τό από καιρό δίπλωμά μου και ή πανεπιστημιακή μου θέση. Από τότε πάρα πολλά άλλα επιχείρησα, γυρίζοντας τήν πανέμορφη Ελλάδα μας, μά αυτό τό ταξίδι στήν Εύβοια, είναι πάντα τό πρώτο μου και επομένως για μένα θαυμάσιο και θρυλικό.

Κατά τά άμέσως επόμενα στή Βορ. Εύβοια ταξίδια μου περιηγήθηκα και γνώρισα τίς πανέμορφες περιοχές του Αχμέτ Αγα (Προκόπι), Μαντουδιού, Αγίας Άννας, Ιστιαίας, Αιδηψού, Ορεών (Εικόνες άρ. 6-9)



2. ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

(Θεσσαλονίκη, Δάφνη, Καρυαίς, Μονές Ἁγίου Ὁρους)

Τό καλοκαίρι τοῦ 1928, μαζί μέ τόν συνάδελφο καί ἀδελφικό φίλο Μιχάλη Ἀναστασιάδη, βοηθό τότε Φυσικῆς καί ἀργότερα καθηγητή Ἡλεκτρονικῆς Φυσικῆς στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν, περιοδεύσαμε τό Ἅγιο Ὄρος. Τά χρόνια ἐκεῖνα, τό ταξίδι στήν ἀνεξάρτητη αὐτή μοναστική πολιτεία θεωρεῖτο τόλμημα. Ἦταν μιὰ δύσκολη ἐπιχείρηση πού τήν πραγματοποιοῦσαν πολλοί ὀλίγοι. Καί αὐτοί ἦσαν μόνο μερικοί ἀπό τούς θρησκευομένους καί ἀπό τούς μελετητές τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας καί τούς ἐρευνητές τῶν βυζαντινῶν καταλοίπων. Ἀποτελοῦσε περιοχὴ ἀρκετά ἐρημική καί ἀπόκοσμη καί λιγάκι μυθική, πού μόλις τότε, ἐκεῖνα τά χρόνια, εἶχε ἀρχίσει ἀκριβῶς νά γίνεται ἕνα ἀπό τά θέματα τοῦ καθημερινοῦ τύπου καί σποραδικά θέμα ἐιδικῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν καί δημοσιεύσεων.

Ἐπιφορμή γιά τό εὐρύτερο ἐνδιαφέρον εἶχε δώσει, μεταξύ τῶν ἄλλων, καί τό βιβλίο πού τότε κυκλοφόρησε τῆς Γαλλίδος δημοσιογράφου Μαρίας Σουαζύ, στό ὁποῖον ἰσχυριζόταν πῶς μετεμφισμένη σέ ἄνδρα, διέσπασε τό ἀπό αἰῶνες ἄβατο τοῦ Ὁρους γιά τίς γυναῖκες καί πῶς πρώτη αὐτή κατόρθωσε νά τό περιοδεύσει. Ἐξέθεται στό βιβλίο της τίς ἐντυπώσεις της καί ἔδινε σπαρταριστές περιγραφές περί τοῦ ἰδιότυπου βίου καί τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τῶν καλογῆρων του. Βέβαια, στήν πραγματικότητα, ποτέ δέν εἶχε πατήσει τό πόδι της ἐκεῖ καί οἱ σκανδαλιστικές περιγραφές της βασιζόνταν στίς ἐντυπώσεις ἄλλων ἐπισκεπτῶν του καί φυσικά ἀνδρῶν, διανοημένες μέ πολλή φαντασία. Ὅπωςδήποτε ὅμως τά γραφόμενά της εἶχαν κινήσει ζωηρό τό ἐνδιαφέρον, ὥστε πολλοί, ξένοι καί Ἕλληνες, ἀρσενικοί καί θηλικοί, νά ἐπιδιώκουν τήν πραγματοποίησιν ἑνός ἀναλόγου κατορθώματος, μέ ἐπίσκεψη στό Ἅγιο Ὄρος. Μεταξύ τῶν φιλοδοξούντων κι ἐγώ. Ἀπό μικρό παιδί εἶχα

μεγάλο ενδιαφέρον για τὰ βυζαντινά θέματα καί τήν ἱστορία τῆς ἐποχῆς τους. Μελετοῦσα τὰ σχετικά βιβλία κι ἐπισκεπτόμουν καί φωτογράφιζα τὰ περίτεχνα βυζαντινά μνημεῖα τῆς Ἀττικῆς. Ἄν αὐτά, ἐσκεπτόμουν, ἦσαν θαυμαστά καί συναρπαστικά πόσο σπουδαιότερα θά ἔπρεπε νά ἦσαν ἐκεῖνα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς ἱερῆς κοιτίδος τῆς Βυζαντινῆς μας Αὐτοκρατορίας. Τῆς μοναστικῆς πολιτείας, πού συνεχίζει ἀδιατάρακτη μέ ὀλόκληρη τήν ὑπόστασή της, ἀψύχων καί ἐμψύχων, παρά τό πέρασμα μιᾶς χιλιετηρίδος ἀπό τή θεμελίωσή της, ἀπό τοὺς Αὐτοκράτορες της, τή ζωή τοῦ θρυλικοῦ Βυζαντίου.

Ἔτσι, ἀπό μέρους μου, ἡ ἐπιχείρηση ἀποφασίσθηκε καί ὀργανώθηκε καί ἀκόμη βρέθηκε ἕνας πρόθυμος φίλος ὡς συνοδός μου. Γνωρίζαμε βέβαια πὼς ἡ ἐκεῖ διαβίωση δέν θά ἦταν καί πολύ ἄνετη, γιά κοινούς σάν ἐμᾶς προσκυνητάς, καί γι' αὐτό τό λόγο ἐπιδιώξαμε εἰς βοήθειάν μας καί κάποιων συστάσεων πρὸς τήν διοίκηση τοῦ Ὁρους, ὥστε νά τύχουμε τῆς προσοχῆς της καί ἐπομένως κάποιας ἀπό μέρους της διακριτικῆς φιλοξενίας.

Βοηθοί καί οἱ δύο μας στό Πανεπιστήμιο καί ἐπομένως ἐκπαιδευτικοί καταφύγαμε στό προϋστάμενό μας Ἑπουργεῖο Παιδείας. Ἐκεῖ εἶχα ἕνα σεβαστό φίλο, τόν καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνστ. Δυοβουνιώτη, πού παράλληλα προΐστατο τῆς Διευθύνσεως Ἐκκλησιαστικῶν, καί σ' ἐκεῖνον κατέφυγα. «Γιά νά σᾶς προσέξουν, μοῦ εἶπε, καί καλύτερα νά σᾶς περιποιηθοῦν, πρέπει νά παρουσιασθεῖτε ὡς μελετηταὶ τῶν βυζαντινῶν, ὡς ἐρευνηταί. Πές μου πὼς μπορούμε νά συνδύασουμε τή χημεῖα μ' αὐτά».

Δέν ἔχασα καιρό. «Νά εἰποῦμε, ἀπάντησα, πὼς μελετοῦμε τίς μελάνες γραφῆς καί τίς μογιές διακοσμῆσεως τῶν ἀρχαίων κειμένων καί πὼς σκοπός μας εἶναι ἡ σχετικὴ πρώτη ἐξέταση καί φωτογράφιση τῶν παλιῶν κωδίκων καί χειρογράφων βιβλίων πού βρίσκονται στὶς βιβλιοθήκες τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους».

«Θαυμάσιο, μοῦ εἶπε, τό ἐπιχείρημά σου». Καί αὐτό, ἀμέσως, διατύπωσε ὡς σκοπὸ τοῦ ταξιδιοῦ μας στή συστατικὴ του ἐπιστολή.

Τό γράμμα τοῦ Ἑπουργεῖου ἀπευθυνόταν στὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης καί ἑκεῖνος θά μᾶς ἐφοδίαζε μέ ἄλλο, μέ ἰδικό του, πού θ' ἀποτελοῦσε καί τό τελικὸ συστατικὸ μας. Γιατί ἡ ἀνεξάρτητη Μοναστικὴ Πολιτεία τοῦ Ὁρους, αὐτό τό ἀνεξάρτητο ἀπὸ τήν Ἑλληνικὴ Δημοκρατία κράτος, ὑπαγόταν

ἔφρασε στό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως κι αὐτό πάλι **ἐκπροσωπεῖτο** στήν Ἑλλάδα ἀπό τόν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, τόν ἀρχηγό τῆς ἡμιανεξάρτητης ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῶν νέων χωρῶν μας.

Τό ταξίδι μας πολυήμερο θά τό κάναμε μέ τό πλοῖο τῆς ἄγονης γραμμῆς, τή «Ναυκρατούσα», πού μετά τή Θεσσαλονίκη ἔπιανε σέ πολλά λιμάνια τοῦ Αἰγαίου καί μεταξύ αὐτῶν καί στή Δάφνη, τό ἐπίνειο τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἐναχωρήσαμε, λοιπόν, βράδυ καί φθάσαμε στή Θεσσαλονίκη τό πρωί τῆς μεθεπομένης (Εἰκ. 10).

Στό λιμάνι τῆς τό πλοῖο μας θά παρέμενε δεμένο δλόκληρο **24ωρο**. Διακοπή χρήσιμη σέ μᾶς ἔδινε τήν εὐκαιρία νά ἰδοῦμε **τά ἀξιοθέατα** τῆς πόλεως καί ἐπίσης νά κάνουμε τήν ἀπαραίτητη ἐπίσκεψή μας στόν Μητροπολίτη καί νά πάρουμε ἀπό ἐκεῖνον τό ἐπίσημο τελικό συστατικό μας γράμμα, γιά τό ὁποῖον μέ τό δικό του τόν παρακαλοῦσε ὁ Δυοβουνιώτης. Ἔτσι καί ἔγινε. Ὁ σεβαστός γηραλέος Μητροπολίτης μᾶς ὑποδέχθηκε εὐγενικά καί μέ πολλή προθυμία μᾶς ἔδωσε τό μέ ἄρκετά κολακευτικά λόγια γραμμένο πρός τή διοίκηση τοῦ Ὁρους συστατικό του.

Ἔστερα ἀπό μιά ἀκόμη νύχτα ταξιδιοῦ, πρωί τῆς ἐπομένης, ἀντικρίσαμε τά κατάφυτα βουνά τῆς χερσονήσου τοῦ Ἁθῶ, τοῦ μεγάλου βουνοῦ πού ὀνομάσθηκε Ἁγιο Ὄρος. Τό τρίτο μεγάλο μήκος σκέλος τῆς Χαλκιδικῆς πού στό ἄκρο του ὀρθώνεται πανύψηλη, ἀπότομη καί σέ μορφή τέλειου αἰχμηροῦ κώνου ἢ κορυφή τῶν 2033 μέτρων, τό κυρίως Ἁθῶ. Ἡ βουνοκορφή μέ τά αἰώνια χιόνια τῆς, πού διακρίνονταν στίς βαθειές τῆς χαράδρες. Χιόνια πού παραμένουν ἄλειωτα κατά τό καλοκαίρι καί, ὡς εἶδος μαγιάς, περιμένουν νά δεχθοῦν τά νέα χιόνια τοῦ χειμῶνα πού θά ἀκολουθήσει. Σύννεφα ἀνάλαφρα πάντα τήν περιτρέχουν, καί πότε τήν σκεπάζουν ὥστε νά χάνουμε τό ὀλόλαμπρο ὄραμα τῆς καί πότε μᾶς τήν ἀποκαλύπτουν.

Ὅλο καί πλησιάζαμε στήν ἄγρια, ἀπότομη καί ἀπό τό πυκνό δάσωμα σκοτεινή ὄροσειρά, πού ξεπηδάει ἐπιβλητική ἀπό τή βαθυγάλανη ταραγμένη θάλασσα. Ἐκτός ἀπό τήν τελευταία κορυφή τῆς, τόν πανύψηλο κώνο τοῦ Ἁθῶ, ἐπτά ἄλλες προηγούνται, ἄρκετά ἐπίσης ἐπιβλητικές, σέ ὕψος πού φθάνει ἀπό τά 510 μέτρα τῆς πρώτης μέχρι τά 1215 τῆς τελευταίας. Στό λιμανάκι τῆς Δάφνης ρίξαμε τέλος ἄγκυρα κατά τίς 10 ἡ ὥρα.

Ἄγριοι καλόγηροι καὶ φουστανελοφόροι σερδάρηδες — αὐτοὶ τῆς τοπικῆς ὀλιγάριθμης ἀστυνομικῆς φρουρᾶς— ὑποδέχθησαν ἐμᾶς τοὺς ὀλίγους πολίτες ταξιδιώτες πού ἀποβιβάσθηκαμε. Μαζί μας ἔφθασαν καὶ μερικοὶ ἐπανακάμπτοντες μοναχοὶ καὶ μερικοὶ ταλαιπωρημένοι κατὰ τὴν ὄψη καὶ τὸν ρουχισμό τους ἐργάτες, ἀπὸ ἐκείνους τοῦ λαϊκοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, πού παραμένει ἐκεῖ καὶ δούλευει προσφέροντας τίς ὑπηρεσίες του στὰ μοναστήρια.

Στὴ Δάφνη θὰ παραμέναμε μόνο γιὰ μερικές ὥρες. Ἄφοῦ περιτριγυρίσαμε τὸν μικρὸ αὐτὸ ἰδιότυπο οἰκισμό, καταλήξαμε στὸ ταβερνεῖο γιὰ τὸ μεσημεριανό μας. Στὴ σκοτεινὴ ταβέρνα πού βρισκόταν στὸ ἰσόγειο μιᾶς ἐκκλησίας. Στὸ δῶμα τῆς ταβέρνας ἦταν θεμελιωμένη μιὰ καλοφτιαγμένη βυζαντινοῦ τύπου ἐκκλησία. Πρῶτη φορά ἔβλεπα συνύπαρξη ταβέρνας μέ ἐκκλησία (Εἰκ. 11).

Κατὰ τὸ γεῦμα κάναμε καὶ τὴν πρώτη μας γνωριμία. Συμφάγαμε στὸ ἴδιο τραπέζι μέ τὸν Βολιώτη ζωγράφο Κώστα Γκέσκο, πού ἀπὸ καιρὸ βρισκόταν στὸ Ὄρος ζωγραφίζοντας. Ἄντέγραφε ἀπὸ τίς ἐκκλησίες τίς φημισμένες τοιχογραφίες τῶν μεγάλων βυζαντινῶν Ἁγιογράφων.

Μετά τὸ μεσημέρι, ἀφοῦ ἐξασφαλίσουμε κι ἓνα ἀγωγιάτη πού στὸ μουλάρι του θὰ φορτώνουμε τίς βαλίτσες μας, ἀναχωρήσαμε πεζοπορικὰ γιὰ τίς Καρυαίς, τὴν πρωτεύουσα τῆς Πολιτείας. Μαζί μας καὶ ὁ συμπαθέστατος ζωγράφος Γκέσκος, πού γνωρίσαμε τὸ μεσημέρι κι ἀμέσως γίναμε καλοὶ φίλοι. Κατὰ τὴ διαδρομὴ πολλὰ μᾶς πληροφόρησε περὶ τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς ζωῆς στὸ Ὄρος, πού ἐκεῖνος καλὰ τὰ γνώριζε ἀπὸ τὰ παλαιότερα ταξίδια του καὶ ἀπὸ τὸ τωρινό. Στὰ μισὰ τοῦ δρόμου μας βρισκόταν ἡ Μονὴ Κουτουλουμουσίου καὶ ἔκει διακόψαμε ἐπὶ ἀρκετὴ ὥρα γιὰ τὴν ἐπίσκεψή της, παίρνοντας τὴν πρώτη γνωριμία τῆς μοναστικῆς ἀγιορείτικης ζωῆς. Ἐνα μοναστήρι τοῦ 12ου αἰῶνα μέ μεγάλο ἐνδιαφέρον.

Οἱ Καρυαίς, ἡ ἰδιόμορφη αὐτὴ πρωτεύουσα, διαθέτει καὶ ἓνα κονάκι γιὰ τοὺς ξένους ἐπισκέπτες πρὸς προσωρινή τους στέγαση. Ἐκεῖ ἐγκατασταθήκαμε γιὰ νὰ περάσουμε τὴν πρώτη βραδυὰ μας. Στὸ ἰσόγειο τοῦ πρωτόγονου ξενοδοχείου τὸ μαγέρικό του καὶ ἐπάνω τὰ ὑπνοδωμάτια. Ἀρκετὰ ἐμπορικές οἱ Καρυαίς, ἔχουν πολλὰ μικρομάγαζα πού προσφέρουν διάφορα ἐμπορεύματα, τὰ περισσότερα ἐκκλησιαστικοῦ καὶ καλογηρικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀφοῦ ἀπὸ καλογήρους καὶ ἱερωμένους

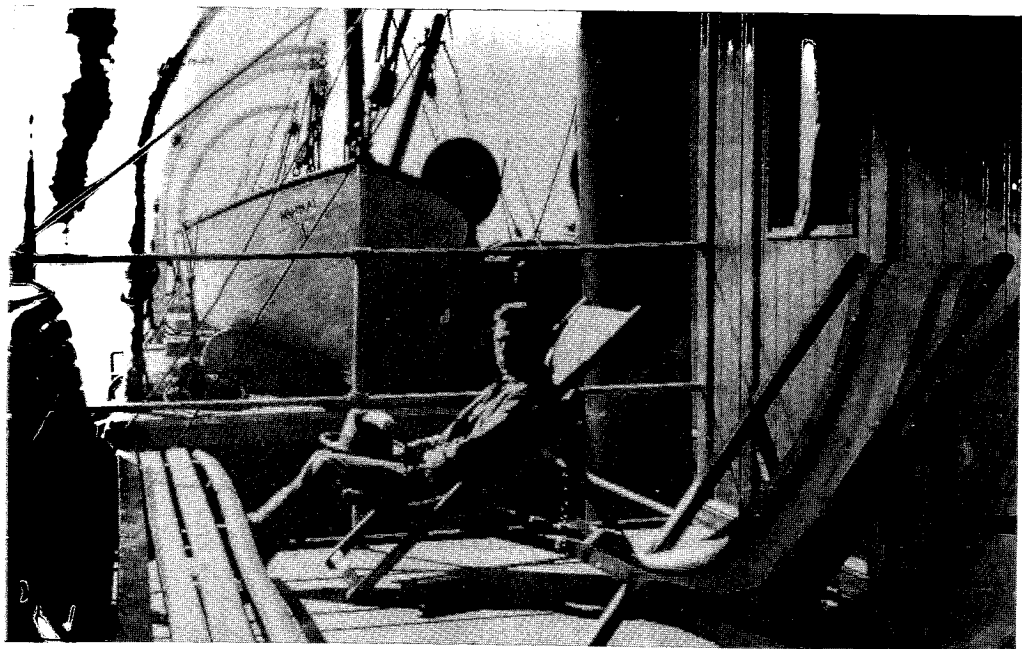
ἀποτελεῖται κυρίως ἡ πελατεία τους. Πρόσφεραν ἀκόμη καί **μερικά ἀναμνηστικά** γιά τούς ξένους, ὄχι ὁμως, ἐκείνη τήν **ἐποχή**, καί τόσο καλοῦ γούστου.

Μεταξύ τῶν ἄλλων μαγαζιῶν καί ἕνα φαρμακεῖο, πού παρουσίαζε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί γιά τήν ἀρχαιοπρεπή ἐπίπλωσή του καί γιά τήν παλαιά πολυτελή πορσελλάνινη βαζαρεία του καί γιά τόν πλοῦτο τῶν φαρμάκων πού διέθετε. Τῆς παλαιᾶς θεραπευτικῆς φάρμακα, μέ πλεονάζοντα τά φαρμακευτικά βότανα. Ὁ γέρος θυμόσοφος φαρμακοποιός του πρόσφερε στούς πελάτες του καλογήρους, μαζί μέ τά φάρμακά του, καί τίς θεραπευτικές του συμβουλές. Καί ἡ θεραπευτική του ἀνεμίγνυε τήν ἱατρική καί τή φαρμακευτική μέ μιά ἀρκετή δόση μαγείας, ὥστε αὐτό νά τόν κάνει νά θεωρεῖται πάνσοφος καί πολύτιμος σωτήρας τῶν ἀσθενῶν του.

Κάθε ἕνα ἀπό τά 20 μοναστήρια τοῦ Ὄρους διατηρεῖ στίς Καρυαῖς τό ἰδιαίτερο μετόχι του, μέ τήν ἐκκλησία καί τόν ξενώνα του. Σ' αὐτό διαμένει ὁ μόνιμος ἀντιπρόσωπός του καί οἱ, γιά διάφορες ἐργασίες τοῦ μοναστηριοῦ, περαστικοί ἀπό τίς Καρυαῖς καλόγηροί του. Ἔτσι πλῆθος εἶναι οἱ ἐκκλησίες πού συναντᾶ κανεῖς στά σκολιά δρομάκια τῆς μικρῆς Πολιτείας. Ἡ ἰδιοτυπία τῆς παλαιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ οἰκισμοῦ αὐτοῦ, τά στενά δρομάκια του, τά καλοστρωμένα μέ ψιλό καλντερίμι, οἱ ἐκκλησίες του, τά μαγαζιά του καί οἱ ἄνθρωποι πού συναντᾶς στούς δρόμους, πού μεταξύ αὐτῶν σπάνιοι εἶναι οἱ ἄνευ ράσσου, ἐντυπωσιάζουν καί ἐκπλήσσουν τόν πρωτόφερτο ἐπισκέπτη.

Οἱ γυναῖκες καί γενικώτερα κάθε ἀκόμη θηλικοῦ γένους ζωντανό ἀπουσιάζουν ὀλοκληρωτικά, ὥστε νά ξεχνᾶς τόν σύγχρονο τρόπο ζωῆς τῶν ἀνθρώπων καί ἡ σκέψη σου νά γυρίζει καί ν' ἀπασχολεῖται ἄθελα μόνο μέ τά πολύ παλαιά χρόνια τῆς ἱστορίας μας καί νά κυριαρχεῖται ἀπό τίς συνθῆκες τοῦ ἀπόκοσμου μοναστικοῦ βίου, σάν αὐτές ν' ἀποτελοῦν καθολικά φυσικό καθεστῶς.

Μεταξύ τῶν σημαντικωτέρων κτιρίων στίς Καρυαῖς καί τό νεώτερης κατασκευῆς, στό ὁποῖον στεγάζονται τά γραφεῖα τῆς «Ἱερᾶς Ἐπιστασίας», δηλ. τῆς κυβερνήσεως τῆς ἀνεξάρτητης μοναστικῆς πολιτείας. Σπουδαιότατο κτίριο ἀπό τά παλαιά εἶναι ἡ μητρόπολή τους, τό «Πρωτάτο», ὅπως ἀποκαλεῖται. Μοναδικό ἱστορικό κτίριο, ἐκτός τῶν ἄλλων, καί γιά τίς ἄριστα διατηρούμενες ἐξόχου τέχνης τοιχογραφίες, πού ἔχουν γίνει ἀπό τόν Πανσέληνο, τόν θεωρούμενο ἕνα ἀπό τούς καλύτερους τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας.



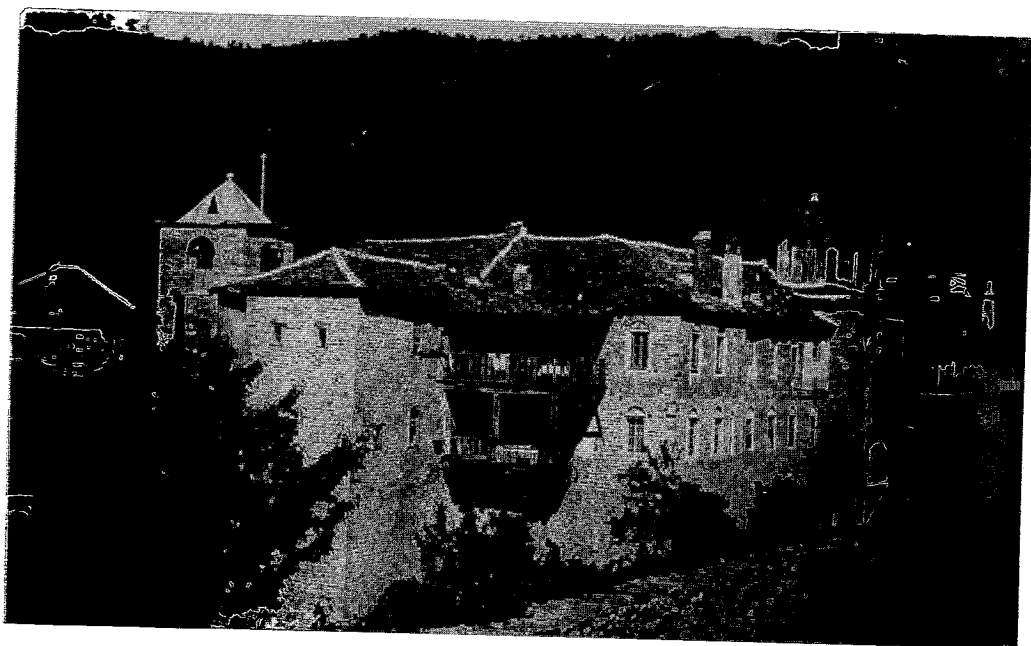
10. Ταξιδεύοντας με τή βραδυκίνητη «Ναυκρατούσα» (τό πλοίο τής άγονης γραμμής) για τό "Άγιο Όρος.



11. Στόν οικισμό τής Δάφνης, τό έπίγειο τοῦ "Άγίου Όρους. Η έκκλησία πού στό ισόγειό της φιλοξενεί τή μοναδική εκεί ταβέρνα.



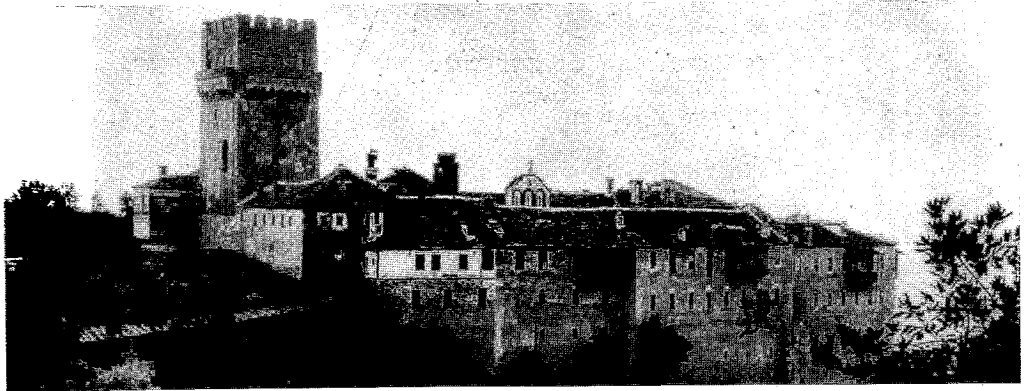
12. Ἡ μεγάλη Μονή Βατοπεδίου, δεύτερη στή σειρά τῆς μοναστικῆς πολιτείας, πού ιδρύθηκε τέλος τοῦ 10 αἰώνα. Ἄποψη ἀπό τό ἐσωτερικό τοῦ περιβόλου της.



13. Ἡ Μονή Κωσταμονίτου, εἰκοστή στή σειρά τῆς πολιτείας, πού φέρεται ιδρυθεῖσα τόν 11ο αἰώνα. Ἡ γενική της ἄποψη μέσα στό ἀπέραντο δάσος.



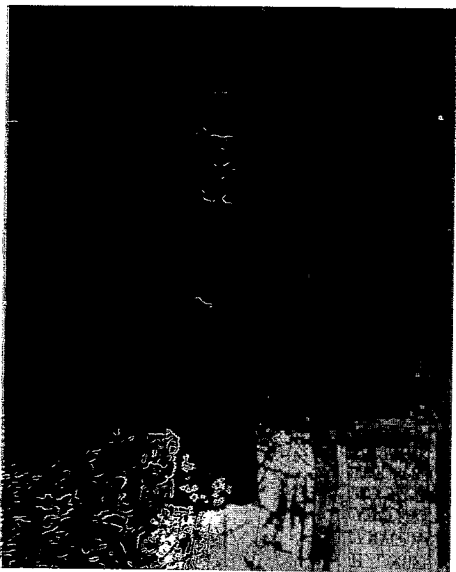
14. Τό σύνολο τῶν κτιρίων τῆς Μονῆς Βατοπεδίου στήν ἀπό τήν ὄρεινὴ πλευρὰ γενικῆ τους ἄποψη.



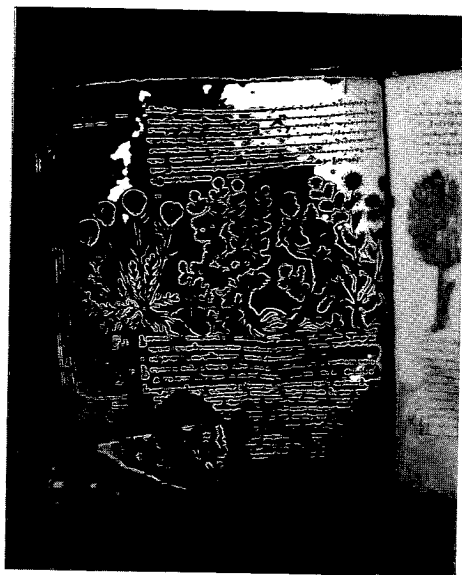
15. Ἡ Μονή Καρακάλου, πού φέρεται ἰδρυθεῖσα τόν 14ο αἰώνα, μέ τόν ἱστορικό της πύργο καί τά ἄλλα κτίριά της.



16. Ἡ γενικὴ ἄποψη τῆς Μονῆς Ἰβήρων, μία ἀπό τίς ἀρχαιότερες, πού ἰδρύθηκε περί τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰώνα.



17. Ὁ ἰδρυτής τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἅγιος Ἀθανάσιος. Φωτογραφία μου τῆς τοιχογραφίας τοῦ Πρωτάτου, ἔργο τοῦ διασήμου ζωγράφου Πανσελήνου.



18. Ἀπό τῆ βιβλιοθήκη τῆς Μεγίστης Λαύρας. Ἀπό τῆ χειρόγραφη Βοτανική Διοσκουρίδου τοῦ Ἀναζαρβέη (10ου αἰώνα. Ἀριθ. χειρογ. ω 75).



19. Στή βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας. Ὁ φίλος μου Μιχάλης Ἀναστασιάδης συζητεῖ μέ τόν Διευθυντή της καλόγηρο.

Τὴν «Ἱερά Κοινότητα» τὴν ἀπαρτίζουν οἱ 20 ἀντιπρόσωποι τῶν μοναστηριῶν, ἕνας ἀπὸ τὸ κάθε ἕνα, ἐκ τῶν ὁποίων τέσσερις ἀποτελοῦν τὴν «Ἱερά Ἐπιστασία» καὶ προΐστανται αὐτῆς τῆς ὀλιγάριθμης βουλῆς καὶ ἐπομένως καὶ τοῦ κράτους τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἡ ἐπίσημη κρατική σφραγίδα εἶναι κυκλική καὶ χωρίζεται σὲ τέσσερα τεταρτοκύκλια. Ἀπὸ ἕνα ἐξ αὐτῶν κατέχει ὁ καθένας τῶν τεσσάρων προΐσταμένων, ὥστε γιὰ νὰ τεθεῖ ἡ σφραγὶς νὰ πρέπει νὰ εὑρεθοῦν ὅλοι μαζί καὶ νὰ τὰ συνενώσουν.

Παρουσιασθήκαμε, λοιπόν, μὲ πολὺ σεβασμὸ, τὸ ἄλλο πρωὶ στὴν «Ἱερά Ἐπιστασία», δείξαμε τὸ συστατικὸ γράμμα μας κι ἐκείνη μᾶς ἐτοίμασε καὶ μᾶς παρέδωσε τὸ «διαμονητήριό» μας. Ὑπογράφηκε καὶ σφραγίσθηκε ἀπὸ τοὺς τέσσερις κατὰ τὴ διαδικασία πού ἀναφέραμε. Περιλάμβανε κολακευτικὰ λόγια γιὰ μᾶς καὶ συστάσεις πρὸς τὰ μοναστήρια, ὥστε νὰ ἐλπίζουμε σὲ κάποια περιποίηση ἀπὸ μέρους τους καὶ διευκόλυνση στὴν ἔρευνά μας.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς, μὲ συντροφιά πάντα τὸν Γκέσκο, τὸ διαθέσαμε γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦμε τὰ ὑπόλοιπα ἐνδιαφέροντα τῶν Καρυῶν καὶ ἰδίως γιὰ νὰ θαυμάσουμε τίς τοιχογραφίες τοῦ Πρωτάτου. Γι' αὐτὲς μᾶς μίλησε πολὺ, ὁ εἰδικώτατος στὴ βυζαντινὴ ἀγιογραφία ζωγράφος Γκέσκος, τοῦ ὁποίου ἐπὶ ἀρκετὴ ὥρα παρακολουθήσαμε κατόπιν καὶ τὴν ἀντιγραφικὴ δουλειά του.

Ἐπίσημοι πλέον φιλοξενούμενοι τῆς Πολιτείας τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀρχίσαμε ἀπὸ τὴν ἐπομένη τὴν ἐξερεύνησή μας. Περισσότερο ἀπὸ μῆνα διαθέσαμε γιὰ τὰ 20 μοναστήρια διαμένοντας μία ἕως τρεῖς ἡμέρες στὸ καθένα, ἀνάλογα μὲ τὴ σπουδαιότητά του. Σὲ μερικά δὲν διανυκτερεύσαμε καθόλου καὶ ἀπασχοληθήκαμε μόνο γιὰ μερικές ὥρες ὡς περαστικοί. Οἱ Μονές συνδέονται μεταξύ τους μὲ γραφικὰ φιδωτὰ δρομάκια πού συνήθως σκιαζονται ἀπὸ γιγάντια γέρικα δένδρα καὶ μεγάλους καὶ φουντωτοὺς θάμνους, ὅλα στρωμένα μὲ λεπτὸ καὶ καλοσυντηρημένο καλντερίμι. Στὰ ἀνηφορικὰ καὶ κατηφορικὰ σημεῖα τους παρεμβάλλονται σκαλοπάτια. Ὅλοι οἱ δρόμοι τοῦ Ἁγίου Ὁρους εἶναι φτιαγμένοι γιὰ βάδιση μόνο, ἀνθρώπων καὶ ὑποζυγίων, ἀφοῦ ἡ ρόδα, ἐκεῖνα ἀκόμη τὰ χρόνια, ἦταν ἀνύπαρκτη. Τὰ κάθε μορφῆς τροχοφόρα ἦσαν τελείως ἄγνωστα καὶ γιὰ τίς μεταφορὲς ἀνθρώπων καὶ ὑλικῶν χρησιμοποιούνταν ἀποκλειστικὰ τὰ ἄλογα, τὰ μουλάρια καὶ τὰ γαϊδούρια.

Τὸ κάθε μοναστήρι διατηροῦσε ἰδικό του σταῦλο μὲ πολλὰ

ὕποζύγια καί ἰδικό του γιά νά τά φροντίζει ἐργατικό προσωπικό. Ἐκτός τοῦ μεγάλου, γιά ἐκείνη τήν ἐποχή, ἀριθμοῦ μοναχῶν ζοῦσε ἐπίσης κι ἕνας μέγας ἀριθμός λαϊκῶν, πού οἱ περισσότεροι ἦσαν ἐργάτες καί μερικοί ἐπαγγελματίες, ἐργαζόμενοι ὡς τεχνίτες ἤ ὡς ἔμποροι. Κάθε μοναστήρι, ἀνάλογα μέ τίς χειρονακτικές του ἀνάγκες καί τά οἰκονομικά του μέσα, διέθετε καί τό μόνιμο ἐργατικό του προσωπικό. Ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν τότε κατοίκων τοῦ Ὄρους, ἱερωμένων καί λαϊκῶν, ὑπολογίζονταν σέ 10.000. Σήμερα ἔχει κατά πολύ περιορισθεῖ ὥστε μόλις ὑπερβαίνει τίς 2.000. Ὡς πρὸς τίς μεταφορές, μερικά ἀπό τά παραθαλάσσια μοναστήρια, διέθεταν καί χρησιμοποιοῦσαν τότε καί πλεούμενα, καΐκια καί βάρκες, καί ἀρκετοί ἐκ τῶν καλογήρων ἦσαν ἐξησκημένοι κι ἀπασχολοῦνταν γιά τίς κοντινές αὐτές θαλάσσιες μεταφορές.

Πρωτόγονη ἀλλά πρόθυμη καί εὐγενική ἦταν ἡ παρεχομένη σέ μᾶς φιλοξενία. Κι αὐτό περισσότερο γιά τήν ὕφισταμένη ἐρευνητική μας ἀποστολή. Μᾶς ἐπιδείκνυαν ὅλα τά ἐνδιαφέροντα τῶν θησαυρῶν τους. Λεῖψανα Ἁγίων, ἱστορικά κειμήλια, πολύτιμα ἔργα τέχνης καί φυσικά τούς κώδικες καί τά χειρόγραφα παλαιά βιβλία, ἀφοῦ ἀποτελοῦσαν τόν σκοπό τοῦ ταξιδιοῦ μας. Καί ἀκριβῶς σ' αὐτό τό εἶδος οἱ βιβλιοθήκες ὅλων τῶν μοναστηριῶν, κατεῖχαν ἀφάνταστο πλοῦτο. Αὐτά περισσότερο ἐξετάσαμε, μελετούσαμε καί φωτογραφίζαμε, ὥστε, κατόπιν αὐτοῦ νά δικαιολογεῖται καί ἡ ἀποστολή μας.

Τά ἐκθέματα τῶν μουσείων τῶν μοναστηριῶν, ἀφάνταστης ποικιλίας καί πλοῦτου, ζωντάνευαν στά μάτια τῶν ἐπισκεπτῶν τους τήν πολυκύμαντη ἱστορία καί τούς θρύλους τοῦ ἑλληνισμοῦ, κατά τούς χρόνους τῆς Βυζαντινῆς μας Αὐτοκρατορίας. Οἱ Αὐτοκράτορες της καί οἱ ἄλλοι ὑψηλοί ἐκπρόσωποί της, ἀπό τήν πρό χιλίων ἐτῶν ἵδρυση στόν Ἄθω τῆς μοναστικῆς πολιτείας καί μεταγενέστερα, στήριζαν καί πλοῦτιζαν πάντοτε τά μοναστήρια της μέ ὅτι σπάνιο καί πολύτιμο κατεῖχαν ἢ μπορούσαν νά ἐξασφαλίσουν. Ἀποτέλεσμα ἡ συγκέντρωση ὅλων αὐτῶν τῶν θησαυρῶν. Ἐκεῖ ἄλλωστε καί πολλοί ἐξ αὐτῶν ἀποσύρθηκαν καί μόνασαν κατά τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τους κι ἔδωσαν μέ τήν παρουσία τους πρόσθετο κύρος καί αἴγλη.

Τί κανεῖς μπορούσε νά πρωτοῖδεῖ καί νά πρωτοθαυμάσει στό Ὄρος. Τά πανάρχαια περίτεχνα ἱστορικά κτίρια, τίς βυζαντινές πολυάριθμες ἐκκλησίες μέ τήν ἀρχιτεκτονική ὁμορφιά

τους και τον εξαιρετικό τους διάκοσμο, την μοναδικής τέχνης άγιογράφηση του έσωτερικού έκκλησιών και τραπεζών, τίς μωσαϊκές και τίς ξυλογλυπτες εικόνες, τίς βιβλιοθήκες τίς κατάφορτες από σπάνια βιβλία και πολύτιμα χειρόγραφα; Τα κειμήλια τέλος εκ πολύτιμων μετάλλων, πού είναι όλα διακοσμημένα με σπάνιους λίθους και όλα κατακλύζουν τα μοναστηριακά μουσεία; Το "Άγιον Όρος, με αυτόν τον ύπάρχοντα πλοῦτο των θησαυρών του και τό άφάνταστο φυσικό κάλλος τής περιοχής του, δέν τό χορταίνεις, όσο χρόνο κι εάν διαθέσεις περιοδεύοντάς το. Δέν γίνεσαι μόνο άνικανοποίητος και έκπληκτος θαυμαστής του, αλλά περιοδεύοντας την μοναδική αυτή πολιτεία, ξεχνάς τό παρόν και γυρίζεις άθελα και ξαναζεις τό λαμπρό παρελθόν. Γίνεσαι ένας πιστός πολίτης τής βυζαντινής έποχής, με τά έθνικά βιώματα και ιδανικά της και την προς τό Θεό λατρεία, όπως τότε την δίδασκε ή Όρθόδοξος Έκκλησία μας.

Έπισκεφθήκαμε, εκτός από τά Μοναστήρια, και τίς σκήτες πού βρέθηκαν κατά τή διαδρομή μας. Αυτές είναι μοναστικά παραρτήματα στά όποια διαμένουν καλόγηροι και ζούν υπό έλευθεριώτερους κανόνες διαβίωσης. Στίς σκήτες λειτουργούν, στίς περισσότερες, βιοτεχνικά έργαστήρια άγιογραφίας, ξυλογλυπτικής ή κεντητικής, ύψηλης καλλιτεχνικής πνοής. Έργάζονται σ' αυτά καλλιτέχνες καλόγηροι πού άκολουθούν πιστά τούς βυζαντινούς τεχνικούς κανόνες και συνεχίζουν κατ' αυτόν τον τρόπο την παράδοση με μεγάλη έπιτυχία. Βρίσκονται άκόμη εκεί και κατασκευαστικά έργαστήρια πολλών και διαφόρων ειδών, χρησίμων για τούς άνθρώπους τής μοναστικής ζωής, όπως ραφεία ράσσεων και άμφίων και ύποδηματοποιεία. Έπίσης έργαστήρια κηροποιίας και για άλλα χρήσιμα για τίς εκκλησίες είδη.

Μιά άκόμη σημαντική άλλ' άπομονωμένη του 'Αγίου Όρους περιοχή είναι τά λεγόμενα «Καντουνάκια». Έκει διαμένουν και ζούν, υπό αυστηρότατους κανόνες, οί άσκηται καλόγηροι. Είναι μία πολύ απόκοσμη περιοχή, πού άπλώνεται, άπόκρημη, πάνω από τή θάλασσα και πολύ δύσκολη είναι ή προσπέλασή της. Άνεπιθύμητη άλλωστε, από τούς άσκητεύοντας, είναι και ή παρουσία κάθε άλλου. Δέν γίνονταν τότε δεκτοί εκεί, όχι μόνο οί λαϊκοί επισκέπτες, αλλά άκόμη και οί άλλοι καλόγηροι του Όρους. Την είδαμε μόνο από τό βαπόρι, κατά τό ταξίδι τής επιστροφής μας.

Ἀπό αὐτήν τήν πρό 60ετίας περιοδεία μου διατηρῶ ἀξέχαστες μνήμες πού τίς θυμοῦμαι σάν νά εἶναι χθεσινές. Θά περιορισθῶ ὅμως νά παραθέσω στό παρόν πόνημά μου, μερικές μόνο ἐντυπώσεις μου καί περιστατικά, ἀπό τήν ὅλη τότε στίς 20 μονές ἐπίσκεψή μου, γιατί θά κούραζα ἀσφαλῶς τόν ἀναγνώστη μου μ' ὄλες τίς λεπτομέρειές της.

Μονή Λαύρας καλουμένη καί Μεγίστης Λαύρας. Εἶναι τό πρῶτο μοναστήρι τοῦ Ὁρους πού ἡ ἀνέγερσή του ἄρχισε τό 863 ἀπό τόν μοναχό Ἀθανάσιο. Ἡ ἐκκλησία μας τόν ἀναγνώρισε ὡς Ὅσιο καί θεωρεῖται ὁ πρῶτος οἰκιστής καί ἐπομένως ὁ ἰδρυτής τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Μεγάλο, ἀπέραντο καί πολυάνθρωπο τότε, αὐτό τό μοναστήρι, θαυμάζοταν ἀπό τοὺς ἐπισκέπτες του γιά τά πολλά καί ὠραῖα του κτίσματα, τήν τεράστια βιβλιοθήκη του καί τά σπουδαῖα ἱστορικά κειμήλια τῶν συλλογῶν του (Εἰκόνες ἀρ. 17, 19, 22, 23 καί 24).

Ἡ ἐκκλησία τοῦ καθολικοῦ του ἔχει θαυμάσια εἰκονογράφηση ἀπό τόν διάσημο βυζαντινὸ ἀγιογράφο Θεοφάνη. Ὁ σεβάσιμος Σπυρίδων Καμπανάος, γόνος ἀρχοντικῆς οἰκογένειας τοῦ Πειραιᾶ, θεῖος τοῦ φίλου συναδέλφου μου Κώστα Σακελλαρόπουλου, μᾶς φιλοξένησε στό διαμέρισμά του. Γιατρός σπουδασμένος στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ἀπό πενήντα χρόνια παλαιότερα, μόλις τελείωσε τίς σπουδές του, εἶχε ἀποσυρθεῖ καί μόναζε στό Ἅγιο Ὅρος. Ἐκτοτε, κατά χρόνια πού πέρασαν, ὑπερασπίσθηκε ὡς ἡγούμενος μέ ἐπιτυχία τά συμφέροντα τῆς Μονῆς του καί παράλληλα πρόσφερε τίς πολύτιμες θεραπευτικές του ὑπηρεσίες, γιατρεύοντας τοὺς συναδέλφους του τῆς μονῆς Ἀγίας Λαύρας, ἀλλά καί τῶν ἄλλων μονῶν, σπεύδοντας πάντοτε ὅπου ἡ ἀνάγκη τόν καλοῦσε (Εἰκ. 20).

Ἐκείνη τήν ἐποχή, γιά ὄλο τόν πληθυσμό τοῦ Ἀγίου Ὁρους, μόνο τρεῖς γιατροί, κι αὐτοὶ βέβαια ἱερωμένοι, ἐργάζονταν. Πρῶτος φυσικά καί ἀξιώτερος ὁ Καμπανάος. Μεταξύ τῶν ἀλησμόνιτων κατά τίς βεγγέρες μας λεγομένων του καί τό ἐξῆς: «Ἐδῶ στό Ὅρος ἐπικρατεῖ ἀπόλυτη ὑγεία. Δέν ὑπάρχουν ἀσθένειες οὔτε ἐπιδημείες. Μακρυνά μόνο ἀπό κρυολογήματα. Οἱ καλόγηροι πεθαίνουν μόνο ἀπό τά γεράματα ἢ ἀπό τή φυματίωση». Ἦταν ἡ ἐποχή πού ἡ φοβερὴ ἀρρώστια ἔκανε θραύση στήν Ἑλλάδα καί φυσικό ἦταν νά βοηθιέται μέ τό ψυχρό καί ὑγρὸ κλίμα τοῦ Ἄθω.

Στὴ Μεγίστη Λαύρα γνωρίσαμε ἀκόμη τόν Μητροπολίτη

Κορυτσᾶς Μεθόδιο Κουρήλα, πού τό ἀνθελληνικό καθεστῶς τῆς Ἀλβανίας τόν εἶχε ἐξορίσει. Μακρυά ἀπό τήν ἔδρα του διέμενε στό Ἅγιο Ὅρος καί ἐργαζόταν ἐρευνητικά. Διατηροῦσε μιά σπάνια βιβλιοθήκη ἀπό παλαιά βιβλία Βοτανικῆς, ἡ βιβλιογραφία τῆς ὁποίας κατ' ἐξοχήν τόν ἐνδιέφερε. Διατήρησα φιλία μαζί του καί ὅταν ἀργότερα ἐγκατεστάθηκε στήν Ἀθήνα τόν βοηθοῦσα στίς ἀνά τίς πανεπιστημιακές βιβλιοθηκες ἀναδιφήσεις του. Κατέλαβε τελικά ἔδρα καθηγητοῦ στό Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἀμυθήτου πλούτου καί ὕλικῆς καί ἱστορικῆς ἀξίας εἶναι τό Μουσεῖο τῆς Λαύρας ἀπό τά φυλασσόμενα ἐκεῖ κειμήλια. Τεραστία ἐπίσης ἡ βιβλιοθήκη του σέ παλαιά συγγράμματα καί πολύτιμα χειρόγραφα (Εἰκόνες ἀρ. 18 καί 19).

Μονή Ἰβήρων. Καταπληκτικό σέ ἔκταση καί ἐπιβλητικότητα κι αὐτό τό μοναστήρι, πού ἰδρύθηκε κατά τά τέλη τοῦ 10ου αἰώνα. Παρουσιάζει ἐπίσης πολλά τά ἐνδιαφέροντα. Ἔχει μεγάλη βιβλιοθήκη σπανίων βιβλίων καί χειρογράφων. Εἶναι κτισμένο κοντά στη θάλασσα, ὅπως καί πολλά ἐκ τῶν ἄλλων, καί στήν παραλία διαθέτει τόν ἰδικό του «ἀρσανά». Ἐνα ἀπό τούς ἀρχαιότερους καί μεγαλύτερους τοῦ Ὅρους (Εἰκόνες 16 καί 27).

Οἱ «ἀρσανάδες», κτισμένοι δίπλα στό κύμα, εἶναι τά ἀπαραιτήτα μοναστηριακά παραρτήματα, εἶδος μεγάλων ἀποθηκῶν, ὅπου τραβιοῦνται καί στεγάζονται τά καΐκια καί οἱ βάρκες τους. Πολλές μονές, καθῶς ἀναφέραμε, διαθέτουν καί χρησιμοποιοῦν πλεοῦμένα γιά ὀρισμένες μεταφορές τους, πού δέν εἶναι πάντοτε δυνατές μόνο μέ τά ὑποζύγια.

Μονή Σίμωνος Πέτρας. Ἀξιοθαύμαστο ὡς κτίσμα γιά τήν ἰδιομορφία του καί τήν ἐπιβλητικότητά του τό μοναστήρι αὐτό. Εἶναι κτισμένο ἐπάνω σ' ἓνα ἀπότομο τεράστιο βράχο 230 μέτρων ὕψους πού ὀρθώνεται κοντά στή θάλασσα. Ἰδρύθηκε στά μέσα τοῦ 14ου αἰώνα. Ἀποτελεῖται ἀπό τρία μεγάλα κτιριακά συγκροτήματα, ἑπτά τό καθένα πατωμάτων, πού περιβάλλονται ἀπό ἀπέραντους περιφερειακούς ἐξώστες. Αὐτοῖ ἐξέχουν καί κυριολεκτικά κρέμονται πρὸς τό χάος, μεταξὺ οὐρανοῦ καί θάλασσας (Εἰκόνες 25 καί 26).

Τό γιγάντιο αὐτό κτιριακό συγκρότημα συγκοινωνεῖ μέ τήν πλαγιά τοῦ βουνοῦ μόνο ἀπό τή μιά πλευρά του, μέ μιά κτιστή

πολύτοξη γέφυρα. Όλα επιβλητικά και σχεδόν τρομακτικά στο μονατήρι τούτο πού φθάσαμε κατά τό σούρουπο. Τό κάθε κελί του βγαίνει προς τόν περιφερειακό εξώστη, από τόν όποϊον τού άνήκει αντίστοιχο κομμάτι. Ξύλινος καθώς εΐναι και παλαιικης κατασκευής, ο εξώστης, τρίζει και ταλαντεύεται μέ τήν βάδιση σου, προκαλώντας σου τόν τρόπο και έντονο τό αΐσθημα τού ίλίγγου. Δέος σέ καταλαμβάνει νομίζοντας πως τό δάπεδο θά υποχωρήσει υπό τό βάρος σου και θά παρασυρθεΐς προς τό χάος. Ο άνεμος πού συνεχώς φυσάει και σέ κλονίζει και ο βόμβος τών κυμάτων τής μανιασμένης θάλασσας πού σπάζουν κοντά στή βάση τού κτιρίου, σέ ζαλίζουν και σέ τρομοκρατοϋν νομίζοντας αναπόφευκτο τό τέλος σου.

Παρά όμως αυτές τίς τρομακτικές έντυπάσεις πού μάς προκάλεσε ο σύντομος περίπατός μας στόν εξώστη, ή φιλική υποδοχή τών καλογήρων, τό δείπνο πού μάς προσέφεραν και ή κατόπιν ένδιαφέρουσα μαζί τους συζήτηση, μάς έκανε νά ξεχάσουμε τό αρχικό δέος, νά περάσουμε ευχάριστη τή βραδυά μας και νά κοιμηθοϋμε ένα βαθύ ύπνο. Τόν βόηθησε και τό νανούρισμα πού προερχόταν από τό βόμβο τού άνέμου και τών κυμάτων και ή έξ αιτίας τους κάποια τρεμούλα ολόκληρου τού φρουριακοϋ πανάρχαιου κτιρίου.

Μονή Καρακάλου. Άξέχαστες οί άναμνήσεις από τή βραδυά πού περάσαμε σ' αυτό τό μοναστήρι, ένα από τά σημαντικώτερα και επιβλητικώτερα κατά τήν κτιριακή εμφάνισή του και διακόσμηση, και τήν αυστηρότητα τών κανόνων διαβίωσης τών μοναχών του. Κοινοβιακοϋ τύπου επιβάλλει τήν πλέον λιτή ομαδικής μορφής συγκατοίκηση τών τροφίμων του (Εικ. 15).

Φθάσαμε περί τή δύση τού ήλιου και μάς κάλεσαν σέ λίγο νά πάρουμε μαζί μέ όλους τούς άλλους τό κοινό βραδυνό δείπνο. Τό γεϋμα και τό δείπνο στά κοινοβιακοϋ συστήματος μοναστήρια τού Άγίου Όρους, θεωροϋνται ιεροτελεστίες και εΐναι συνέχεια τής εκκλησιαστικης λειτουργίας. Τά πέρνουν όλοι μαζί στήν ειδική αίθουσα, πού εΐναι παρακείμενη τής εκκλησίας και αποκαλείται «τράπεζα». Ή τράπεζα τής Μονής Καρακάλου, καθώς και οί άλλες τών άλλων μονών, έχει μακρυά από χονδρό ξύλο τραπέζια (σέ άλλες τά τραπέζια αυτά εΐναι κτιστά) μέ ξύλινους πάγκους εκατέροθεν. Στο βάθος ύπάρχει είδος ιεροϋ και επίσης άμβονας μέ σκαλίτσα κυκλική για τήν άνάβαση και

οί τοῖχοι εἶναι συνήθως διακοσμημένοι μέ τοιχογραφίες πού εἰκονίζουν θρησκευτικές παραστάσεις. Τῆς μονῆς Καρακάλου ἡ τράπεζα στερεῖται αὐτῆς τῆς εἰκονογραφήσεως γιατί εἶναι νεώτερης κατασκευῆς, τοῦ 1879. Ἡ παλαιά εἶχε καταστραφεῖ ἀπό πυρκαϊά.

Ἡ πρόσκληση γιά τό δεῖπνο δόθηκε μέ τούς ἄρμονικούς ἤχους τοῦ ξύλινου σήμαντρου, πού ἕνας νεαρός καλόγηρος, κάνοντας τόν γύρο τῶν διαδρόμων καί τῶν αὐλῶν τῆς μονῆς, μέ ἐξαιρετική μαεστρία τό χειριζόταν. Ἔαφηνε μιὰ γλυκιά ἀληθινά ὑπερκόσμια μουσική, μέ τά ρυθμικά κτυπήματά του στό ξύλο. Οἱ καλόγηροι ξεχύθηκαν ἀπό τά κελιά τους καί ἔσπευσαν νά καταλάβουν τίς καθορισμένες θέσεις τους καί νά σταθοῦν ὀρθοί γύρω ἀπό τά τραπέζια. Ὁ καθένας στή θέση τήν ἀνάλογη πρός τόν ἱερατικό του βαθμό καί τό ἀσκούμενο, μεταξύ τῶν ἄλλων μοναχῶν, λειτούργημα. Σιωπηλοί, ἐπιβλητικοί, αὐστηροί ὄλοι τους κατά τήν ἐμφάνιση. Σέ μᾶς καί μερικούς ἀκόμη λαϊκούς μᾶς ὑποδείχθηκαν καί καταλάβαμε τίς τελευταῖες θέσεις.

Ὅλοι μας περιμέναμε ὀρθοί τήν μετ' ὀλίγο ἄφιξη τοῦ Ἡγουμένου καί τῶν περί αὐτόν σεβασμίων ἀκολουθῶν του καλογήρων. Πανύψηλος καί ἀποσκελετωμένος ὁ ἡγούμενος, μέ μακρὰ γενειάδα καί αὐστηρό τό ὕφος, εἶχε τήν ἐμφάνιση βυζαντινοῦ ἀγίου καί νόμιζες πῶς κάποιος ἀπό τούς εἰκονιζόμενους τῶν τοιχογραφιῶν εἶχε ζωντανέψει καί κατεβεῖ γιά νά εὐλογήσει τό δεῖπνο μας. Οἱ ἐπίσημοι κάθησαν στήν κεφαλή καί μόνο τότε καί ἄμεις οἱ ἄλλοι καθήσαμε. Ὁ ἡγούμενος, κτυπώντας τό πρό αὐτοῦ καμπανάκι, ἔδωσε τή σήμανση πρός ἕναρξη τοῦ φαγητοῦ μας.

Ὁ καθένας μας εἶχε μπροστά του ἕνα πῆλινο βαθύ πιάτο μέ σούπα ἀπό ρεβύθια, ἕνα μικρότερο μέ σκορδαλιά καί μαῦρες ἔληές, ἕνα πῆλινο κύπελο μέ ἄρκετό κόκκινο κρασί καί ἕνα στρογγυλό ἀπό πιτυροῦχο σιτάλευρο ψωμάκι. Σιωπηλοί καί σκυφτοί ὄλοι τρώγαμε τό φαγητό μας, ἐνῶ ὁ «ἀναγνώστης» καλόγηρος, ἀνεβασμένος στόν ἄμβονα, διάβαζε μέ τήν βραχνή ἔνρινη φωνή του, τό ὀρισμένο γιά τήν ἡμέρα ἐκκλησιαστικό κείμενο. Τό κρασί πινόταν ἐνδιάμεσα, κατά δόσεις, ὅταν καί πάλι ὁ ἡγούμενος ἔδινε μέ τό καμπανάκι του τήν πρός τοῦτο σήμανση.

Σκοτεινά πλέον, μέ τήν αἴθουσα φωτιζόμενη ἀπό τίς τρεμοσβύνουσες φλόγες τῶν κεριῶν, τήν πηγὴ τοῦ φωτισμοῦ μας, καί μέ τή φαντασμαγορία πού δημιουργεῖτο ἀπό τούς καπνούς

πού ἄφηναν, τίς σκιές πού σχηματίζονταν στους τοίχους καί τίς ἐντυπώσεις ἀπό τίς ταλαιπωρημένες αὐστηρές φυσιογνωμίες τῶν γύρω καλογήρων, ἀποτελεῖτο ὡς σύνολο ἕνα μακάβριο σκηνικό, πού ἡ εἰκόνα του δύσκολα ξεχνιέται. Τό δεῖπνο συνεχίσθηκε καί κράτησε περί τήν ὥρα. Ὅλοι σηκώθηκαμε ὅταν τό καμπανάκι ἐσήμανε τό τέλος τοῦ δείπνου καί πρῶτος ὁ ἡγούμενος σηκώθηκε καί μέ τούς ἀκολουθούς του προχώρησε πρὸς τήν ἐξοδο. Ἐκεῖ γονατιστοί τόν περίμεναν ὁ «ἀναγνώστης», ὁ «τραπεζάρης», ὁ μάγειρος μέ τούς βοηθούς του καί οἱ ὑπεύθυνοι γιά τό δεῖπνο ἄλλοι καλόγηροι, γιά νά πάρουν τή συγχώρησή του γιά τά τυχόν σφάλματά τους καί γιά νά δεχθοῦν τήν ἐπιβράβευση μέ τήν εὐλογία του.

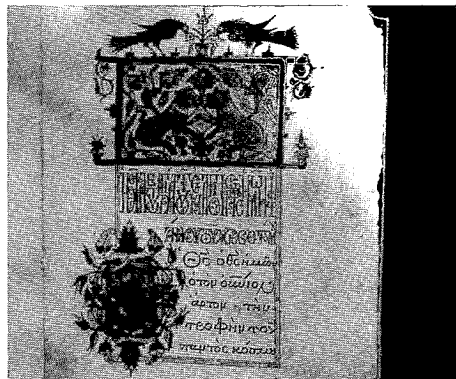
Ἡ ἱεροτελεστία τοῦ δείπνου εἶχε τελειώσει καί τελευταῖοι ἀποχωρήσαμε καί ἡμεῖς οἱ ξένοι ἀπό τήν «τράπεζα», μέ φοβερὰ φορτωμένο τό στομάχι μας ἀπό τό ἀχώνευτο βαρὺ φαγητό μας. Τά ρεβύθια κακοβρασμένα καί χωρίς λάδι, ἡ σκορδαλιά καφτερή ἀποδείχθηκε κι αὐτή ἀλάδωτη, ἀπλό σκορδοστόμυπι (σκόρδα πολτοποιημένα μέσα σέ ξύδι καί μέ πολύ ἀλάτι), κρασί καλό ἀλλά βαρὺ καί τό ψωμί πολύ μπαγιάτικο καί σάν πέτρα σκληρό, ὥστε γιά νά καταλυθεῖ νά χρειάζεται μυλόπετρες καί ὄχι δόντια. Στό αὐστηρό αὐτό μοναστήρι, καθὼς μᾶς πληροφορήσαν, πολύ σπάνια τό φαγητό ἦταν λαδωμένο καί τό κρέας τό ἔτρωγαν μιά μόνο φορά το χρόνο, τήν ἡμέρα τοῦ Πάσχα.

Ἄμεσως μετά τό δεῖπνο μᾶς ὀδήγησαν στόν ξενόνα, τόν ἀποκαλούμενο στό Ὅρος «ἀρχονταλίκι», ὅπου ἔπρεπε νά μείνουμε κλεισμένοι μέχρι τήν ἀνατολή τοῦ ἡλίου, ἐπὶ δέκα συνεχεῖς ὥρες. Μετά τό δεῖπνο ἡ κυκλοφορία στους χώρους τῆς μονῆς, αὐλές καί διαδρόμους, ἦταν γιά ὄλους, καλογήρους καί λαϊκούς, αὐστηρά ἀπαγορευμένη. Γιά τούς καλογήρους ὑπῆρχαν διακοπές, αὐτῆς τῆς φυλακίσεως, μόνο κατά τίς ὥρες τῶν νυκτερινῶν λειτουργιῶν καί τοῦ ἀπαραίτητου καθημερινοῦ ὄρθρου.

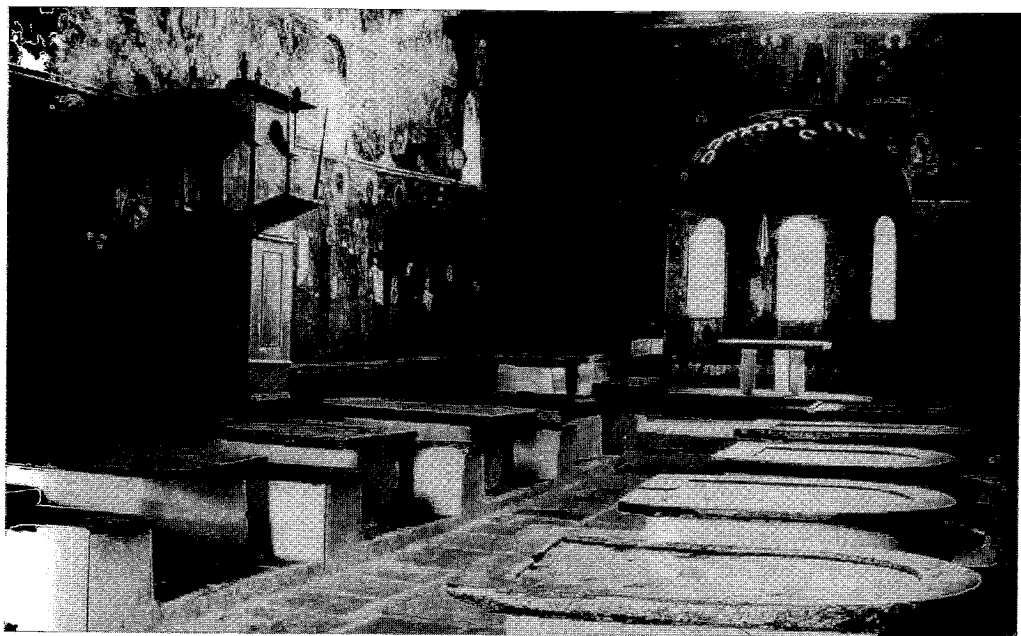
Ἡ νύχτα μας αὐτή ὑπῆρξε δραματική καί παραμένει ἀξέχαστη. Ὁ φωτισμός ἐλάχιστος ἀπό ἕνα καπνίζον λυχνάρακι ἐμπόδιζε τό διάβασμα κι ἀπέκλειε κάθε ἀπασχόληση καί ὁ ὕπνος ἀκατόρθωτος. Τό κρεβάτι σκληρό, ἀπλή σανίδα, μέ μάλλινα στρωσίδια καί σκεπάσματα, ἀσφαλῶς ἀπό χρόνια ἄπλυτα, καί οἱ κοριοί καί οἱ ψύλλοι πειναλέοι, κατά στρατιές ὀλόκληρες, ἐπέπεσαν γιά νά μᾶς κατασπαράξουν. Ἀπαραίτητη ἄλλωστε κατά τά χρόνια ἐκεῖνα ἡ συντροφιά τους σ' ὅλη τήν



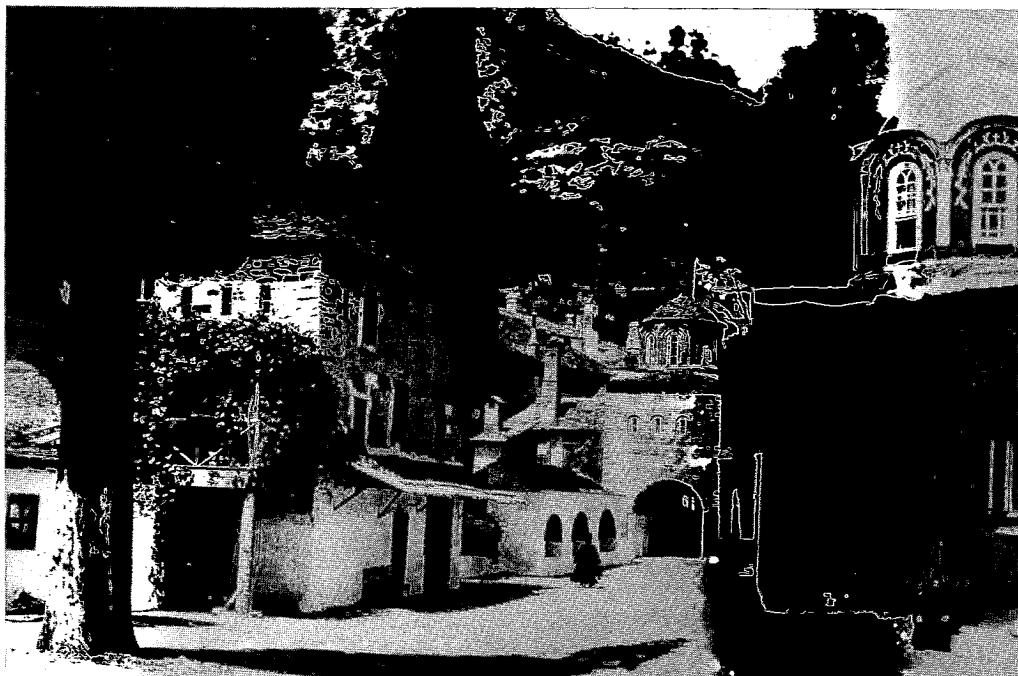
20. Ὁ Ἀθανάσιος Καμπανάος, Προηγούμενος τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ Ἱατρός. Ἐμόναζε στό Ἅγιο Ὄρος ἀπό τεσσαρακονταετίας.



21. Ἀπό τῆ βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς Ἰβήρων. Ἐπίτιτλος μέ τό ἀρχικό γράμμα Ο στόν κώδικα 1438 (μ) Λειτουργία (φ. 64α).



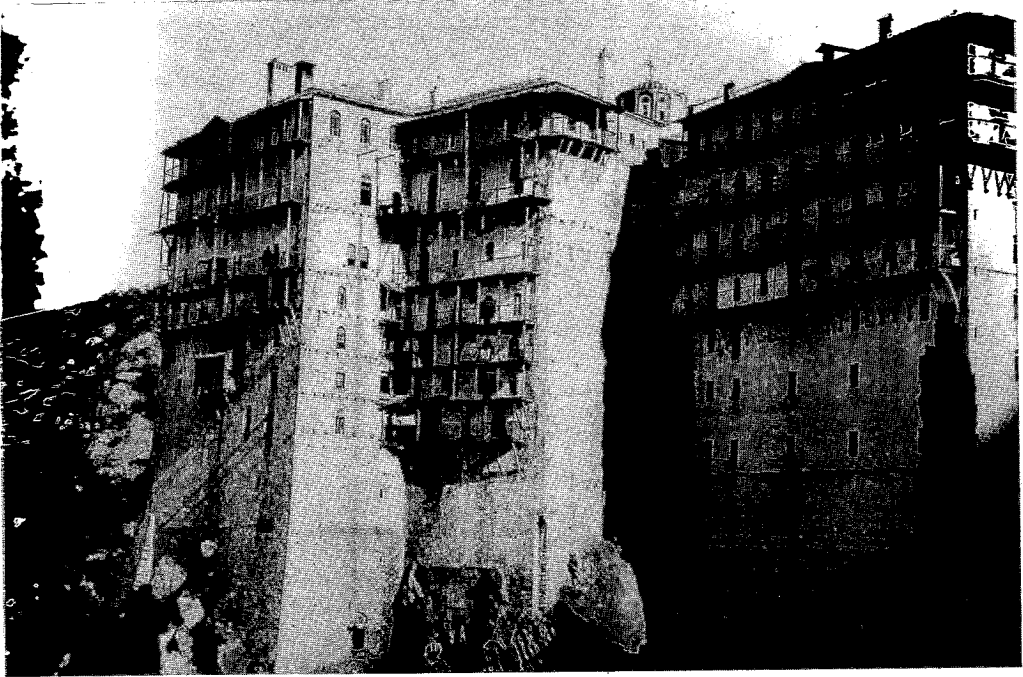
22. Ἡ Τράπεζα τῆς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας, μιά ἀπό τίς ἀρχαιότερες καί ἐπιβλητικότερες τοῦ Ἁγίου Ὄρους.



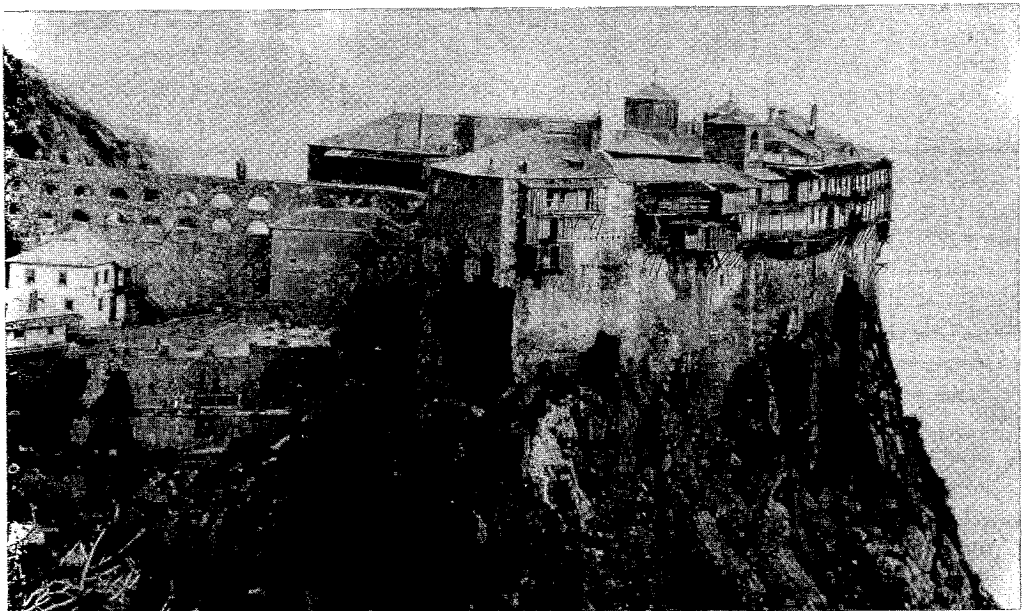
23. Στή Μονή Μεγίστης Λαύρας. Στο βάθος ἀριστερά οἱ τάφοι τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.



24. Ἡ Φιάλη τῆς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας καί δεξιὰ τῆς τό πανάρχαιο κυπαρίσσι πού λέγεται πῶς φυτεύθηκε ἀπό τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο.

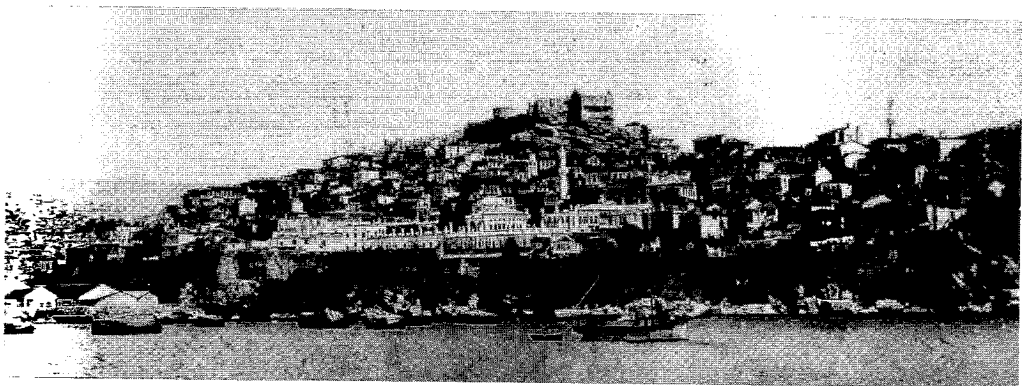
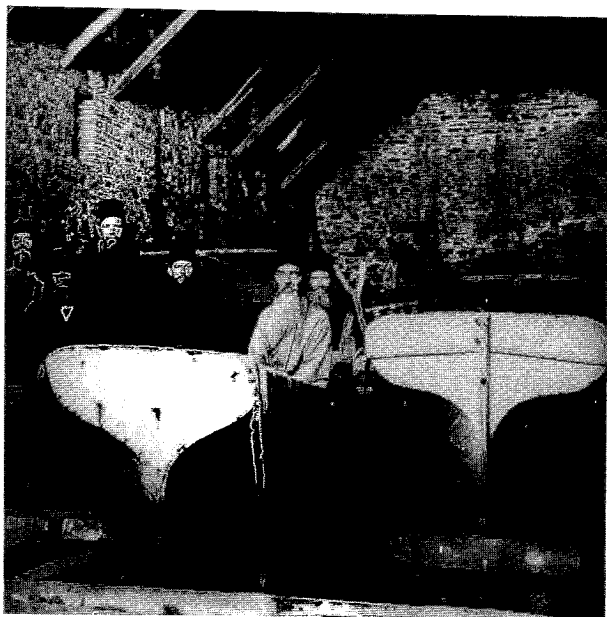


25. Τό μεγαλοπρεπές συγκρότημα τῶν κτιρίων τῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, ποῦ ἰδρύθηκε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰώνα. Ἡ ἄποψή του ἀπό τή μεριά τῆς θάλασσας.



26. Ἡ Μονή Σίμωνος Πέτρας συνδέεται μέ τήν πλαγιά τοῦ βουνοῦ διά πολυτόξης κτιστῆς γέφυρας.

27. Ὁ ἄρσανάς τῆς Μο-
νῆς Ἰβήρων, ἓνας ἀπό
τοὺς μεγαλύτερους καί
ἐρχαιότερους τοῦ Ἁγίου
Ὁρους.



28. Καταπλέοντας στήν Καβάλα. Ἡ τότε ἄποψή της, μέ τά παλαιά κτίριά της, τά
τζαμιά της καί τοὺς μιναρέδες της διατηροῦσε μορφή τουρκοπόλεως.

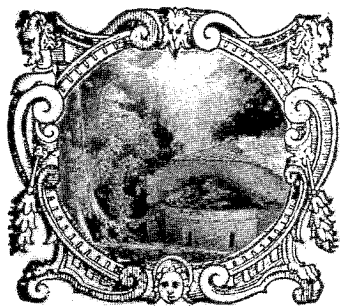


29. Στό κρατικό Χημεῖο
τῆς Καβάλας, σέ κοινό
γεῦμα μέ τοὺς χημικούς
του, συναδέλφους μου
Κατίνα καί Γιώργο Γεωρ-
γακόπουλο καί Γιάννη
Σαραντινό.

Ἑλλάδα καί γιά τό Ἅγιο Ὄρος ἀκόμη πιό ἀναπόφευκτη. Τά σωτήρια ἐντομοκτόνα δέν εἶχαν ἀνακαλυφθεῖ καί τά κουνούπια, οἱ ψύλλοι καί οἱ κοριοί ἀφάνταστα βασάνιζαν τούς ἀνθρώπους, ἀκόμη καί τῶν πολιτισμένων ἀστικῶν σπιτιῶν. Οἱ καλές νοικοκυρές ἦσαν οἱ μόνιμοι διῶκτες τους, πού μαζί μέ τίς βοηθοῦς τους διεξήγαν ἕνα συνεχῆ πόλεμο, ὄχι ὅμως πάντοτε καθολικά νικηφόρο. Καί ἄν αὐτά συνέβαιναν καί στά πλέον ἀρχοντικά σπίτια τῶν πόλεων, παρά τήν παρουσία τῆς γυναίκα, πόσο μᾶλλον στό Ἅγιο Ὄρος μέ τήν γυναίκα ἀνέκαθεν ἀνύπαρκτη. Μαρτυρήσαμε, λοιπόν, ἐκείνη τή φοβερή νύχτα, ἔχοντας μόνη παρηγοριά τήν ἐξιλέωση, μέ αὐτό τό μαρτύριο, ἐνός μεγάλου ἀριθμοῦ ἐκ τῶν ἔως τότε ἀμαρτιῶν μας.

Ἡ ἐπιστροφή μας στήν Ἀθήνα ἔγινε μέ τό ἴδιο μέσον τοῦ πηγαμοῦ, τό πλοῖο τῆς ἄγονης γραμμῆς «Ναυκρατοῦσα», καί ἦταν πολυήμερο. Ἡ μακρῶν αὐτή περιοδεία μας μοῦ ἄφησε, παρά τίς ἐνδιάμεσες περιπέτειες πού κι αὐτές εἶχαν κάποιο ἐνδιαφέρον, θαυμαστές ὀλοζώντανες μνήμες, βαθειά ριζωμένες, πού εἶναι ἀπό τίς ἐντυπωσιακότερες τῆς ζωῆς μου καί ἀκόμη σήμερα, παρά τά ἔκτοτε 60 χρόνια, τοῦ φαίνονται χθεσινές.

Τό ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς εἶχε καί τήν ὀλιγοήμερη διακοπή του στήν Καβάλα (Εἰκόνες 28 καί 29). Μέ εἶχαν καλέσει νά τήν ἐπισκεφθῶ οἱ δύο ἐκεῖ φίλοι παλαιοί συμφοιτηταί μου. Ὁ ἐπόπτης ἐργασίας Χρυσ. Μαλαγαρδῆς καί ὁ διευθυντής τοῦ κρατικοῦ Χημείου Γεώργ. Γεωργακόπουλος.



3. ΚΡΗΤΗ

(**Ἡράκλειο, Κνωσός, Φαιστός, Ἅγιοι Λέκα, Μέλαμπες, Μονή Πρέβελη, Ρέθυμνο, Χανιά, Ἅγιος Νικόλαος**)

Τό φθινόπωρο τοῦ 1928 περιόδευσα γιά πρώτη φορά τήν Κρήτη. Πρόσφατοι ἀκόμα οἱ ἀγῶνες τῆς μεγαλονήσου γιά τήν ἀπελευθέρωση καί τήν ἔνωσή της μέ τήν μητέρα Ἑλλάδα, ὅλοι ἐμεῖς οἱ νέοι διατηρούσαμε στίς μνημες μας ζωηρότατους τούς ἀγῶνες καί τούς θρύλους της καί εἶχαμε μεγάλο τό ἐνδιαφέρον γιά νά γνωρίσουμε ἀπό κοντά τό νησί καί τούς ἡρωϊκοὺς κατοίκους του.

Τήν περιοδεία τήν ἐπιχείρησα μόνος μου γιατί κανένα ἀπό τούς φίλους δέν κατάφερα νά πείσω γιά νά μέ ἀκολουθήσει στήν ἐκστρατευτική μου ἐπιχείρηση. Θά μέ βοηθοῦσαν ὅμως σ' αὐτήν οἱ ἄλλοι γνωστοί καί φίλοι πού διέθετα στό νησί.

Μέ τό πλοῖο τῆς ἄγονης γραμμῆς τῆς Κρήτης, πού ἔπιανε σ' ὅλα τά λιμάνια μεγάλα καί μικρά τῆς βόρειας ἁκτῆς της, ξεκίνησα ἀπό τόν Πειραιᾶ καί πρωτοαποβιβάσθηκα κι ἐγκαταστάθηκα στό Ἡράκλειο, τήν μεγαλύτερη πόλη της, τόν Χάνδακα ὅπως ἀκόμα τότε ὀνομαζόταν, ὅπου καί θά παρέμενα γιά μερικές ἡμέρες. Παρέα μου ἐκεῖ ὁ συνάδελφος Ἑλευθέριος Πλάτων, διευθυντής τοῦ ἐκεῖ παραρτήματος Χημείου τοῦ Ὑπουργ. Οἰκονομικῶν, καί ὁ διευθυντής τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Σπῦρος Μαρινᾶτος ὁ ἀργότερα καθηγητής καί ἀκαδημαϊκός. Ἡ γνωριμία μου μέ τόν πρῶτο, ὀφειλόταν στήν μέ τά ἐπαγγελματικά τοῦ κλάδου μεγάλη ἀνάμιξή μου καί μέ τόν δεύτερο στήν συγγενεία του μέ τόν ἀδελφικό μου φίλο Κίμωνα Εὐαγγελίδη. Ἦταν ἄντρας τῆς ἀδελφῆς του, ἐπίσης φίλης μου, Ἰωάννας, κόρης τοῦ διάσημου καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη (Εἰκ. 30).

Μ' αὐτούς ὡς παρέα ἐπισκέφθηκα κι ἐγνώρισα τά ἀξιοθέατα τῆς μεγάλης καί ἱστορικής πόλεως τοῦ Ἡρακλείου. Τά ἱστορικά κτίριά της, τό περίφημο κάστρο καί τό σπουδαῖο λιμάνι της μέ τήν ἀνέκαθεν μεγάλη ἐμπορική κίνησή του, τό

μοναδικό, για τήν ἀρχαιολογική του σημασία καί τόν πλοῦτο τῶν ἐκθεμάτων του, τοπικό Μουσείο. Ἐπισκέφθηκα ἐπίσης κι ἐπῆρα πολλές φωτογραφίες ἀπό τό καταπληκτικό σέ ἔκταση καί ἐνδιαφέρον ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ καί τόν γύρω του ἀρχαιολογικό χῶρο, καθώς ἦταν διαμορφωμένος ἀπό τίς ἕως τότε ἐρευνητικές ἀνασκαφές τοῦ Ἑγγλυοῦ ἀρχαιολόγου Ἄρθ. Ἐβανς (Εἰκόνες 31 καί 32).

Ἄλλά ἐμένα μ' ἐνδιέφερε ἐξ ἴσου, ἄν ὄχι καί περισσότερο, ἡ παραδοσιακή Κρήτη, τά πολιτιστικά κατάλοιπά της καί οἱ ἄνθρωποί της, πού θά τά ἐγνώριζα μόνο μέ μιά καλή περιοδεία μου στό ἐσωτερικό της. Κι αὐτό ἀπαιτοῦσε κατάλληλη ὀργάνωση καί σωστή καθοδήγηση. Ἀκόμη τότε λεωφορειακή συγκοινωνία μέ τά χωριά δέν εἶχε δημιουργηθεῖ καί γιά νά τά ἐπισκεφθῆ κανεῖς ἔπρεπε νά χρησιμοποιήσῃς ὑποζύγιο ἢ νά εἶναι καλός πεζοπόρος. Αὐτά ἦσαν τά εὐκολα προσιτά γιά τούς πολλούς μέσα συγκοινωνίας. Οἱ ὀλίγες κούρσες πού προσφέρονταν γιά μίσθωση, πανάρχαιες καί ταλαιπωρημένες, ζητοῦσαν μεγάλο ἀγῶγι στό ὁποῖον δέν μποροῦσε ν' ἀνταποκριθῆ τό ἰδικό μου βαλάντιο.

Μοῦ συνέστησε, λοιπόν, ὁ φίλος μου Πλάτων, καί συνδύασθηκα μ' ἕνα ἀγροτικό ταχυδρόμο πού μετέφερε καί παρέδιδε, ἀπό χωριό σέ χωριό τοῦ Νομοῦ Ἑρακλείου, τήν ἀλληλογραφία καί τά μικροδέματα τῶν χωρικῶν. Αὐτός θά ἦταν ὁ ἀσφαλέστερος σύντροφος καί ὁδηγός μου, κάνοντας, παράλληλα μέ τή δουλειά του τοῦ ταχυδρόμου, τόν ἀγωγιότη μου. Θά τόν ἀκολουθοῦσα σ' ὅλη τήν διαδρομή του ἀνά τά χωριά τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἐπιβαίνοντας σ' ἕνα δεύτερο δικό του ζῶο, ἕνα γαϊδουράκι πού εἶχε καί θά μοῦ διέθετε. Αὐτά συμφωνήθηκαν καί ξεκινήσαμε γιά τήν περιοδεία.

Ἦταν ἕνας γηραλέος πρᾶος θυμόσοφος χωρικός, μέ τόν ὁποῖον ἀμέσως συνδέθηκα κι ἔγινε φίλος. Ἀποδείχθηκε πολύτιμος καθοδηγητής καί πληροφοριοδότης γιά τά τοπικά, ἱστορικά καί παραδοσιακά θέματα καί τά ἄλλα ἐνδιαφέροντα, ὡς πρός τίς συνήθειες καί τόν τρόπο ζωῆς τῶν συμπατριωτῶν του. Πολλά μοῦ ἱστοροῦσε ἀκόμα ἀπό τά κατορθώματα τῶν πρόσφατων ἀγῶνων τους τῆς ἀπελευθερώσεως, στούς ὁποίους εἶχε πάρει μέρος.

Προχωροῦσαμε στά ἐνδότερα ἀπό χωριό σέ χωριό, σταθμεύαμε γιά ἀρκετή ὥρα στό καθένα καί ἔτσι ἐγώ εἶχα τήν εὐκαιρία νά ἰδῶ τά ἀξιοθέατά του καί νά γνωρισθῶ καί νά

κουβεντιάσω με τούς κατοίκους του. Ἐκεῖνος θά μεριμνοῦσε ἀκόμη καί γιά τή στέγασή μου, ὅπου θά ἔπρεπε νά διανυκτερευσομε. Πολλά τά εὐχάριστα, τά ἀπρόοπτα, ἀλλά καί τά δυσάρεστα συναπαντήματα κατά τή διαδρομή μας. Γιά τή δεύτερη ἡμέρα τό πρόγραμμά μας προέβλεπε τή διανυκτέρευση στούς Ἁγίους Δέκα, στήν πεδιάδα τῆς Μεσαρᾶς, καί τήν ἐπομένη τήν ἐπίσκεψη τῶν ἐρειπίων τῆς πανάρχαιας πόλεως Φαιστοῦ, μέ κατόπιν διανυκτέρευση στίς Μέλαμπες.

Στούς Ἁγίους Δέκα φθάσαμε πρός τό σούρουπο κι ἔπιασα δωμάτιο στό ὑποτιθέμενο ξενοδοχεῖο τους. Ἀμέσως κατόπιν ἐπισκέφθηκα σπίτι του τό Δεσπότη. Παρ' ὅτι πανάθλιο καί μικρό τό χωριό ἦταν ἔδρα ἀρχιεπισκοπῆς καί ἐγώ ἐκόμιζα συστατική ἐπιστολή πρός ἐκεῖνον, πού, ὡς ἱεράρχης, ἔχαιρε μεγάλης φήμης καί συνδεόταν μέ φίλο μου πανεπιστημιακό συνάδελφο. Ἐπιβλητικός ὁ Δεσπότης, μέ τήν ὠραία φυσιογνωμία του καί τήν μεγάλη κάτασπρη γενειάδα του, συνάρπαξε. Μέ ὑποδέχθηκε μέ ἐνθουσιασμό καί ἀγάπη. Ὁμιλητικώτατος καί εὐχάριστος πολλά εἶπαμε καί μέ κράτησε γιά τό βραδυνό δεῖπνο. Μέ μάλωσε μάλιστα πού δέν ἐπῆγα κατ' εὐθείαν στήν ἐπισκοπή γιά νά φιλοξενηθῶ ὅσες ἡμέρες ἤθελα. «Θά κατοπεράσεις, μοῦ εἶπε, στό λεγόμενο ξενοδοχεῖο τοῦ χωριοῦ μας. Ἄν τώρα σέ πάρω ἀπό ἐκεῖ, ἀλλοίμονό μου. Θά εἰποῦν πώς τούς ζημιῶνω πέρνοντας τούς πελάτες τους» (Εἶκ. 34).

Ἐμεινα, λοιπόν, μαζί του μόνο γιά τό δεῖπνο καί τήν κατόπιν βεγγέρα. Πλουσιώτατο τό φαγητό, κατά τά κρητικά καθιερωμένα, καί ζωηρή καί ἐνδιαφέρουσα ἡ συζήτηση πού τό ἀκολούθησε. Παρακάθησαν καί ἄλλοι φίλοι του στό τραπέζι μέ τούς ὁποίους πολλά συζήτησε γιά τά συμφέροντα τῆς ἐπισκοπῆς, πού τά παρακολούθησα μέ ἐνδιαφέρον, θαυμάζοντας τήν ζωντάνια καί τό χιούμορ τοῦ λόγου του. Μεγάλη προσωπικότης ὑπῆρξε ὁ ἐκεῖ Δεσπότης Βασίλειος Μαρκάκης Ἐπίσκοπος Γόρτυνος καί Ἀρκαδίας (1901-1941) καί κατόπιν Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, μέ ἔδρα τό Ἡράκλειο (1941-1950), καί ἄφησε ἐποχή γιά τή μεγαλόνησο.

Καθ' ὅλου ἀναπαυτικά δέν πέρασα, πράγματι, ἐκείνη τή βραδυά, στό ὑποτιθέμενο «ξενοδοχεῖο» τῶν Ἁγίων Δέκα. Μόλις ἔπεσα στό κρεβάτι (στρίποδες, τάβλες καί τσίβινο στρῶμα), γυρίζοντας ἀπ' τοῦ Δεσπότη κατά τίς 12, λυσσαλέοι ἐπέπεσαν οἱ μυριάδες τῶν κοριῶν καί ψύλλων πρός κατασπάραξή μου. Ὑστερα, μόλις κάπως πῆγε νά μέ πάρει λίγος ὕπνος, ναρκωμέ-

νος καθώς ἤμουν ἀπό τήν κούραση τῆς ἡμέρας καί τό πλούσιο φαγοπότι τοῦ δεσποτικοῦ τραπεζιοῦ, ξέσπασε μιά ἄγρια θύελλα. Συνεχεῖς βροντές, ἀστραπές καί ἀλλεπάλληλοι κεραυνοί συντάρασαν τήν περιοχή καί καταρακτώδης βροχή, ἀνάμικτη μέ χονδρό χαλάζι, ἔπεφτε ἀδιάκοπα. Οἱ συνεχεῖς ἀστραπές μέ τό ἔκτυφλωτικό φῶς τους σέ στράβωναν καί νόμιζες πώς ἔφτασε ἡ ὥρα τῆς ἀποκαλύψεως. Τό δωμάτιό μου, ἰσόγειο, ἔβγαζε στήν αὐλή καί ἀντί γιά πόρτα εἶχε μιά κρεμασμένη μπατανία πού ἀνεμιζόταν, ἀφήνοντας τό ἀνεμοβρόχι νά εἰσορμάει μέχρι τό κρεβάτι μου. Πρός συμπλήρωση ἔσταζε νερό κι ἀπ' τό ταβάνι. Ἐκρύωνα καί τά βρόμικα σκεπάσματά μου δέν ἐπαρκοῦσαν νά μέ προστατεύσουν καί νά μέ ζεστάνουν. Ὑπό αὐτές τίς συνθηκες ὁ ὕπνος ἀδύνατος καί ἡ νύχτα ἀγωνιώδης καί ἀτελείωτη.

Τήν δραματική ὅμως νύχτα τήν διαδέχθηκε μιά θαυμάσια ἠλιόλουστη φθινοπωρινή ἡμέρα κι ἐγώ, παρά τήν αὐπνία, ὄφειλα νά συνεχίσω τήν περιοδεία μου. Ξεκινήσαμε πρῶι μέ τόν φίλο ἀγωγιάτη-γραμματοκομιστή πού ἦλθε στήν ὥρα του καί μέ παρέλαβε. Ἐγώ ἀπό τοῦ ὕψους τοῦ σαμαριοῦ τοῦ «πάλου ὄνου» μου, ἀπολάμβανα τήν ὁμορφιά τῶν ὄσων προχωρώντας ἔβλεπα νά προβάλλονται στά μάτια μου. Τά πάντα καλοπλυμένα ἀπό τή νυκτερινή βροχή ἔλαμπαν φωτισμένα ἀπό τόν λαμπρό πρωϊνό ἥλιο καί ἡ ἀτμόσφαιρα κατακάθαρη καί δροσερή τήν αἰσθανόσουν νά μοσχοβολάει.

Κοντά μεσημέρι φθάσαμε στή βάση τοῦ χαμηλοῦ λόφου ἐπί τοῦ ὁποίου ἀπλώνονταν τά ἐρείπια τοῦ ἀνακτόρου καί τῆς πόλεως τῆς Φαιστοῦ. Εἶχε συνφωνηθεῖ νά χωρίσουμε ἐκεῖ. Ν' ἀνεβῶ μόνος μέ τό γαϊδουράκι μου στή Φαιστό καί ἴκεῖνος νά πάει νά παραδώσει ἀλληλογραφία σέ γειτονικά χωριά, πού δέν εἶχαν ἐνδιαφέρον γιά ἴμένα. «Ἐδῶ θά σέ περιμένω, μοῦ εἶπε, κατά τίς τρεῖς τ' ἀπόγευμα γυρίζοντας. Ἄνεβα μέ τό γαϊδουράκι καί κάνε τήν ἐπίσκεψή σου καί τίς φωτογραφίες σου». Ἀπό ἐκεῖ, ἀπό ἕνα μικρό ἐρημοκλήσι μέ μιά γέρικη ἐληά δίπλα του, ἄρχιζε τό ἀνηφορικό δρομάκι γιά τή Φαιστό (Εἶκ. 33).

Ἐκεῖνος ἔφυγε κι ἐγώ καβάλα ἄρχισα ν' ἀνεβαίνω. Σέ λίγο ὅμως τό γαϊδουράκι μου κοντοστεκόταν κι ἀρνιόταν νά προχωρήσει. Τελικά σταμάτησε τελείως καί τά πόδια του ρίζωσαν. Δέν ἐννοοῦσε νά κάνει οὔτε ἐμπρός οὔτε πίσω. Μάτια τά καλοπιάσματά μου, τά τσιγκλίσματα καί κατόπιν τό ξύλο. Κατέβηκα κι ἄρχισα νά τραβάω μ' ὅλη μου τή δύναμη τό σχοινί του. Αὐτός ἀδιάφορος καί μαρμαρωμένος. Τί θά γινόταν; Αὐτός

θά μ' ἀνέβαζε στή Φαιστό ἢ ἐγὼ ἐκεῖνον; Συνέχιζα νά τραβάω, ἀλλά μέ τό πολύ τράβηγμα τό σχοινί ξέφυγε μαζί μ' ὅλα τά χάμουρα κι ἐλευθερώθηκε. Ἔκανε ἀμέσως μεταβολή καί τρέχοντας πρός τά κάτω ἐξαφανίσθηκε μέσα στόν ἐλαιώνα. Μεγάλη ἦ ἀπελπισία μου. Νά χάσω τό γάιδαρο τοῦ ἀνθρώπου καί νά χρειασθεῖ νά τοῦ ἀγοράσω καινούργιο;

Πολύ μελαγχολικός κι ἄκεφος ἀνέβηκα στό λόφο καί περιόδευσα τό φημισμένο ἀνάκτορο. Πρό τῶν τριῶν ἐγύρισα στό συμφωνημένο μέρος. Ἐάπλωσα κάτω ἀπό τήν ἐλῆά, περιμένοντας, καί δέν ἄργησε νά μέ πάρει ὁ ὕπνος. Σέ λίγο δέχθηκα μιά σκουντιά κι εἶδα ἀπό πάνω μου, ἀνοίγοντας τά μάτια, τό πρόσωπο τοῦ φίλου ἀγωγάτη σκασμένο στά γέλια. «Δέν τά κατάφερες ἄλλο σου, μοῦ εἶπε. Σοῦ τόσκασε ὁ γάιδαρός μου γιατί φοβήθηκε, ἅμα βρέθηκε στά χέρια ἐνός ξένου. Αὐτός ξέρει καλά τή ρότα μου καί δέν δυσκολεύτηκε νά ῥθει νά μέ βρεῖ».

Μετά τίς τρεῖς ξαναρχίσαμε τήν πορεία μας. Ἡ θαυμάσια ὁμως ἠλιόλουστη ἡμέρα εἶχε χαλάσει. Τεράστια μπαμπακωτά σύννεφα, σωρίτες, μαζεύονταν στά θέμελα τοῦ καταγάλανου οὐρανοῦ καί δέν ἄργησε νέα φθινοπωρινή θύελλα νά ξεσπάσει σέ λίγο. Βροχή μέ τό τουλούμι. Ὁ συνοδός μου προσπαθοῦσε κάπως νά μέ προστατεύσει μέ μιά ἐφεδρική κάπα πού κουβαλοῦσε καί μιά τεράστια ὀμβρέλλα, ἀπό χονδρό μαῦρο πανί, ὀλόκληρη σκηνή, πού, προβλέποντας τά φθινοπωρινά καμώματα, εἶχε δεμένη στό σαμάρι τοῦ μουλαριοῦ του. Πότε σταματοῦσαμε σέ κάποιο οἰκισμό πού συναντούσαμε, προσωρινά, καί ἅμα ἔπαυε ἡ βροχή συνεχίζαμε τήν πορεία μας καί πότε ἡ βροχή ξανάρχιζε καί μᾶς ἔβρισκε στά ψηλώματα ἀπροστάτευτους καί μᾶς μούσκευε. Χάρις στά προφυλακτικά μέσα πού ὁ συνοδός μου εἶχε προνοήσει ἡ πλάτη μου παρέμενε σχεδόν στεγνή, ἀλλά τά μπατσάκια καί τά παπούτσια μου ἔσταζαν κυριολεκτικά νερό. Ἡ ὕγρασία καί τό κρύο μέ εἶχαν μέχρι τό κόκκαλο περωνιάσει. Τά ποτηράκια τό τσίπουρο ὁμως πού μᾶς πρόσφεραν καί κατεβάζαμε σέ κάθε στάση, μᾶς ζέσταιναν ἀρκετά καί μᾶς προφύλαγαν ἀπό τήν ἐπαπειλούμενη πούντα.

Ἰσχύει αὐτές τίς συνθήκες συνεχίσθηκε ἡ πορεία μας, ἡ ἀρκετά δύσκολη, τοῦ σκαρφαλώματος πρός τούς προβούνους τῆς Ἰδης. Μετά πολλά, προχωρημένη νύχτα, φθάσαμε στόν προορισμό μας ἐκείνης τῆς ἡμέρας, πού ἦταν τό χωριό Μέλამπες. Ἐνα μικρό ὄρεινό χωριό σέ ὕψος χίλιων περίπου μέτρων, τῆς Ἰδης. Ἐκεῖ θά χωρίζαμε. Ἐγὼ θά διενυκτέρευα

στis Μέλαμπες και ὁ φίλος μου, ἔχοντας ἄλλο δρομολόγιο, θά προχωροῦσε συνεχίζοντας τήν παράδοση τῶν γραμμάτων κι ἄλλοῦ θά κοιμῶταν. Μέ ἄφησε στό καφενεῖο τοῦ χωριοῦ και συγκινητικός ἦταν ὁ μετ' ὀλίγο χωρισμός μας.

Ἐγώ, ἕνας ξένος, ἤμουν ἕνα σπάνιο φαινόμενο γιά τούς γύρω παρακαθήμενους βρακοφόρους χωρικούς. Εἶχα κινήσει δικαιολογημένα τήν ζωηρή περιέργειά τους και δεχόμενι πληθος τίς ἐρωτήσεις τους. Τί γύρευε, ἀλήθεια, ἕνας Ἀθηναῖος πολίτης, στό χαμένο μέσα στά ἄγρια βουνά τῆς Κρήτης χωριουδάκι τους;

Πολλά προσπαθοῦσαν νά μάθουν γιά ἔμένα τόν ξένο, πού δέν εἶχε στό χωριό τους οὔτε συγγενῆ οὔτε γνωστό, και πολλές και συνεχεῖς οἱ ἐρωτήσεις τους, ἐνῶ ὀλόκληρη σειρά ἀπό χονδρά φλυτσάνια μέ πυχτό καφέ παρατασσόταν στό τραπέζι μου. Ἦταν τό κέρασμα και τό καλωσόρισμα τοῦ καθενός ἀπό τούς γύρω μου κι ἐγώ ὄφειλα νά τούς πιῶ ὄλους, ἤ νά κάνω πῶς τούς πίνω, γιά ν' ἀνταποκριθῶ στήν εὐγένειά τους και νά τούς εὐχαριστήσω γι' αὐτή. Κανείς τους ὅμως δέν προσφέρθηκε και νά μέ πάρει σπίτι του πρὸς διανυκτέρευση. Ἦσως και δικαιολογημένα, γιατί θά ἤξεραν και θ' ἀναγνώριζαν τόν πρωτογωνισμό πού θά παρουσίαζαν τά σπίτια τους, ὥστε νά μή προσφέρονται οὔτε και γιά τήν πῶ στοιχειώδη ἀκόμα φιλοξενία.

Σέ λίγο τό καφενεῖο ἄδειασε ἀπό ὄλο τόν ἄλλο κόσμο και ὅταν ἐρώτησα τόν καφετζή ἂν ὑπῆρχε στό χωριό κανένα κονάκι γιά νά περάσω τή νύχτα μου, ἐκεῖνος, ἀφελέστατα, μοῦ ἀπάντησε: «Ἐπά δά θά μείνεις. Ὅλο τό μαγαζί δικό σου εἶναι». Μιά ἀκόμη βραδυά φοβερῆς ταλαιπωρίας λοιπόν. Τήν πέρασα ξαπλωμένος σ' ἕνα στενό ξύλινο πάγκο, ἔχοντας γιά μαξηλάρι τό βαλιτσάκι μου. Τουρτούριζα μέσα στά βρεγμένα μου ροῦχα, πού ἔπρεπε νά στεγνώσουν ἀπό τή θερμότητα τοῦ σώματός μου. Τήν πέρασα σχεδόν ἄπνος, στό ἔρημο καφενεῖο, ὑπό τό ἀμυδρό φῶς ἐνός λαδοφάναρου, νηστικός και ξυλιασμένος, μέ πονοστόμαχο και ἐντερικές διαταραχές. Συντροφιά στή μοναξιά μου, καθ' ὄλη τήν ἐφιαλτική νύχτα, εἶχα τό θόρυβο τῆς συνεχιζόμενης βροχῆς και τόν κρότο τῶν κεραυνῶν και τῶν βροντῶν, τόν πολλαπλασιαζόμενο ἀπό τόν ἀντίλαλο στά γύρω φαράγγια. Μαζί μέ ὄλα τ' ἄλλα προσφερόμενι και ὡς βορά τῶν ἀπανταχοῦ παρόντων κοριῶν, πού φυσικά δέν μποροῦσαν ν' ἀπουσιάζουν κι ἀπό τό καφενεδάκι τοῦ χωριοῦ τῆς Ἰδης.

Ἀτέλειωτη μοῦ φάνηκε ἡ νύχτα αὐτή, ἀλλά ἐπί τέλους

πέρασε. Λαμπρός ο ήλιος της επομένης άνέτειλε, φωτίζοντας και όμορφαίνοντας όλα τά γύρω. Πλυμένα και κατακάθαρα λαμποκοπούσαν κατόπιν της όλονύκτιας βροχής. Ο καινούργιος άγωγιάτης μου, ένας νεαρός ντεληκανής βρακοφόρος, μέ περίμενε στην πόρτα του καφενείου. Τόν είχε εβρει και συμφωνήσει ως διάδοχο του ο προηγούμενος. Αφού επήρα τό πρωινό μου —ένα διπλό καφέ μ' ένα μεγάλο κρίθινο παξιμάδι— ξεκινήσαμε για τή συνέχιση της περιοδείας. Είς πείσμα της τάλαιπωρίας και της κούρασης πού είχα από τίς περιπέτειες και τά ξενύχτια τών προηγούμενων ήμερών. Καβάλα εγώ στό κανελλί μουλαράκι του νέου φίλου κι εκείνος πεζοπόρος συνοδός.

Από του ύψους του σαμαριού του νέου «άχαμνόοντος», ήμουν εδτυχής θαυμαστής των όσων προχωρώντας έβλεπα. Ο συμπαθής άγωγιάτης μου ήξερε τον προορισμό μας. Κατευθυνόμενι στην ιστορική Μονή του Πρέβελη, όπου και σκόπευα να παραμείνω δυό-τρεις ήμέρες. Προχωρούσαμε σε μικρές πεδιάδες πού τίς διέσχίζαν γραφικά ποταμάκια. Αραιοί και σπάνιοι οί άπόμεροι οικισμοί πού συναντούσαμε στό δρόμο μας, ώστε όλα να δείχνουν πώς βρισκόμαστε σε μιά μακρυνή κι άπόκοσμη του τόπου μας περιοχή. Προς τά άριστερά μας, κάτω από τή λοφοσειρά πού διασχίζαμε, στό βάθος, έβλέπαμε ν' άπλώνεται άπέραντη ή θάλασσα του Λιβυκού πελάγους.

Εφύγαμε από τίς Μέλαμπες 8 τό πρωί, πέρασε τό μεσημέρι και τίποτα δέν έδειχνε πώς πλησιάζουμε προς τό Μοναστήρι. Γρήγορα κατάλαβα πώς ο άγωγιάτης μου άγνοούσε τό δρόμο. Είμαστε χαμένοι μέσα στα άτέλειωτα κρητικά βουνά. Παρατηρούσα πώς σε μερικές περιπτώσεις, αντί να προχωρούμε, ξαναβρισκόμαστε στην ίδια τοποθεσία. Βασιζόμαστε στα «ρώτημα», καθώς λέγεται, των σπάνιων ανθρώπων πού συναντούσαμε, πού άποδεικνύονταν όμως λανθασμένα. Είχαμε αρχίσει ν' άπελπίζομαστε, κι εγώ και ο φιλότιμος συνοδός μου. Ο ήλιος ξεγερνε προς τή δύση και τό μοναστήρι άφαντο. Τί θα γινόμαστε; Πού θα διανυκτερεύαμε;

Σε μιά στιγμή, περασμένες τέσσερις τ' άπόγευμα, εκείνος, χοροπηδώντας, έβαλε τίς φωνές: «Ο Ήγούμενος, ο ήγούμενος!», δείχνοντας στό βάθος της χαράδρας. Πράγματι εκεί, σε μιά μικρή περιοχή καλλιεργημένων άγρών, γύρω από μιά εκκλησούλα, διέκρινα να εργάζονται μερικοί χωρικοί κι ένας ρασσοφόρος. «Αυτός ο ρασσοφόρος, μου είπε ο νεαρός, είναι ο

Ἡγούμενος τῆς Πρέβελη κι αὐτά θάναι ἀσφαλῶς κτήματα τοῦ Μοναστηριοῦ». Εἶχαμε σωθεῖ. Εἴμαστε πανευτυχεῖς.

Κατηφορήσαμε πρὸς τὰ ἐκεῖ καί σέ λίγο εἴμαστε κοντά τους. Ὁ θαλερός, γηραλέος Ἡγούμενος μέ ὑποδέχθηκε ὄλο χαρά καί ἐνθουσιασμό. Τιμή γιά τό Μοναστήρι χαρακτηρίσε τήν ἀπόφασή μου νά τό ἐπισκεφθῶ καί νά τό γνωρίσω. Νά κάνω ὅλη αὐτή τήν μακρυνή δύσκολη ἐκστρατεία. «Θά σέ φιλοξενήσουμε στό μοναστήρι μας ὅσες ἡμέρες θέλεις. Διώξε τόν ἀγωγιάτη σου. Δέν τό χρειάζεσαι πιά. Ἔχουμε δικά μας ζῶα. Θά τά μαζέψουμε καί θά φύγουμε ἀμέσως, ἀπό ἐδῶ, ἀπό τό Μετόχι, γιά τό Μοναστήρι μας».

Ἔτσι κι ἔγινε. Τά μαζέψαν ἀμέσως, φόρτωσαν τὰ ζῶα καί φύγαμε, σούρουπο πιά. Ἐμπρός ὁ Ἡγούμενος, δίπλα του ἐγώ, καβάλα κι δυό μας. Οἱ ἄλλοι γύρω μας, ἄλλοι πεζοί κι ἄλλοι καβάλα, μᾶς περιστοιχίζαν. Ὅπως κατόπιν πληροφορήθηκα δέν ἐπρόκειτο περί ἐργατῶν ἀλλά ἐπίσης περί καλογήρων. Σ' αὐτά τά μακρυνά κρητικά μοναστήρια, οἱ καλόγηροι φοράνε τό ράσσο μόνο στήν ἐκκλησία, τήν ὥρα τῆς λειτουργίας. Τίς ἄλλες ὥρες εἶναι ἀπλοί βρακοφόροι. Μόνο πού ἡ φορεσιά τους εἶναι ὀλόμαυρη, χωρίς κεντήματα καί στολίδια καί χωρίς τόν «πασαλή» —τό γνωστό κρητικό μαχαίρι— στό ζουνάρι τῆς μέσης. Κατά τήν πορεία μας, ὁ Ἡγούμενος, βρῆκε τήν εὐκαιρία νά διηγηθῆ μ' ὅλες τίς λεπτομέρειες τό ἱστορικό τῶν περασμένων χρόνων τοῦ Μοναστηριοῦ του.

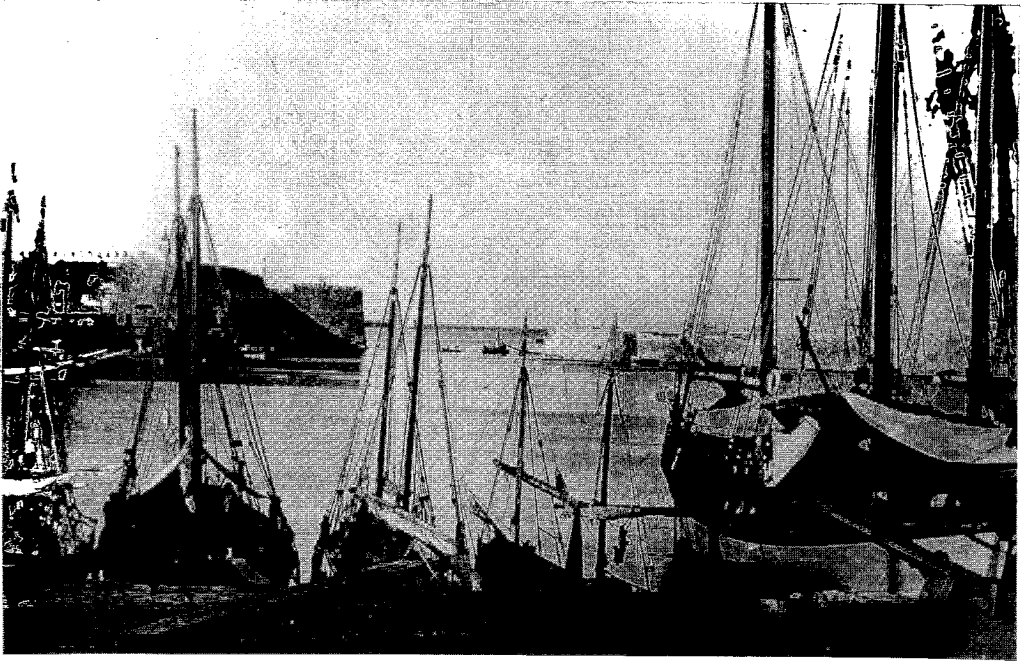
Σέ λίγο, στό βάθος τοῦ ὀρίζοντα κάτι φωτάκια λάμπανε μέσα στό σκοτάδι κι ἀμέσως, στίς γύρω βουνοπλαγιές, ὀμβροντία πυροβολισμῶν ἀντιλάλησε. Τά χρειάσθηκα. Μόνος μεταξύ ἀγνώστων, χαμένος μέσα στά ἄγρια βουνά τῆς Κρήτης, τῆς πάντοτε ἐπαναστατημένης καί σέ πολεμική δράση, ἐπόμενο ἦταν ν' ἀνησυχήσω. Ὁ Ἡγούμενος τό κατάλαβε καί μοῦ εἶπε ἀμέσως: «Μή φοβάσαι, παιδί μου, ἔστειλα καί εἰδοποίησα πὼς ἔχουμε ξένο καί τά παληκάρια σέ ὑποδέχονται μέ μπαλοτιές». Δέν πρόφτασε νά τελειώσει τήν κουβέντα του καί τίς «μπαλοτιές» τίς συμπλήρωσε κωδονοκρουσία ἀπ' ὅλες τίς ἐκκλησίες τοῦ μοναστηριοῦ. Ἀπίθανα πανηγυρική ἡ ὑποδοχή μου. Πού νά φανταστῶ πὼς ἡ ἀσημότητά μου θά προκαλοῦσε τόση χαρά καί ἐνθουσιασμό καί θά πανηγυρίζοταν κατ' αὐτό τόν τρόπο, ἀπό τόν Ἡγούμενο καί τοὺς καλοκάγαθους καλογήρους τοῦ ἱστορικοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Πρέβελη.

Φθάνοντας μοῦ ἔδειξαν τό κελί μου, ὅπου γιά λίγη ὥρα

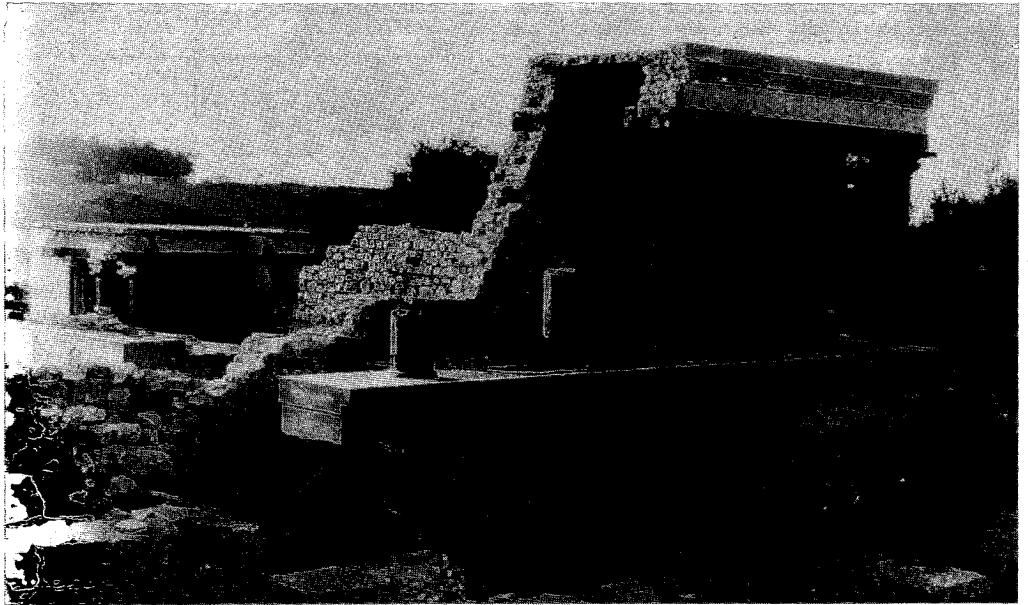
ξεκουράσθηκα καί προσπάθησα νά συνεφέρω κάπως τήν κακοπαθημένη ἀπό τίς περιπέτειες τῶν προηγούμενων ἡμερῶν περιβολή μου. Πλύθηκα, ξυρίσθηκα, χτενίσθηκα καί κάπως σουλουπώθηκε τό ἐξαγριωμένο παρουσιαστικό μου. Σέ λίγο μέ κάλεσαν γιά τό κοινό δείπνο, πού προβλεπόταν ἐξ ἀφορμῆς μου ἑορταστικό. Εἶχαν σφάζει, μόλις πληροφορήθηκα τόν ἐρχομό μου ἓνα τραγόπουλο, καί τό εἶχαν μαγειρέψει ἀμέσως λαδορριγανάτο. Παρέθεσαν ἀκόμη στό τραπέζι σαλατικά, ἔληές, τυριά καί ἄλλα διάφορα. Κι αὐτά, φυσικά, συμπληρώνονταν καί μέ τό περίφημο κόκκινο κρασί τους καί τούς ἀπαραίτητους ξηρούς καρπούς καί τά σταφύλια ἀπό τήν κληματαριά τους. Στήν κεφαλή τοῦ τραπεζιοῦ ὁ Ἑγούμενος, ἐγώ δεξιά του καί παρακαθήμενοι, δεξιά ἀριστερά, καμιά δεκαπενταριά ἀπό τούς βρακοφόρους καλογήρους. Ὅλοι ἐγκάρδιοι, γελαστοί, θορυβῶδεις καί ὀμιλητικοί.

Τό δείπνο κράτησε πολλή ὥρα —μᾶλλον κρητικό τσιμπούσι θάπρεπε νά τό χαρακτηρίσουμε— καί δέν εἶχε καμιά ὁμοιότητα μ' ἐκεῖνο τό προηγούμενο, τό σιωπηλό καί καταθλιπτικό, τῆς μονῆς Καρακάλου τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Μόνο πού τό τραγόπουλο, ἀσίτευτο καί βιαστικά ψημένο, δέν μασηόταν. Ἄψητο καί σκληρό, σά λάστηχο, τό κατάπινα σέ μπουκιές ἀκατέργαστες. Πολλά εἰπώθηκαν καί συζητήθηκαν καί ὅλοι μοῦ συμπεριφέρθηκαν μέ ἐγκαρδιότητα καί ἀδελφική ἀγάπη. Οἱ δουλευταδες καλόγηροι τῆς Πρέβελι, ὅλα ἔδειχναν, πώς κοντά στό σταυρό τιμοῦσαν ἐπίσης τό ποτήρι, ὅπως κοντά στήν ἀξίνα, τόν γκρά. Εὐκαιρία ἄλλωστε τούς δόθηκε γιά γλέντι μέ τήν ἰδική μου παρουσία.

Τό φαγοπότι καί τό εὐχάριστο κουβεντολόι τό γλεντήσαμε μέχρι περασμένες 12. Καληνυχτίζοντας ὁ Ἑγούμενος μοῦ εἶπε: «Ἐέρεις, τό κελί πού θά μείνεις εἶναι τό καλύτερό μας καί ἔχει ἱστορία. Σ' αὐτό κατοίκησε τρία χρόνια ὁ Σεβασμιώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Θεόκλητος, ὅταν τό 1917 ὁ Βενιζέλος, μετά τό Ἀνάθεμα, τόν ἐξόρισε στό Μοναστήρι μας». Μεγάλη μου ἦ τιμή, λοιπόν, μόνο πού τήν πλήρῶσα πολύ ἀκριβά. Οἱ κοριοί τοῦ κρεβατιοῦ εἶχαν φαίνεται ἀπό τότε μείνει νηστικοί καί, ἅμα ξάπλωσα, ἐπέπεσαν πειναλέοι καί μέ κατασπάραξαν. Καί ὅμως, ἀπό τήν κούραση τῆς πολυκύμαντης ἡμέρας, τίς ἀϋπνίες τῶν προηγούμενων, τή βαροστομαχιά καί τό κρητικό κρασί, ἀφήνοντας τούς κοριοῦς νά ἱκανοποιήσουν τήν πείνα τους μέ τό ρούφηγμα τοῦ αἵματός μου, κατάφερα σέ λίγο νά βυθιστῶ σέ λιθαργικό ὕπνο.



30. Το λιμάνι του Ήρακλείου, τῆς μεγαλύτερης πόλεως τῆς Κρήτης, ὅπως ἦταν κατά τὰ χρόνια ἐκεῖνα.



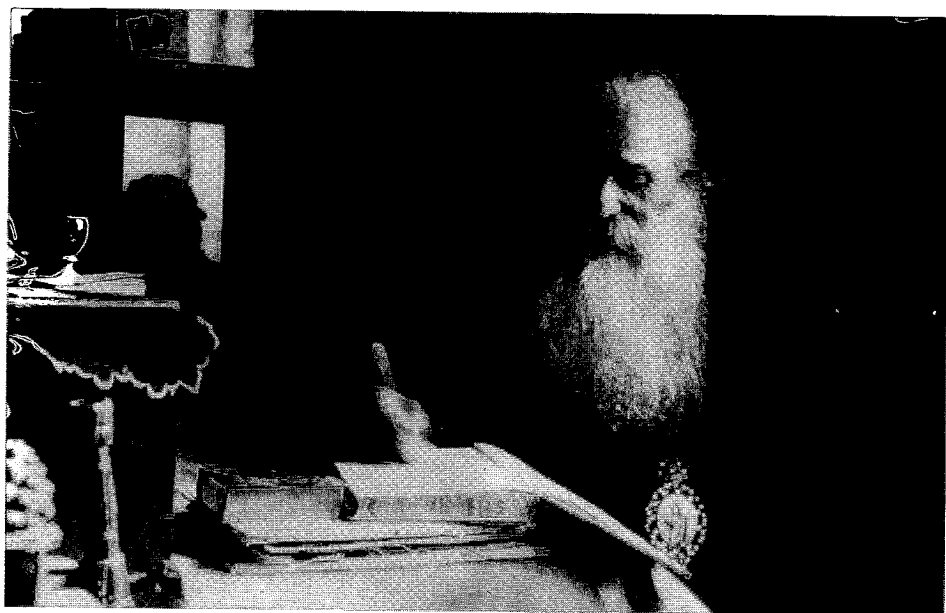
31. Ἐνα τμῆμα τοῦ ἀναστηλωμένου ἀνάκτορου τοῦ Μίνωα στή Κνωσό, ὅπως τό εἶχε διαμορφώσει ὁ Έβανς, ὁ πρῶτος ἀρχαιολόγος μελετητής του.



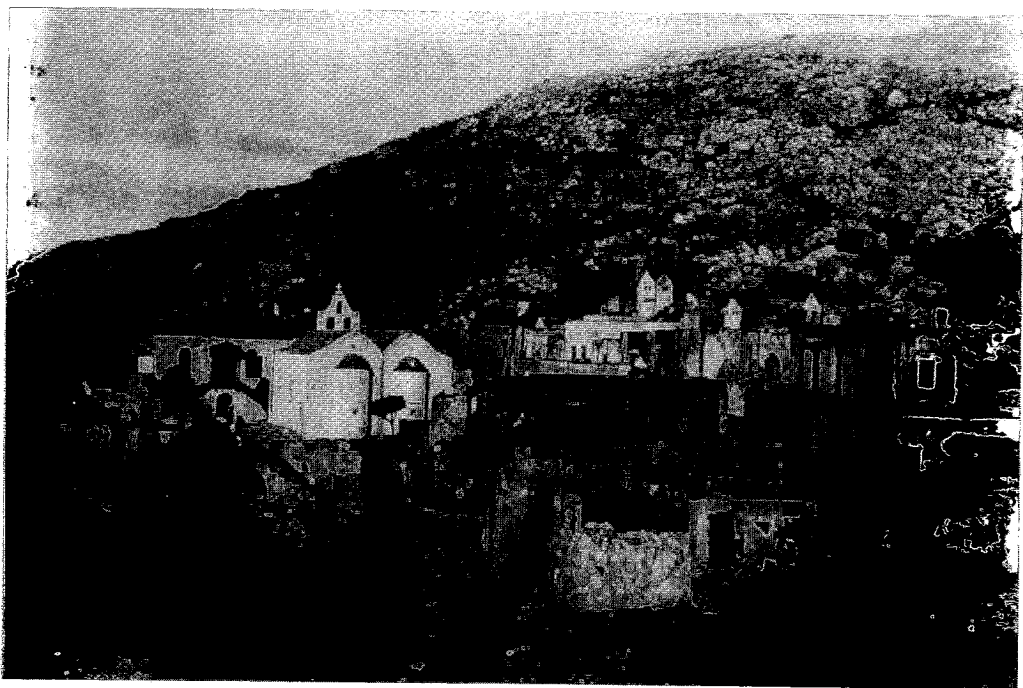
32. Στά υπόγεια τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ τά τεράστια πυθάρια ἀποθηκεύσεως τροφίμων.



33. Τά εἱρεῖπια τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Φαιστοῦ καί τοῦ ἐκεῖ ἄλλου ἀνακτόρου.



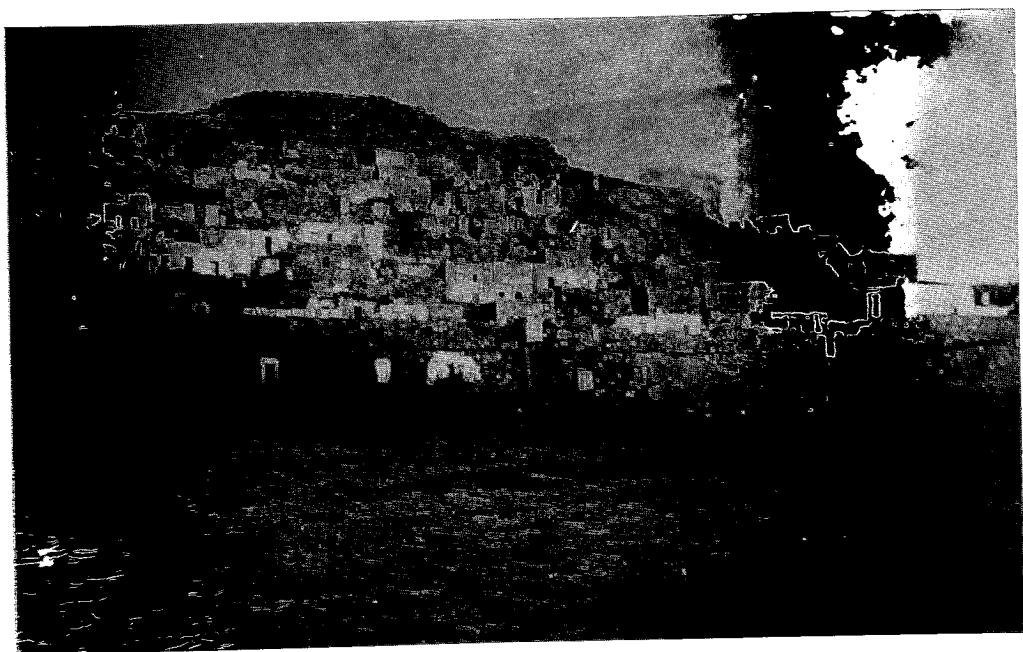
34. Ὁ Δεσπότης τῶν Ἁγίων Δέκα Βασιλείος Μαρκάκης, διάσημος
ιεράρχης, πού ἔτυχα τῆς φιλοξενίας του.



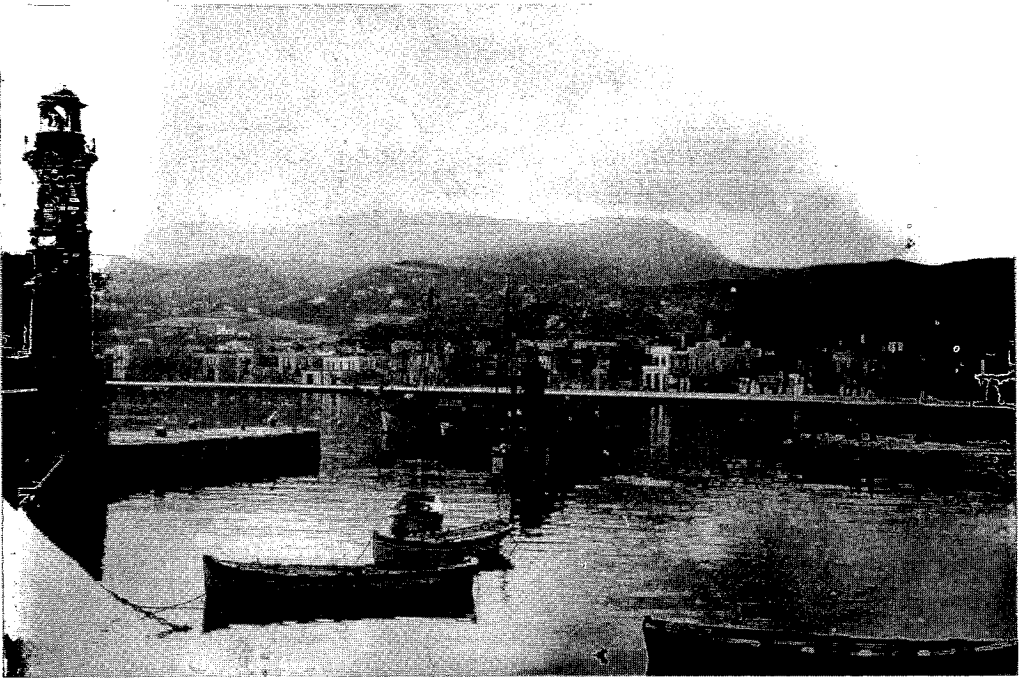
35. Ἡ Μονή Πρέβελι μέ τήν ἱστορική ἐκκλησία της καί τά ἄλλα κτίριά της.



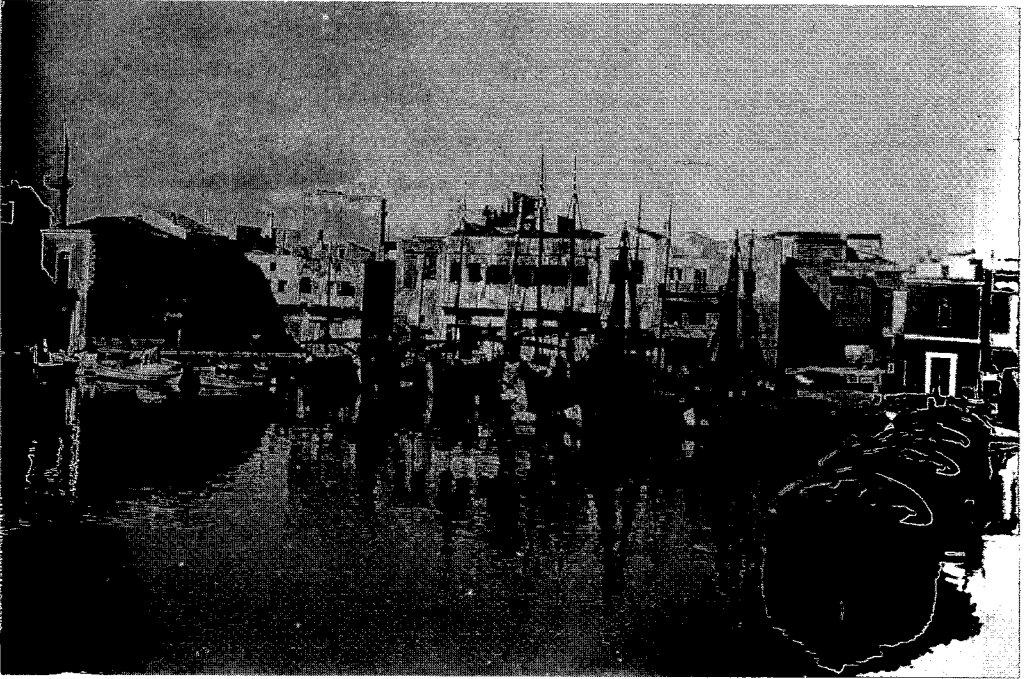
36. Μαζί με τόν Ἡγούμενο τῆς Μονῆς Πρέβελη τῆς Κρήτης Μαμαλάκη καί τόν ἀνεγιά του, κατά τούς περιπάτους μας κάτω ἀπό τίς κληματαριές τῆς Μονῆς.



37. Τό νησάκι Σπιναλόγγα, πού ὁλόκληρο ἀποτελεῖ παλαιό φρούριο. Τότε περιοχή ἀπομονώσεως τῶν λεπρῶν.



38. Τό Ρέθυμνο καθώς μπαίνουμε μέ τό πλοῖο στό γραφικό λιμάνι του.



39. Ἡ παραλία τοῦ λιμανιοῦ καί τό ἐμπορικό τμήμα τῆς πόλεως τοῦ Ρεθύμνου.

Ἡ Μονή Πρέβελη δέν ἔχει μεγάλα ἐντυπωσιακά κτίσματα. Τά κτίριά της, χαμηλά καί ἀπλά καθώς εἶναι μέσα σέ μεγάλο περίβολο, θυμίζουν περισσότερο ἀγροτικό οἰκισμό. Ἡ ἐκκλησία της, δίκλητη βασιλική, τιμᾶται ἐπ' ὄνοματι Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καί τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Ἀπλή κατά τό ἐξωτερικό της ἔχει πλούσιο ἐσωτερικό διάκοσμο. Ἡ μονή ἔχει μεγάλη κτηματική περιουσία καί παράγει πολύ λάδι. Ἐπίσης ὄσπρια καί ἄλλα. Πολλά προσέφερε κατά τόν ἀγώνα τοῦ 1821 καί κατά τίς κατόπιν ἐπαναστάσεις, συμβάλλοντας καί οἰκονομικά καί μαχητικά, μέ τούς πολεμιστάς καλογήρους της. Τόν γηραλέο θυμόσοφο Ἠγούμενό της Μαμαλάκη, γόνο παλιᾶς ἀρχοντικῆς κρητικῆς οἰκογένειας, πολύ τόν ἐξετίμησα καί ἀληθινά τόν ἀγάπησα. Ἀλλά καί ἑκεῖνος, τίς δυό ἡμέρες πού ἔμεινα κοντά του, μέ περιποιήθηκε μέ μεγάλη στοργή καί πολλή τρυφερότητα. Τόν ἐνθυμοῦμαι πάντοτε σάν τόν ὑποδειγματικώτερο τύπο τῆς εὐγένειας καί τῆς ἀρχοντιᾶς τῶν ἀνθρώπων τοῦ μεγάλου ἔνδοξου νησιοῦ μας.

Στό ἀλησμόνητο αὐτό κρητικό μοναστήρι πέρασα τίς δυό ἡμέρες, ἔχοντας παρέα τόν φίλο Ἠγούμενο Μαμαλάκη, μέ τή γλαφυρή ἀφηγηματικότητά του καί τόν πλοῦτο τῶν ἀπό τά περασμένα ἱστοριῶν του, καί ἐπίσης τόν λεβέντη νεαρό ἀνεψιό του, πού παληκαράς καί συχνά ἄτακτος, τά κατορθώματά του τόν ἀνάγκαζαν νά κρύβεται κοντά στόν θεῖο του, ὑπό τήν ἀσυλία τοῦ μοναστηριοῦ του (Εἶκ. 36).

Μέ μεγάλη συγκίνηση ἀποχαιρετιστήκαμε μέ τόν Ἠγούμενο καί τούς καλογήρους τῆς Μονῆς Πρέβελη. Μέ ζῶο καί ὀδηγό της, διά τοῦ Κουρταλιώτικου φαραγγιοῦ, ἕνα ἀπό τά φημισμένα τῆς Κρήτης, πού ἡ ἀρχή του βρίσκεται κοντά στό μοναστήρι, ἔφθασα στό χωριό Κοξαρές καί ἀπ' ἐκεῖ στήν ἄλλη πόλη Ρέθυμνο. Ἐμεινα κι ἐκεῖ λίγες ἡμέρες καί γύρισα καί εἶδα τά πολλά ἐνδιαφέροντά της. Παλαιά ἱστορικά κτίρια, τοποθεσίες καί γραφικές παραλίες. Πολύ ἐντυπωσιακό τό παλαιό φρούριό της, ἕνα ἀπ' τά πολλά καλοδιατηρημένα πού ἡ Κρήτη διαθέτει (Εἶκ. 38 καί 39).

Ἀπό τό Ρέθυμνο, χρησιμοποιώντας ὡς μεταφορικό τό πλοῖο, ἐπῆγα στά Χανιά, γιά λίγες ἡμέρες. Παλαιά καί ἱστορική ἐνδιαφέρουσα πολιτεία, πρωτεύουσα ἄλλοτε τοῦ γιά ἕνα διάστημα ἡμιανεξάρτητου κρητικοῦ κράτους. Ἐχει γραφικότητα καί μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τό λιμάνι της, γιά τό φρούριό της, γιά τά παλιά ἀρχοντικά της, γιά τίς γειτονικές ὁμορφες ἐξοχές

της. Τόσο ή Ήνετοκρατία, όσο και ή Τουρκοκρατία, μέ τά κατάλοιπά τους, έχουν εκεί πολλά διασώσει από τόν τύπο τους.

Ήπό τά Χανιά, χρησιμοποιώντας πάλι τό πλοίο, γύρισα πρὸς τά πίσω κι επισκέφθηκα τόν Ήγιο Νικόλαο. Καί έχοντας αὐτόν ὡς βάση επισκέφθηκα τήν ἀνατολική Κρήτη. Τά χρόνια ἐκεῖνα τό λιμανάκι αὐτό ἦταν μόνο τό ἐπίγειό της. Μέ περιμένα ἐκεῖ δύο φίλοι μου πού ὡς ὑπάλληλοι τῆς ἐταιρείας «Προμηθεύς» ἐργαζόντουσαν γιά τήν κατασκευή τῶν δρόμων τῆς περιοχῆς. Ὁ Ήγιος Νικόλαος μόλις τότε διαμορφωνόταν. Τόν ἀποτελοῦσαν λίγα μόνο γραφικά σπιτάκια και μερικές παράγκες πού στέγαζαν ψαροταβέρνες, φημισμένες γιά τά θαυμάσια και πάμφθινα ψαρικά πού πρόσφεραν. Τέτοια νόστιμα και φρέσκα ψάρια, πού νά σπαρταροῦν, δέν μποροῦσες πουθενά ἀλλοῦ νά βρεῖς. Τό μόνο μεγάλο και καλοχτισμένο δίπλα στή θάλασσα κτίριο ἦταν τό ξενοδοχεῖο «Λατώ», ὅπου και διέμεινα. Ήταν ἕνα καινούργιο, ἀπ' τά καλύτερα ἐπαρχιακά τῆς ἐποχῆς. Σ' αὐτό ξάπλωσα τήν ἀρίδα μου και ξεκουράσθηκα γιά μερικές ἡμέρες.

Μέ τούς φίλους ἐκάμαμε ἀρκετές ὠραίες ἐκδρομές στά χωριά τῆς περιοχῆς και στήν αἰγυπτιακοῦ τύπου γειτονική πόλη Ήράπετρα, πού τήν χαρακτηρίζουν οἱ Φοινικιές της και οἱ Μπανανιές της. Οἱ μόνες στήν Ήλλάδα Μπανανιές πού κατορθώνουν νά καρποφορήσουν. Μικρές κατά τό μέγεθος οἱ μπανάνες τους, σήμερα προσφέρονται ὡς ἐμπορεύσιμο εἶδος, ἐνῶ τότε ἦταν κάτι τό σπάνιο και προσφέρονταν ὡς ἐξωτικό φαγώσιμο. Ήκάμαμε ἀκόμη και μιὰ θαλάσσια ὠραία ἐκδρομή. Περιτριγυρίσαμε μέ βενζινάκατο τό γειτονικό στό λιμάνι τοῦ Ήγίου Νικολάου νησάκι Σπιναλόγγα. Ὁλόκληρο ὀχυρωμένο και διαμορφωμένο ἀπό τούς Ήνετούς σέ φρούριο, χρησιμοποιεῖτο τότε ὡς μόνιμη διαμονή τῶν λεπρῶν. Ή φοβερή ἀσθένεια ἐκεῖνα τά χρόνια θεωρεῖτο πολύ μεταδοτική και ἡ μέ αὐτούς ἐπικοινωνία ἦταν αὐστηρά ἀπαγορευμένη. Ζοῦσαν ὑπό ἀπομόνωση, σέ μικρόσπιτα πού εἶχαν κατασκευασθεῖ μέσα στόν περίβολο τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου. Ήτσι τό γραφικό νησάκι τό γυρίσαμε και τό εἶδαμε πλέοντας γύρω μέ τήν βενζινάκατο, χωρίς νά πατήσουμε τό ἔδαφος του (Εἰκ. 37).

Περὶσσότερο ἀπό μῆνα διέθεσα γιά νά περιοδεῦσω τή θαυμαστή Κρήτη κι ἀπό τόν Ήγιο Νικόλαο, τόν τελευταῖο σταθμό μου, μέ τό ἴδιο πλοίο, τῆς ἄγονης γραμμῆς, ἐπέστρεψα στόν Πειραιᾶ. Τότε, τό 1928, πρωτοεπισκέφθηκα τήν Κρήτη,

ἀλλά ἔκτοτε, πολλά μεταγενέστερα ταξίδια μου ἀκολούθησαν. Ἔλλα γιά ἐπαγγελματικά καί ἄλλα γιά τουριστικά ἐνδιαφέροντά μας.

Ἐπιστρέφοντας τότε, θυμοῦμαι πῶς ἔφερα μαζί μου καί ἕνα τεράστιο κεφάλι κρητικῆς γραβιέρας, πού, κατόπιν εἰδικῆς ἐπιλογῆς, μοῦ ἐξασφάλισαν οἱ ἐκεῖ φίλοι. Φτιαγμένη ἀπό χωριάτικη οἰκοτεχνία καί ὠριμασμένη ἐπί μακρό διάστημα σέ σκοτεινή δροσερή σπηλιά. Τυρί τέτοιας ποιότητας καί γεύσεως, ἑλληνικό ἢ ξενικό, δέν ξανάφαγα στή ζωή μου. Οἱ σημερινές λεγόμενες «Γραβιέρες Κρήτης», τῆς βιομηχανικῆς τυροκομίας, πανάκριβες κατά τήν τιμή ἀλλά ἀνούσιες κατά τή γεύση, μέ τά τότε περίφημα αὐτά τυριά πού παρασκεύαζαν οἱ οἰκοτεχνίες τῶν χωρικῶν τῆς Κρήτης, εἶναι τελείως ἄσχετες. Μόνο ἡ ὄνομασία παρέμεινε ἡ ἴδια.



4. ΚΑΛΑΜΑΙ - ΜΑΓΟΥΛΙΑΝΑ

(Παραλία Καλαμῶν, Καρκαλοῦ, Μαγούλιανα, Τρίπολη)

Νοέμβριο τοῦ 1929 ἐπιχείρησα μιά ἀπό τίς πρῶτες μεγάλες περιοδεῖες μου στήν Πελοπόννησο, ἀρχίζοντας ἀπό τίς νότιες περιοχές της, μέ πρώτη πόλη παραμονῆς μου τίς Καλάμες. Αἱ Καλάμαι, ὅπως τίς ἀποκαλοῦσαν τότε —πολύ ἀργότερα ἐπεκράτησε ἡ σημερινή παραδοσιακή ὀνομασία τους σέ Καλαμάτα— παρ' ὅτι πόλη μικρότερη ἀπό ἄλλες ἐπαρχιακές, διακρίνονταν γιά τήν προοδευτικότητά τους καί τήν κοινωνική τους προβάδιση. Παρακινήθηκα γι' αὐτό τό ταξίδι ἀπό τόν φίλο μου Θάνο Ἀθανασιάδη, πού τότε παρέμενε ἐκεῖ ἐπιβλέποντας τήν ἀσφαλτόστρωση τῆς Λεωφόρου Ἀριστομένου, πού συνδέει τήν πόλη μέ τήν παραλία της. Ἡ Ἐταιρεία τῶν ἀδελφῶν του εἶχε ἀναλάβει τήν ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ τεχνικοῦ ἔργου. Αὐτόν θά εἶχα παρέα καί ὁδηγό μου στήν περιοδεία μου.

Ἀναχώρησα, λοιπόν, ἀπό τήν Ἀθήνα μέ τό τραῖνο Καλαμῶν τῶν «Σιδηροδρόμων Πελοποννήσου», τό ἀτμοκίνητο, βραδυκίνητο καί ἀρκετά πρωτόγονο, πού διέσχισε διαγωνίως τό ἐσωτερικό τῆς Πελοποννήσου μέ ἀρκετή νοχέλια, δίδοντάς μου τήν εὐκαιρία νά πάρω μιά πρώτη ἰδέα αὐτῆς τῆς περιοχῆς. Ἐφθασα βράδυ στήν Καλαμάτα, ὅπου στό σταθμό μέ περίμενε ὁ φίλος μου καί ἀμέσως μ' ἐγκατέστησε στό παρακείμενο ξενοδοχεῖο, πού ἦταν καί τό καλύτερο τῆς πόλεως. Θεωρεῖτο σπουδαῖο καί πολυτελές, γιά ἐπαρχιακό τῆς τότε ἐποχῆς, παρ' ὅτι ὡς πρός τίς ἀνέσεις δέν διέφερε καί πολύ τῶν ἄλλων. Μόνο κατά τό ἐξωτερικό, νεοκλασσικοῦ ρυθμοῦ τό κτίριο, ἔδειχνε μιά καλή ἐμφάνιση. Κατά τά ἄλλα, στά ὑπνοδωμάτιά του, δέν ἔλειπε οὔτε τό τσίγκινο τεποζιτάκι μέ τό νερό καί ὁ τσίγκινος νιπτήρας, οὔτε τό κρεβάτι μέ τό βουλιαγμένο καί ξεχαρβαλωμένο σωμέ. Ὡς πρός τούς κοριοῦς, ἦσαν πράγματι ὀλιγαριθμότεροι καί κάπως διακριτικώτεροι, προσόν πού ἀποτελοῦσε τήν μεγαλύτερη πολυτέλεια τῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τῆν ἄλλη ἡμέρα ἄρχισα νά ζῶ καί νά χαίρομαι τήν πόλη Καλαμάτα. Ὅπωςδήποτε εἶχε τό δικαίωμα ν' ἀποκαλεῖται «πόλις» καί ὄχι χωριό σάν ἐκεῖνα τά ἄλλα πού ἕως τότε εἶχα ἐπισκεφθεῖ καί γνωρίσει. Καλοχτισμένα τά σπίτια της, τά περισσότερα νεοκλασσικοῦ ρυθμοῦ, μέ διακοσμημένη τήν πρόσοψή τους καί τά μεγαλύτερα ἀπό αὐτά με περιποιημένους ἀνθισμένους δίπλα κήπους, ἔχοντας πολλά ἀνοίγματα σέ πλατεῖες καί ὠραίους καθαρούς τούς δρόμους, ἡ πόλη αὐτή, διέθετε εὐχάριστα τόν ἐπισκέπτη της. Εἶχε ἄφθονο τό πράσινο ἀπό δενδροστοιχίες καί ἀπό δημόσιους καί ἰδιωτικούς κήπους καί ὁ κεντρικός της δρόμος, ἐμπορικώτατος, μέ κατάφορτες ἀπό ἐμπορεύματα τίς προθήκες, δέν διέφερε ἀπό τούς ἀνάλογους ἐπίσημους ἀθηναϊκούς. Τό πλατύ ποτάμι, ὁ Νέδων, πού τήν διέσχισε, ἀπλωτό, ρηχό καί σχεδόν στεγνό — κάποια ρυάκια μόνο κυλοῦσαν στά χαλίκια τῆς κοίτης του— διχοτομοῦσε τήν πόλη καί μέ τά κατά διαστήματα γεφύρια του τῆς ἔδινε χάρη καί γραφικότητα.

Ἐκ τῆν Νέδων, προχωρώντας πρὸς τή θάλασσα, ἀπλωτός πάντοτε καί ἔχοντας δίπλα τήν Λεωφόρο Ἀριστομένων, παράκτω παρουσίαζε ὁμορφιά ἀπό μιά σειρά γιγαντιαίων εὐκαλύπτων πού τίς ἔδιναν τήν μορφή δασωμένης κοιλάδας. Μετά ἀπό ἕνα μικρό κενό διάστημα ἀπό οἰκοδομές, ὑπῆρχαν μερικές ἀποθήκες καί ἐργοστάσια, μετά τά κτίρια τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ καί κατόπιν ὁ οἰκισμός τῆς παραλίας, πού ἔφερε καί τήν ὄνομασία, ὡς ξεχωριστή συνοικία, «Παραλία Καλαμάτας». Ἐκεῖ ἕνα τμήμα τοῦ ἀπέραντου μεσσηνιακοῦ κόλπου, προστατευόμενο ἀπό σέ σχῆμα μεγάλου τετραγώνου μουράγιο, σχημάτιζε τό κυρίως λιμάνι τῶν Καλαμῶν, ἐνῶ ἕνας μέγας λιμενοβραχίονας, εἰσχωροῦσε βαθειά μέσα στή θάλασσα, προστατεύοντας πολύ εὐρύτερο χῶρο της. Ὁ λιμενοβραχίων αὐτός, μεγάλου μήκους καί ἄρκετά πλατύς, ἐξασφάλιζε ἕνα θαυμάσιο θαλασσινό περίπατο γιά τούς κατοίκους της καί μιά ἀσφαλῆ ἐξέδρα γιά τούς ἐρασιτέχνες ψαράδες της.

Στό κλειστό κυρίως λιμάνι πλευρίζαν τά φορτηγά πλοῖα γιά τήν φορτοεκφόρτωση τῶν ἐμπορευμάτων. Δεξιά αὐτοῦ τοῦ τετραγώνου ὑψώνονταν τά μεγάλα κτίρια τῶν Κυλινδρομύλων Μεσσηνίας ἢ «Εὐαγγελίστρια», τοῦ δευτέρου σέ μέγεθος μύλου τῆς Ἑλλάδος πού ἡ δυνατή ἀλεστικότητα του ἔφθανε τό 24ωρο τοῦς 120 τόννους σταριοῦ, ἐνῶ στήν ἄλλη πλευρά τοῦ τετραγώνου βρισκόνταν τό Τελωνεῖο καί διάφορες ἀποθήκες. Ἀπέναν-

τι, δίπλα στή θάλασσα, μερικές προνομιούχες κατοικίες. Μετά τό τετράγωνο τοῦ ἐμπορικοῦ λιμανιοῦ, ἡ παραλία τοῦ μεσσηνιακοῦ κόλπου συνεχιζόταν ἀπέραντη καί ἕνας πλατύς δρόμος, δίπλα στό κύμα, ἀκολουθοῦσε τήν καμπύλη της (Εἰκόνες 40 καί 41).

Στό δρόμο αὐτό, πρὸς τήν πλευρά τῆς θάλασσας, ὑπῆρχαν κατά διαστήματα καφενεῖα, ψαροταβέρνες καί ἀκόμα μικροναυπηγεῖα, πού σκάρωναν βάρκες καί καϊκάκια. Ἀπό τή μέσα πάλι σπίτια καί σπιτάκια ἐξοχικά, περιβαλλόμενα τά περισσότερα ἀπό δενδρόκηπους καί θαλερούς ὀλάνθιστους ἀνθόκηπους. Τά φοινικόδενδρα, οἱ ἀεροκάριες καί οἱ μπανανιές, πού διακρίνονταν μέσα στήν ἄλλη πυκνή βλάστηση τῶν κήπων αὐτῶν, ἔδιναν στήν περιοχὴ μιὰ ἄλλη διάφορο ὄψη, ὥστε τό τοπίο νά ὁμοιάζει περισσότερο αἰγυπτιακό παρά ἐλληνικό. Βαθὺ ζωηρό τό πράσινο τῶν κήπων, λαμπερό καί διαυγές τό γαλανό τοῦ οὐρανοῦ, ἀπαλά κυανὴ ἢ γαλήνια θάλασσα, εὐχάριστη καί ἀρωματισμένη ἀπὸ τά λουλούδια τῶν κήπων ἢ ἀτμόσφαιρα, ἀποτελοῦσαν εἰδυλλιακό σύνολο, ἀπολαυστικό γιὰ τόν περιπατητή.

Μικρὴ τότε πόλη ἡ Καλαμάτα 28.000 κατοίκων, πού, ἡ κεντρικὴ, ἡ ἐμπορικὴ συνοικία της ἀπέχει δύο μόνο χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ θάλασσα, συνεχίζεται ἀρκετὰ καί πρὸς τὰ ἐπάνω, πρὸς τό μεσογειακό χῶρο τῆς μεσσηνιακῆς πεδιάδας. Προχωρώντας, μετὰ τὴν κεντρικὴ πλατεῖα μέ τὴν βυζαντινὴ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (Εἰκ. 42), χάνεσαι μέσα στὰ δαιδαλώδη δρομάκια τῆς παλαιᾶς Καλαμάτας. Μικρά καί μεγαλύτερα παλιά σπιτάκια τὴν ἀπαρτίζουν κι ἐκτείνεται μέχρι τοὺς πρόποδες τοῦ λόφου, ὅπου τό ἀρχαῖο φρούριο τῆς πόλεως. Τά ἐρειπωμένα κτίσματά του ἀποτελοῦν ἱστορικά τεκμήρια τῶν περασμένων χρόνων τῆς Ἑλλάδος. Τῶν χρόνων τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς, τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, τῆς βυζαντινῆς, τῆς φραγκοκρατίας, τῆς τουρκοκρατίας, ἀκόμη τῶν ἠρωικῶν χρόνων τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀπελευθερώσεως. Ὅλες οἱ ἐποχές αὐτές ἔχουν ἀφήσει ἐδῶ τὰ ἴχνη τους. Καί μέ τὴν φαντασία σου ὀραματίζεσαι διερχόμενες, κάτω ἀπὸ τίς στοές τοῦ πανάρχαιου φρουρίου, κάποιες σκιές ἀρχαίων ὀπλιτῶν, βυζαντινῶν ἀρχόντων, σιδηρόφρακτων ἵπποτῶν - ἀκολουθῶν τῆς πριγκηπέσσας Ἰζαμπά, ἀκόμη ἀγωνιστῶν τοῦ '21.

Αὐτές οἱ πρῶτες ἐντυπώσεις μου ἀπ' τοὺς περιπάτους μου ἀνά τὴν ὠραία μικρὴ πόλη, τὴν ἀληθινὰ πολὺ προοδευμένη γιὰ

ἐκεῖνα τὰ χρόνια, μέ τήν μεγάλη βιομηχανική καί ἐμπορική δραστηριότητά της καί τό πολυσύχναστο λιμάνι της. Ἡ Καλαμάτα ἦταν τότε γιά ὀλόκληρη τήν Πελοπόννησο σπουδαῖο παραγωγικό κέντρο. Ἐκτός ἀπό τή μεγάλη γεωργική παραγωγή, ἰδίως λαδιοῦ, ἐλῶν, σύκων καί κηπευτικῶν, εἶχε προοδευμένη καί ἀνθοῦσα βιομηχανία στούς κλάδους ἐλαιουργίας, σαπωνοποιΐας, οἰνοποιΐας, οἰνοπνευματοποιΐας, ποτοποιΐας, ζυμῶν ἄρτοποιΐας, σιγαρετοποιΐας, μεταξουργίας καί ἄλλους βιομηχανικούς καί βιοτεχνικούς. Ἐπίσης, καθῶς ἀναφέραμε, ἀλευρουργίας, εἰσάγοντας καί ἀλέθοντας σάρια —μικρή ἦταν τότε ἡ καλλιέργεια καί ἡ παραγωγή τῶν ἐγχωρίων— γιά τήν ἄρτοδότηση τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου καί ἄλλων περιοχῶν. Τό λιμάνι της, ὅλο κίνηση, τήν συνέδεε ἄμεσα, ἐπιβατικά καί ἐμπορικά, μέ τ' ἄλλα μεγάλα λιμάνια τοῦ κόσμου.

Ἐνθουσιασμένος ἀπό τή διαμονή μου, συντροφιά πάντα μέ τό φίλο μου Θάνο, τά μεσημέρια τρώγαμε τά ἐξαίρετα ψαράκια μας στίς παραλιακές ψαροταβέρνες καί τά βράδυα τρώγαμε καί κουτσοπίναμε στίς ταβέρνες τοῦ κέντρου καί κατὰ προτίμηση στή φημισμένη του «Μαγκουρίλου». Ψητά κουσίδια ἀπό τά νόστιμα γουρουνόπουλα τῆς μεσσηνιακῆς διατροφῆς, λουκάνικα καλαματιανὰ τηγανιτά μ' αὐγά, ἐληές περίφημες, τυριά καί τόσα ἄλλα, ἱκανοποιοῦσαν ἀπόλυτα τή λαιμαργία μας.

Ἡ Καλαμάτα ἦταν μιὰ ὠραία χαριτομένη πόλη καί ἡ ἐκεῖ ζωὴ δέν διέφερε —ἀν δέν ὑπερεῖχε— ἀπό τή ζωὴ στήν Ἀθήνα. Ἐνα δείγμα τῆς ἐξελίξεως καί προοδευτικότητάς της καί τό ἠλεκτροκίνητο τράμ της. Τό εἶχε ἀποκτήσει πρό τοῦ 1900, ὅταν ἀκόμη τά τράμ τῆς Ἀθήνας ἦσαν ἵπποκίνητα (ἡ ἠλεκτροκίνησή τους στήν Ἀθήνα ἄρχισε περί τό 1908) καί ἀνανεωμένο κατὰ τό 1929, τότε πού κι ἐγώ τό χρησιμοποίησα, ἐξακολουθοῦσε νά ἐξυπηρετεῖ τοὺς Καλαματιανούς. Κατάφορτο ἀπό τοὺς ἐπιβάτες του ἀνεβοκατέβαινε συνδέοντας τό κέντρο μέ τήν παραλία (Εἶκ. 43).

Τότε ἐπισκέφθηκα καί πρωτογνώρισα καί τό λαβύρινθο τοῦ πλήθους τῶν μηχανικῶν στοιχείων καί τῶν περιστρεφόμενων τροχῶν καί ἱμάντων ἐνός μεγάλου ἀλευρουργικοῦ συγκροτήματος μέ τήν ἐπίσκεψή μου στούς μύλους «Εὐαγγελίστρια». Ἐπήγα πρὸς συνάντηση τῶν χημικῶν τους. Δυὸ συνάδελφοι ἐργάζονταν σ' αὐτούς, ἐκ τῶν ὁποίων μάλιστα ὁ πρῶτος, ὁ Γ. Κούλλιας, ἦταν φίλος καί συμφοιτητής μου. Ὁ μύλος εἶχε

άρτια εξοπλισμένο χημικό εργαστήριο και ὁ φίλος πολλά μου ἀνέπτυξε γιά τά θέματα τῆς ἀλέσεως μέ τά ὁποῖα ἀπασχολεῖτο. Πανεπιστημιακός ἐγώ ἀκόμη τότε καί ἄσχετος στά βιομηχανικά, πού νά φαντασθῶ πώς ἀργότερα θά γινόμεον ἀλευροχημικός καί θά ἐξελισσόμουν, ἐπαγγελματικά καί ἐρευνητικά, σέ βασικό στέλεχος τοῦ βιομηχανικοῦ τούτου κλάδου.

Στήν περιοχή τῆς Καλαμάτας, γιά τήν ἐποχή ἐκείνη, σημαντικός ἦταν ὁ ἀριθμός τῶν ἐργαζομένων χημικῶν, ὀφειλόμενος στίς πολλές βιομηχανίες της. Ἀπασχολούμενος τότε πολύ μέ τά συνδικαλιστικά τοῦ κλάδου, ἐξ ἀφορμῆς τους, συνδεόμεον φιλικά μέ τούς περισσότερους συναδέλφους, κυρίως δι' ἀλληλογραφίας. Μεταξύ αὐτῶν καί μέ τόν Ἀνδρέα Μήτσου, Προϊστάμενο τοῦ ἐκεῖ Παραρτήματος τοῦ Χημείου τοῦ Ὑπουργ. Οἰκονομικῶν, ἕνα ἐξαίρετο ἐπιστήμονα καί θαυμάσιο ἄνθρωπο. Ἐν καί πολύ μεγαλύτερό μου τήν ἡλικία, τόν Ἀνδρέα Μήτσου τόν θεωροῦσα ἀδελφικό φίλο. Μ' αὐτούς ὄλους εὐκαιρία ἦταν νά τούς γνωρίσω κι ἀπό κοντά καί στενώτερα νά συνδεθῶ μαζί τους. Ἐτσι ἔρριξα τήν ἰδέα καί ὁ Μήτσου ἀνέλαβε νά τούς συγκεντρώσουμε ὄλους σέ κοινή συνεστίαση γνωριμίας. Ἐνα βράδυ, λοιπόν, σέ μιά ἀπό τίς ταβέρνες τοῦ λιμανιοῦ, συγκεντρωθήκαμε, φάγαμε ψαρικά καί λουκάνικα, ἤπιαμε ἀρκετό καλό κρασί καί ὑπό τήν Προεδρία τοῦ Μήτσου γνωρισθήκαμε καλά, συζητήσαμε ἐξαντλητικά τά προβλήματά μας καί μόνο κατά τίς πρωινές πλέον ὥρες, παραπέοντα, καταφέραμε νά φθάσουμε στά κρεβάτια μας γιά ὕπνο.

Εἶχα προγραμματίσει, ἐπιστρέφοντας ἀπό τήν Καλαμάτα, νά διασχίσω καί νά ἐπισκεφθῶ τήν δασωμένη κεντρική Πελοπόννησο, ἔστω καί βιαστικά. Τήν Γορτυνία, τήν Ἀρκαδία καί τίς ἄλλες ὄρεινές περιοχές, σταθμεύοντας πρῶτα στά Μαγούλιανα, τά περίφημα γιά τά γύρω τους δάση ἐλάτων. Οἱ λεωφορειακές συγκοινωνίες εἶχαν ἀρχίσει νά λειτουργοῦν στήν Πελοπόννησο ἀπό μερικά χρόνια, ἀλλά δέν ἦσαν ἀκόμα πυκνές καί τακτικές. Λεωφορεῖο ἀπό τήν Καλαμάτα γιά ἐκεῖ δέν ὑπῆρχε. Θά μπορούσα ὅμως νά πάρω αὐτό πού πήγαινε στήν Τρίπολη καί νά κατέβω ἐνδιάμεσα, στή στάση Καρκαλοῦ, τοποθεσία γειτονική τους.

Αὐτό καί ἔκανα. Μεγάλο τό ἐνδιαφέρον μου γιά τά Μαγούλιανα (ἀργότερα μετωνομάσθηκαν σέ Ἀργυρόκαστρο), γιατί ἦσαν ἕνα ἀπό τά ὄρεινότερα χωριά τῆς Ἑλλάδος καί ἀπό τά ὀλίγα πού κατοικοῦνταν καθ' ὄλο τό χρόνο καί δέν τά ἐγκατέ-

λειπαν οί κάτοικοι κατά τόν χειμώνα. Ξεκινήσαμε μέ τό Θάνο ξημερώματα. Στή θέση Καρκαλού ἐγώ κατέβηκα γιά τά Μαγούλιανα καί ἰ κείνος συνέχισε, συναποκομίζοντας καί τήν βαλίτσα μου. Θά μέ περίμενε, νά φθάσω κι ἐγώ, μετά δυό ἡμέρες, στήν Τρίπολη γιά κοινή γιά τήν Ἀθήνα ἀναχώρηση.

Ἡ ἡμέρα χειμωνιάτικη ἀλλά ἡλιόλουστη μέ κατακάθαρο οὐρανό. Τά Μαγούλιανα φάνταζαν ψηλά στό ἀπέναντι βουνό καί μικρή φαινόταν ἡ ἀπόσταση πού εἶχα νά διανύσω, τό πολύ μιά ὥρα δρόμος. Κατέβηκα ἐκεῖ κατά τίς 10. Μιά χαράδρα δασωμένη ἀπό χαμηλή βλάστηση ἄρχιζε ἀπό τήν Καρακαλού, ἀρχικά κατηφορικά καί κατόπιν ἀνηφορικά, ὀδηγώντας πρός τά ἐκεῖ. Ἐνα μονοπάτι διαγραφόταν κι αὐτό ἀκολούθησα. Σέ λίγο ὄμως ἔχασα τά ἴχνη τοῦ μονοπατιοῦ καί βρέθηκα στ' ἀπάτητο ρουμάνι τ' ἀποτελούμενο ἀπό χαμηλά δένδρα, θάμνους, φτέρες καί βάτα καί μεγάλα ἀγκάθια, πού σχημάτιζαν ἕνα ἀδιαπέραστο φράγμα. Προχωροῦσα σιγά καί δυστακτικά, τηρώντας τήν πρός τό χωριό νοητή κατεύθυνση. Ἀπό τήν ἄγρια βλάστηση, τά βράχια καί τίς πέτρες πού προσπαθοῦσα νά ξεπεράσω, καταξέσχίζονταν τά παπούτσια μου, τά ροῦχα μου, ἀκόμα καί οἱ σάρκες μου. Δέν εἶχα οὔτε ἕνα μπαστούνι γιά βοήθεια μου καί ἀγκομαχώντας σκαρφάλωνα τήν πλαγιά, φορτωμένος καί τό σακκίδιο μέ τίς πρόχειρες ἀποσκευές μου (Εἰκόνες 44 καί 45).

Ἀτελείωτη καί μαρτυρική αὐτή ἡ πορεία διά μέσου τῆς λαγκαδιᾶς καί μέγας ὁ φόβος καί γιά τούς ἀγνώστους πού τυχόν θά συναντοῦσα — ἄνθρωπο ὄμως δέν συναπάντησα— καί γιά τούς σκύλους πού ἄκουγα νά ὀρυόνται γύρω μου, χωρίς ὄμως περιέργως κανείς τους νά τολμήσει νά μέ πλησιάσει.

Κατάκοπος, ράκος σωστό, περασμένο πολύ τό μεσημέρι ἔφθασα ἐπί τέλους στό χωριό τοῦ προορισμοῦ μου, ἀναζήτησα τήν κεντρική πλατεία του καί ξαπόστασα στό καφενεῖο της. Ὁ καφετζής, ἐκεῖνα τά χρόνια, ἀποτελοῦσε κατά κανόνα, γιά ὅλα τά μικρά κι ἀπόμερα χωριά τῆς Ἑλλάδος, τόν κύριο ἐκπρόσωπό τους, στόν ὁποῖον κατέφευγε ὁ ξένος ἐπισκέπτης τους καί σ' αὐτόν θά εὑρίσκε περίθαλψη καί προστασία καί ἀκόμα κάποια φιλοξενία. Ἀπευθύνθηκα, λοιπόν, στόν καφετζή καί ἰ κείνος μέ ὑποδέχθηκε μέ προθυμία καί εὐγένεια, ἀλλά καί κάποια δυστακτικότητα καί δυσπιστία ὡς πρός τά περί τῆς ἐπισκέψεώς μου λεγόμενά μου. Ἐνας νεαρός Ἀθηναῖος, προχωρημένο χειμώνα, κατέφθανε γιά νά γνωρίσει, καθώς ἔλεγε, τό χαμένο μέσα στά ἄγρια βουνά χωριό του; Μήπως δέν ἦταν καλά στά λογικά του;

Κι ἔφθανε πεζοπορώντας ἀπό τήν Καρκαλοῦ, διά τοῦ ρουμανιοῦ τῆς χαράδρας, κακοπαθιασμένος καί καταξεσχισμένος;

Παρά τίς ἀμφιβολίες του ὅμως καί τούς δυσταγμούς του, πιστός στίς πατροπαράδοτες ἀρχές τῆς ἑλληνικῆς φιλοξενίας, ἔκανε ὅτι μποροῦσε γιά νά μέ ἐξυπηρετήσῃ. Μέ πῆγε στό διπλανό μαγέρικο γιά τό μεσημεριανό, πού περιορίσθηκε σέ ψωμοτύρι, ἀφοῦ ὅλα τ' ἄλλα εἶχαν τελειώσει, καί φρόντισε νά βρεθεῖ τό κλειδί τοῦ ξενοδοχείου —κατά τό χειμῶνα παρέμενε κλειστό— ὥστε νά ἐξασφαλίσω στέγη γιά τόν βραδυνό μου ὕπνο.

Κατά τό καφεδάκι, πού ἀκολούθησε τοῦ μεσημεριανοῦ κολατσιοῦ, γνωρίσθηκα στό καφενεῖο καί μέ τόν ὑπνεωματάρχη, τόν προϊστάμενο τῆς ἀπό ἓνα ἀκόμα χωροφύλακα ἀπαρτιζόμενης ἀστυνομικῆς δυνάμεως τῆς κοινότητας. Ἐνα συμπαθέστατο νέο, ἀρκετά γραμματισμένο, πού ἀπό ἐκείνη τήν ὥρα ἀποτέλεσε πρόθυμο ἀχώριστο συνοδό μου, βρίσκοντας σ' ἐμένα κάποια πνευματική συναναστροφή καί συντροφιά στήν ἀπομόνωσή του. Πολλά κουβεντιάσαμε. Ἐκεῖνος, παρ' ὅτι ἀστυνομικός, δέν δυσπίστησε γιά τήν περίεργη παρουσία μου καί μπόρεσε νά νοιώσει τούς ἐνθουσιασμούς καί τά ἐνδιαφέροντα ἐνός νέου ἀνθρώπου, πού γιά νά γνωρίσει τίς παραδοσιακές ὁμορφιές τῆς πατρίδος του, ταξίδευε χειμωνιάτικα.

Μ' ἐκεῖνον τό ἀπόγευμα συντροφιά, γύρισα κι ἀπόλαυσα τό γραφικό μεγάλο χωριό καί τά γύρω του παρθένα δάση ἐλάτων. Ὀδοιπορήσαμε πολύ ὥρα κι ἐφθάσαμε προχωρώντας στήν στροφή τοῦ νεοκατασκευαζόμενου δρόμου ἀπ' ὅπου ἀγγαντέψαμε τό νεόκτιστο «Σανατόριο τῆς Μάνας», τό θαυμαστό δημιούργημα αὐτῆς τῆς ἀρχόντισσας καί μεγάλης φιλανθρώπου ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ἦταν ἓνα ἀπό τά τότε τελειότερα, τά καλύτερα ἐξοπλισμένα γιά τήν καταπολέμηση τῆς φυματιώσεως ἰδρύματα, τῆς ἀρρώστιας πού ἀκόμα τότε ἔκανε θραύση στόν τόπο μας. Ὡραιότατο ὡς κτίριο, σέ τύπο ἐλβετικοῦ ξενοδοχείου τῶν Ἄλπεων, φωτισμένο αὐτή τήν ὥρα ἀπό τίς τελευταῖες ἀκτῖνες τοῦ δύοντος ἡλίου καί πλαισιωμένο ἀπό τά γύρω του γέρικα ἔλατα, παρουσίαζε εἰκόνα μοναδικῆς ὁμορφιάς. Μερικά χρόνια ἀργότερα, ὅταν ἡ φυματίωση εὐτυχῶς περιορίσθηκε, τό ἐγκατέλειψαν καί ἀπομονωμένο καθὼς ἦταν μέσα στό ἀπομακρυσμένο δάσος λεηλατήθηκε καί σήμερα στή θέση αὐτή, τή λεγόμενη τῆς Κουφοξυλιάς, δέν βρίσκονται οὔτε τά ἐρείπια κἀν τοῦ πολυόροφου τεράστιου κτιρίου (Εἰκ. 46).

Νύχτα πιά ἐπιστρέψαμε στό χωριό. Ἐκεῖνος ἐπῆγε στό γραφεῖο του νά κοιτάξει τήν ὑπηρεσία πού ἐξ αἰτίας μου εἶχε παραμελήσει κι ἐγώ κατέφυγα καί πάλι στό καφενεῖο κι ἀφοῦ, μιλώντας μέ τούς θαμόνες του σκότωσα λίγη ὥρα, ἐπῆγα κατόπιν στό μαγέρικο. Ὁ μάγερας μὴ ἔχοντας τίποτα τό καλύτερο γιά μένα εἶχε προτείνει καί μαγειρέψει μιὰ πέρδικα πού τοῦ βρισκόταν. Φυσικά, τήν πρότασή του τήν εἶχα δεχθεῖ εὐχαρίστως. Θά τήν ἔφτιαχνε κοκκινιστή μέ πατάτες καί σέ λιγάκι μου τήν παρέθεσε. Δέν ἤξερα τό μέγεθος αὐτοῦ τοῦ πουλιοῦ καί ἀπόρησα ὅταν εἶδα τόν ὄγκο του στήν πιατέλα. Μιά ὀλόκληρη κοτούλα. Φοβερά πεινασμένος, σχεδόν νηστικός ἀπό τό βράδυ τῆς προηγούμενης, ρίχτηκα στήν καταβρόχηση τοῦ καλομαγειρεμένου κυνηγιοῦ τοῦ σπάνιου καί γιά τήν Ἀθήνα, πού νομίζω πρώτη φορά ἐγεύομουν. Ἡ πέρδικα ἄπαχη, ὄλο ψαχνό, μέ τά λεπτεπίλεπτα κόκκαλά της, τά σχεδόν ἀνύπαρκτα, ἦταν ἀτέλειωτη καί ὥρα χρειάστηκε γιά νά τήν καταλύσω. Ἔδωσα ὅμως τή μάχη καί τά κατάφερα.

Τό ξενοδοχεῖο ἔρημο, σκοτεινό καί παγωμένο. Χειμώνα στό βουνό, σέ τέτοιο ὑψόμετρο ἢ θερμοκρασία κατεβαίνει πολύ χαμηλά τή νύχτα. Ἀσφαλῶς στό δωμάτιό μου θά βρισκόταν στούς 0°. Περί φωτιᾶς, φυσικά, δέν μποροῦσε νά γίνει σκέψη. Σκεπάσθηκα μ' ὄσες βρῆκα μπατανίες καί ἀπό τό μεγάλο βάρος τους κινδύνεψα νά συνθλιβῶ, χωρίς ὅμως καί νά ζεσταθῶ. Πέρασα τήν ἀτέλειωτη νύχτα τουρτουρίζοντας, κάτω ἀπό τό βάρος τῶν σκεπασμάτων καί μέ ἀδιαπέραστο σκοτάδι, γιατί το μικρό κεράκι μέ τό ὅποῖον μέ εἶχαν ἐφοδιάσει τελείωσε πολύ σύντομα. Χωρίς ὅμως, εὐτυχῶς, στήν περίπτωση, καμιά παρουσία κοριῶν καί ψύλλων. Φαίνεται πῶς ἢ ἐκεῖνοι κατεψυγμένοι ἀπό τό κρύο ἀδρανοῦσαν ἢ ἐγώ κατεψυγμένος βρισκόμουν σέ κατάσταση ἀναισθησίας.

Ἀπό πολύ πρῶι, τήν ἄλλη ἡμέρα, ξανάρχισα τίς ἐξερευνησεις μου ἀνά τίς δασωμένες πλαγιές τῶν ἀτέλειωτων γειτονικῶν βουνῶν τῆς Γορτυνίας. Τό δάσος μέ τήν πρωϊνή δροσιά καί τίς πρῶτες ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, παρουσιάζεται ὄλο ζῶη καί φῶς. Γυρίζοντάς το τέτοια ὥρα ἔχεις τελείως διάφορο αἴσθηση ἀπό ἐκείνη τοῦ δειλινοῦ, πού δέχεται τίς λιγοστές χρυσοκόκκινες ἀνταύγειες τῆς δύσεως καί, ὄλο ἡρεμία, παρουσιάζει νοχέλια καί περισυλλογή. Τά ἴδια τοπία, κατά τόν πρωϊνό περίπατο, παρουσίαζαν εἰκόνες μέ ἄλλο χρῶμα πού προκαλοῦσαν διάφορο αἴσθημα.



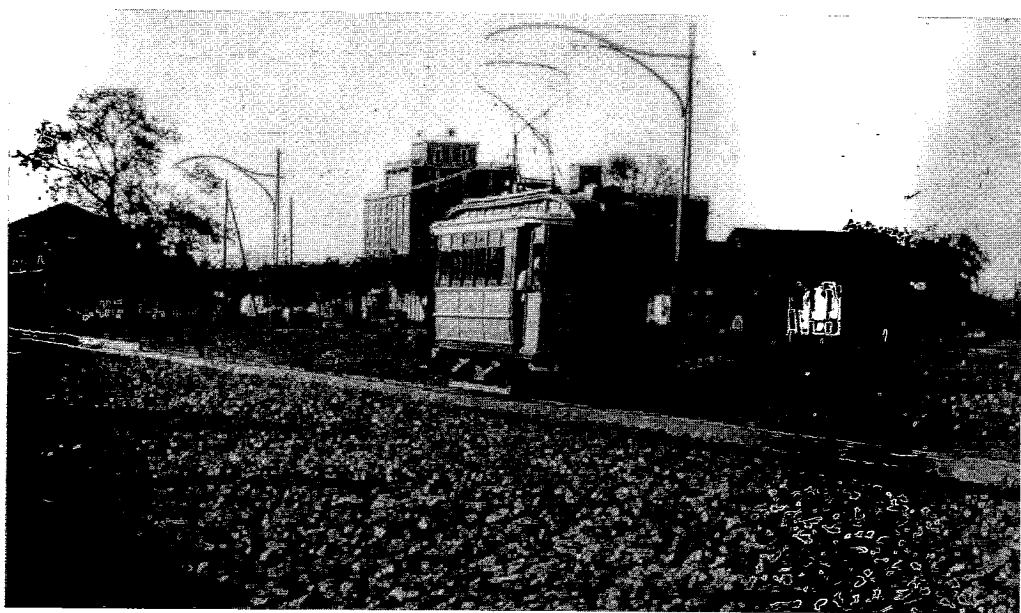
40. Τό ἐμπορικό λιμάνι τῆς πόλεως τῶν Καλαμῶν, στὸν Μεσσηνιακό κόλπο, ποὺ δεσπόζεται ἀπὸ τὸ ὑπερκείμενο βουνό Καλάθι.



41. Ἡ ἄλλη πλευρά τοῦ λιμανιοῦ ὅπου τὸ τελωνεῖο καί τὰ ἄλλα παλαιά κτίρια.



42. Ἡ παλαιά Ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων εἰς τήν κεντρική πλατεία τῶν Καλαμῶν.



43. Τό ἠλεκτρικό τράμ, πού συνδέει τήν πόλη τῶν Καλαμῶν μέ τήν παραλία της (ἐκσυγχρονισμένο κατά τό 1930), πρωτολειτούργησε κατά τά τελευταῖα πρό τοῦ 1900 χρόνια.



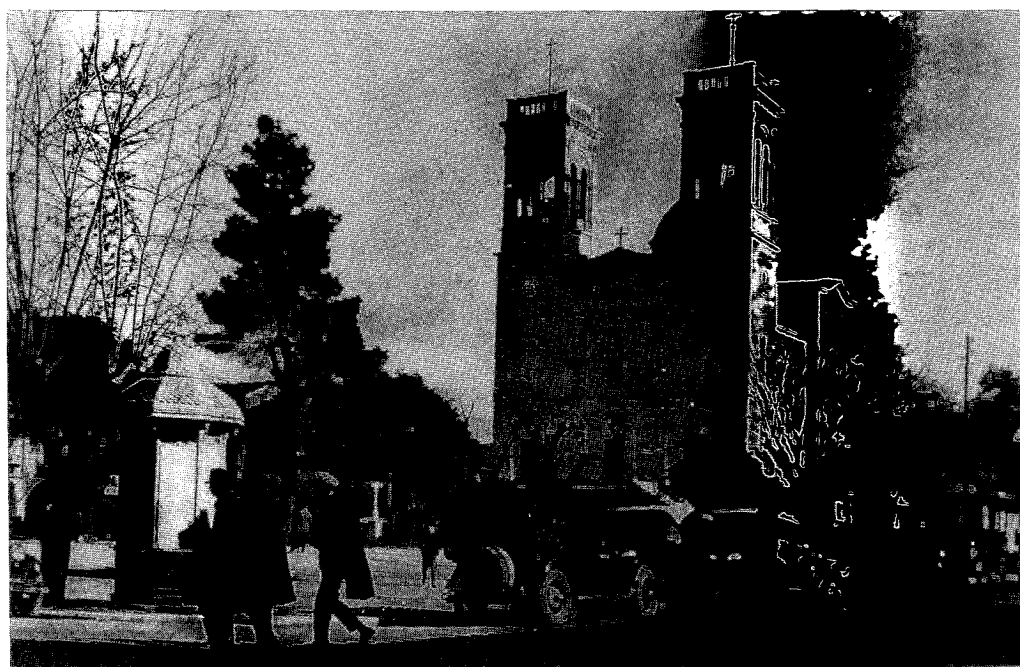
44. Τά Μαγούλιανα, όπως τά έβλεπε ό πεζοπόρος ανεβαίνοντας προς τά εκεί από τήν Καρκαλοῦ.



45. Τό χωριό Μαγούλιανα, σέ ὑψόμετρο 1600 μέτρων, από τά ὀλίγα τότε κατοικούμενα ὄρεινά χωριά καί κατά τόν χειμώνα.



46. Τό νεόκτιστο τότε καί περίφημο γιά τίς ἐγκαταστάσεις του «Σανατόριο τῆς Μάνας τοῦ Στρατιώτη» ὅπως τό ἔβλεπες ἀπό τόν ὑπερκείμενο δρόμο.



47. Ἡ κεντρική πλατεία τῆς Τριπόλεως καί ἡ ἐκεῖ Μητρόπολή τῆς Ἁγίου Βασιλείου, ἐμπορικό κέντρο τῆς πόλεως καί γενικώτερα τῆς Πελοποννήσου.

Τό πρόγραμμά μου πρόβλεπε μιά άκόμα διανυκτέρευση στά Μαγούλιανα, αλλά ή έλλειψη τακτικής συγκοινωνίας και ή άπρόοπτη εύκαιρία πού παρουσιάσθηκε, νά φεύγει τό άπόγευμα για τήν Τρίπολη λεωφορεϊο, μ' έκαμε νά συντομεύσω τήν παραμονή μου. Τό ξεχαρβαλωμένο παμπάλαιο λεωφορεϊο, μ' ένα άκόμη επιβάτη, εύτυχώς, κατάφερε νά μέ κατεβάσει σωο μέχρις εκεί, όπου και συνάντησα τόν αναμένοντα φίλο (Εϊκ. 47).

Τήν Τρίπολη, μιά σχετικά μεγάλη πόλη, πού τότε θύμιζε περισσότερο χωριό τήν έπισκεφθήκαμε βιαστικά και πήρα τίς πρώτες από αυτή έντυπώσεις μου. Τήν γνώρισα καλύτερα και πολύ τήν έζησα και τήν άγάπησα κατά τά άκολουθήσαντα χρόνια, πού οί σχέσεις μου και οί ύποχρεώσεις μου, οί επαγγελματικές και κοινωνικές, μέ ύποχρέωναν τακτικά νά τήν επισκέπτομαι. Τότε, μόνο ένα διήμερο παρέμεινα μέ τό Θάνο και έπιστρέψαμε μαζί στήν Άθήνα μας άρχές Δεκεμβρίου.



5. ΣΠΑΡΤΗ - ΜΥΣΤΡΑΣ

(Άργος, Ναύπλιον, Μυκῆναι, Τρίπολη, Σπάρτη, Μυστράς, Ταύγετος)

Ἡ Πελοπόννησος ἡ πλέον προοδευμένη καί πυκνοκατοικημένη περιοχή τῆς Ἑλλάδος, μέ τά μεγάλα ἱστορικά, τουριστικά καί ἀρχαιολογικά ἐνδιαφέροντά της, δέν ἐξαντλήθηκε, φυσικά, γιά ἡμένα μέ τό ταξίδι τοῦ Νοεμβρίου 1929. Ἀπό αὐτό μιά ἰδέα μόνο πήραμε ὁ φίλος Θάνος κι ἐγώ. Ἀποφασίσαμε, λοιπόν νέα περιοδεία γιά τόν Ἰούνιο 1930, ὥστε νά γνωρίσουμε καί ἄλλες πόλεις της, μέ κατάληξη τελικά τῆ Σπάρτη καί τό γειτονικό Μυστρά.

Χρησιμοποιήσαμε καί πάλι τό σιδηρόδρομο καί πρώτη ἐπιστάθμευσή μας ἦταν τό Ἄργος καί τό παρακείμενο Ναύπλιον, ἀδελφές πόλεις, πού αὐτές καί ἡ περιοχή τους εἶχαν πάρα πολλά ἱστορικά καί ἀρχαιολογικά ἐνδιαφέροντα νά μᾶς παρουσιάσουν.

Μέ βάση τό Ἄργος ἐπισκεφθήκαμε πρῶτα τίς γειτονικές τους Μυκῆνες. Περιοδεύσαμε τήν ἀκρόπολή τους, τούς τάφους, τά ἀνάκτορα καί τά ἄλλα ὑπολείμματα κτιρίων κι ἀναπολήσαμε τά ὅσα κατά τά μαθητικά μας χρόνια εἶχαμε διδαχθεῖ, γιά τούς βασιλεῖς τῶν Μυκηναῶν καί γιά τήν πανάρχαια ἱστορική ἐποχή τους. Τόν Ἀγαμέμνονα καί τήν Κλυταιμῆστρα, τούς ἄλλους ἥρωας, τούς πολέμους τους καί τίς δραματικές περιπέτειές τους. Θαυμάσαμε τήν εἴσοδο τῆς ἀκροπόλεως μέ τήν Πύλη τῶν Λεόντων καί τόν πυργοειδῆ τάφο, τόν φερόμενο ὡς τοῦ Ἀγαμέμνονος (Εἰκ. 48).

Τό ἐπόμενο πρῶινό ἐπισκεφθήκαμε τήν Τίρυνθα μέ τά περιβάλλοντα αὐτήν τεῖχη ἀπό τεράστιους ὀγκολίθους, τούς ὑπογείους διαδρόμους καί τά ἄλλα ἐκεῖ ἀξιώλογα ἀρχαιολογικά κατάλοιπα (Εἰκ. 49).

Μεταξύ τῶν ἄλλων, πού ἐπιθυμοῦσα νά ἐπισκεφθῶ στό Ἄργος, καί ἡ Λάρισα του, τό παλαιό φρούριο που δεσπόζει τοῦ παρακείμενου λόφου. Ζήτησα πληροφορίες περί τοῦ δρόμου

πού οδηγεί έως εκεί επάνω, αλλά κανείς δέν μου υπέδειξε πώς αυτόν θά έπρεπε νά τον αναζητήσω από τήν πίσω πλαγιά τοῦ λόφου, τήν κατά πολύ όμαλότερη. Έτσι αρχίσαμε τήν ανάβαση από εμπρός, τήν πολύ απότομη πλευρά, άμέσως μετά τήν εκκλησία τής Ζωοδόχου Πηγής, σκαρφαλώνοντας, μέ χέρια καί μέ πόδια, τούς αίχμηρούς βράχους. Καί τά καταφέραμε μέ τά πολλά, νά φθάσουμε τά τείχη τοῦ φρουρίου, παρά τόν μεσημεριάτικο καυστικό ήλιο τοῦ Ίουνίου, σέ κατάσταση όμως τελείας έξουθενώσεως. Κάτι τέτοια κατορθώματα μόνο στήν ήλικία τῶν 25 ἐτῶν μας μπορούσαν νά πραγματοποιηθοῦν.

Τίς περιοδεῖς μας περί τό Ἄργος τίς ἀκολούθησε ή επίσκεψη καί παραμονή στό Ναύπλιον. Μέ τά φρούριά του, τά σωζόμενα τμήματα τοῦ από τείχη άλλοτε, περιβόλου του, τούς σκαλωτούς δρόμους του, τά ενδιαφέροντα παραδοσιακά οικήματά του, τό λιμάνι μέ τό όχυρωμένο στή μέση μικρό νησάκι, όλα μαζί, ως σύνολο, ἀποτελοῦσαν ένα καταπληκτικό ιστορικό Μουσείο τῶν τελευταίων αἰώνων τής πατρίδος μας καί τῶν περιπετειῶν της. Ἀρχαῖοι Ἕλληνες, Βυζαντινοί, Τοῦρκοι, Φράγκοι καί ἀπελευθερωταί πατριῶτες πέρασαν από ἐδῶ καί ἄφησαν κατάλοιπα, από τήν άλλοτε εἰρηνική καί άλλοτε πολεμική δραστηριότητά τους. Ἡ ώραία μικρή πόλη, ή πρώτη πρωτεύουσα τής ἀναστηθείσης Ἑλλάδος, προκαλεῖ πάντοτε τό ενδιαφέρον καί τή συγκίνηση τοῦ ἐπισκέπτη της, τόσο γιά τό παρελθόν της, όσο καί γιά τήν χάρη καί τήν γραφικότητα πού σήμερα παρουσιάζει.

Μεγάλος πάντοτε ενδιαφερόμενος γιά τά βυζαντινά καί τά φράγκικα κτίσματα, περιόδευσα πρῶτα τό φρούριο τής Ἀκροναυπλίας —στό ἐπιτρεπόμενο τμήμα του, γιατί τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ κτιρίου χρησιμοποιεῖτο ακόμα ως φυλακή— καί κατόπιν τό τεράστιο καί ἐπιβλητικό παρακείμενο φρούριο τοῦ Παλαμηδίου. Σ' αὐτό ἀνεβήκαμε από τήν σκάλα, τῶν 999 τεράστιων κατά τό ὕψος σκαλοπατιῶν του. Ὁ σημερινός γιά ἐκεῖ ώραῖος δρόμος εἶναι πολύ μεταγενέστερης κατασκευής.

Περιοδεύσαμε τό Παλαμήδι καί εἶδαμε από κοντά τούς γωνιακούς πύργους τής όχυρώσεώς του καί τίς άλλες τάπιες, τήν εκκλησία του, τά μεγάλα σκοτεινά κελιά του, πού ἐπί ένα αἰώνα χρησιμοποιήθηκαν ως φυλακές βαρυποινητῶν, τό φοβερό ὑπόγειο κελί ὅπου παρέμεινε φυλακισμένος ὁ Κολοκοτρώνης, τήν μόλις κατά τά τελευταῖα χρόνια βρισκόμενη σέ ἀχρηστία λαιμητόμο. Ὅλα αὐτά τά ἄγρια καί καταθλιπτικά κατά-

λοιπα, πού προκαλοῦν ἔντονα αἰσθήματα λύπης στὸν ἐπισκέπτη, τ' ἀποζημιώνει σέ λίγο ἡ θεά ἡ μαγευτική, ἀπό τοὺς ὑπερκείμενους τῶν ὀχυρώσεων ἐξῶστες. Ἀπλώνεται κάτω ἀπὸ τὸ ἀπότομο βραχόβουνο, ἡ γραφικὴ μικρὴ πόλη, ἡ γύρω θάλασσα τοῦ ἀπέραντου Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ πάρα-πέρα ἐκτείνεται καταπράσινη ἡ ἀργολικὴ πεδιάδα, πού περικλείεται ἀπὸ ἓνα στεφάνι δαντελωτῶν κατὰ τὸ περίγραμμά τους βουνοκορφῶν. Τὴν ὥρα ἐκείνη, πού ἐμεῖς βρεθήκαμε ἐκεῖ ἐπάνω, φωτισμένη αὐτὴ ἡ εἰκόνα ἀπὸ τίς τελευταῖες ἀκτίνες τοῦ δύνοντος ἡλίου, εἶχε μιά σπάνια, ἀληθινὰ ἀπόκοσμη, ὁμορφιά. (Εἰκόνες 50 καὶ 51).

Ἐπήγαμε καὶ στό νησάκι τοῦ λιμανιοῦ μέ βάρκα, πού ὀλόκληρο ὀχυρωμένο ἀποτελεῖ τὸ τρίτο φρούριο τοῦ Ναυπλίου. Φρούριο-κομψοτέχνημα, σάν παιδικὸ παιχνίδι, ἔρημο καὶ σέ πλήρη ἐγκατάλειψη. Χρησιμοποιεῖτο μέχρι πρό ὀλίγων χρόνων ὡς φυλακὴ-κατοικία τοῦ ἐκάστοτε δημίου τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τίς ἐπάλξεις του εἶχες μιά ὠραία εἰκόνα τοῦ συνόλου τῆς πόλεως του Ναυπλίου, μέ τὰ γύρω φρούριά της, πού τὴν ἔβλεπες σάν μιά ἐπιτυχημένη παλιά χαλκογραφία.

Τελευταῖο ἐνδιαφέρον τοῦ Ναυπλίου ἡ γειτονικὴ γυναικεῖα Μονὴ Ζωοδόχος Πηγὴ, γνωστὴ ὡς «Ἁγία Μονή», μέ τὴν ἔξοχη βυζαντινὴ ἐκκλησία της (τοῦ 11ου αἰῶνα) πού τότε πρωτοεπισκέφθηκα (Εἰκ. 52).

Ὁ μετὰ τὸ Ναῦπλιο σταθμὸς μας ἦταν ἡ Τρίπολη, ὅπου ἐμείναμε μερικὲς ἡμέρες καὶ τὴν γνωρίσαμε πληρέστερα. Τὴν κεντρικὴ μεγάλη πλατεία της, τὰ παλαιὰ της σπίτια, τίς πυκνοκατοικημένες συνοικίες της, τοὺς ἐμπορικοὺς κεντρικοὺς δρόμους της μέ τὴν μεγάλη κίνησή τους. Τὸ σπουδαῖο δικαστικὸ της μέγαρο —κάτι τὸ σπάνιο, πού ἔλειπε ἀπὸ τίς ἄλλες ἐπαρχιακὲς πόλεις— μέ τὴν πρό αὐτοῦ πλατεία, τὴν ἐπίσημη τῆς πόλεως, ὅπου καὶ ὁ κυριακάτικος περίπατος τῶν κατοίκων της. Ἀπὸ τὴν μιά πλευρὰ μὲγάλα ζαχαροπλαστεῖα καὶ ἄλλα κοσμικὰ κέντρα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς πλατείας ὁ θαλερὸς πυκνὸς δημόσιος κήπος της. Ἀπὸ τὸ πάρκο αὐτὸ διέρχεται καὶ ἡ ὁδὸς Καλαβρύτων, πού τότε τὴν σκίαζε πυκνὴ δενδροστοιχία ἀπὸ γιγάντιες λεῦκες, μιά ἀπὸ τίς ὠραιότερες τῆς Ἑλλάδος, πού δυστυχῶς σήμερα δέν ὑπάρχει πλέον. Τὰ θαλερὰ αἰωνόβια δένδρα της, αὐτὸ τὸ θαυμάσιο στόλισμα τῆς πόλεως, κόπηκαν ὅλα, χάριν κάποιας μικρῆς διευρύνσεως τοῦ ὁδοστρώματος τοῦ δρόμου. Θυσία κι αὐτὰ τῶν μεταγενεστέρων

καιρῶν τῆς ἀποκλειστικῆς κυριαρχίας τοῦ αὐτοκινήτου (Εἰκ. 91).

Ἡ Τρίπολη, κτισμένη στό κέντρο ἑνός ἐκτεταμένου ὑψηλοῦ πεδου, περί τά 600 μ. ὑψηλότερου τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης, πού περικλείεται στό ἀπώτερο περίγυρό του ἀπό δακτύλιο βουνῶν, ἄλλων δασωμένων καί ἄλλων φαλακρῶν καί πού οἱ ὀδοντωτές κορυφές τους ἀποτελοῦν τόν ὀρίζοντά της, στερεῖται γειτονικῶν δασῶν. Ἀγροτικές καλλιέργειες, σπαρτῶν καί κηπευτικῶν, ἔχουν ὡς παραγωγή οἱ ἀγροί τῆς γύρω ἀπό τήν πόλη ὀρεινῆς πεδιάδος. Τήν ἔλλειψη ὅμως τοῦ δασικοῦ πλούτου τήν ἀναπλήρωσαν κάπως μέ τή φιλοτιμία τους οἱ κάτοικοί της. Ἐνα πλῆθος ἀπό μικρά δασήλια ἔχουν δημιουργήσει σέ κοντινές ἐξοχικές τοποθεσίες. Τό καθένα ἀπ' αὐτά ἀνήκει σέ κάποιο ἐπαγγελματικό ἢ ἐξωραϊστικό τοπικό σύλλογο κι αὐτός ἔχει τή φροντίδα γιά τή συντήρηση καί τήν ἐπέκτασή του. Οἱ σύλλογοι συναγωνίζονται στήν προσπάθεια τῆς ἀναδείξεως τοῦ πάρκου τους κι ἔτσι ἡ Τρίπολη ἀπέκτησε πολλές θαλερές ἐξοχικές τοποθεσίες ἐξωραϊσμοῦ καί ψυχαγωγίας. Ἐνα ἀπό αὐτά τά ἄλση καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, πού πῆρε τό ὄνομα ἀπό τήν ἐκεῖ ἐκκλησία, μικρό τότε, ἐπεξετάθηκε ἀργότερα, ὥστε σήμερα νά εἶναι ἀρκετά ἐκτεταμένο δάσος, μέ πλούσια ποικίλη βλάστηση. Ἀπέχει δυό χιλιόμετρα ἀπό τήν Τρίπολη καί μᾶς ὀδηγεῖ σ' αὐτό ἡ ἀπό τήν ὁδὸ Καλαβρύτων, παρακαμπτήριος γιά τό χωριό Μερκοβούνη. Τό ψυχαγωγικό κέντρο πού βρίσκεται ἐκεῖ καί ἕνας μικρός ζωολογικός κῆπος, μέ πουλιά καί ἄλλα ζῶα, ἀποτελοῦν κίνητρα γιά νά εἶναι σήμερα ἡ περισσότερο συχναζόμενη ἐξοχική περιοχὴ γιά τοὺς τριπολίτες καί τοὺς ξένους τους.

Ἀποχαιρετήσαμε τήν ἱστορική πόλη Τρίπολη —μᾶλλον, τό ἀρχοντικό μεγαλοχώρι— πού βρίσκεται στό κέντρο κι ἀποτελεῖ τήν καρδιά τῆς Πελοποννήσου, καί φθάσαμε στή Σπάρτη. Πολύ μικρὴ καί περιποιημένη πόλη, σέ νεοτεριστικό πολεοδομικό σχέδιο, βρίσκεται σέ θαλερὴ πεδινὴ περιοχὴ, κοντά στόν ποταμὸ Εὐρώτα. Ἐχει μιὰ μεγάλη κεντρικὴ πλατεία μέ γύρω πολλά ἐμπορικά καταστήματα καί κέντρα καί στό βάθος τό Δημαρχεῖο της. Στό ἰσόγειό του βρίσκεται τό ἐπισημότερο ζαχαροπλαστεῖο της, πού εὐρύχωρο καί καλοεπιπλωμένο καθὼς ἦταν συγκέντρωνε τά βράδια πολὺ καί καλὸ κόσμο. Σ' αὐτό, ἐκεῖνες τίς ἡμέρες, ἔπαιζε ἕνα συγκρότημα ἀπό ἔξι ἐξαίρετους βιεννέζους μουσικούς, πού, φαίνεται, ἡ τότε φτώχεια

τῆς πατρίδος τους τούς εἶχε ἀποδιώξει καί πλάνητες κατήντησαν νά φθάσουν καί ν' ἀράξουν ἐκεῖ κάτω. Ἀπάρτιζαν καταπληκτική ὀρχήστρα ἀπό ἔγχορδα, μεγάλες κιθάρες καί μαντολίνα, κι ἔπαιζαν κομμάτια σπουδαίων κλασσικῶν συνθετῶν καί ἐπίσης, μέ μοναδική μαεστρία, τσιγκάνικη μουσική. Καταπληκτική ἡ ἐκτέλεση τῆς καθημερινῆς μικρῆς συναυλίας τους τήν ὁποῖαν παρακολουθοῦσαμε μαγευμένοι. Οἱ ἄλλοι θαμόνες τοῦ κέντρου, ἔφευγαν μετά τά μεσάνυκτα γιά τά σπίτια τους. Ἐμεῖς, ὅμως πιστοί θαυμασταί τους, παραμέναμε κι ἐκεῖνοι ἀκούραστοι ἔξακολουθοῦσαν παίζοντας μόνο γιά μᾶς, πολλές φορές συνεχίζοντας μέχρι πού ἡ πρώτη ἀνταύγεια τῆς αὐγῆς χάραζε στόν ὀρίζοντα.

Μέ βάση τή Σπάρτη εἶχαμε πρόγραμμα νά ἐπισκεφθοῦμε τήν γειτονική ἐρειπούπολη τοῦ Μυστρᾶ, κύριο ἄλλωστε ἀντικειμενικό σκοπό αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ μας. Μεγάλο τό γιά τό Μυστρά ἰδικό μου ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ ὑπῆρξε μιά ἀπό τίς σπουδαιότερες βυζαντινές περιοχές, πού ὅλες μέ ἐνθουσίαζαν, διατελέσασα πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου (1369-1458). Ὁ πρόβουνος τοῦ Ταυγέτου, ὁ ὀνομαζόμενος, λόγω τοῦ σχήματός του Μυζηθρᾶς, ὀχυρώθηκε ἐπί Φραγκοκρατίας ἀπό τόν Γουλιέλμο τόν Β' Βιλαρδουῖνο, σέ ἓνα ἀπόρθητο φρούριο. Ἀργότερα αὐτό περιῆλθε στόν Μιχαήλ τόν Η' Παλαιολόγο καί ἀπό τότε, στήν κάτω ἀπό τό φρούριο πλαγιά τοῦ βουνοῦ, δημιουργήθηκε μέ τόν καιρό ἡ περίφημη πολιτεία, πού ἀπέτελεσε τήν πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ Δεσποτάτου. Ἐνας ἀπό τούς τελευταίους Δεσπότες του, ἦταν ὁ ἀργότερα Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὁ τελευταῖος Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου, πού ἔπεσε ἡρωϊκά μαχόμενος, κατά τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Τούρκους τό 1453, μέ τήν κατάλυση τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ πολιτεία τοῦ Μυστρᾶ ἄκμασε κατά τά δραματικώτερα τελευταῖα χρόνια τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς καί ἔζησαν σ' αὐτή μεγάλες προσωπικότητες, πνευματικές καί στρατιωτικές, τοῦ τότε ἑλληνισμοῦ.

Πρωί ξεκινήσαμε ἀπό τή Σπάρτη καί πεζοπορικά, διασχίζοντας τόν παρεμβαλλόμενο ἀέραντο καί πυκνό ἐλαιώνα, φθάσαμε στήν εἴσοδο τοῦ περιβόλου τῆς παλιᾶς πολιτείας. Μέ τήν πρωϊνή δροσιά, ἀπολαυστική ἦταν ἡ διαδρομή διά μέσου τῶν αἰωνόβιων ἐλῶν καί τῶν κηπαρίων τῶν ἀγροτικῶν μικρόσπιτων πού κατά διαστήματα συναντοῦσες στίς παρυφές τοῦ δρόμου σου. Κατά τίς 10 φθάσαμε στήν εἴσοδο τοῦ περιβόλου,

δπου ή ξύλινη παράγκα πού χρησίμευε ώς φυλάκιο, καφενεϊο καί άκόμη ψιληκασιδικο για πώληση παντός είδους μικροπραγματών. Η θέση λεγόταν Μαρμάρα, πέρνοντας ίσως τό όνομα από την εκεί παλιά μαρμαρίνη κρήνη, πού συνεχώς άφηνε νά τρέχει άφθονο τό νερό της.

Τό καφενεϊο αυτό, ή «Μαρμάρα», άποτελοϋσε τότε την μοναδική εκεί στέγη καί τή μόνη ένδειξη ανθρωπίνης παρουσίας. Έρημη ή περιοχή καί πολύ σπάνιοι οί επισκέπτες της περιορίζονταν μόνο στους άρχαιολόγους καί τούς ελάχιστους ένδιαφερομένους ξένους περιηγητές. Για τούς Έλληνες κοινούς ανθρώπους παρέμενε σχεδόν άγνωστη καί περιορισμένου πολύ ένδιαφέροντος. Έπρεπε νά ξαποστάσουμε λίγο από την πεζοπορεία καί καθήσαμε στό καφενεϊο για τόν «ερατεινό» μας. Έπρεπε όμως νά προβλέψουμε καί για τό μεσημβρινό μας φαγητό. Ήξερα πώς για την έξερεύνησή μας θά χρειάζονταν άρκετές ώρες καί πώς βράδυ πιά θά επιστρέφαμε στη Σπάρτη. Ρώτησα, λοιπόν, τή καφετσοϋ, πού θά μπορούσαμε νά καταφύγουμε για φαγητό καί κείνη άπάντησε: «Έμεϊς θά σ'αξοφτιάξουμε ότι επιθυμείτε». Τής παράγγειλα τότε άμέσως νά φτιάξει ένα κοτόπουλο μέ πατάτες. Αυτό τό καθιερωμένο πολυτελές φαγητό, πού προσφέρεται στους επισκέπτες τών έλληνικών χωριών, όταν αυτοί είναι καλοφαγάδες καί δέν ίκανοποιούνται μόνο μέ ψωμοτύρι. Θά γυρίσουμε τής είπα κατά τίς δύο.

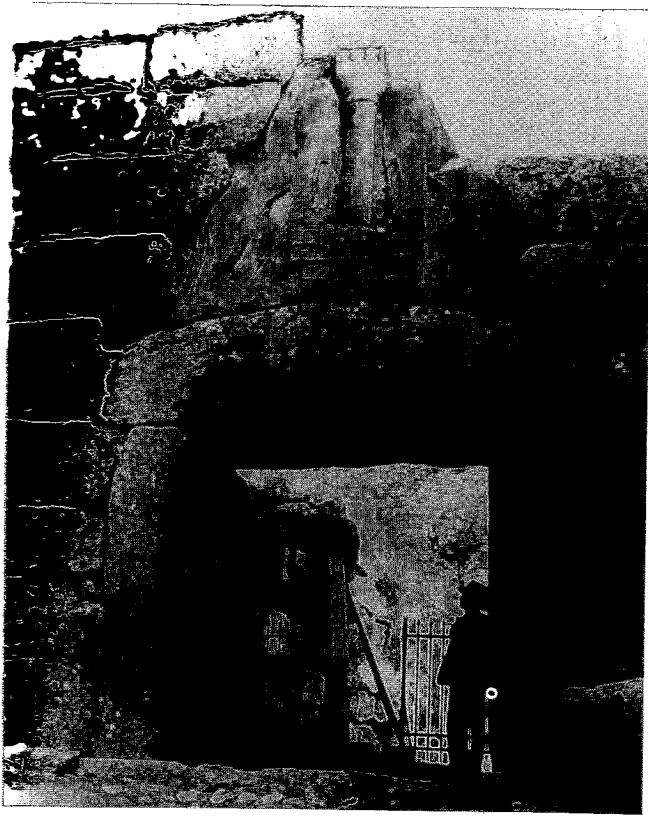
Δίπλα από τό περίπτερο άρχιζε ανηφορικός ό πρós τό έσωτερικό τής ποτέ πόλεως κεντρικός δρόμος. Τόν πήραμε καί προχωρήσαμε ήσυχοι καί ευχαριστημένοι για την έως την ώρα θαυμάσια έκδρομή μας καί τόν επιτυχή προγραμματισμό της. Τί νά πρωτοθαυμάσει καί περιεργασθει κανείς από τά όσα γύρω του έβλεπε. Δεξιά-άριστερά έρειπωμένες οίκοδομές χορταριασμένες, μισοσκεπασμένες από τά βάτα καί τ' άγκάθια, καί οί μεταξύ τους δρόμοι από εκατοντάδες χρόνια άπάτητοι από ανθρώπους. Σ' αυτό τό χώρο τής άλλοτε πλούσιας καί πολυάνθρωπης πολιτείας, επικρατοϋσε σήμερα σιωπή θανάτου, πού μόνο ό κρότος τών βημάτων σου επάνω στη λιθόστρωση του δρόμου την διατάρασσε.

Έρείπια μεγάλων άρχοντικών, σε κάθε βήμα, θαυμαστής άρχιτεκτονικής καί όμορφιάς εκκλησίες, άλλες πολύ έρειπωμένες καί άλλες σε καλή άκόμα διατήρηση, πού μερικές διέσωζαν στό έσωτερικό τους έξοχη είκονογράφηση καί μερικές ύπολείμματα ψηφιδωτών εικόνων, δρόμοι άνετοι πού έζωναν τό

βουνό και σέ ὀρισμένα τμήματά τους σκεπάζονταν ἀπό στοές ἀψιδωτές, σέ ὁδηγοῦσαν σέ ὀχυρώματα ἢ σέ ἐλεύθερα ἀνοίγματα. Ἐκ τῶν αὐτῶν ἢ πρὸς τὴν κάτω πεδιάδα ἀπλωμένη θέα μαγευτικότερη. Καί πάρα-πέρα ὑπολείμματα ἀπὸ βαρεῖες σιδερένιες πόρτες πού κάποτε ἀπομόνωναν κι ἐξασφάλιζαν τὸ ἀπρόσβλητο ὀρισμένων συνοικιῶν τῆς ποτέ πόλεως τοῦ Μυστρᾶ (Εἰκόνες ἀρ. 53-55 καί 58).

Ἐκεντρικός δρόμος πού ἀκολουθήσαμε μᾶς ἔφερε στὸ ἀνάκτορο τῶν Παλαιολόγων, πού ἐμπρὸς του ἐκτείνεται μεγάλη πλατεία. Τὸ τεράστιο κτίριο, παρ' ὅτι πολὺ ἔρειπωμένο, ἐπιβάλλεται καί ἐντυπωσιάζει. Ἐκτεταμένη ἢ πρόσσοψή του καί τεράστιες καί πολυάριθμες οἱ αἵθουσές του, τόσο οἱ τοῦ ἐπάνω ὀρόφου, τῶν ἐπισήμων δεξιῶσεων καί τῆς κατοικήσεως, ὅσο καί οἱ βοηθητικές ἰσόγειες καί ὑπόγειες τοῦ στρατιωτισμοῦ καί τῆς ἀποθηκεύσεως ὄπλων καί πυρομαχικῶν. Ἀπέραντοι διάδρομοι καί σκάλες σέ ὁδηγοῦν στὸ λαβύρινθο αὐτῶν τῶν χώρων. Χάνεσαι μέσα σ' αὐτούς, καί κάτω ἀπὸ τίς στοές τους, ὑπὸ τὸ ἡμίφως πού ἐπικρατεῖ καί τὴ σιγή θανάτου, ὀραματίζεσαι σκιές φευγαλέες βυζαντινῶν ἀρχόντων, μαζί μέ τούς σιδηρόφρακτους στρατιῶτες τους πῶς τίς διατρέχουν. Πλήρης ἢ ἐγκατάλειψη, κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ὅλων αὐτῶν τῶν θαυμαστῶν κατάλοιπων πού ἀποτελοῦσαν μοναδικό Μουσεῖο ὀλόκληρης ἐποχῆς. Εὐτυχῶς ἐκτοτε πολλὰ ἔργα ἀποκαταστάσεως καί ἀναστηλώσεως ἔγιναν, ὥστε πολλὰ νά ἔχουν διασωθεῖ καί πολὺ καλύτερη νά εἶναι σήμερα γιὰ τὸν ἐπισκέπτη ἢ ὅλη ἐμφάνιση τῆς μοναδικῆς αὐτῆς βυζαντινῆς πόλεως (Εἰκόνες ἀρ. 56 καί 57).

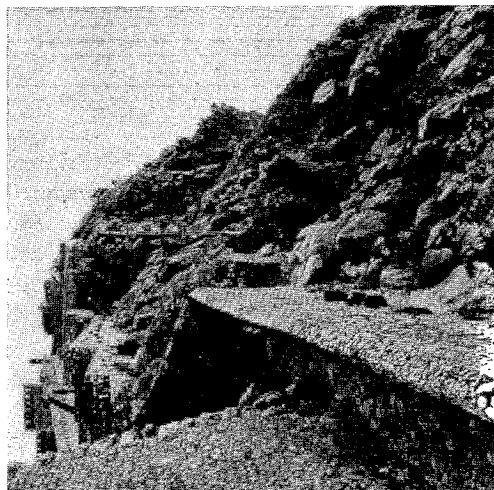
Ἐκ τῶν ἀνάκτορα τῶν Παλαιολόγων, ἀνηφορικός ὁ δρόμος καί πολὺ κακοτράχαλος, ἀπὸ τὴ συσσώρευση ἔρειπιων, βᾶτων, ἀγκαθιῶν καί ἄλλων ἐμποδίων χρειάσθηκε μεγάλη προσπάθεια γιὰ νά φθάσουμε στὸ ὑπερκείμενο φρούριο. Τεράστιο ἀλλὰ πολὺ ἔρειπωμένο καταλαμβάνει μέ τὰ ὑπολείμματά του ὀλόκληρο τὸ πλάτωμα τοῦ βουνοῦ τοῦ «Μυζηθρᾶ». Μεγαλοπρεπῆς καί ἐκπληκτικὴ ἢ ἀπὸ ἐκεῖ θέα. Ἐμπρὸς του ἀπλώνεται κλιμακωτὰ ὁ ἔρειπιῶν τῆς ποτέ πολιτείας καί κατόπιν ἢ πεδιάδα μέ τὸν ἐλαιῶνα τῆς Σπάρτης. Ἐκ πίσω του πάλι ἕνα χαῶδες βάραθρο. Μέ αὐτό, τὸ συγκρότημα τοῦ Μυστρᾶ, διαχωρίζεται ἀπὸ τίς, σέ ἀρκετὴ ἀπέχουσα ἀπόσταση, εὑρισκόμενες πλαγιές τῶν προβούνων τοῦ πανύψηλου Ταυγέτου. Ἐτσι, τελειῶς ἀπομονώνεται τὸ φρούριο. Καί τόσο αὐτό ὅσο καί ἢ



48. Ἡ γιγάντεια «Πύλη τῶν Λεόντων» τοῦ τείχους πού περιβάλλει τίς Μυκῆνες καί ἀποτελεῖ τήν εἴσοδο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.



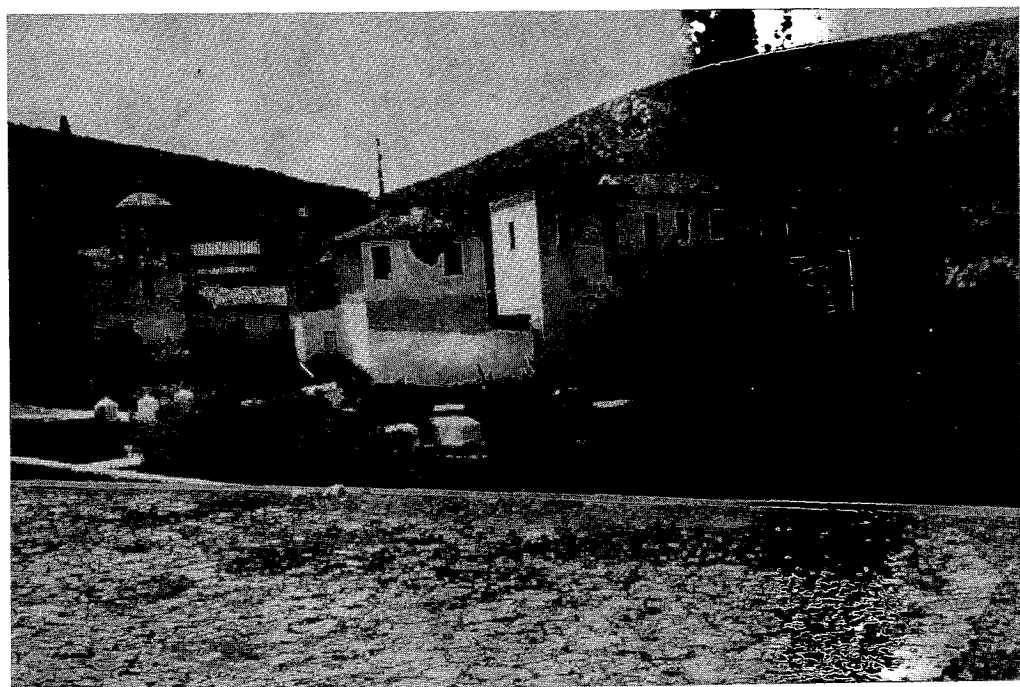
49. Οἱ ὑπόγειοι διάδρομοι τῆς Τίρυνθος πού εἶναι κατασκευασμένοι ἀπό ἀψιδωτά ἀλληλοστηριζόμενους τεράστιους ὀγκολίθους.



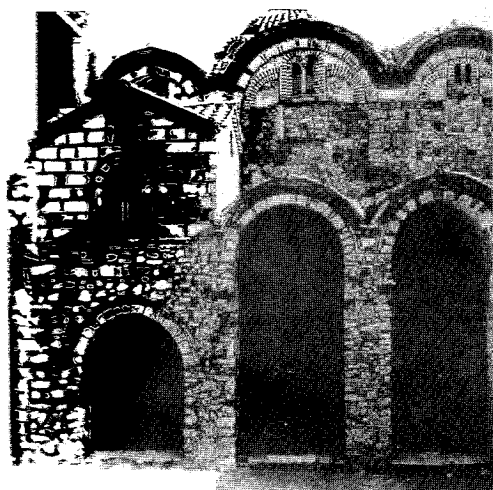
50. Άνεβαίνοντας από τόν σκαλωτό δρόμο πρὸς τίς τελευταῖες ὄχυνρές ἐπάλξεις τοῦ Παλαμηδιοῦ.



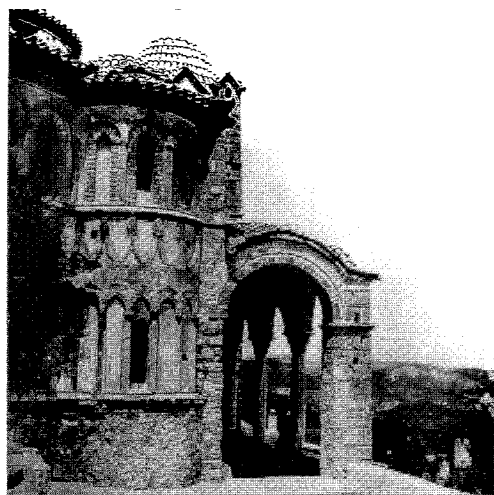
51. Ἡ ἀπό τό φρούριο τοῦ Παλαμηδίου θαυμάσια θέα πρὸς τήν ἀπό κάτω πόλη τοῦ Ναυπλίου καί τόν Ἄργολικό κόλπο.



52. Ἡ παρά τό Ναύπλιο γυναικεία Μονή ἢ Ζωοδόχος Πηγή, γνωστή μέ τήν ὀνομασία «Ἁγία Μονή», μέ τόν ἐξοχο τοῦ 11ου αἰῶνα Ναό της.



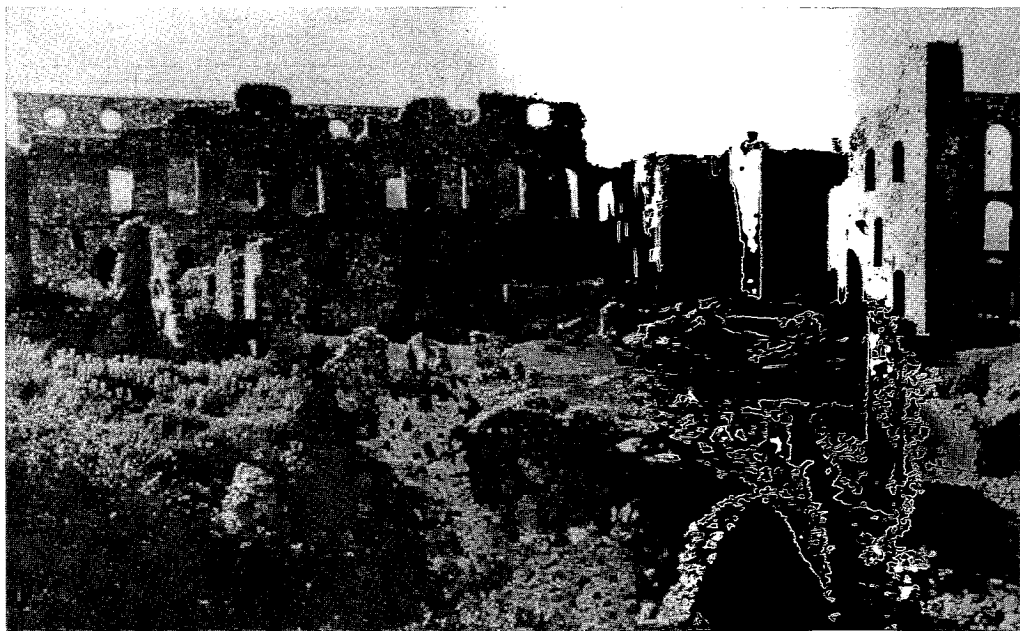
53. Ἡ Μητρόπολη τοῦ Μυστρᾶ Ἁγιος Δημήτριος, ἰδιότυπη ἐξόχου ἀρχιτεκτονικῆς ἐκκλησία, κτίσμα τοῦ 14ου αἰώνα.



54. Ἡ ἄριστα διατηρούμενη ἐκκλησία «Παναγία ἢ Παντάνασσα», πού κτίστηκε τό 1365 ἀπό τόν Δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ Μανουήλ Κατακουζηνό. Σήμερα εἶναι τό καθολικό τῆς ἐκεῖ γυναικείας Μονῆς.



55. Στόν ἐρειπιώνα τοῦ Μυστρᾶ ἡ οἰκία Λάσκαρη, ἡ Μονή τῆς Παντανάσσης καί στήν κορυφή τό φρούριο.

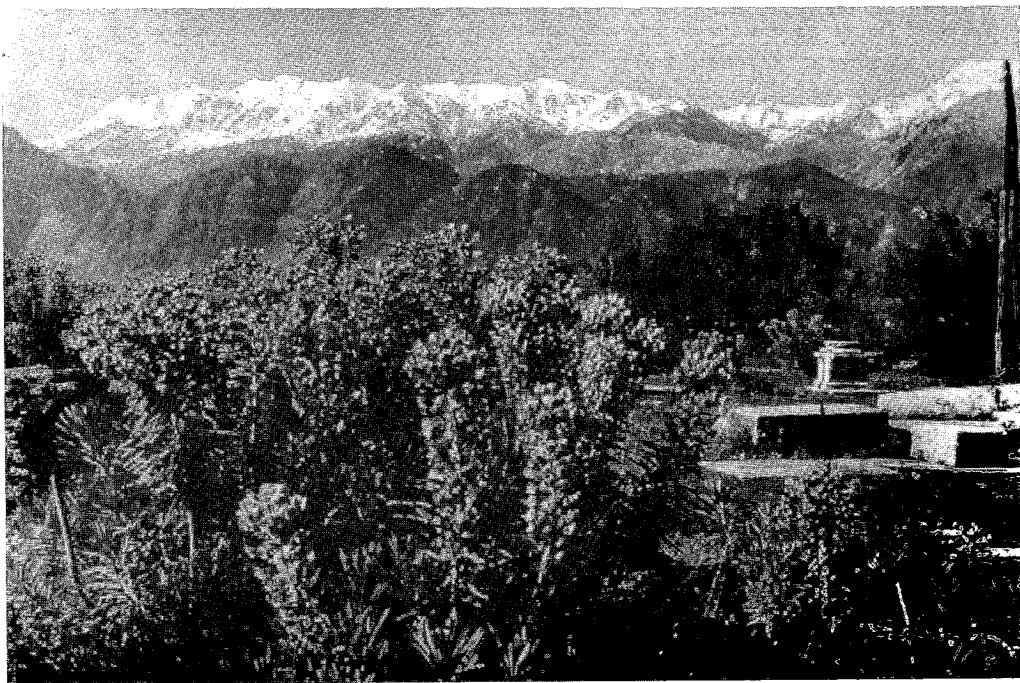


56. Τά Ἀνάκτορα τῶν Παλαιολόγων, καθώς τά βλέπουμε καταφθάνοντας διά τοῦ κεντρικοῦ δρόμου.



57. Ἡ ἀπό ὑψηλότερα θέα τῶν Ἀνακτόρων τῶν Παλαιολόγων καί ἡ πρό αὐτῶν μεγάλη πλατεία.

58. Μία ἐπί τοῦ κεντρικοῦ δρόμου διαχωριστική πύλη καί ἀμέσως μετά ἡ ἐκκλησία «Παναγία ἡ Περίβλεπτος», πού διακρίνεται τό ἱερό της. Εἶναι ἓνα ἔξοχο κτίσμα τοῦ 14ου αἰώνα.



59. Ἡ ἀπό τό φρούριο τοῦ Μυστρᾶ ἐπιβλητική θέα τοῦ μεγαλοπρεποῦς Ταῦγέτου.



60. 'Από τὰ καταπληκτικῆς ὀμορφιάς δάση πού καλύπτουν τόν Ταῦγετο. Στό πρός τήν Καλαμάτα διάσελό του.

προστατευόμενη πόλη νά καθίστανται τελείως ἀπόρθητα. Ὁ Ταῦγετος φαντάζει ἀπότομος καί ἀπόκρημνος ἀπό ἐκεῖ ἐπάνω, μέ τὰ δάση του, τίς βαθειές χαράδρες του, τό ἐπιβλητικό ὕψος του, τῶν 2.400 μέτρων, προβάλοντας τίς πέντε γυμνές καί αἰώνια χιονισμένες κορυφές του (Εἰκόνες ἀρ. 59 καί 60).

Μετά ἀπό ὅλη τήν κοπιώδη αὐτή ἐξερεύνησή μας τοῦ Μυστρᾶ, πού διάρκεσε περισσότερο ἀπό τέσσερις ὥρες, περιοδεύοντας μόνοι, μέσα στήν ἐρημιά καί τήν ἐγκατάλειψή του, χωρίς νά συναντήσουμε ζωντανή ὕπαρξη, ἐκτός ἀπό τίς χαμοπετούσες κάργιες στόν οὐρανό καί τίς γρήγορα μεταξύ τῶν χαλασμάτων ἐξαφανιζόμενες σαύρες, κατάκοποι, ἐπιστρέψαμε στό καφενεῖο τῆς εἰσόδου. Ἐκεῖ θά ἔπρεπε ἔτοιμο νά μᾶς περιμένει τό φαγητό μας. Ἡ καταστηματαρχίνα μᾶς ὑποδέχθηκε ἐγκάρδια καί φρόντισε ἀμέσως νά τό παραθέσει, ἀφοῦ ἔστρωσε τό τραπέζι μας μ' ἓνα ὠραῖο χωριάτικο καθαρότατο τραπεζομάνδηλο.

Τό άναμενόμενο δμως κοτόπουλο, έκπληκτοι είδαμε, πώς ήταν ένα όλόκληρο μέσα στην πιατέλα βουναλάκι. Μιά τεράστια κοτάρα κολυμπούσε μέσα σέ παχειά κόκκινη σάλτσα μέ γύρω της άφθονες ψημένες πατάτες και τσιγαρισμένες φέτες ντομάτα. Τό κοτόπουλο είχε προβιβασθεί σέ σεβαστή κότα, ώστε νά μπορέσει ανάλογα νά προβιβασθεί και τό μέγεθος του λογαριασμού μας. "Όσο και νά πεινούσαμε άκατόρθωτο θεωρήσαμε τό όλόκληρο φάγωμα, μόνο από τους δυό μας, τής κότας αυτής, πού άσφαλώς θά μπορούσε νά χορτάσει έξι. Τί νά κάναμε; Θά τρώγαμε από δ' αυτή όσο άντέχαμε. Άρχισαμε, λοιπόν, τόν ήρωϊκό μας άγώνα και περιέργως, μετά δίωρο ύπομονητική και μεθοδική κατεργασία είδαμε νά έχουν μείνει στην πιατέλα μόνο τά κόκκαλά της, μερικές πατάτες και τό κακομαδημένο κεφάλι της. Ούτε μεϊς, μέ τή συζήτηση των έντυπώσεών μας, δέν άντιληφθήκαμε πώς έπιτύχαμε κι αυτό τό κατόρθωμα. Θές νάταν ή νοστιμάδα τής γέρικης βουνήσιας κότας; Θές νάταν ή έπιτυχημένη μαγειρική της; Θές νάταν ή φοβερή μας πείνα; Θές νάταν τά νειάτα μας, των 26 χρόνων; 'Όπωςδήποτε τά καταφέραμε και σ' αυτόν τόν άγώνα. Μέ φορτωμένο τό στομάχι μας μέχρι διαρρήξεως φύγαμε και φθάσαμε κατά τό βραδάκι στη Σπάρτη, άφοϋ εύχαριστήσαμε και πληρώσαμε τό λογαριασμό τής φιλόξενης καφετσοϋς, πού άντίθετα προς τό μέγεθος τής κότας, άποδείχθηκε, άνέλπιστα, πάρα-πολύ οϊκονομικός.

Φυσικά, ούτε όλη ή Πελοπόννησος, ούτε, πρό παντός, ό έξαιρετικής σημασίας και όμορφιάς Μυστράς, έξαντλήθηκαν από έμένα έρευνητικά. Και άλλα πολλά ταξίδια έκαμα εκεί, κατά τά άμέσως έπόμενα χρόνια. 'Ιδίως στον Μυστρά πού δέν χορταίνεται εύκολα. Μέχρι τό 1970 συνέχισα τίς έπισκέψεις μου και πάντα κάτι τό καινούργιο είχα ν' ανακαλύψω και νά θαυμάσω. Άλλωστε και πολλές αναστηλώσεις και συντηρήσεις, μεταγενέστερες εκείνης τής πρώτης έποχής, έγιναν, ώστε ή σημερινή παρουσίαση τής βυζαντινής έρειπουπόλεως κατά πολύ νά υπερέχει.



6. ΔΥΤΙΚΗ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

(Αίγιο, Πάτρα, Κυλλήνη, Πύργος, Ἀρχαία Ὀλυμπία,
Κρέστενα, Καϊάφα, Πύλος)

Πρόβλημα πάντα για τό πάθος μου τῆς περιηγήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀποτελοῦσε ἡ δυσκολία ἐξασφαλίσεως συντρόφου. Χωρίς ἓνα καλό φίλο δίπλα σου, ὀλομόναχος, ποτέ καί πουθενά δέν μπορεῖς νά εἶσαι εὐχαριστημένος. Κανένας δέν δεχόταν νά μέ συνοδεύσει. Περνοῦσαν τή ζωή τους οἱ φίλοι, μεταξύ Ζαππείου-Συντάγματος- Ὀμοιοίας καί ἔλεγαν, ὅταν ἀπουσίαζα ἀπό τόν κύκλο μας: «Ὁ Κανδήλης ἔχει πάρει πάλι τά βουνά». Για τούς ἄλλους πού ἐπαγγελματικοί λόγοι τούς ἀνάγκαζαν νά ζοῦν στήν ἐπαρχία, μακριά ἀπό τήν Ἀθήνα, τούς θεωροῦσαν καί τούς χαρακτήριζαν ὡς «κατάδικους σέ ἐξορία».

Ἕνας ἀπό αὐτούς τούς ἔγκλειστους φίλους «στά μεγάλα καί ὑψηλά... γύρω τείχη» τῆς Ἀθήνας, ἦταν καί ὁ παιδικός μου φίλος Γιώργος Μαρκαντώνης, πού ἔγινε ὅμως ἀργότερα κι αὐτός μανιώδης θιασώτης τοῦ ταξιδιοῦ. Αὐτόν κατάφερα νά πείσω νά μέ συντροφέψει στό νέο προγραμματισμένο ταξίδι μου για τήν Πάτρα καί τή Δυτική Πελοπόννησο.

Ξεκινήσαμε τό φθινόπωρο τοῦ 1930, μέ μεταφορικό μέσο, ὅπως πάντα, τό σιδηρόδρομο. Για ἴμενα ὡς ἐπιβάτη τῆς γ' θέσεώς του. Τότε οἱ λίγοι λάτρεις τῆς ὑπαίθρου συνδύαζαν τήν ἐξερεύνησή της μέ κάποιο μοεμισμό κι ἀπόφευγαν τήν πολυτέλεια στά ταξίδια τους. Αὐτές τίς ἀρχές ἀκολουθοῦσα. Ὁ φίλος ὅμως Γιώργος, μηχανικός τῶν σιδηροδρόμων Ἀθηνῶν-Πειραιῶς, διέθετε διαρκές δωρεάν εἰσητήριο α' θέσεως για ὅλα τά σιδηροδρομικά δίκτυα. Φθάνοντας στό Σταθμό τοποθέτησε τή μεγάλη καί βαρειά βαλίτσα του σέ μιά ἄδεια καμπίνα τῆς πρώτης θέσεως, τῆς ἀναμένουσας ἀμαξοστοιχίας, χωρίς καί νά καθήσει ἐκεῖ. Μεγάλη ἦ βαλίτσα του, γιατί ἀρχάριος στά περιηγητικά ταξίδια, εἶχε πάρει μαζί του ὀλόκληρο μαγαζί. Μέ τόν ἐσωτερικό διάδρομο διέσχισε ὅλα τά βαγόνια, μέ ἀνακάλυψε καί κάθησε κοντά μου. Αὐτό ὅμως ἔγινε ἀφορμή ἑνός ἀρκετά

ἀστειού περιστατικού, χαρακτηριστικού γιά ἐκείνης τῆς ἐποχῆς τίς συνήθειες.

Δυό ὥρες μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ τραίνου, περίεργη κίνηση παρατηρήσαμε μεταξύ τῶν ὑπευθύνων ὑπαλλήλων του. Ἄνήσυχοι οἱ σιδηροδρομικοί ἐξετάζαν τίς ταυτότητες καί τίς ἀποσκευές κάθε ἐπιβάτη. Ἔφθασαν κάποτε καί σε μᾶς κι ἔμαθαν πῶς ὁ φίλος μου εἶχε ἐγκαταλείψει τή βαλίτσα του σέ βαγόνι τῆς πρώτης θέσεως. Ἄγριοποιί τότε τόν διέταξαν νά τοῦς ἀκολουθήσει ἀμέσως γιατί ἔπρεπε νά ἐξετάσουν τό περιεχόμενό της. Φοβισμένος ὁ Γιώργος ὑπάκουσε μέ μένα ἀκόλουθό του. Ὅταν τήν ἄνοιξε βεβαιώθηκαν γιά τό πλούσιο περιεχόμενό της σέ ἐσώρουχα, κουστούμια καί ἄλλα διάφορα χρήσιμα καί ἄχρηστα τσουμπλέκια.

Ὅργισμένος ἐγώ, ζήτησα κατόπιν, ἀπό τόν ἐπί κεφαλῆς τοῦ τραίνου, νά μοῦ ἐξηγήσει τό αἴτιο τῆς ἀδιακρισίας του. Ἄναγκάστηκε νά μοῦ ἐξομολογηθεῖ. Τό εἶχε ἀξιώσει ὁ γηραιός κύριος, πού ἦταν ὁ μόνος ἐπιβάτης αὐτῆς τῆς καμπίνας, ἕνας γνωστός τῆς ἐποχῆς ἀπόστρατος μέγάλος στρατηγός. Ἄνέμενε νά περιέχει ἡ βαλίτσα ἕνα τεμαχισμένο πτώμα, πού ὁ δολοφόνος του ἠθελε μ' αὐτό τόν τρόπο νά τό ξεφορτωθεῖ. Κάτι τέτοιο εἶχε πρόσφατα συμβεῖ στή Γαλλία, προκαλώντας παγκόσμιο θόρυβο, καί ὑποπετεύθηκε πῶς θά βρισκόταν μιμητής του καί στήν φιλήσυχη Ἑλλάδα. Προέτρεξε λίγο, ἀφοῦ πράγματι ἀργότερα, ἀνάλογη ἦταν ἡ περίπτωση τοῦ Ἄθανασόπουλου, πού δολοφονήθηκε καί τεμαχίστηκε ἀπό τή γυναίκα του Φούλα, τό φίλο της Μοσκιό καί τήν πεθερά του Κάστρο, καί ὡς χαρτοδέματα, τόν ἔρριξαν κατόπιν στό ποτάμι.

Ἄναφέρω τό ἐπεισόδιο αὐτό, πού διετάραξε λίγο τό ὠραῖο ξεκούραστο ταξίδι μας, γιατί εἶναι ἐνδεικτικό τῆς διαφορᾶς μεταξύ τῆς περασμένης γαλήνιας τότε ἐποχῆς καί τῆς ταραγμένης σημερινῆς. Τότε καί τό παραμικρό περίεργο κι ἀνώμαλο φόβιζε καί ἀπαιτοῦσε τήν διερεύνησή του, ἐνῶ σήμερα καταστροφές, ληστείες, στυγερά ἐγκλήματα, πολιτικές δολοφονίες, βομβιστικοί ὄλεθροι, ἀποτελοῦν καθημερινότητα, πού ἀπό ἐμᾶς τοῦς πολίτες ἀντιμετωπίζονται μέ ἀρκετή ψυχραιμία καί ἀπό τοῦς ὑπεύθυνους κρατικούς μέ μεγάλη ἀνευθυνότητα.

Προχωρώντας, ἀπό τό παράθυρο τοῦ τραίνου μας, παρακολουθήσαμε καί τά περί τήν διαδρομή ἀξιοθέατα τοπία καί τεχνικά ἔργα (Εἶκ. 61).

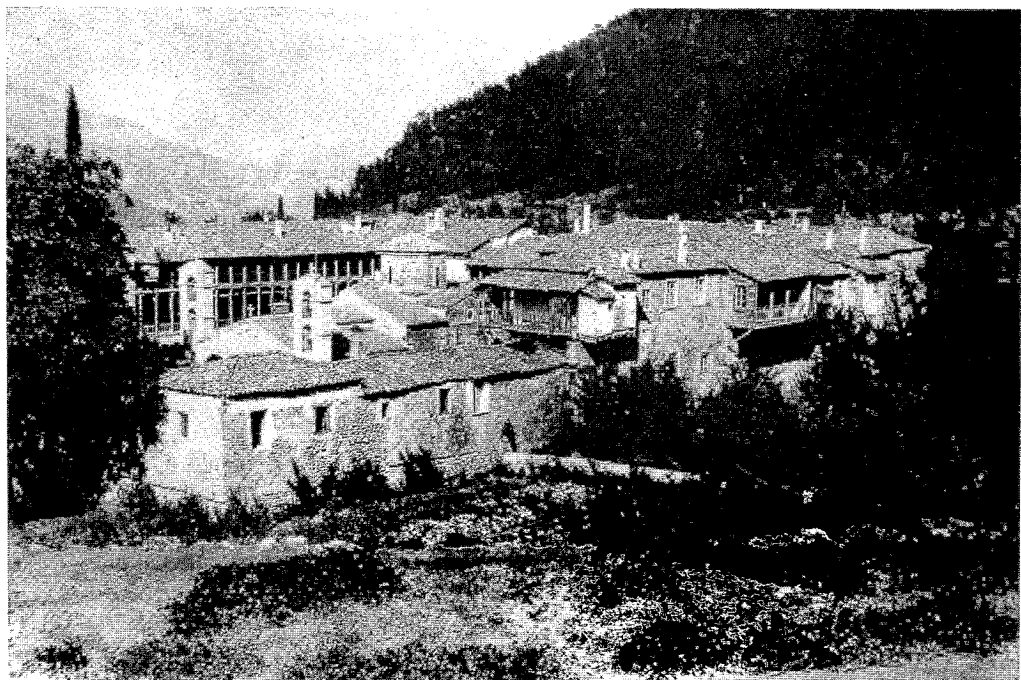
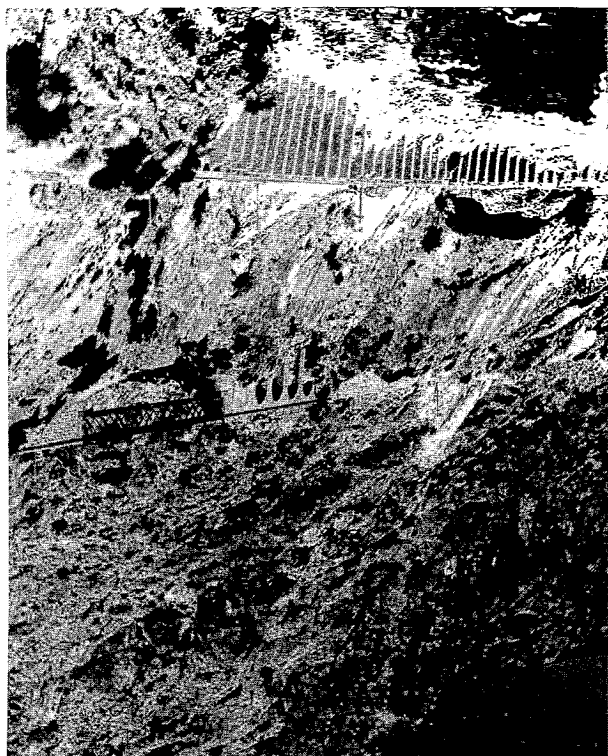
Ἐμείναμε πρῶτα στό Αἶγιο, τήν ὠραία μικρή κωμόπολη,

πού κτισμένη σ' ἓνα μεγάλο φυσικό μπαλκόνι, σοῦ παρέχει θαυμάσια θέα πρὸς τὸν Κορινθιακὸ κὸλοπ καὶ τὰ ἀπέναντι βουνά, τὸν Παρνασσὸ καὶ τὸν Ἑλικώνα. Ἐκάναμε καὶ μιά περιοδεία στὰ γειτονικά καταπράσινα χωριά κι ἐπισκεφθῆκαμε ἐπίσης τὴ σπουδαία Μονὴ Ταξιαρχῶν μὲ τοὺς ροδόνες της. Μεταξὺ τῶν προϊόντων τῶν κτημάτων της καὶ ἡ παραγωγή ροδελαιίου. Οἱ καλόγηροι τοῦ μοναστηριοῦ αὐτοῦ, ἐργατικοὶ καὶ προοδευτικοί, εἶχαν τὴν φιλοδοξία ν' αὐξήσουν τὴν παραγωγή τους μὲ τὸν καιρό, στό πολὺτιμο τοῦτο προϊόν, συναγωνιζόμενοι τοὺς τότε μεγάλους παραγωγούς ροδελαιίου Βουλγάρους (Εἰκ. 62).

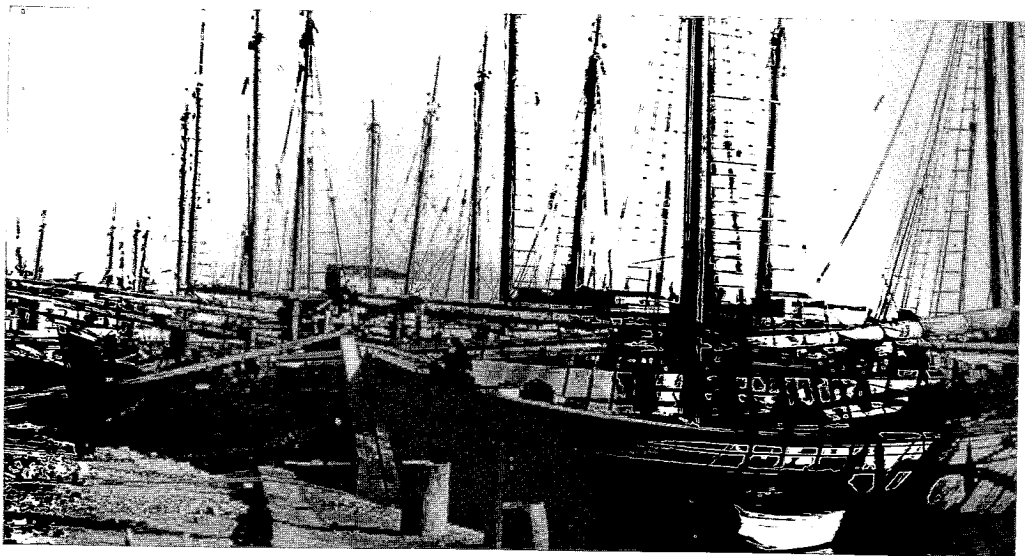
Παραμείναμε κατόπιν στὴν Πάτρα καὶ εἶδαμε τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς μεγαλύτερης τότε, μετὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ἑλληνικῆς ἐπαρχιακῆς πόλεως. Τοὺς κοσμοβριθεῖς δρόμους της μὲ τίς ἀτέλειωτες στοές τους, ἓνα ἀποκλειστικά δικό της χαρακτηριστικό. Τὰ πολλὰ καὶ ὠραῖα νεοκλασσικοῦ ρυθμοῦ κτίριά της. Τίς περιποιημένες μεγάλες πλατείες της. Τὸ πολυσύχναστο λιμάνι, ἀπὸ παντός μεγέθους καὶ τύπου πλεύσιμα. Τὸν εἰσχωροῦντα, μέσα στὴ θάλασσα, κτιστὸ πλατὺ δρόμο, τὸν καταλήγοντα σὲ γραφικὸ φάρο, τὴν ἄλλη παραλιακὴ λεωφόρο καὶ τὰ καλοφτιαγμένα γύρω μουράγια τοῦ λιμανιοῦ. Ἐπισκεφθῆκαμε τὴν πρόσφατα κατασκευασμένη ὑδροηλεκτρικὴ ἐγκατάσταση στό γειτονικό ποταμὸ Γλαῦκο, πρώτη καὶ μοναδικὴ τότε γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Χάρης σ' αὐτὴν ἡ Πάτρα ἦταν τότε κατάφωτη κατὰ τὴ νύκτα, κατ' ἐξαιρεση τοῦ σκοτοῦς πού ἐπικρατοῦσε στίς ἄλλες πόλεις, ἀκόμη καὶ στὴν Ἀθήνα. Ἐπίσης τὸ μεγάλο καὶ ἱστορικό ἐργοστάσιο Οἴνοποιίας «Ἀχάια-CLAUSS», μὲ τίς σπουδαῖες τεχνικὲς ἐγκαταστάσεις του καὶ τίς ἀπέραντες μὲ ξύλινα μεγάλα οἰνοβάρελα κάβες του καὶ τὰ γύρω δικά του ἀμπέλια. Τέλος τὸ φημισμένο γιὰ τὴν εἰδικοῦ τύπου μύρα του ἐργοστάσιο «Μάμου», τὸ δεύτερο τῆς Ἑλλάδος. Συναντήσαμε τὸν ἐκεῖ ἐργαζόμενο στενὸ μου φίλο καὶ συνάδελφο Σπύρο Μάμο, ἀδελφὸ τοῦ ἰδιοκτητῆ, συμφοιτητῆ μου χημικό πού εἶχε καὶ δίπλωμα εἰδικοῦ ζυθοποιοῦ. Ἀπ' τοῦ Μάμου, φυσικά, φύγαμε μεθυσμένοι (Εἰκόνες ἀρ. 63-68).

Τὸ ταξίδι μας συνεχίσθηκε στὴ Δυτικὴ Πελοπόννησο. Ἐμείναμε μιά ἡμέρα στὴν ἐγκατάσταση τῶν λουτρῶν τῆς Κυλλήνης, τῶν ἱαματικῶν καὶ τῶν θαλασσινῶν, κι ἐπισκεφθῆκαμε τὸ παλιὸ γειτονικό φρούριο τοῦ Χλεμούτσι. Κατόπιν τὴν Ἀμαλιάδα, τὸν Πύργο, τὰ λουτρά τοῦ Καϊάφα μὲ τὴ λίμνη τους,

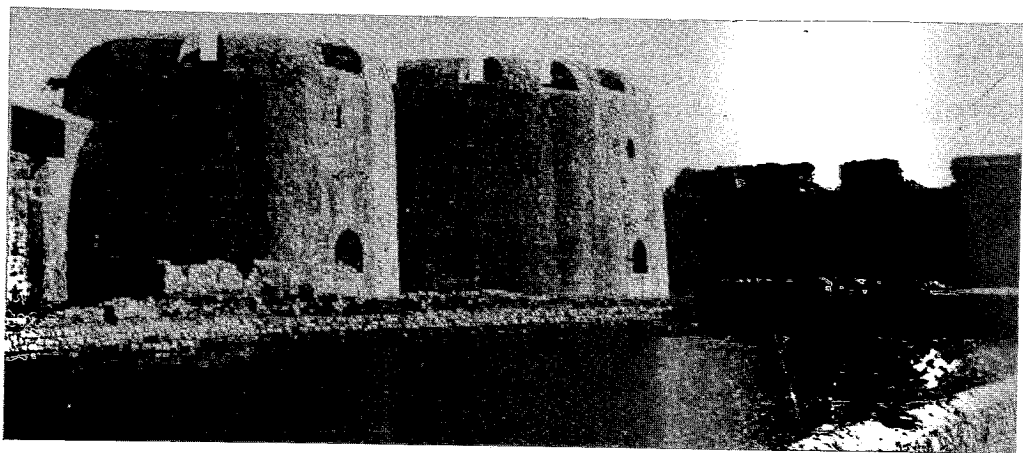
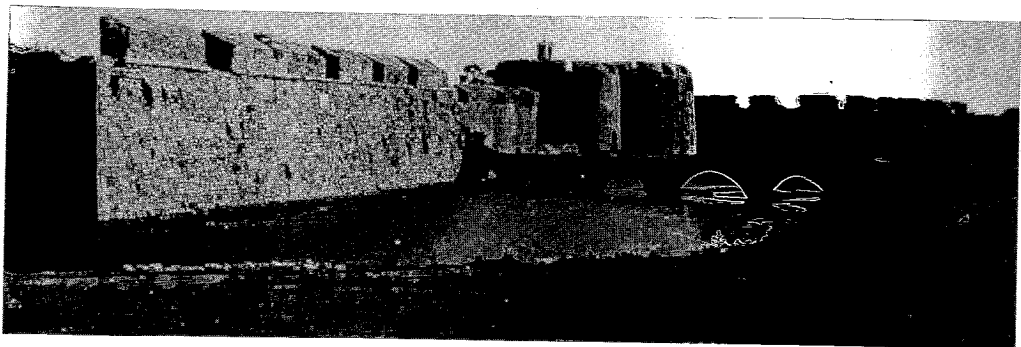
61. Προχωρώντας προς
τήν Πελοπόννησο ή τότε
σιδηρά σιδηροδρομική γέ-
φυρα στή θέση Κακιά
Σκάλα καί τό στήν ἴδια
θέση ὁδικό κρηπίδωμα
στόν παλαιό δρόμο.



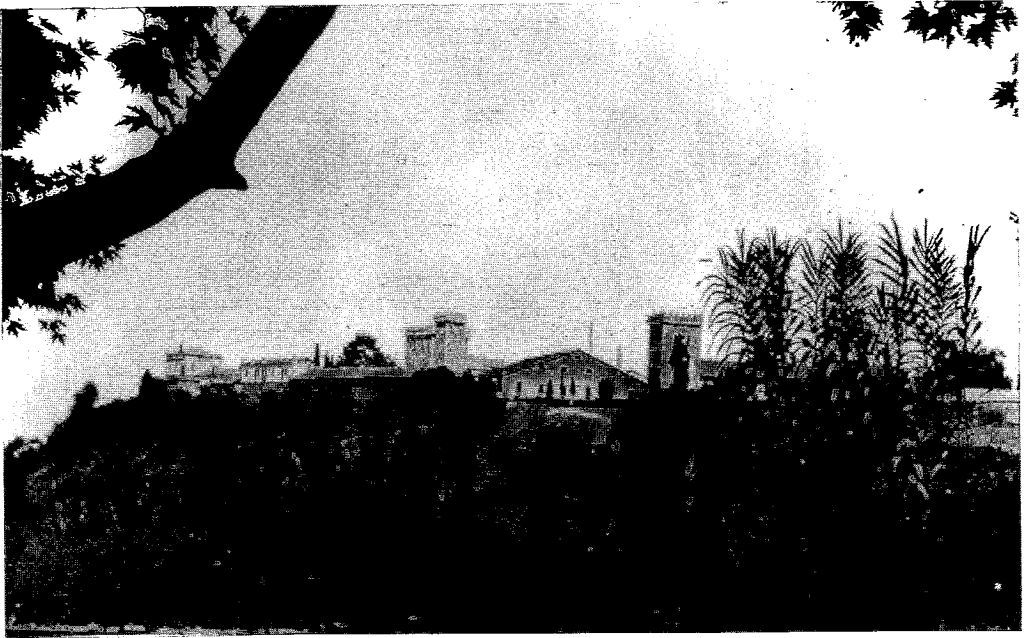
62. Ἡ Μονή Ταξιαρχῶν, παρά τό Αἴγιο, μέσα στή δασωμένη κοιλάδα τοῦ
Σεληγούντος ποταμοῦ.



63. Τό λιμάνι τῆς Πάτρας ἦταν πρό 60ετίας τό προτιμώμενο καταφύγιο τῶν παντός τύπου ἑλληνικῶν ἱστιοφόρων.



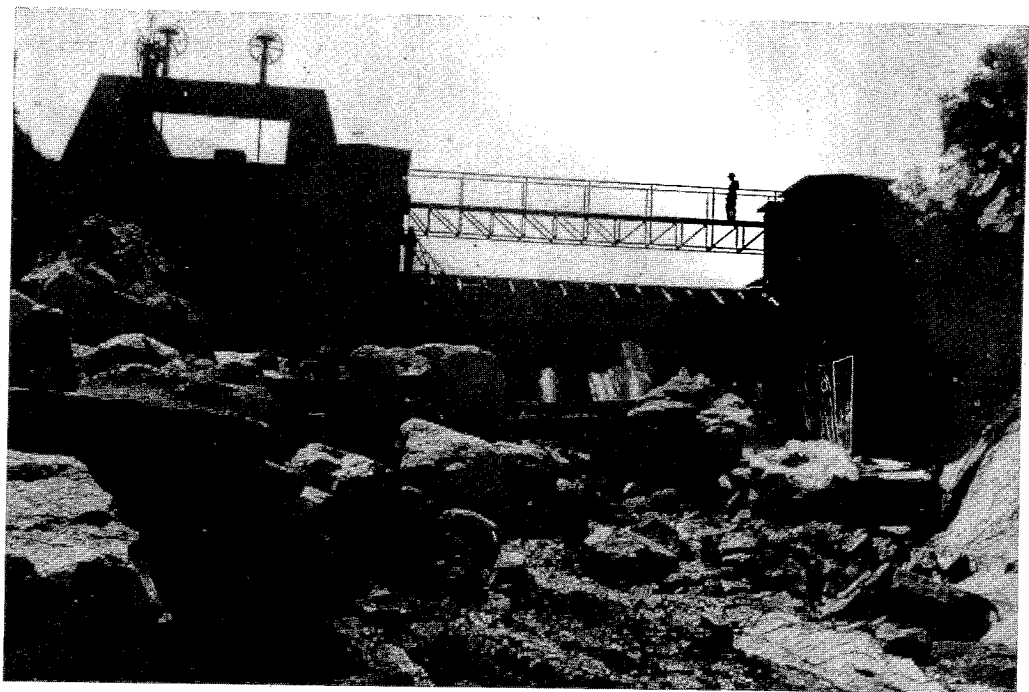
64 καί 65. Δύο ἀπόψεις τοῦ παλαιοῦ φρουρίου τοῦ Ρίου, πού τότε διατηρεῖτο ἀνέπαφο, μέ τά τείχη του, τά γεφύρια του καί τήν τάφρο ἀπομονώσεώς του.



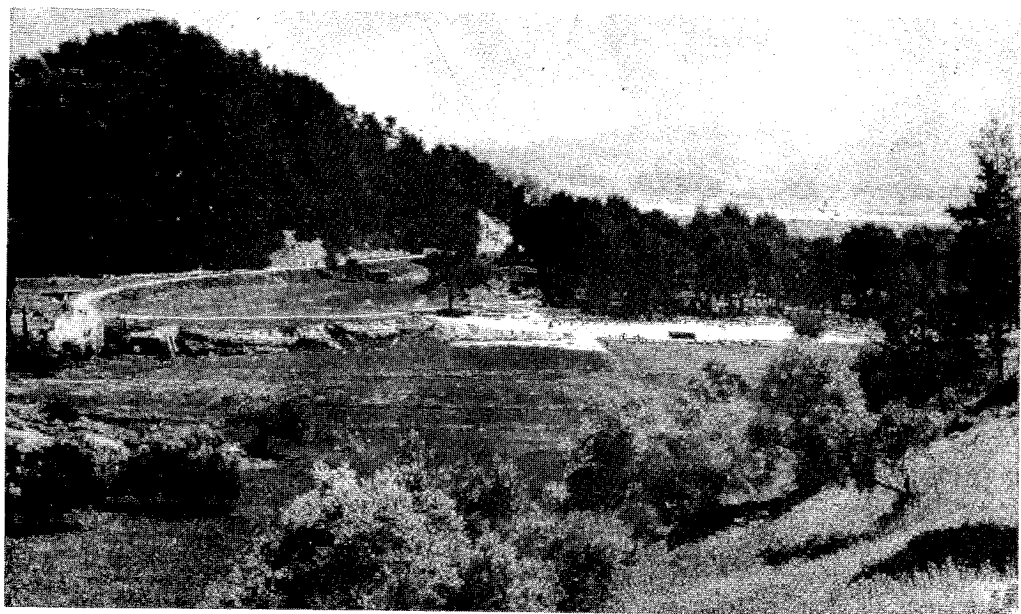
66. Ἡ γενική ἄποψη τοῦ ἱστορικοῦ ἐργοστασίου οἰνοποιίας «Ἀχάια-CLAUSS», πού ἀπομονωμένο ἐπάνω στό λόφο, παρουσιάζει εἰκόνα ἀρχαίου φρουρίου.



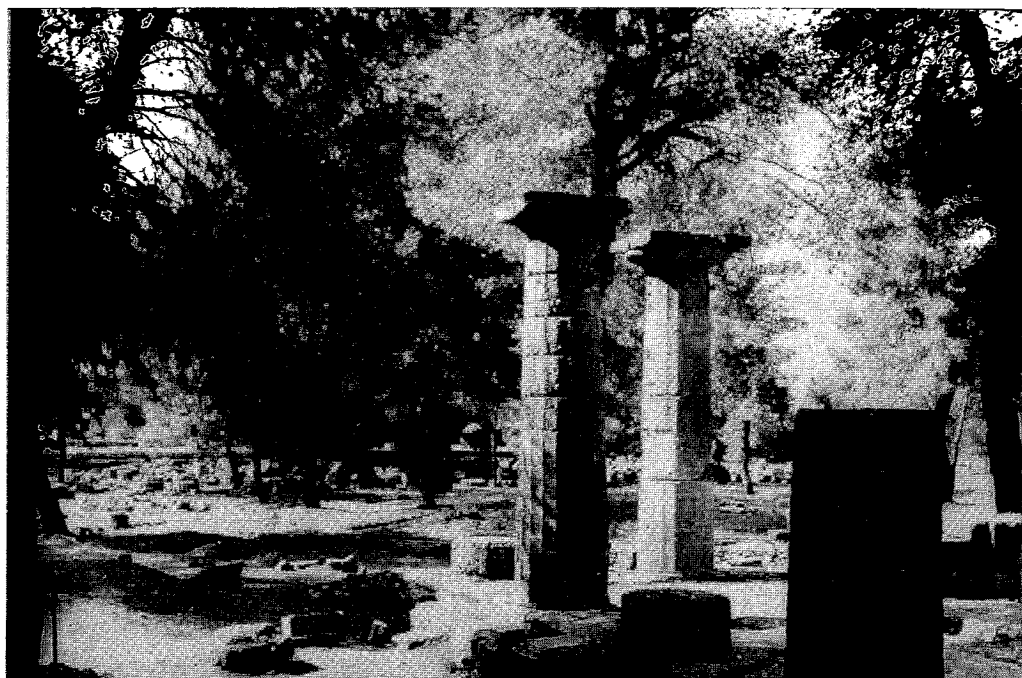
67. Οἱ ἀπέραντες κάβες τῶν βαρελιῶν στά ὁποῖα ἀποθηκεύονται καί ὠριμάζουν τά ἐκλεκτά κρασιά τῆς «Ἀχάιας».



68. Οι εγκαταστάσεις τοῦ φράγματος ἐκτροπῆς τοῦ ποταμοῦ Γλαύκου πρὸς δημιουργία τῆς ὑδατοπτώσεως διὰ τὴν κίνηση τοῦ ἐκεῖ ὑδροηλεκτρικοῦ σταθμοῦ.



69. Ὁ Ἄλφειός ποταμός ρέει πρὸ τοῦ χώρου τῆς Ἀρχαίας Ὀλυμπίας. Στὸ βάθος ἡ Ἄλις καὶ ἀριστερά ὁ λόφος τοῦ Κρονίου.



70. Ὁ χώρος τῆς Ἄλτιος καί τὰ ἐκεῖ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Ναῶν τῆς Ὀλυμπίας.



71. Μία ἄλλη πλευρά τοῦ ἀναπεπταμένου πεδίου τῆς Ἄλτιος.



72. Ἡ πύλη εἰσόδου στό ἀρχαῖο στάδιο τῆς Ὀλυμπίας.



73. Τό μοναδικό κάλλους ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ, ἔργο τοῦ Πραξιτέλους.

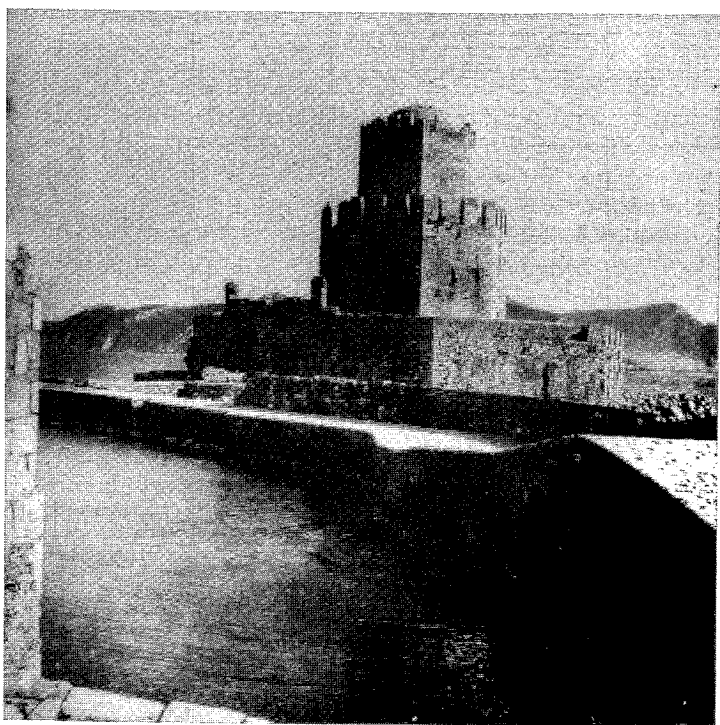


74. Ἡ λίμνη τοῦ Καΐαφα καί οἱ πρό 60ετίας ἐκεῖ ξενοδοχειακές καί λουτρικές ἐγκαταστάσεις.

75. Μία πλευρά τῶν τει-
χῶν τοῦ φρουρίου τῆς
Πύλου καί ὁ πρό αὐτοῦ
ἀπλούμενος κόλπος τοῦ
Ναυαρίνου. Στό βάθος τό
νησάκι Σφακτηρία.



76. Ὁ ἀκραῖος πύργος
τοῦ ἄλλου μεγάλου καί
ἱστορικοῦ φρουρίου, τῆς
παρακείμενης περιοχῆς,
τῆς Μεθώνης.



τά δασωμένα Κρέστενα και τήν Ἄρχαία Ὀλυμπία (Εἰκ. 74).

Ἄπ' ὄλῃ αὐτή τήν περιοδεία, ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα, πού περισσότερο μᾶς ἀπασχόλησε ἦταν, βέβαια, ἡ Ὀλυμπία, ὅπου ἐμείναμε δύο ἡμέρες. Περιοδεύσαμε τήν μεγάλη ἔκταση τῆς Ἄλτιος μέ τά ἐρείπια τῶν Ναῶν, τῶν διαφόρων Θησαυρῶν καί πάρα-πέρα τό μεγάλο Στάδιο. Ἡ σπουδαία αὐτή ἀρχαιολογική περιοχή εἶναι καί ἕνα θαυμάσιο πάρκο, χάρις στά διάσπαρτα ὑψηλά δένδρα της, τόν παρακείμενο καταπράσινο λόφο τοῦ Κρονίου, τόν δίπλα ποταμό Ἄλφειο καί τόν παραπόταμό του Κλαδέο, πού οἱ δύο αὐτοί τήν ὀριοθετοῦν. Ὁ ἀρχαιολογικός χῶρος τῆς Ὀλυμπίας παρουσιάζει ξεχωριστή εἰκόνα ὁμορφιάς καί γραφικότητας καλύτερη ἀπό τούς περισσοτέρους ἄλλους, πού στεροῦνται πρασίνου καί ἐπομένως κάθε σκιάς, ὥστε οἱ ἐπισκέπτες τους νά κατακαίονται ἀπό τίς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου.

Κατέπλησσε ἐπίσης στήν Ὀλυμπία τό ἀρχαιολογικό της Μουσεῖο, μέ τά μοναδικά ἐκθέματά του. Ἦταν κτισμένο ἀπό τήν Ἐταιρεία Σιδηροδρόμων ἐπάνω σέ παρακείμενο δασωμένο λόφο. Αὐτό δέν ὑπάρχει πλέον. Ἔχει ἀντικατασταθεῖ σήμερα ἀπό μεγαλύτερο, νεώτερο, σέ ἄλλη θέση, μέ ὅλα τά παλαιά καί ἄλλα πολλά σπουδαῖα νεώτερα ἐκθέματα. Στό Μουσεῖο αὐτό φυλασσόταν καί ἐξακολουθεῖ πάντοτε νά εὑρίσκεται τό μοναδικό σέ κάλλος, γιά τόν κόσμο ὀλόκληρο, ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους (Εἰκόνες ἀρ. 69-73).

Ἡ περιοδεία μας τελευταῖο σταθμό εἶχε τήν Πύλο. Τήν γραφική πολίχνη, πού χτισμένη στό μυχό τοῦ μεγάλου κλειστοῦ κόλπου τῆς νοτιοδυτικῆς Ἑλλάδος, τοῦ σήμερα γνωστοῦ μέ τό ὄνομα τῆς Πύλου καί παλαιότερα μέ τήν ὀνομασία κόλπος τοῦ Ναυαρίνου, πού ἔχει στήν εἴσοδό του τό ἱστορικό νησί Σφακτηρία καί στήν ἀριστερή του πλευρά, ἀπέναντι τῆς Πύλου, τή Γιάλοβα. Στήν Πύλο ἐμείναμε μερικές ἡμέρες ἔχοντας παρέα τούς ἐργαζομένους, στίς ἐγκαταστάσεις συγκεντρώσεως σταφίδος τοῦ «Σταφιδικοῦ Ὄργανισμοῦ» τῆς Γιάλοβας, συναδέλφους χημικούς τοῦ στενοῦ φιλικοῦ μας κύκλου. Νεαρούς καί ἀρχαίους στό ἐπάγγελμα τότε, πού ἀργότερα, μερικοί ἐξ αὐτῶν, ἐξελίχθηκαν σέ σημαντικά δημιουργικά στελέχη τῆς βιομηχανίας μας. Τήν ἡμέρα γιά ἑκείνους σκληρή δουλειά καί γιά μᾶς περιήγηση καί τό βράδυ κοινό γιά ὅλους μας φαγοπότι καί γλέντι.

Ἡ ἱστορική Πύλος, πολύ γραφική, μᾶς ἀπασχολοῦσε τόσο ἡ ἴδια ὡς παραδοσιακή πολίχνη ὅσο καί οἱ ὁμορφες κοντινές

έξοχές της. Ἐπίσης μέ τό γειτονικό της παλαιό ιστορικό φρούριο πού σημαντική ὑπῆρξε ἡ πολεμική προσφορά του κατά τόν ἀγώνα τοῦ '21. Ἀπό τά ὑψώματα τῆς ἀμφιθεατρικά κτισμένης Πύλου, ἀπολαμβάνεις τή θέα τῆς κάτω ἀπλωνόμενης γαλήνιας θάλασσας τοῦ ἀπέραντου κόλπου, τοῦ κόλπου τοῦ «Ναυαρίνου». Στή θάλασσά του ἔλαβε χώραν στίς 8/20.10.1827 ἡ νικητήρια κατά τῶν Τούρκων ὁμώνυμος ναυμαχία, διά τῆς ὁποίας ἐξασφαλίσθηκε ἡ ἐλευθερία καί κατοχυρώθηκε ἡ γέννηση τῆς νέας Ἑλλάδος. Ὁ βυθός της κρύβει τά τραγικά κατάλοιπα τῶν πολυάριθμων πλοίων τῶν τεσσάρων στόλων πού ἐναυμάχησαν καί τῶν ἀνθρώπων τους πού θυσιάσθηκαν γι' αὐτό τό σκοπό (Εἰκόνες 74 καί 76).

Τό ταξίδι μας αὐτό στή Δυτική Πελοπόννησο, πλούσιο σέ ἐντυπώσεις καί φωτογραφική συγκομιδή, ὑπῆρξε εὐχάριστο καί ἀρκετά ξεκούραστο καί κράτησε περί τόν μήνα. Γυρίσαμε στήν Ἀθήνα, ὁ Γιώργος κι ἐγώ, εὐτυχεῖς καί ἱκανοποιημένοι. Γιά ἔμένα ὑπῆρξε ἀκόμη καί πολύ διδακτικό, ὡς πρός τά ἀφορῶντα τόν προγραμματισμό, καί τήν καλή ὀργάνωση τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος ταξιδιῶν, πού εἰς τό ἐξῆς εἶχαν καθιερωθεῖ καί ἀποτέλεσαν ἕναν ἀπό τούς σκοπούς τῆς ζωῆς μου.



7. ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

(Διακοπτό, Καλάβρυτα, Ἁγία Λαύρα, Ζαχλωροῦ, Μέγα Σπήλαιο)

Κατά τὰ χρόνια ἐκεῖνα ταξίδι κατά τίς ἡμέρες τῶν μεγάλων ἑορτῶν, μέ ἐγκατάλειψη ἐξ ἀφορμῆς του τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, ἦταν κάτι τό ἀδιανόητο. Ὁ ἑορτασμός τῶν μεγάλων ἑορτῶν ἐπέβαλε συγκέντρωση ὅλων τῶν μελῶν της οἰκογένειας κάτω ἀπό τήν πατρική στέγη καί ὄχι τσιγκάνικη διασπορά ἀνά τὰ πέρατα τῆς Ἑλλάδος. Κάθε μεγάλη ἑορταστική περίοδος προϋπέθετε ἀκόμα ἀνάπαυση, καλοπέραση καί χουζούρι στό σπίτι καί ὄχι περιπλάνηση, ταλαιπωρία καί μποεμισμό.

Ἐπαναστάτης ὡς πρός τὰ κρατοῦντα ἀνέκαθεν καί ἀντίθετα τοῦ κατεστημένου, ὑπῆρξα ἀπό τούς πρώτους, ἄν ὄχι καί ὁ πρῶτος, πού παραβαίνοντας τὰ καθιερωμένα ἐγκαινίασα τό χριστουγεννιάτικο ταξίδι. Στίς 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1931, ἔχοντας παρέα τήν ἀργότερα γυναίκα μου Μαρία Σακελλαρίου καί τήν συγκάτοικό της καί φίλη μου Λιλή Σπανίδου, ξεκινήσαμε γιά τήν πρώτη μας ἐκδρομή τῶν χριστουγεννιάτικων ἡμερῶν.

Ἐγκαταλείψαμε τήν Ἀθήνα σιωπηλά καί ἀθόρυβα γιὰτί ἓνα ταξίδι τέτοιες ἡμέρες θεωρεῖτο ἀπό τούς ἄλλους ὀλίγο τρέλα. Ἐπίσης γιὰτί τό ἑτερόφυλο τῆς παρέας —παρ' ὅτι ἀπλό φιλικό— ἀσυνήθιστο ἀκόμα, γιά ἐκεῖνη τήν ἐποχή, θά ξένιζε καί θά σχολιαζόταν ἀπό τό περιβάλλον μας.

Ἐκδρομή χειμωνιάτικη προέβλεπε καί κάποια χιονοδρομία, φυσικά ἀπλή, πεζοπορική μόνο, καί ὄχι ἐξοπλισμένη μέ τὰ εἰδικά τεχνικά γιά χιονοδρόμους μέσα, τά τότε γιά τούς πολλούς τελείως ἄγνωστα στήν Ἑλλάδα. Ἐξέλεξα, λοιπόν, γιά προορισμό μας τήν ὄρεινή περιοχή τοῦ χωριοῦ τῶν Καλαβρυτῶν, πού ἦταν ἀπό τίς πρῶτες στήν Ἑλλάδα, τίς κάπως ὀργανωμένες γιά φιλοξενία ἐπισκεπτῶν, ἀλλά βέβαια μόνο γιά νά περάσουν τίς καλοκαιριανές διακοπές.

Ἐπήραμε τό σιδηρόδρομο καί ἀπογευματάκι φθάσαμε στό «Διακοπτό», κατά τήν ἐπιγραφή τοῦ Σταθμοῦ του. Ἀπό ἐκεῖ γιά

τά Καλάβρυτα συνέχιζε ή διακλάδωση του ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου. Τό μικρό τοπικό τραινάκι πού σκαρφαλώνει μέχρι τά Καλάβρυτα ἀκολουθώντας τίς πλαγιές τῆς χαράδρας του Βουραϊκοῦ ποταμοῦ. "Ὅλα ὅσα ταξιδεύοντας μ' αὐτό βλέπαμε, ἦσαν γιά μᾶς καταπληκτικά. Ἡ χαράδρα προχωροῦσε ἄγρια καί φοβερή, μέ τίς ἀπότομες δασωμένες πλαγιές της, διά μέσου πανύψηλων βουνῶν. Ἡ φιδωτή χάραξη τῆς ἐλισσομένης σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, τά σπουδαῖα τεχνικά της ἔργα, γεφύρια σιδηρά, γεφύρια κτιστά, γαλαρίες, σήραγγες καί, σέ συμπλήρωση αὐτῶν, ἡ τρομερή βουή πού προερχόταν ἀπό τό ἄφθονο νερό του ποταμοῦ πού ὀρμητικό ἔρεε στό βάθος, ὅλα συνάρπαζαν καί φόβιζαν. Κυλοῦσε ὁ ποταμός στή βραχώδη του κοίτη, πού σχηματίζε ἀλλεπάλληλα τεράστια σκαλοπάτια, ὥστε ἡ ροή νά γίνεται ὑπό μορφή συνεχῶν μικροκαταρακτῶν καί τό νερό ν' ἀφρίζει, σχηματίζοντας ὑδάτινο μπουχό πού διασκορπιζόταν κι ἔφθανε ἔως ἐμᾶς (Εἰκόνας 77 καί 78).

Τό τραινάκι μαζί μέ τούς ἄλλους λίγους ἐπιβάτες του, ὅλους χωρικούς τῆς περιοχῆς, προχωροῦσε σιγά καί δυστακτικά τόν ἀνηφορικό του δρόμο. "Ἀκουγες τόν κροταλισμό πού ἔκανε ὁ ὀδοντωτός μηχανισμός του, πᾶνοντας, δόντι-δόντι, στή μεσιανή εἰδική μέ ἐγκολπώσεις σιδερένια ράγα κι ἀναλογιζόσουν, βλέποντας καί τό δίπλα στίς γραμμές του φοβερό βάραθρο, τί θά μπορούσε νά συμβεῖ ἂν αὐτά τά δόντια τυχόν δέν ὑπάκουαν καί δέν προσαρμοζόνταν κι ἐπακολουθοῦσε ἕνα μοιραῖο κατακύλισμα.

Δυό ὥρες περίπου χρειάσθηκε γιά τή μικρή διαδρομή. Φθάσαμε στά Καλάβρυτα σούρουπο κι ἀναζητήσαμε ἀμέσως τό ξενοδοχεῖο τους πού ἦταν καί τό μοναδικό. Μᾶς ἔδειξαν ἕνα μικρό παλαιϊκό σπίτι στήν κεντρική πλατεία, κολλητά σχεδόν στό καμπαναριό τῆς μεγάλης ἐκεῖ ἐκκλησίας. Τό ἐπάνω πάτωμα ἀποτελοῦσε ξενοδοχεῖο ὕπνου καί στό ἰσόγειο βρισκόταν τό ἐστιατόριό του.

Μᾶς ὑποδέχθηκαν ἐγκάρδια. Ὁ μεσήλικας εὐσωμος Νταλιάνης, ζωσμένος τή μεγάλη σκούρα μπροστέλα του, ἡ γελαστή ἀνάλογα καλοθρεμένη κυρά του καί ὁ νεαρός γιός του, βοηθός σέ ὅλα τῆς οἰκογενειακῆς ἐπιχειρήσεως. Μέ κάποια ἀπορία βέβαια καί περιέργεια γιά τούς ἀπίθανους ξένους πού κατέφθασαν χριστουγεννιάτικα, ἀλλά, παρά τοῦτο, ὅλο ἐνθουσιασμό καί ἐγκαρδιότητα.

Ὁ γιός, ὁ Νίκος, μᾶς ὀδήγησε στά δωμάτιά μας, πού ἀπό

καιρό άχρησιμοποίητα είχαν άνοιχτά τά παράθυρά τους καί ήσαν κατεψυγμένα, μέ θερμοκρασία άνάλογη του ύπαίθρου, άσφαλώς περί τούς 0 βαθμούς. Συννεφιασμένος καί σκοτεινός ό ούρανός προμήνυε τήν πτώση κατά τή νύχτα χιονιοϋ κι αυτό έμεις τό περιμέναμε μέ ζωηρή έπιθυμία, άφοϋ για νά γλεντήσουμε χιόνια είχαμε έκστρατεύσει: Είπα στό νεαρό: «Μήπως ύπάρχει κανένα μέσον θερμάνσεως; Καμιά σομπίτσα ή κανένα μαγκαλάκι; Πώς θά περάσουμε τή νύχτα μας σ' αυτό τό παγωμένο καί ύγρό δωμάτιο;» Μοϋ άπάντησε γελαστός: «Μή σās νοιάζει. Θά ίδήτε πώς θά κοιμηθείτε πολύ εύχάριστα». Καί έκλεισε επί τέλους τά τζαμιλίκια.

Σέ λίγο κατεβήκαμε στό μαγέρικο όπου αντίθετα πολύ θερμή καί φιλόξενη ήταν ή άτμόσφαιρά του. Στά γύρω τραπέζια κάθονταν χωρικοί καπνίζοντες, συζητοϋντες καί κουτσοπίνοντες, ένω στό μέσον τής μικρής αίθουσας μεγάλη σόμπα λαμπάδιαζε, καίγοντας, καθώς έδειχνε ό καπνός κι ή μυρωδιά πού άφηνε, λιγνίτη. 'Απ' αυτόν ίσως του γνωστοϋ όρυχείου ξυλίτη πού είναι γειτονικό του χωριοϋ. Σ' έπνιγαν οί καπνοί του λιγνίτη, των τσιγάρων καί οί τσίκνες από τά μαγειρευόμενα καί θόλωναν τήν άτμόσφαιρα, ένω σου γαργαλοϋσαν τή μύτη οί όσμές από τά έτοιμαζόμενα φαγητά, αλλά ή θαλπωρή πού άπ' όλ' αυτά δημιουργείτο καί ή συντροφικότητα πού παρουσίαζε ό γύρω άπλός κόσμος, σ' έγκαρδίωνε καί σέ χαροποιοϋσε. Είμαστε τώρα κατευχαριστημένοι καί δικαίωναμε τήν τολμηρή άπόφασή μας νά ξεκινήσουμε καταχείμωνο για ένα περιπετειώδες ταξίδι στά βουνά τής πατρίδος.

Πιάσαμε ένα άπόμερο τραπέζακι καί καθήσαμε για φαγητό. 'Ο Νίκος, ό νεαρός αντιπρόσωπος του γέρο-Νταλιάνη, έσπευσε νά έρθει σ' έμās καί πρόθυμος έκανε ότι μπορούσε για νά ίκανοποιήσει τίς έπιθυμίες μας. Μās έψησαν κάτι νοστιμώτατες μοσχαρίσιες πριζόλες, φάγαμε βραστά βουνήσια άγριοράδικα, πού είχαν μοναδική γλυκόπικρη γεύση, άγνωστη σέ 'Αθηναίους, έξαίρετο κεφαλήσιο τυρί τοπικής παραγωγής μέ συνοδεία ενός πιπεράτου κρασιοϋ καλύτερου από σαμπάνια. 'Αποκαμωμένοι από τό φαγοπότι ήπιαμε άργότερα, άκολουθώντας συμβουλή του φίλου Νίκου, ραδικόζουμο, τή γευστικότητα του όποιου δέν έχει κανένα άλλο άφέψημα ούτε τήν καταπραϋντική ίκανότητά του.

'Αφοϋ μετά, άρκετά συζητήσαμε, μέ τούς παρακαθήμενους χωρικούς, πού είχαν περιέργεια για τούς άπίθανους ξένους τους

χριστουγεννιάτικους επισκέπτες και ήθελαν να πληροφορηθουν για τον σκοπό του έρχομού τους, περασμένες 11 άνεβήκαμε τη σκάλα που οδηγούσε στα ύπνοδωμάτιά μας. Αναλογιζόμαστε άνεβαίνοντας τό τί κρύο μās περίμενε, χωρίς θέρμανση, στόν κατεψυγμένο χώρο τους. Και όμως, καθώς μās είχε διαβεβαιώσει ο Νίκος, κοιμηθήκαμε μακάρια ακούνητοι μέχρι τό πρωί. Παγωμένη ήταν ή ατμόσφαιρά τους, αλλά πολύ ζεστά και φιλόξενα τά κρεβάτια μας, μέ τά πολλά μάλλινα και μαλακά σκεπάσματα τους και τίς δυο σφραγισμένες μπουκάλες μέ καυτό νερό, που είχαν τοποθετήσει, δεξιά άριστερά, στην άκρη του στρώματος, του καθενός από αυτά, και θαυμάσια μās ζέσταιναν. Ένα πρόχειρο εξαίρετο θερμοφόρο, που έμεις δέν τό είχαμε σκεφθεί κι εκείνοι τό είχαν έμπνευσθεί και τό χρησιμοποιούσαν μέ την μεγάλη άποτελεσματικότητά του.

Άρκετά πρωί σηκωθήκαμε την έπομένη και κατεβήκαμε στό έστιατόριο για τό πρωινό μας. Τσάι του βουνοϋ μέ μοναδική γεύση και άρωμα, φρυγανισμένες φέτες ψωμί, βούτυρο από τά γελάδια του χωριου μέ τη χαρακτηριστική του όσμή και γεύση και μέλι από τίς μέλισσες που είχαν τρυγήσει βουνήσια άγριολούλουδα. Μέλι σε μυρουδιά και γλυκάδα μοναδική, που, σ' αυτή την ποιότητα, κανένα άλλο ποτέ δέν είχαμε ξαναγευτεί (Εικ. 85).

Δέν είχε στρώσει δυστυχώς καθώς περιμέναμε χιόνι. Άλλά ή παγερή ατμόσφαιρα ήταν πολύ ευχάριστη. Τ' αυτιά μας και ή μύτη μας κοκκάλιασαν άμέσως από τό κρύο και τό άραιό σπυρωτό χιονάκι που έπεφτε μās βελώνιζε χέρια και πρόσωπο. Ξεκινήσαμε για ένα περίπατο μέχρι τό παλαιό φρούριο που όρθώνεται άμέσως μετά τά τελευταία σπίτια του χωριου. Ο Νίκος προθυμοποιήθηκε να μās συνοδεύσει αναλαμβάνοντας χρέη όδηγου μας και μπήκε στην πρωτοπορεία της ομάδος μας, ακολουθούμενος και από τον χοροπηδητό σκυλάκο του.

Άπό εκεί ψηλά, από τό φρούριο, που θα είναι κατά 100 τουλάχιστον μέτρα, υψηλότερα από τά χίλια των Καλαβρύτων, τό κρύο ήταν ακόμη περισσότερο τσουχερό και διαπεραστικό. Η διαύγεια όμως της ατμοσφαιρας και ή θέα προς τό πέλαγος των βουνοκορφων που άπλωνόταν γύρω από αυτή την μοναδική εξέδρα, καταπληκτική. Προχωρήσαμε κατόπιν προς τό έλατόδασος που έκτείνεται στην πίσω από τό φρούριο πλαγιά του βουνοϋ. Για λίγο ξαποστάσαμε σε μία σπηλιά που συναντήσαμε. Κρύο πολύ κι εκεί μέσα και από τη στέγη της ένα πλήθος

ἀπό σταλακτῆτες κρεμόντουσαν. Αἰχμηροὶ σταλακτῆτες παγωμένου νεροῦ, λαμπεροὶ καὶ διαφανεῖς σάν νά ἦσαν κατασκευάσματα ἀπό ἐκλεκτό βοεμικό κρύσταλλο (Εἰκόνες 80 καὶ 81).

Τὴν πρώτη αὐτὴ ἡμέρα, κατὰ τὸ ἀπόγευμα, συμπληρώσαμε τὴν ἐξερεύνησὴ μας περιοδεύοντας τὴν γύρω ἀπὸ τὸ χωριὸ περιοχή, τῆς μικρῆς ὄρεινης πεδιάδας, πού παρουσιάζει μεγάλη γραφικότητα καὶ ποικιλία θεάματος. Ἀπλώνεται πρὸς τὰ δυτικά του καὶ περιζώνεται ἀπὸ παντοῦ ἀπὸ ἓνα στεφάνι βουνῶν. Ἡ ἐπομένη, ἀνήμερα Χριστοῦγεννα, προέβλεπε ἐκδρομὴ μας μέχρι τὸ ἱστορικό μοναστήρι τῆς Ἀγίας Λαύρας (Εἰκόνες ἀρ. 79, 82 καὶ 84).

Γιὰ ἐκεῖ ξεκινήσαμε πολὺ πρωί. Παρά τὸ πυκνὸ ἀλλὰ μαλακὸ χιόνι πού διαρκῶς ἔπεφτε, ἀσπρίζοντας μόνο τὰ παλτά μας ὄχι ὅμως καὶ τὸν μικρὸ κάμπο, ὅπως ἐπιθυμούσαμε. Μὲ γρήγορο βῆμα στρατιωτικῆς πορείας ἐφθάσαμε μετὰ μιά ὥρα κι ἀνεβήκαμε τὸ μικρὸ λόφο ὅπου εἶναι κτισμένο τὸ μοναστήρι. Ὡς κτίριο δὲν ἔδειχνε νὰ ἔχει καὶ πολὺ ἀλλάξει μὲ τὸ πέρασμα ὀλόκληρου καὶ πλέον αἰῶνα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ 25ῃ Μαρτίου τοῦ 1821. Μὲ παγωμένη τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ σκοτεινιασμένο ἀπὸ τὴ συννεφιά τὸν οὐρανὸ, ὑποβλητικὲς καὶ συγκινητικὲς ἦσαν οἱ δημιουργούμενες ἐντυπώσεις. Προχωρώντας, δεξιὰ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, βρίσκεται, σὲ χωριστὴ περίφραξη, ἓνα ἀπέριττο μικρὸ ἐκκλησάκι. Ἐκεῖ μέσα κηρύχθηκε κι εὐλογήθηκε ἡ Ἐπανάσταση τῆς Ἐθνεγερσίας, ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανό, κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τοῦ 1821. Προσκυνήσαμε μὲ συγκίνηση τίς εἰκόνες του καὶ ὑπὸ τὸ ἡμίφως τῶν κανδηλιῶν καὶ τῶν κεριῶν πού ἀνάψαμε καὶ μὲ τοὺς καλογήρους πού μᾶς ὑποδέχθηκαν καὶ μᾶς παραστέκονταν, ξαναζωντάνευε γιὰ μᾶς αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ μεγάλη τοῦ γένους μας ἡμέρα.

Οἱ σκιές τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ μεγάλου ἀγώνα καὶ τοῦ Ἱεράρχη τους Γερμανοῦ πλανιόντουσαν τώρα στὸν περίγυρό μας. Μαγευμένοι ἀπὸ τὸ κατανυκτικό σκηνικὸ τῶν ὄσων βλέπαμε, ἀλλὰ καὶ τῶν ὄσων ζωντάνευε ἡ φαντασία μας, ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ μακρυνὰ περασμένα, ξεχαστήκαμε κι ἐμείναμε ἀρκετὴ ὥρα, μέσα στό μισοσκόταδο τῆς ὑποβλητικῆς μικρῆς ἐκκλησίας, θαυμασταὶ καὶ εὐλαβικοὶ προσκυνηταὶ τῆς (Εἰκόνες 86 καὶ 87).

Ὁ Ἠγούμενος καὶ οἱ καλόγηροι τῆς Μονῆς μᾶς ἔδειξαν κατόπιν τὸ λάβαρο τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τ' ἄλλα κειμήλια τοῦ μικροῦ Μουσείου πού διατηροῦν. Μᾶς περιποιήθηκαν μὲ



77. Ἡ βαθιά χαράδρα τοῦ Βουραϊκοῦ ποταμοῦ διὰ τῆς ὁποίας, ἀλλοῦ διὰ σηράγγων κι ἄλλοῦ διὰ γεφυρῶν, περνάει ὁ γιὰ τὰ Καλάβρυτα ὁδοντωτός σιδηρόδρομος.



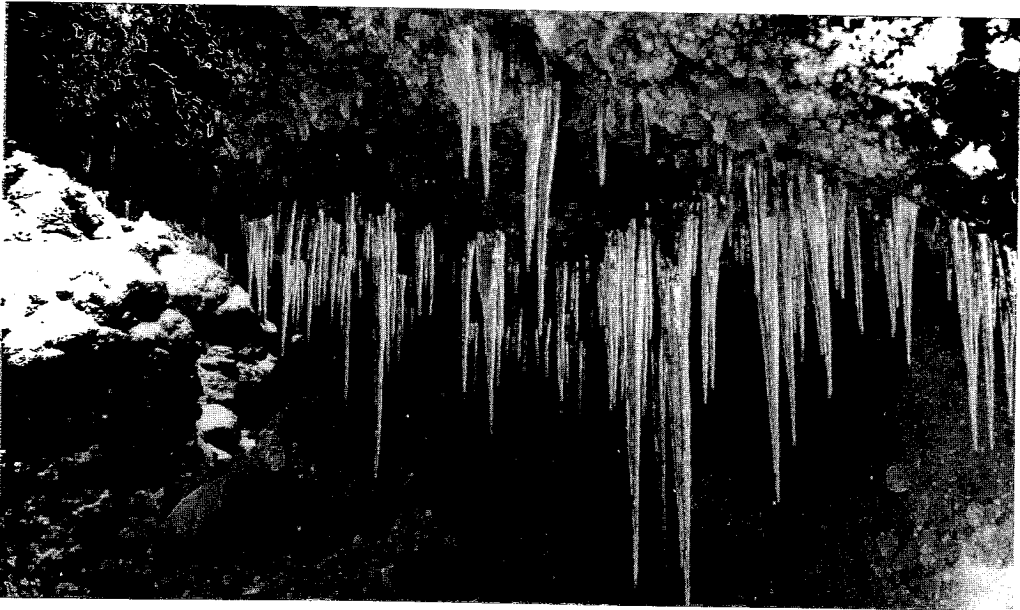
78. Συνέχεια τὰ τεχνικά ἔργα τοῦ ὁδοντωτοῦ. Σήραγες, γαλαρίες, γεφύρια πέτρινα, γεφύρια σιδηρά.



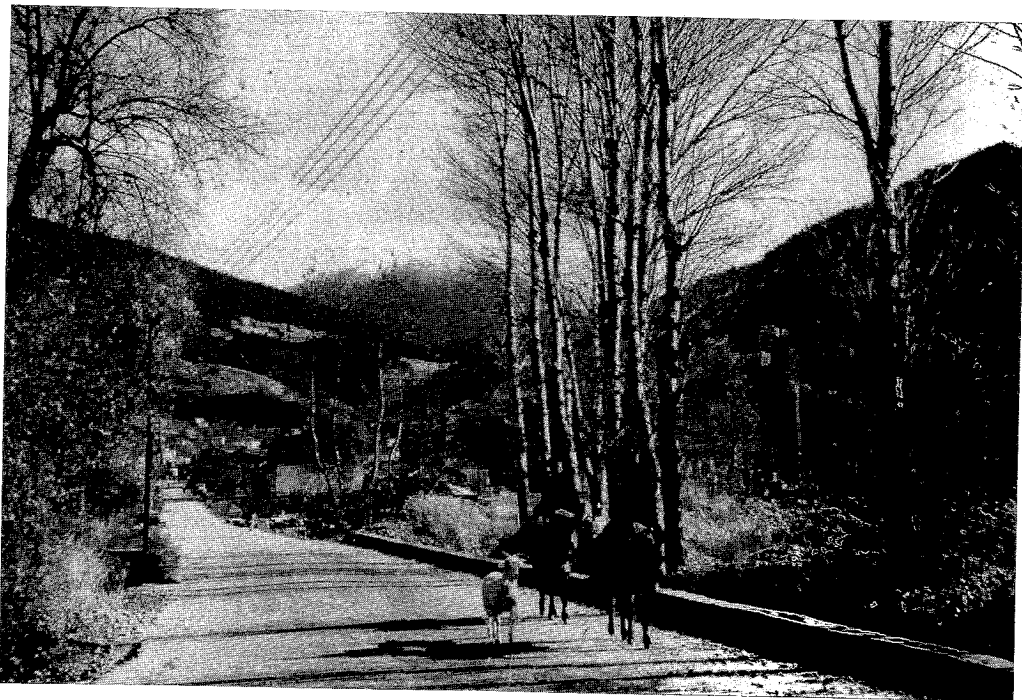
79. Στο χωριό τῶν Καλαβρύτων, σπίτια, δρόμοι καί ἀδλᾶκια μέ τὰ τρεχοῦμενα νερά, ἐναλλάσσονται.



80. Ἀπό τό ὑπερκείμενο τῶν Καλαβρύτων παλαιό φρούριο, καταπληκτική ἡ θέα πρὸς τό γύρω πέλαγος τῶν βουνοκορφῶν.



81. Σέ μιά σπηλιά πού τή διακοσμοῦν οἱ ἀπό παγωμένο νερό, διαφανεῖς σάν κρύσταλλο, σταλακτῆτες.



82. Μαγευτικός ὁ περίπατος στή μικρή ὄρεινή πεδιάδα τῶν Καλαβρύτων καί γραφικές οἱ μέ τούς ἀνθρώπους τους συναντήσεις.



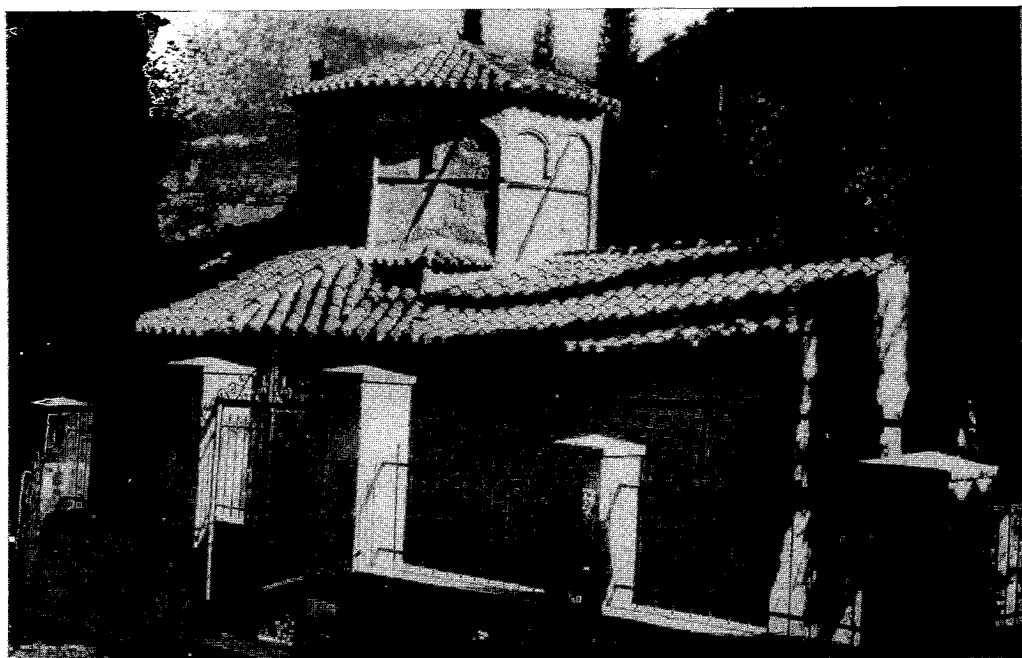
83. Έγώ καί ἡ παρέα μου κάτω ἀπό τίς τρεῖς ἀδελφωμένες λεύκες τῆς πεδιάδας. Ἡ φωτογραφία, μέ τήν ἐπιγραφή «Οἱ τρεῖς φίλοι», ἔτυχε βραβείου στήν κατά τά χρόνια ἐκεῖνα Διεθνή Φωτογραφική Ἐκθεση τῶν Παρισίων.



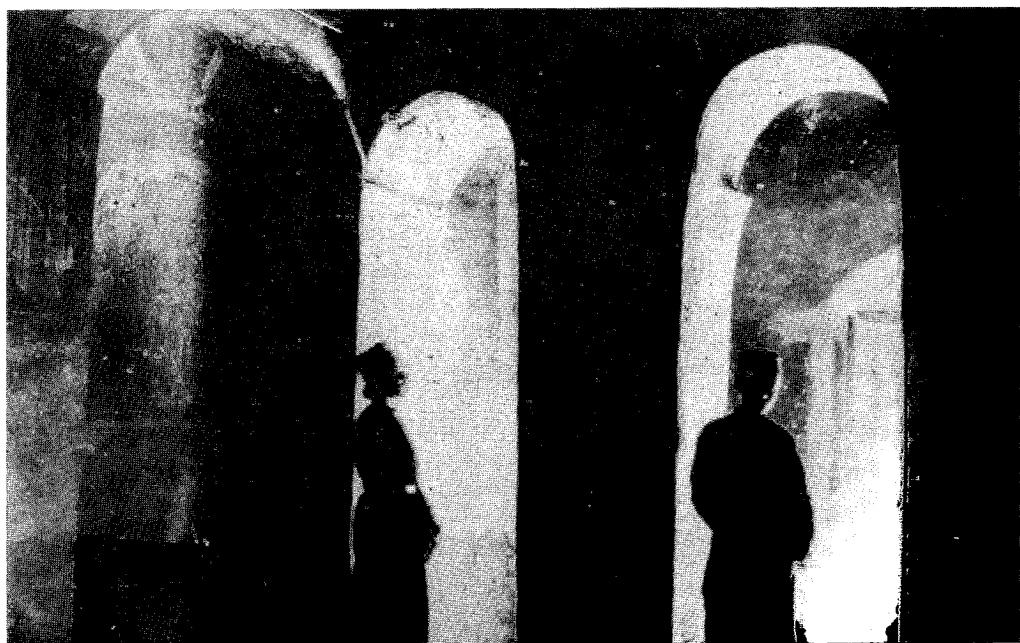
84. Ἐπάνω στήν ἀτμομηχανή ἡ παρέα μου, ἐγώ καί ὁ φίλος Νίκος Νταλιάνης πού ἀργότερα ἐξελίχθηκε σέ ἓνα μεγάλο τοῦ ξενοδοχειακοῦ κλάδου.



85. Πέροντας τό πρωινό μας, ἀπό τσάι τοῦ βουνοῦ μέλι καί τά ἄλλα, στό μαγέρικο τοῦ Νταλιάνη.



86. Τό παρεκκλήσι τῆς Ἁγίας Λαύρας ὅπου ὁ Δεσπότης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός στίς 25 Μαρτίου 1821 κήρυξε τήν ἐπανάσταση τῆς ἀπελευθέρωσης.

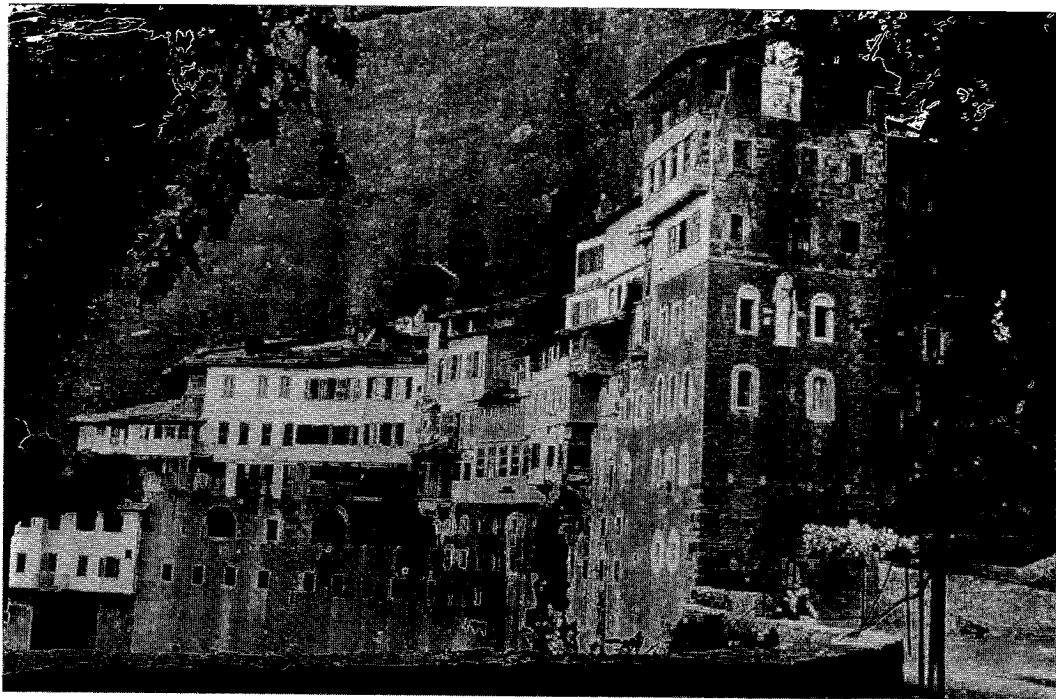


87. Κάτω ἀπ' τούς θόλους τῆς μικρῆς ἐκκλησίας, μέ συντροφιά τούς καλογήρους, συγκινημένοι, προσκυνοῦμε τό ἱερό αὐτό τέμενος τοῦ ἑλληνισμοῦ.

88. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἁγίας Λαύρας μᾶς ὑποδέχεται στήν εἴσοδο τοῦ περιβόλου τῆς.



89. Ὁ λόφος καί ἡ γενική ἀποψη τῶν κτιρίων τῆς Μονῆς Ἁγίας Λαύρας καθώς τά βλέπουμε ἀνεβαίνοντας.



90. Ἡ Μονή τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Τό παλαιό πανέμορφο καί γραφικώτατο οἰκοδόμημά του πού, λίγα χρόνια ἀργότερα, καταστράφηκε ἀπό πυρκαϊά. Τό σημερινό κτίριο διατηρεῖ ὀλίγα μόνο στοιχεῖα τοῦ παλαιοῦ.

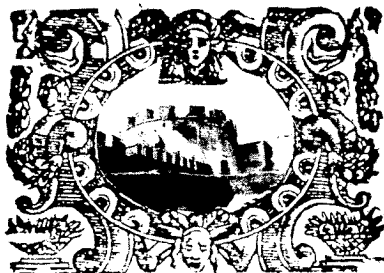
ἐγκαρδιότητα καί μᾶς κάλεσαν κι ἐλάβαμε μέρος στό μεσημβρινό γεῦμα τους. Σπάνιοι ἄλλωστε ἀκόμη τότε οἱ σάν ἐμᾶς εὐλαβικοί προσκυνηταί τοῦ ἱστορικοῦ μοναστηριοῦ τους. Ἐκτοτε, μέ τήν ἀνέγερση στόν παρακείμενο λόφο τοῦ μεγάλου μνημείου γιά τό '21, τήν κατασκευή δρόμων προσπελάσεως καί τίς βελτιώσεις στά κτίρια τῆς Μονῆς, πολλά ἄλλαξαν καί κάπως ἐκσυγχρόνησαν τήν ὅλη περιοχή. Ἡ ἰδική μας ὁμως τότε ἐπίσκεψη βρισκόταν χρονικά ἀρκετά πλησιέστερα πρός τά περασμένα καί παρεῖχε πιστότερη τήν εἰκόνα πρός τήν παραδοσιακή ἐκείνη ἐποχή τους (Εἰκόνες 88 καί 89).

Τήν ἐπομένη ἡμέρα ἐπισκεφθήκαμε καί τά κοντινά τῶν Καλαβρύτων χωριά Σκεπαστό, Ζαχλωροῦ καί ἄλλα. Διακόπτοντας τή σιδηροδρομική διαδρομή πρός τό Διακοφτό, ἐπισκεφθήκαμε ἐπίσης τό μεγαλοπρεπές μοναστήρι τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου. Σ' αὐτό ἀντιστοιχεῖ ἡ στάση τοῦ ὄδοντωτοῦ στό χωριό

Ζαχλωροῦ, στήν ὁποίαν κατεβήκαμε καί πήραμε μέ τά πόδια τόν δύσκολο ἀνηφορικό δρόμο. Τό μεγαλοπρεπές αὐτό μοναστήρι, κτισμένο ἐμπρός ἀπό τό μεγάλο σπήλαιο πού ἀποτελεῖ εὐρεία ἔσοχή στήν κατακόρυφα κομμένη πλαγιά τοῦ βουνοῦ, τήν καλύπτει καθ' ὅλη τήν ἔκτασή της. Παρουσίαζε μεγάλο ἐνδιαφέρον καί γιά τήν περίεργη παλιά οἰκοδομή του καί τόν πλοῦτο τῶν κειμηλίων καί τῆς βιβλιοθήκης του καί γιά τήν ἱστορία πού διαδραμάτισε κατά τούς περασμένους αἰῶνες καί κατά τούς χρόνους τῆς ἀπελευθερώσεως. Εἶχε τότε ἀρκετούς τροφίμους μοναχούς πού μέ εὐγένεια μᾶς ὑποδέχθηκαν καί μᾶς ἔδειξαν τά πολλά ἐνδιαφέροντά του (Εἰκ. 90).

Μιά μεγάλη πυρκαϊά, ὀλίγα χρόνια μετά τήν ἐπίσκεψή μας, κατέστρεψε σχεδόν τελείως τό παλαιό κτίριο, ὥστε τό σημερινό πού ἀνεγέρθηκε, συμπληρώνοντας καί ἐπεκτείνοντας τά ὑπολείμματα τοῦ ἀρχικοῦ, νά στερεῖται τῆς πρωτοτυπίας καί τῆς παραδοσιακῆς γραφικότητος καί ὁμορφιάς ἐκείνου. Εὐτυχῶς, οἱ φωτογραφίες πού τράβηξα ἐκείνη τήν ἡμέρα καί πού βρίσκονται στό ἀρχεῖο μου, ἔχουν διασώσει πολλά ἀπό ἐκεῖνα τά περασμένα του.

Τά Καλάβρυτα καί τά ἄλλα ἐνδιαφέροντα ἀπό τή φυσική καλλονή καί τήν ἱστορία τῆς περιοχῆς του δεν ἐξαντλήθηκαν, φυσικά, μ' ἐκεῖνο τό πρῶτο ταξίδι μου. Γι' αὐτό καί ἄλλα ἀκολούθησαν συμπληρώνοντας τίς πρῶτες αὐτές θαυμάσιες ἐντυπώσεις. Κατά τό ἀμέσως ἐπόμενο ταξίδι μου, μαζί πάντοτε μέ τήν Μαρίκα, ἐκάμαμε πεζεῖ, βαδίζοντας ἐπί τοῦ καταστρώματος τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, τή διαδρομή ἀπό Ζαχλωροῦ μέχρι Διακοφτό, ξεπερνώντας μέ κίνδυνο τά γεφύρια, τίς σήραγγες καί τίς γαλαρίες μέσα ἀπό τό φοβερό φαράγγι τοῦ Βουραϊκοῦ ποταμοῦ. Ἀπό τήν ἐκδρομή αὐτή ἀπεκόμησα σειρά φωτογραφιῶν τῶν τεχνικῶν ἔργων τοῦ ὀδοντωτοῦ, πού γιά τήν ἐποχή τῆς κατασκευῆς τους ἦσαν ἐξαίρετα καί ἀληθινά ἀξιόθauμαστα.



8. BYTINA

(Τρίπολη, Ἀλωνίσταινα, Μαίναλον, Βυτίνα, Βαλτεσινίκο)

Τά Χριστούγεννα τῆς ἐπόμενης χρονιάς, τοῦ 1932, μέ τήν ἴδια παρέα ἐπιχειρήσαμε νέο ἀνάλογο ἑορταστικό ταξίδι. Τό ἀποφάσισα σέ μιά, ἀκόμη ὀρεινότερη περιοχή, ὥστε ὁ πόθος μας γιά νά χαροῦμε χιόνια νά εἶναι περισσότερο ἐξασφαλισμένος. Προγραμμάτισα νά περιοδεύσουμε τήν κεντρική Ἀρκαδία στήν Πελοπόννησο, μέ βάση τή Βυτίνα καί τά πέριξ χωριά, ἔχοντας ἀφετηρία πρὸς τά ἐκεῖ τήν Τρίπολη.

Ξεκινήσαμε μέ τόν σιδηρόδρομο τό πρωί τῆς 23ης Δεκεμβρίου καί ἤ μέχρι τήν Τρίπολη διαδρομή, μέ τήν ἀτμοκίνητη ἀμαξοστοιχία, ἀπαιτοῦσε ἀρκετές ὥρες κατά τά χρόνια ἐκεῖνα. Ἡ ἡμέρα χειμωνιάτικη καί πολύ βροχερή, ὅπως ἐγώ ὁ πάντοτε φίλος τοῦ χειμῶνα τήν ἐπιθυμοῦσα, ἔδινε στήν ἐξόρμησή μας ἀπό τήν νοχελική Ἀθήνα κάποια μορφή περιπέτειας.

Ὅταν μετά τό Ἄργος ἄρχισε τό τραῖνο μας ἀγκομαχώντας ν' ἀνεβαίνει τά πρὸς τήν Τρίπολη βουνά, τό τοπίο πού διατρέχαμε ἔπερνε μιά ἄγρια ἀπόκοσμη ὁμορφιά. Περνοῦσαμε ἀπτόμεες πλαγιές, πότε φαλακρές καί πότε δασωμένες καί χωριά καί μικροῦς οἰκισμούς πολύ φτωχικούς, ὅπου μόνο οἱ καπνίζουσες καμινάδες τῶν καλυβόσπιτων ἦσαν ἡ ἔνδειξη κάποιας ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. Ἐβρεχε ἀδιάκοπα καί κανεῖς δέν φαινόταν στούς ἀγρούς καί τά μονοπάτια πού ἀγναντεύαμε. Μέ τέτοιο καιρό, κάθε ἐξοδος ἀπ' τά σπίτια ἀποκλειόταν καί μόνο τό τζάκι μάζευε τοῦς ἀνθρώπους γύρω του.

Τήν βροχή τήν διαδέχθηκε σέ λίγο χονδρό χαλάζι τόσο ἄφθονο καί πυκνό ὥστε, ἀντικαθιστώντας τό χιόνι, στρωνόταν καί κάλυπτε τά πάντα, ἀσπρίζοντας τά ψηλῶματα καί τά χωράφια τοῦ Ἀχλαδόκαμπου τόν ὁποῖον περιέτρεχε τό τραῖνο μας. Περάσαμε σέ λίγο καί ἀπό τόν σιδηροδρομικό σταθμό τοῦ μεγάλου χωριοῦ, πού ὀνομαζόταν ἐπίσης Ἀχλαδόκαμπος, ἔρη-

μου κι αὐτοῦ ἀπό ἀνθρώπους. Ὑστερα, περάσαμε τήν μεγάλη σιδερένια γέφυρα τήν ἀποκαλούμενη «Ἀχλαδόκαμπου», πού ἦταν ἡ μεγαλύτερη τοῦ πελοποννησιακοῦ δικτύου, ἀμέσως δύο μικρότερες καί τέλος, παρακάμπτοντας τήν γυμνή ἀπό βλάστηση ἀπότομη βουνοπλαγιά, φθάσαμε στό χωριό Ἀγιωργήτικα. Τό χωριό αὐτό βρίσκεται στήν εἴσοδο τοῦ μεγάλου ὑψηπέδου, πού στό κέντρο ἔχει τή Τρίπολη, καρδιά τῆς Πελοποννήσου, γιά τήν ὁποίαν προοριζόμαστε καί στήν ὁποίαν φθάσαμε ἀπομεσήμερο (Εἰκ. 91).

Στήν Τρίπολη περάσαμε τήν πρώτη νύχτα τῆς ἐκδρομῆς μας. Κατά τό μεσημέρι τῆς ἐπομένης μέ λεωφορεῖο ἐφύγαμε γιά τό πολύμορφο καί κατάφυτο βουνό Μαίναλο. Σταθμεύσαμε γιά λίγο στό ὠραῖο ὄρεινό χωριό Ἀλωνίσταινα, περάσαμε κατόπιν ἀπό τό παρακείμενο διάσελο τοῦ βουνοῦ καί κατηφορήσαμε πρός τό ἐκτεταμένο ὑψηπέδο, ὅπου, στήν ἀρχή του, ἦ Βυτίνα, ὁ τελικός προορισμός μας. Ἡ βροχή συνεχιζόταν κι αὐτό πολύ μᾶς στεναχωροῦσε. Εἶχαμε ἐκστρατεύσει γιά ν' ἀπολαύσουμε χιόνι, τό τόσο σπάνιο, γιά μᾶς τούς Ἀθηναίους φαινόμενο καί θά τήν περνούσαμε μέ συνεχῆ βροχή; Ὁ νοτιάς πού φυσοῦσε καί ἡ συνεχῆς ποτιστική βροχή, ἦσαν τά τακτικά γιά τήν Ἀθήνα φυσικά φαινόμενα καί εἴμαστε ἀπό αὐτά πολύ χορτασμένοι (Εἰκ. 92).

Ἀπό μερικά χρόνια ἡ Βυτίνα εἶχε γίνει ἀρκετά γνωστή ὡς ἐξοχικό παραθεριστικό κέντρο καί ὡς ἡ καταλληλότερη διαμονή γιά θεραπευμένους φυματικούς. Οἱ γιατροί ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἰδιαίτερως τήν συνιστοῦσαν. Θά παρεῖχε ἐπομένως τά μέσα κάποιας καλῆς διαβίωσης μέ τά ἐνοικιαζόμενα σπίτια της καί τά μικρά ξενοδοχεῖα πού εἶχαν δημιουργηθεῖ. Πολύ γνωστή ἦταν ἀκόμη καί γιά τό γειτονικό μεγάλο σανατόριό της, τό προοριζόμενο γιά εὐπορους φυματικούς πού ἡ ἀσθένειά τους δέν εἶχε ἀκόμα περάσει. Δέν ἀνησυχούσαμε ἐπομένως γιά τήν καλή στέγασή μας. Ἐκπληξη μεγάλη ὑπῆρξε γιά μᾶς ὅταν φθάνοντας ἐκεῖ κατά τό σούρουπο ὄχι μόνο ξενοδοχεῖο δέν ἀνακαλύψαμε ἀλλά οὔτε ἄνθρωπο δέν συναντήσαμε στους δρόμους της πρός πληροφόρηση. Τά πάντα κλειστά καί τό χωριό ἔρημο ἀπό κάθε ἀνθρώπινη παρουσία.

Κατά τά συνηθιζόμενα καταλήξαμε στήν κεντρική πλατεία καί καταφύγαμε στό ἐκεῖ καφενεῖο. Αὐτό τουλάχιστον εἶχε κάποιο φωτάκι ἀναμένο καί παρ' ὅτι ἔρημο ἀπό θαμόνες ὁ καφετζῆς του δέν εἶχε ἀναχωρήσει. Σ' αὐτόν παρακλητικά

ἀπευθυνθήκαμε. Αὐτός μᾶς φρόντισε πρόθυμα, ἂν καί ἐκπληκτος γιά τούς καταφθάσαντες περίεργους ξένους. Ἔστειλε ἀμέσως γιά νά φέρουν τό κλειδί ἐνός γειτονικοῦ μικροῦ ξενοδοχείου, πού κλειστό ἀπό τό καλοκαίρι θ' ἄνοιγε πρός χάριν μας, καί μᾶς ἔδειξε τό μαγέρικο ὄπου καί ἐπήραμε τό πρόχειρο βραδυνό μας.

Τό ξενοδοχεῖο, στό ὁποῖον κατόπιν, ὀλόκληρο δικό μας, καταφύγαμε, ἀπό μῆνες ἐγκαταλειμένο, δέν διέθετε, ἐκείνη τήν ὥρα, ἕνα φιλόξενο «Νταλιάνη», σάν αὐτόν στά Καλάβρυτα γιά νά μᾶς περιποιηθεῖ. Θά αὐτοεξυπηρετούμεθα ἐκείνη τη βραδυά. Ψάχνοντας τά ντουλάπια ἀνακαλύψαμε μιά λαμπίτσα πετρελαίου καί τήν ἀνάψαμε. Ἐπίσης ἀρκετά χωριάτικα σκεπάσματα, μάλλινα χοντρά, ἄγρια καί σκληρά καί μ' αὐτά κατά κάποιον τρόπο βουλευτήκαμε. Δέν καταφέραμε ὅμως καί νά ζεσταθοῦμε. Παγωμένο τό δωμάτιο, μέ θερμοκρασία ἴσως καί κάτω τοῦ μηδενός, ζαρωμένοι κάτω ἀπό τό βάρος τῶν ἀνώφελων βαρειῶν σκεπασμάτων μας, κινδυνεύαμε νά συνθλιβοῦμε χωρίς ὅμως καί νά ζεσταθοῦμε. Περάσαμε τή νύχτα τουρτουρίζοντας, ἀλλά ὀπωσδήποτε εὐχαριστημένοι πού βρισκόμαστε κάτω ἀπό σπιτική στέγη καί δέν θά τήν περνούσαμε στό καφενεῖο, καθῶς ἐγώ παλαιότερα στίς Μέλαμπες τῆς Κρήτης.

Ὅταν, τό ἐπόμενο πρωινό, ὕστερα ἀπό αὐτό τόν ριγηλό μισοῦπνο, σηκωθήκαμε ἀπό τά κρεβάτια κι ἀνοιξαμε τό παράθυρο τοῦ δωματίου μας, ἐνθουσιασμένοι ἀντικρίσαμε καταπληκτικῆς ὁμορφιάς θέαμα. Ἀναπάντεχη ἢ ἐκπληξή μας καί ἀνέκφραστη ἢ χαρά μας. Τά πάντα στήν ἐμπρός μας ἀπλωνόμενη μικρή πεδιάδα ἦσαν σκεπασμένα ἀπό παχύ στρῶμα μπαμπακωτοῦ χιονιοῦ, σέ πάχος περισσότερο ἀπό εἴκοσι ἑκατοστά. Φωτεινό καί ἀπάτητο ἀκόμα, ἔδινε στό τοπίο μιά ἀληθινά χριστουγεννιάτικη εἰκόνα, πού θύμιζε τίς γυαλιστερές εὐχητήριες κάρτες τῆς τότε τεχνικῆς. Ἀνήμερα Χριστούγεννα, ὅλοι ἀκόμα στά κρεβάτια τους, ἀπό κανένα δέν εἶχε πατηθεῖ τό χιόνι κι ἐσκέπαζε κι ὁμόρφαινε τά πάντα γύρω, καλυβόσπιτα, θάμνους, δένδρα. Νά, λοιπόν, πού στίς ὀρεινές ὑψηλές περιοχές καί μέ τό νοτιά ἀκόμα χιονίζει καί μάλιστα μέ χιόνι περισσότερο ἀπαλό κι ἀφράτο.

Σέ λίγο, τήν ὥρα πού εἴμαστε ἔτοιμοι γιά ἔξοδο, κατέφθασε καί ἡ ἰδιοκτήτρια τοῦ ξενοδοχείου καί μαζί μέ τίς θερμές εὐχές της μᾶς πρόσφερε ψωμί, βούτυρο, μέλι καί σπιτικά γλυκίσματα. Ἐτοίμασε κατόπιν τό πρωινό μας καί φρόντισε τά τοῦ

ξενοδοχείου της ὥστε ἀνετώτερη νά εἶναι ἡ διαμονή μας κατά τίς ἐπόμενες ἡμέρες.

Καλά χορτασμένοι καί τώρα ἀρκετά ἱκανοποιημένοι ἐφύγαμε, ἀρχίζοντας τίς ἐξερευνήσεις μας. Περιοδεύσαμε τό χωριό γυρίζοντας τά ἀπάτητα χιονισμένα δρομάκια του κι ἀνηφορίσαμε κατόπιν πρὸς τίς ἐλατοβριθεῖς πλαγιές τῶν γειτονικῶν προβούνων τοῦ παρακείμενου Μαίναλου. Κατάφορτα τά δένδρα ἀπό λαμπερό ἀφράτο χιόνι παρείχαν καταπληκτικό θέαμα ἀτέλειωτης παρατάξεως δένδρων χριστουγεννιάτικων. Χιονίζομαστε, ἄσπριζαν τά παλτά μας, καί μεταβαλλόμαστε σέ Ἄι βασιλῆδες. Καί πότε ξανάρχιζε νά χιονίζει, νά πυκνώνει κι ὁ οὐρανός νά σκοτεινιάζει καί πότε σταμάταγε, ξεκαθάριζε καί ἕνας θαυμάσιος ἥλιος ἔλαμπε καταυγάζοντας τά πάντα, δίνοντας στήν εἰκόνα ἀπαράμιλλη ὁμορφιά. Αὐτή τήν ἡμέρα καί τήν ἐπομένη χορτάσαμε πεζοπορία χιονοδρομική, χιονοπόλεμο καί στήσιμο χιονανθρώπων. Ἄκούραστοι, παρά τό μούσκεμα τῶν παπουτσιῶν μας, γυρίσαμε, τσαλαβουτώντας στά χιόνια, καί ἐπισκεφθήκαμε ὅλες τίς ἐνδιαφέρουσες γειτονικές τοποθεσίες πού παρουσίαζαν φυσική καλλονή καί παραδοσιακή γραφικότητα (Εἰκόνες ἀρ. 93-95).

Μετά ὀλίγους μῆνες, φθινόπωρο τοῦ ἴδιου χρόνου, ἐπανελάβα, μαζί μέ τή Μαρίκα, τό ταξίδι στήν περιοχή τῆς Βυτίνας. Ἐξερευνήσαμε καλύτερα τήνεὐρύτερη γύρω ὄρεινὴ περιοχή μέ τά ἐξαίσια δάση της. Ἀπό αὐτή τήν δεύτερη ἐκεῖ ἐκδρομὴ ἀλησμόνητη ἔμεινε ἡ ἡμέρα πού διαθέσαμε γιά τήν ἐπίσκεψη τοῦ χωριοῦ Βαλτεσινίκου. Εἶναι κτισμένο σ' ἕνα μεγάλο ξέφωτο ἀπέραντου παρθένου ἐλατοδάσους. Ὅταν διασχίζοντάς το ἀνακαλύψαμε καί πλησιάζαμε πρὸς τό χωριό, ἕνας φοβερός μαντρόσκυλος ξεπετάχθηκε βρυχόμενος, μ' ἄγριες τίς διαθέσεις του. Τρομοκρατημένος περίμενα ἀναπόφευκτη τήν κατασπάρραξή μας. Ἐκείνη ὁμως, ἡ Μαρίκα μου, ψυχραίμη πάντα, ἄρχισε νά τόν καλοπιάνει μέ γλυκόλογα. Σέ ἐνίσχυση τῶν καλῶν της λόγων ἦρθε καί τό ξεροκόμματο πού βρέθηκε στήν τσάντα της καί πού τοῦ προσφέρθηκε. Τό ἄρπαξε, τό καταβρόχθησε καί σέ λίγο, τό ἀνήμερο θηρίο, ἱκανοποιημένο καί κουνώντας τήν θυσανωτή οὐρά του ἄρχισε νά ξεροτρίβεται στά πόδια της. Ἐγινε φίλος της καί πιστός ἀκόλουθός της καί κατ' ἀνοχή καί δικός μου.

Ἡ Μαρίκα τόν ἔπιασε ἀπό τή λαιμαριά του καί παρέα οἱ τρεῖς μας ἐμπήκαμε στό χωριό. Ἐκπληκτοὶ καί μέ πολλὰ



91. Περίπατος στην Τρίπολη, στην οδό Καλαβρύτων, κάτω από την τότε μοναδικής όμορφιάς δενδροστοιχία της από τεράστιες λεύκες.



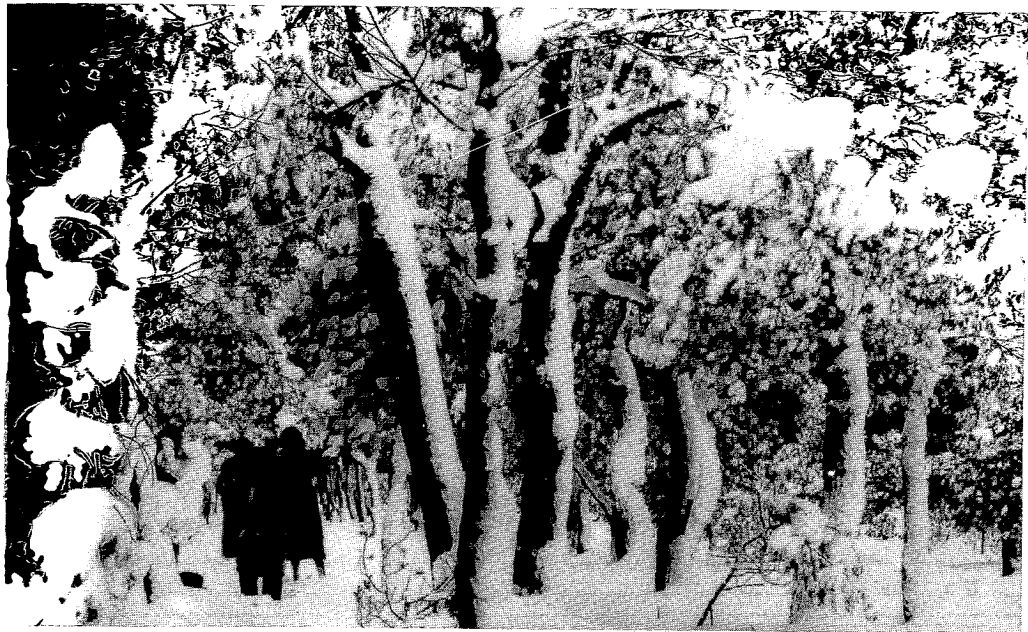
92. Στο γραφικό δρόμο της Άλωνίσταινας, πού βρίσκεται κοντά στο πρό της Βυτίνας διάσελο του Μαίναλου.



93. Τά έλατα τοῦ Μαΐναλου, μέ τό χιόνι πού πέφτει, ἔχουν μεταβληθεῖ ὅλα σέ Ἄιβασιλιάτικα.



94. Οἱ κοντινές στή Βυτίνα πλαγιές τοῦ Μαΐναλου εἶναι καλά μέ χιόνι στρωμένες.



95. Κατάφορτο τό δάσος μέ χιόνι δίνει άφθονο τό υλικό γιά χιονοπόλεμο καί γιά στήσιμο χιονανθρώπων.



96. Έξω από τό Βαλτεσινίκο, ή Μαρίκα, εξημέρωσε τό Μοϋργο ώστε τό φοβερό θηρίο νά γίνει σύντροφος καί φίλος μας.

καλοσωρίσματα μᾶς ὑποδέχθηκαν οἱ χωρικοί. «Μά πῶς δέν σᾶς ἔφαγε ὁ Μοῦργος; Δέν σᾶς χίμιξε; Αὐτός εἶναι τρομερό θηρίο πού δέν ἀφήνει ἄνθρωπο νά τόν ζυγώσει». Ἡ ἀξέχαστη Μαρίκα εἶχε αὐτή τή χάρη, νά ἐξημερώνει καί νά συμφιλιώνεται μέ τά φοβερῶτερα θηρία. Μόνο τό ἀνίκητο τέρας τοῦ θανάτου δέν μπόρεσε νά καταπραῦνει καί νά τό ἀπομακρύνει, ὅταν τῆς ἐπιτέθηκε καί τόσο πρόωρα τήν ἐξόντωσε (Εἰκ. 96).

Ἐπίσης ἀπό τούς χωρικούς ποιός πρῶτος νά μᾶς καλοδεχτεῖ καί νά μᾶς φιλοξενήσει. Τελικά μᾶς παρέλαβε ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος καί μᾶς ὀδήγησε σπίτι του. Μᾶς ἔκαμε καί τό τραπέζι. Ἐφάγαμε ἀρνήσια μπριζολάκια, πού ψήθηκαν στά καρβουνάκια τοῦ τζακιοῦ, πού χρησίμευε καί γιά μαγειρική ἔστια, ἐληές καί μοναδικῆς νοστιμάδας τυρί τουλουμίσιο καί ἤπιαμε ἀκόμα ἄφθονο κόκκινο κρασί. Καλά χορτασμένοι καί χαρούμενοι κι ἱκανοποιημένοι ἀπό τήν ἐκδρομή μας καί τούς ἀνθρώπους πού γνωρίσαμε, ἐπήραμε τό δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς κατά τό ἀπομεσήμερο.

Τέτοιους ὠραίους φιλόξενους ἀνθρώπους, σάν αὐτούς πού γνωρίσαμε ἐκείνη τήν ἡμέρα, μέ ἀγνά αἰσθήματα ἀγάπης καί φιλικότητος, διαθέτει πολλούς ἡ πατρίδα μας. Καί κάτι τέτοιες λαμπρές ἡμέρες πού εὐτύχησες νά περάσεις στήν παραδοσιακή Ἑλλάδα μας, δέν μπορεῖς νά τίς ξεχάσεις ὅσα χρόνια καί ἂν ἀπό τότε ἔχουν περάσει.



9. ΑΡΓΟΣΑΡΩΝΙΚΟΣ

(Αΐγινα, Σπέτσες, Ύδρα)

Κατά τήν δεκαετία τοῦ '30 μέ πολλά ταξίδια περιόδευσα στά ἀνά τίς θαυμάσιες θάλασσές μας στά ἐκεῖ νησιά μας. Νησιά μοναδικῆς καλλονῆς καί γραφικότητος, πού τότε δέν εἶχαν ἀκόμη ἀποκτήσει τό σημερινό παγκόσμιο ἐνδιαφέρον τους, οὔτε τήν πολυσύχναστη τουριστική κίνηση πού παρουσιάζουν τελευταῖα. Γιά τίς περιοδεῖες μου αὐτές θά πρέπει νά ἀρχίσω ἀπό τά πλησιέστερα τῆς Ἀθήνας νησιά, μέ πρῶτο τήν Αἶγινα.

Μέ τή Μαρίκα καί τά ἄλλα μέλη τῆς νεανικῆς παρέας μας, ἐκεῖνα τά χρόνια, τακτικά ἐπισκεπτόμαστε τήν Αἶγινα. Τόσο τό κύριο λιμάνι της μέ τήν πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ, ὅσο, καί μάλιστα τακτικώτερα, τό Μεσαγρό. Τόν μικρό παραθαλάσσιο οἰκισμό, στήν ἀνατολική ἀκτή, πού σέ κοντινό του λόφο ὑψώνεται ὁ θαυμάσιος ἀρχαῖος ναός τῆς Ἀφαιίας, ἕνα ἀπό τά πιό ἐνδιαφέροντα κατάλοιπα τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος (Εἰκόνες ἀρ. 97 καί 99).

Οἱ καλοκαιρινές ἐκδρομές μας στό Μεσαγρό ἦσαν ιδιαίτερα ἀγαπητές σέ μᾶς, γιά τήν ἀνεπιτήδευτη ἀπλότητα τῆς ἐκεῖ ζωῆς μας. Ἐεκινούσαμε γιά ἐκεῖ ἀπό τόν Πειραιᾶ καί χρησιμοποιούσαμε ὡς μεταφορικό μας ἕνα καϊκάκι, πού ἔκανε κατ' εὐθείαν τήν τακτική μέ τό Μεσαγρό συγκοινωνία, ὥστε μαζί μέ τ' ἄλλα ἐνδιαφέροντα νά ἔχουμε καί τήν ἀπόλαυση τοῦ παραδοσιακῆς μορφῆς θαλασσινοῦ ταξιδιοῦ μας (Εἰκ. 98).

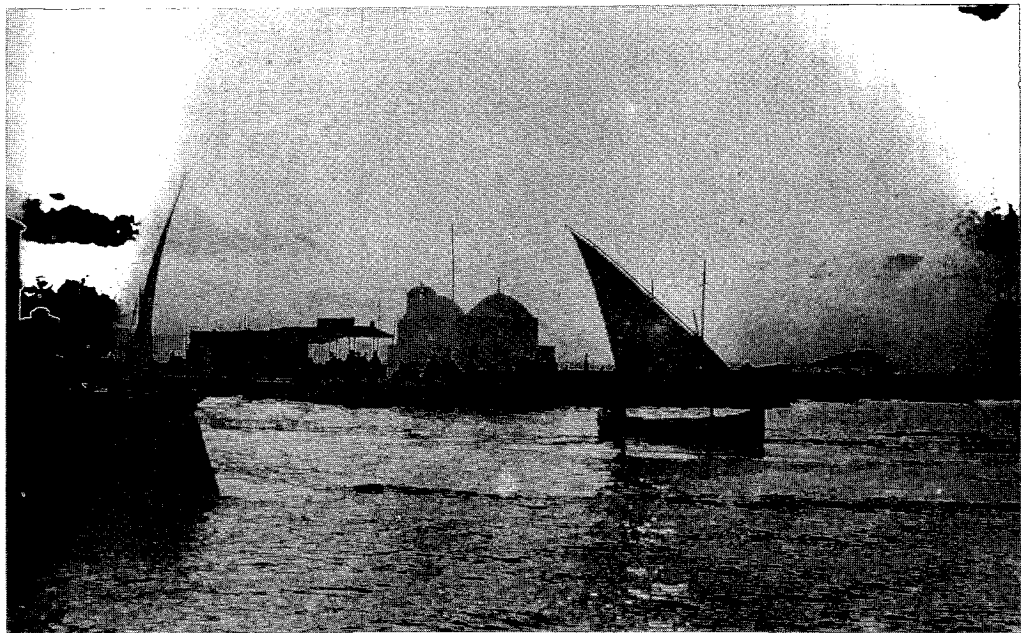
Στό Μεσαγρό διαμέναμε στό ἀπλό σπιτάκι ἐνός φίλου Αἰγινήτη καί οἱ ἡμέρες μας περνοῦσαν μετέχοντας στήν ἀγροτική ζωή τῆς οἰκογενείας του. Στό θερισμό καί τό ἀλώνισμα τῶν σιτηρῶν, στόν τρύγο τῶν σταφυλιῶν καί τό πάτημά τους, στό μάζεμα τῶν σύκων, στή βοσκή τῶν κατσικιῶν, στό βραδυνό ψάρεμα. Τό φαγητό μας ἦταν ἀπό κοψίδια κρέας πού ψήνονταν στά κάρβουνα, ἀπό τηγανητά ψαράκια, ἀπό τυρί κι ἐληές, ὀλόδροσα σαλατικά καί ψωμί μαῦρο χωριάτικο, συνοδία ἄφθο-

νου κρασιού ρετσηνάτου. Τά καρπούζια, τά πεπόνια, τά σύκα καί τά σταφύλια ἐξαίρετα, μοναδικά σέ ποιότητα. Περνούσαμε ἡμέρες χαρούμενες ἐξοικειώσεως πρὸς τὴν ἀπλή ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου, τῶν ἀγνῶν κι εὐγενικῶν, τὴ συναρπαστικὴ γιὰ μᾶς τοὺς σχολαστικούς ἀνθρώπους τῶν πληκτικῶν ἀθηναϊκῶν γραφείων (Εἰκ. 100).

Γιὰ τίς Σπέτσες, τὸ νησί πού τότε πολυσύχναστο ἀποτελοῦσε γιὰ τοὺς εὐποροὺς Ἀθηναίους ἓνα ἀπὸ τὰ πλεόν πολυτελῆ καί ἐπίσημα κέντρα παραθερισμοῦ, ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐπίσκεψή μου ἔδωσε ἡ ἐκεῖ ἴδρυση τῆς «Ἀναργυρείου Σχολῆς». Δίδασκε σ' αὐτὴ τὰ Φυσικὰ μαθήματα ἓνας φίλος καί συνάδελφος Φυσικός καί μ' ἐκάλεσε νά θαυμάσω καί νά ἐκτιμήσω τίς ἔξοχες ἐγκαταστάσεις, αὐτοῦ τοῦ νέου Λυκείου. Ὡραῖο καί μεγαλοπρεπές τὸ κτίριό του, τὰ ἐνδιατήματα τῶν ἐσωτερικῶν σπουδαστῶν του, οἱ αἴθουσες διδασκαλίας καί πρό παντός τὰ ἐργαστήρια ἀσκήσεων καί τὰ ἄρτια ἐργαστηριακά καί διδακτικά ἐποπτικά μέσα μέ τὰ ὁποῖα ἦταν ἐξοπλισμένο. Αὐτὰ ὅλα ἀποτελοῦσαν ἐκπαιδευτικὴ πολυτέλεια τελείως ἄγνωστη γιὰ τὰ Μέσης Παιδείας ἄλλα σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος, τὰ μέ ἐρειπωμένα κτίρια, τίς στενόχωρες ἀνθυγιεινές αἴθουσες, τὰ πανάρχαια πολυθέσια μαῦρα θρανία καί μέ μόνα παρεχόμενα στὸν καθηγητὴ γιὰ τὴν διδασκαλίαν του μέσα, τὸν μαυροπίνακα καί τὴν κιμωλία. Ἡ «Ἀναργύρειος» ἀποτελοῦσε γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐκπληκτικὴ προοδευτικότητα πού δικαιολογημένα ὁ φίλος συνάδελφος ἐπιθυμοῦσε νά τὴν ἐπιδείξει καί σ' ἐμένα, τὸν ἐπίσης ἐκπαιδευτικὸ, πανεπιστημιακῆς σειρᾶς, πού μάλιστα ὑπῆρξε ἓνας ἐκ τῶν δασκάλων του, ὡς βοηθός παλαιότερα τοῦ Ὀρυκτολογικοῦ ἐργαστηρίου, κοντὰ τότε στὸν διάσημο καθηγητὴ Κτενᾶ.

Ἐκτός ἀπὸ τὸ θαυμάσιο αὐτὸ σχολεῖο, τὸ σχεδιασμένο εἰς ὅλα του κατὰ τὴν τελευταία λέξη τῆς προοδευμένης ἐκπαιδευτικῆς, πού δημιουργήθηκε μέ δωρεὰ τοῦ μεγάλου δωρητῆ Κοργιαλλένιου, πολλὰ ἀκόμη εἶχα νά ἰδῶ καί νά θαυμάσω στὸ ὠραῖο γειτονικὸ τῆς Ἀθήνας νησί, μέ τὴ μεγάλη ἱστορία. Τὰ δύο λιμάνια του, τὸ μικρὸ καί τὸ μεγάλο, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἱστορικὰ ἀρχοντικά του, πού ἔδιναν ἰδιαίτερη χάρη στὴ μικρὴ ἀλλὰ πλούσια ναυτικὴ πολίχνη, τίς νέες καλές ξενοδοχειακές ἐγκαταστάσεις, τὰ παλιά μουράγια τοῦ λιμανιοῦ καί τίς πάρα-ἐξω γραφικὲς βραχώδεις ἀκτές καί παραλίες (Εἰκ. 101).

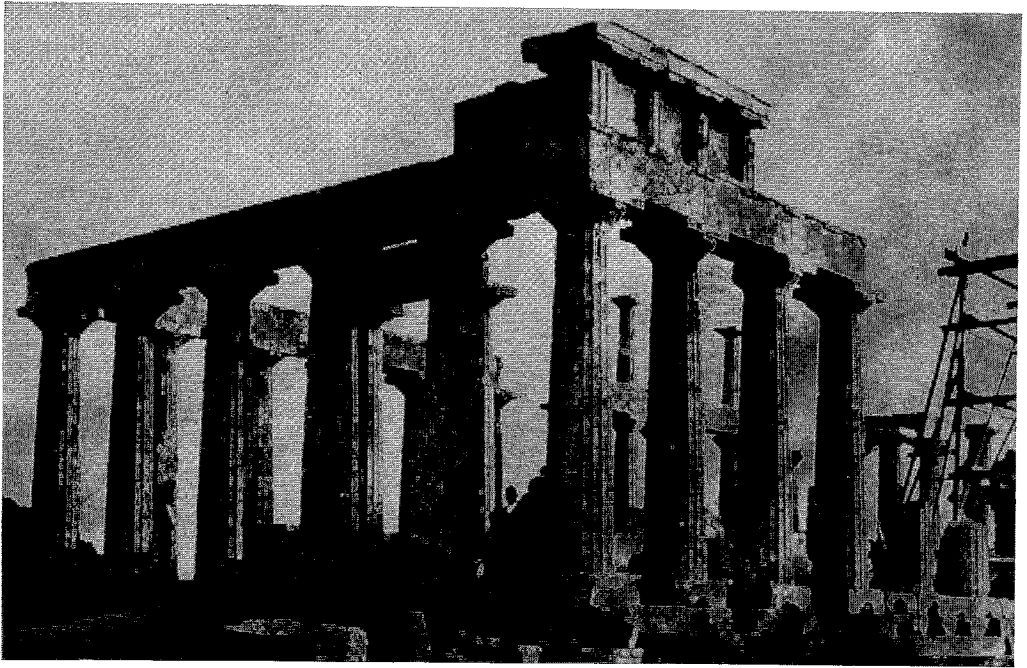
Τὴν Ὑδρα πάλι, τὸ ἄλλο σπουδαῖο ἱστορικὸ νησί μας, τὸ



97. Άργά απόγευμα μπαίνοντας στο λιμάνι της Αΐγινας.



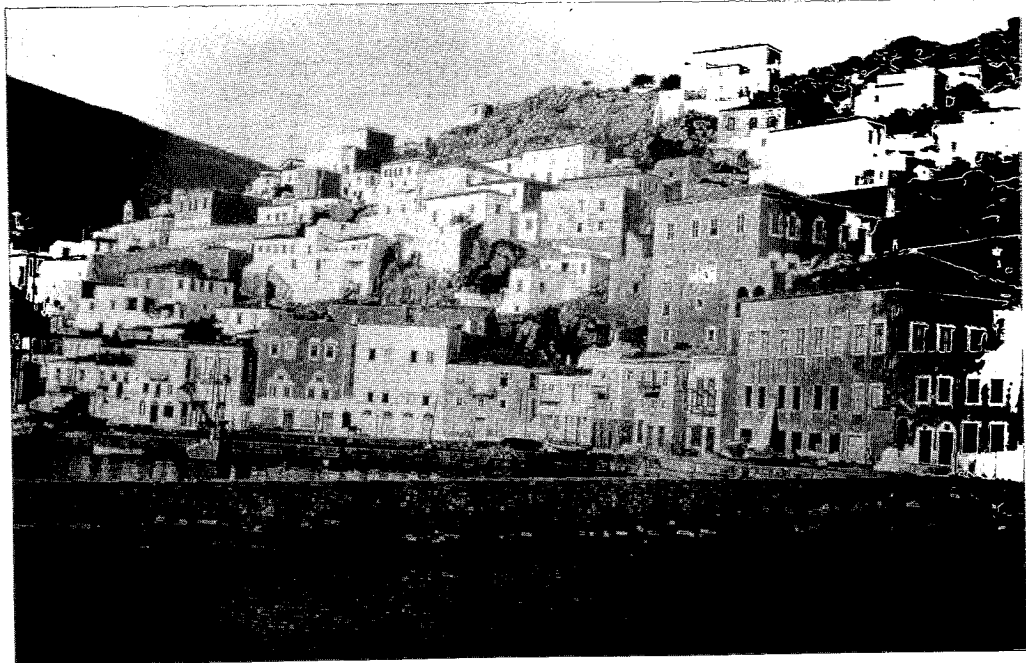
98. Ή παρέα μου κι εγώ ταξιδεύοντας μέ τό καΐκι από τόν Πειραιά στό Μεσαγρό τής Αΐγινας.



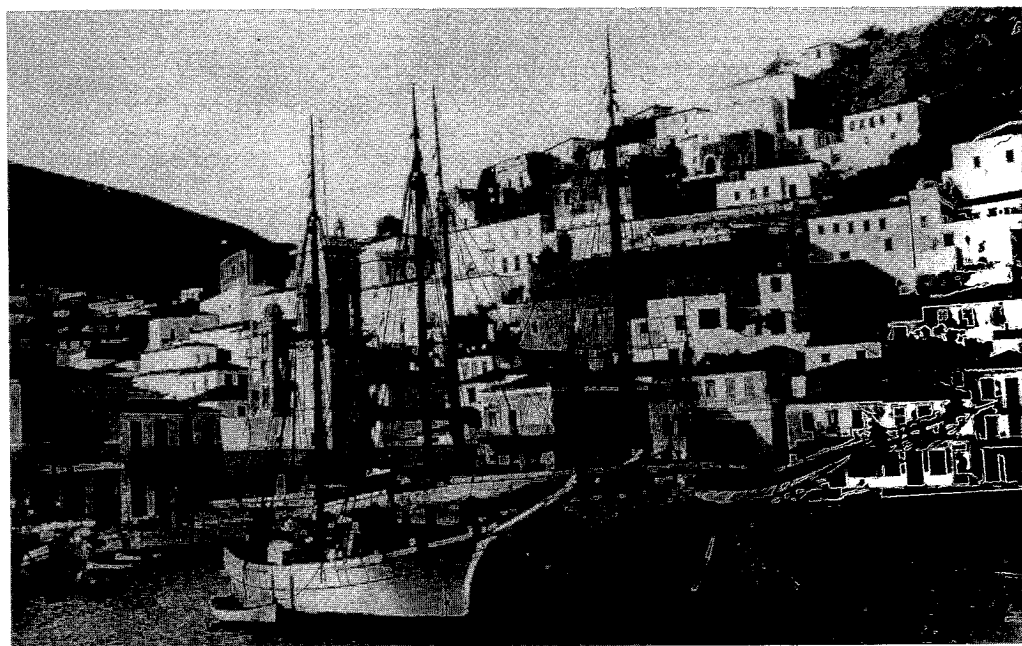
99. Στο Μεσαρό, στό γειτονικό του λόφο, ό ἔξοχος Ναός τῆς παρθένου Θεᾶς Ἀφαίας, κόρης τοῦ Διός, πού τῆς ἀνέγειρον οἱ Αἰγινήτες κατά τόν Ε΄ π.Χ. αἰώνα.



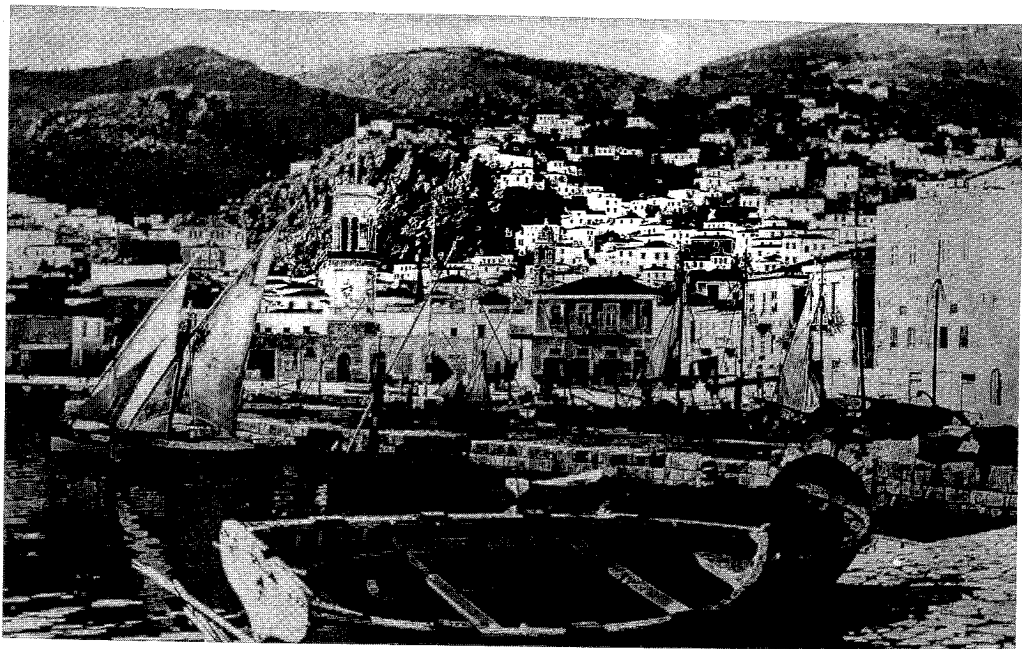
100. Κατά τό ἀλώνισμα συμμετέχουν στή δουλειά τῶν χωρικῶν ὄλα τά μέλη τῆς παρέας.



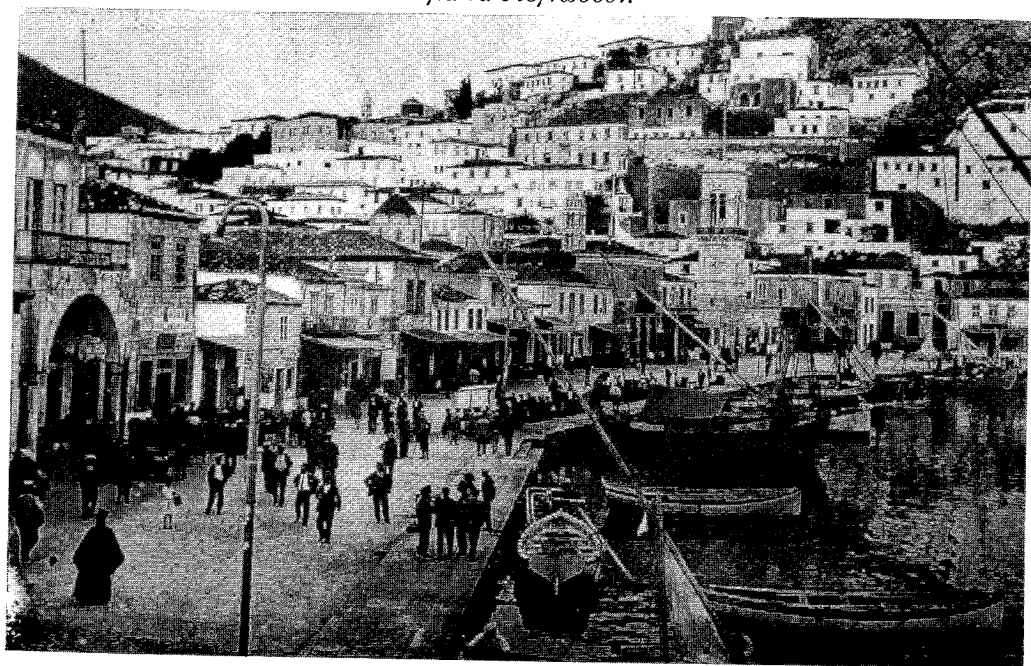
101. Στο λόφο, επάνω από τό λιμάνι τῶν Σπετσῶν, τά ἀρχοντικά τῶν παλαιῶν καπετανέων καί ναυάρχων τοῦ ἱστορικοῦ νησιοῦ.



102. Τό λιμάνι τῆς Ὑδρας ἀποτελεῖ τό ἀσφαλέστερο καταφύγιο γιά τά καΐκια τοῦ Ἀργολικοῦ καί τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου.



103. Πλήθος τὰ καϊκια, τὰ ἀγκυροβολημένα, μέ ἀπλωμένα σέ μερικά τὰ πανιά τους γιά νά στεγνώσουν.



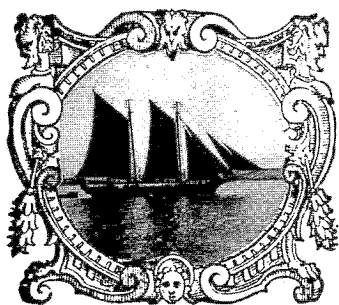
104. Στόν παραλιακό δρόμο τοῦ λιμανιοῦ τῆς Ὑδρας, σέ παράταξη τὰ ἐμπορικά καταστήματα καί πάρα-μέσα τὰ μέγαρα καί τ' ἄλλα ἀρχοντικά.

ἐπισκέφθηκα καί τό περιόδευσα κατά τήν ἄνοιξη τοῦ 1935. Ἐφορμή γιά τό ταξίδι μου αὐτό ἦταν ἡ ἐκεῖ φοιτητική γεωλογική ἐκδρομή τοῦ Καθηγητοῦ Θ. Σκούφου, τῆς ὁποίας ἤμουν καί ὁ ὀργανωτής της, ὑπό τήν τότε ιδιότητά μου τοῦ Ἐπιμελητοῦ στή Φυσικομαθηματική Σχολή. Ἐμείναμε στό νησί τρεῖς ἡμέρες καί ἦταν λεπτομερής ἡ ἐξερεύνησή του. Μέ ἐνθουσίασε καί πολύ ἀπόλαυσα τήν ἀπλότητα καί τήν ιδιαίτερη χάρη πού εἶχε τότε ἡ ἐκεῖ νησιωτική ζωή. Ἀπίθανης γραφικότητος τό μικρό ὠραῖο λιμάνι τῆς Ὑδρας πού ἔβριθε ἀπό κάθε τύπου πλεούμενα μέ πλεονάζοντα τά μικρά καί μεγάλα ἰστιοφόρα. Ὁ κυκλικός δρόμος πού τό περιέτρεχε, ὁ ἀπό τά παλαιά χρόνια μέ πλάκες καλοστρωμένος, καί τό πρός τή θάλασσα συνεχές κρηπίδωμα. Ἡ στό δρόμο αὐτό σειρά τῶν γραφικῶν κτιρίων πού στέγαζαν ἐμπορικά, καφενεῖα καί ταβέρνες καί μεταξὺ αὐτῶν ἡ μεγαλοπρεπής μητροπολιτική ἐκκλησία. Καί παράμεσα, ἀμφιθεατρικά κτισμένα, τά ὀγκώδη παλαιά ἀρχοντικά τῶν ναυάρχων τοῦ Ἐ21, ὅπως αὐτό τό φρουριακό τοῦ Λάζαρου Κουντουριώτη. Καί ἄλλα πολλά μικρότερα μέ τήν ἀπέριττη ἐμφάνισή τους καί τήν μεγάλη ἱστορία τους (Εἰκόνες ἀρ. 102-104).

Μικρά τά τότε ξενοδοχεῖα πού στέγασαν ἐμᾶς καί τοὺς ὑπερπεντήκοντα φοιτητάς μας, εἶχαν παραδοσιακό νησιώτικο τύπο καί μεγάλη ἀπλότητα, πού ιδιαίτερα εὐχαριστοῦσε. Ἄγνωστη, φυσικά τότε, ἡ σημερινή ἐπιδεικτικότητος καί ἡ πολυτέλεια καί ὁ θόρυβος ἀπό τό περιφερόμενο πλῆθος τῶν ἐπισκεπτῶν καί τῶν κοσμικῶν κέντρων, τῶν σήμερα πολύ συχναζομένων. Γιά μᾶς τότε ἀπολαυστικά ἦσαν καί ὑπερεπαρκοῦσαν τά καφεενεδάκια τοῦ λιμανιοῦ μέ τά μικρά τραπεζάκια τους, τά δίπλα στή θάλασσα, καί οἱ ψαροταβέρνες μέ τά τηγανητά ψαράκια τους καί τό ἑκατοσταράκι μέ τή ρετσίνα. Μᾶς ἔδειξαν ὅλα τά ἐνδιαφέροντα, ἱστορικά καί τουριστικά, τῆς χαριτωμένης μικρῆς πολιτείας κι ἐπισκεφθήκαμε ἀκόμη τή σχολή ἐμποροπλοιάρχων πού ἦταν ἐγκατεστημένη σέ ὠραῖο κτίριο, στό ὕψωμα ἀριστερά τῆς εἰσόδου τοῦ λιμανιοῦ. Μᾶς ὑποδέχθηκαν οἱ διευθύνοντες, μέ πολύ ἐνθουσιασμό, μᾶς ἔδειξαν ὅλες τίς ἐγκαταστάσεις τους καί ἐξέθεσαν στοὺς φοιτητάς μας τήν ἱστορία καί τίς φιλοδοξίες τῆς σχολῆς τους, τῆς συγγενικῆς καί, κατά κάποιο τρόπο, παράλληλης πρός τήν πανεπιστημιακή ἰδική μας.

Λεπτομερῆς ὑπῆρξε καί ἡ στό ἐσωτερικό τοῦ νησιοῦ

περιοδεία, πού τό μεγαλύτερο τμήμα του εἶναι βραχῶδες καί γυμνό καί τό μικρότερο δασωμένο ἀπό ἄγριο πυκνό πευκοδάσος. Ἄξια λόγου χωριά δέν ἀπαντοῦσες στό ἐσωτερικό τοῦ νησιοῦ ἐκτός ἀπό σπάνιους μικρούς οἰκισμούς καί καλύβες. Ἐμείναμε λίγες ὥρες σ' ἓνα ὠραῖο μεγάλο μοναστήρι, τοῦ ὁποίου ὁ Ἡγούμενος καί οἱ καλόγεροί του πολύ μᾶς περιποιήθηκαν, καί ἐπίσης ἐπισκεφθήκαμε τήν βίλλα τοῦ Καθηγητῆ Χαραμῆ, συναδέλφου καί φίλου τοῦ ἐπί κεφαλῆς τῆς ἐκδρομῆς μας Γεωλόγου-Καθηγητῆ Θ. Σκούφου. Πολυτελής ἡ βίλλα καί ἄνετη βρισκόταν ἀπομονωμένη σέ μιᾶ βουνοκορφῇ καί ἡ ἀπό τίς βεράντες της θέα πρὸς τά γύρω βραχόβουνα καί τήν ἀπέραντη θάλασσα ἦταν ἀφάνταστης καταπληκτικῆς ὁμορφιάς.



10. ΑΙΓΑΙΟΝ

(Σαντορίνη, Σύρος, Κύθνος, Μύκονος, Μήλος, Σάμος,
Ίκαρία, Φοῦρνοι, Κίμωλος, Σκύρος, Λέσβος)

Σαντορίνη. Τό καταπληκτικώτερο ἀπό τά νησιά μας, τή Σαντορίνη, τήν ἐπισκέφθηκα τό 1926, πολύ προγενέστερα τῶν ἄλλων μέ τά ὁποῖα ἀσχολοῦμαι. Ἐπιπέδη, ἡ ἀπό τό 1925 ἐπαναλειτούργια τοῦ ἠφαιστείου της. Συνόδευσα σ' ἕνα ἀπό τά ταξίδια τους, τούς φίλους μελετητές τοῦ φαινομένου Γ. Γεωργαλά, διευθυντή τῆς κρατικῆς Γεωλογικῆς Ἐπιμετείας, καί τόν Ν. Λιάτσικα, συνεργάτη του. Ἐπισκέφθηκα καί πάτησα τό νέο κρατήρα τοῦ ἠφαιστείου, πού τότε σχηματιζόταν, καί τίς πυρωμένες λάβες του, πού ἀναδύονταν ἀπό τή θάλασσα, διαμορφώνοντας τό καινούργιο νησί στό κέντρο τοῦ καταποντισμένου παλαιοῦ μεγάλου κρατήρα του.

Ἐκτός ἀπό τά γεωλογικά φαινόμενα, μέ συνάρπασε ἡ χάρη τῶν οἰκημάτων τῶν Φηρῶν, τῆς πρωτεύουσας τοῦ νησιοῦ, καί τῶν ἄλλων οἰκισμῶν του, μέ τήν ἰδιότυπη ἀρχιτεκτονική τους καί τό πάλλευκο χρῶμα τους. Κατόπιν ἡ περίεργη διαμόρφωση τῶν ἀκτῶν του. Ἄγριες καί κατακόρυφα κομμένες οἱ ἀκτές πρὸς τό ἐσωτερικό τοῦ κόλπου, τῆς «καλδέρας», τοῦ παλαιοῦ καταβυθισμένου κρατήρα, καί ὀμαλές καί ἀπλωτές σέ ἀπέραντες ἀμμουδιές στήν ἐξωτερική περιφέρεια, κατάφυτες ἀπό ἀμπελώνες, πού ἀπό τά σταφύλια τους παρασκευάζεται τό μοναδικό σέ γευστικότητα σαντορινιό κρασί (Εἰκόνες ἀρ. 105-107).

Παρέμεινα μαζί μέ τούς φίλους ἐπί ἀρκετές ἡμέρες καί χάρηκα, ἐκτός ἀπό τά ἐκπληκτικά γεωλογικά φαινόμενα καί τήν γι' αὐτά μελέτη, ἐπίσης τήν ἀπλή νησιωτική ζωή καί τήν εὐχάριστη συναναστροφή μέ τούς καλοκάγαθους κατοίκους τῆς φημισμένης Σαντορίνης. Τέλος Αὐγούστου, περίοδος κυνηγετική, χορτάσαμε ὀρτυκοφαγία. Τά ὀρτύκια ἔπεφταν στό νησί καί τά μάζευαν κατά χιλιάδες, αὐτές τίς ἡμέρες, ἀποτελώντας τό καθημερινό φαγητό γιά ὄλους. Παχύτατα καί νοστιμώτατα, μαγειρεύονταν μέ ρύζι καί τή θαυμάσια σαντορινιά ντομάτα, ὡς

άτσέμ-πιλάφι, καί δίνανε φαγητό εξαιρετο, πού μόνο οί κυράδες του νησιού γνώριζαν νά τό παρασκευάζουν μέ τέτοια νοστιμάδα.

Σύρος. Τήν Σύρο, μέ τό θαυμάσιο λιμάνι της, τής μεγάλης άκόμη τότε ναυτηλιακής καί έμπορικής κινήσεως, τήν έπισκέφθηκα τό 1934 κι έμεινα άρκετές ήμέρες, γυρίζοντάς την κι άπολαμβάνοντας τήν γραφική όμορφιά της. Έγύριζα στά δρομάκια της κι έθαύμαζα τήν κομψότητα τών νησιωτικής άρχιτεκτονικής σπιτιών της, άλλά καί τήν μεγαλοπρέπεια έπίσης τών μεγάλων κτιριών της, όπως του Δημαρχείου της, πού πολύ θυμίζει δυτική Εύρώπη. Έγύρισα έπίσης, έκτός άπό τήν ωραία πρωτεύουσα τής Σύρου, πού ή ιδιαίτερη όνομασία της εΐναι Έρμούπολις, τήν γειτονική παραθαλάσσια παραθεριστική περιοχή τής Δελλαγράτσιας, μέ τά παλαιά ωραία άρχοντόσπιτα, πού άπό αυτά πληροφορούμεθα γιά τήν άλλοτε πλούσια καί πολιτιστικά άνώτερη κοινωνία του νησιού (Εικ. 108).

Κύθνος. Κατά τό ίδιο ταξίδι έπισκέφθηκα καί τήν Κύθνο, τό μικρό γραφικό νησί μέ τίς σπουδαίες ιαματικές πηγές του καί τά όρυχεία του μαγγανίου. Οί έγκαταστάσεις τών λουτρών του, άρκετά γιά τήν έποχή τους, καλοφτιαγμένες, βρίσκονταν άπό τότε έρειπωμένες, σέ πλήρη έγκατάλειψη. Τά μεταλλεία του, έκτός του μαγγανίου καί του σιδήρου, περιέχουν καί πολλά άλλα μέταλλα, όπως άργυροϋχο μόλυβδο, ψευδάργυρο, κασίτερο, χαλκό καί άλλα, πού έμεναν άνεκμετάλλευτα. Χαριτωμένο τό νησάκι στην άπομόνωσή του, διακρινόταν γιά τή γραφικότητα καί τό ωραίο κλίμα τής πρωτεύουσάς του, στην όποία καί παρέμεινα γιά μερικές ώρες. Τό μεσημέρι, μετά τό φαγητό, άποσύρθηκα στό γειτονικό ύψωματάκι όπου βρισκόταν σειρά όλόκληρη άπό άνεμομύλους. Στή σκιά ενός άπό εκείνους πού εργάζονταν, ξάπλωσα γιά λίγη ξεκούραση. Τό δροσερό άεράκι, ό βόμβος άπό τό γύρισμα τής μυλόπετρας καί του άνεμοτροχού του μύλου καί ή συγχορδία τών κουδουνιών τών αϊγοπροβάτων, πού έβοςκαν πάρα-πέρα, μέ νανούρισαν κι ένας βαθύς μακάριος ύπνος μέ πήρε γιά άρκετή ώρα. Γεμάτες οί πλαγιές τών λόφων τής Κύθνου άπό αϊγοπρόβατα, εκείνη τήν έποχή. Έυπολογίζονταν νά ξεπερνούν συνολικά τίς 10.000 (Εικ. 120).

Σίφνος. Συνεχίζοντας τήν περιοδεία έπήγα καί παρέμεινα άρκετές ήμέρες κατόπιν στή Σίφνο, ένα άπό τά γραφικότερα

κυκλαδίτικα νησιά και πλέον ιδιόμορφα, για την ποικιλία και χάρη των μικρών πεδιάδων του, που εναλλάσσονται από χθαμαλούς λόφους, και την όμορφιά των παραλίων του, των απότομων και βραχωδών, που θαλασσοδέρονται από τό κύμα. Τό λιμάνι του, οί Καμάρες, ή πρωτεύουσα του Μεσαρά, τό χωριό Κάστρο, οί εκκλησίες, τά εκκλησάκια και τά μοναστηράκια που στολίζουν τίς ώραιες έξοχικές περιοχές του, μου έδωσαν έξοχα για φωτογράφιση θέματα. Μαζί μέ όσα είδα και περιεργάσθηκα και τά φημισμένα Σιφνείκα τσουκαλάδικα, όπου παρακολούθησα τόν τρόπο έργασίας και την καλλιτεχνική πνοή που διακρίνει τή δουλειά των αυτοδίδακτων Σιφνέων άγγειοπλαστών (Εικόνες άρ. 116-119).

Μύκονος. Τό σήμερα παγκοσμίου φήμης νησί μας Μύκονος, πρώτη φορά τό επισκέφθηκα τό 1928, σέ εποχή που δύσκολη συγκοινωνιακά και άραιή ήταν ή προσπέλασή του. Τότε άρκετά απόκοσμο και λιγάκι άγνωστο στους πολλούς, διατηρούσε άνεπαφο τόν παραδοσιακό τύπο του, ώστε να προκαλει άκόμη μεγαλύτερο τό ενδιαφέρον των όλίγων επισκεπτών του. Μέ εντυπωσίασε τότε μέ την άπλότητα και την γαλήνη της πτωχικής ζωής και μέ την ευγένεια και έγκαρδιότητα συμπεριφοράς των όλιγαριθμων κατοίκων του. Σήμερα, μέ τό πολυάνθρωπο, μέ τόν πλούτο και τό θορυβώδες της κοσμικής ζωής που απέκτησε, προάγεται και όφελείται, βέβαια, ό τουρισμός μας, αλλά έχει πολύ άλλοιωθει και περιορισθει ή άλλοτε γραφικότητα της νησιωτικής όμορφιάς του και ή κάποια μοναδικότητα του τύπου του (Εικ. 109).

Γύρισα τότε τά έρημα από άνθρώπους δαιδαλώδη δρομάκια της μικρής πολιτείας, που και τό δάπεδό τους άκόμα ήταν πάλλευκο από τό ασβέστωμα, θαύμασα τά κομψά πεντακάθαρα σπιτάκια της, τίς πολυάριθμες ώραιες εκκλησίες και τά εκκλησάκια, τά μεγάλα κατά τό μέγεθος και τόν αριθμό τους άρτοποιεία, την παράταξη των άνεμομύλων της, που πολλοί έξ αυτών έργάζονταν κατά την εποχή εκείνη μέ καλή οικονομική απόδοση (Εικόνες άρ. 110-113).

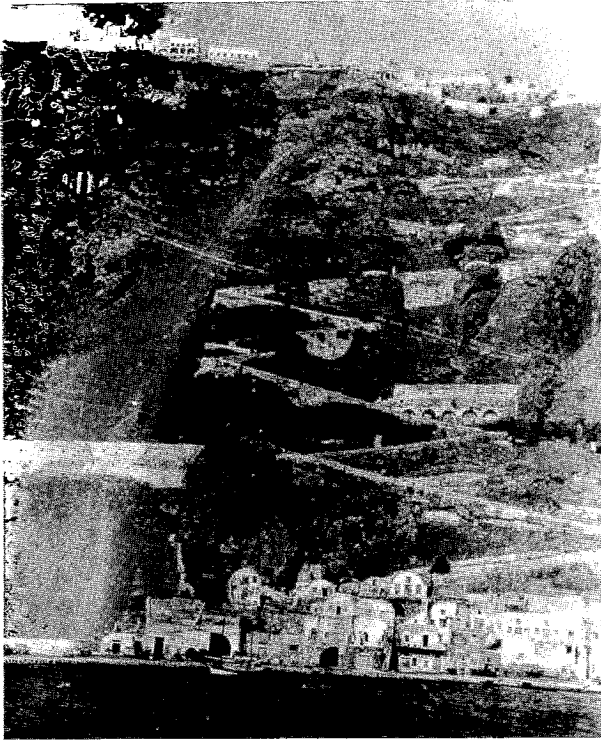
Ριψοκινδυνεύοντας και θαλασσοδερνόμενος, μαζί μέ άλλους, ταξίδεψα κι επισκέφθηκα την γειτονική Δήλο. Έκει έμεινα όλόκληρη την ήμέρα και μέ τό ίδιο μεταφορικό μας, ένα μικρό καϊκάκι, επέστρεψα, βράδυ πιά, στη Μύκονο. Έχοντας στη διάθεσή μου όλόκληρη την ήμέρα περιηγήθηκα καλά τόν

μεγάλο έρειπιώνα, έπηρα πολλές φωτογραφίες του και θαύμασα τόν πλοῦτο σέ έξοχα άρχαία άγγεία και άλλα εϋρήματα, πού βρίσκονταν στό εκεί μουσειό. Είχα τήν τύχη, μαζί μέ τούς άλλους γιά τή Δήλο συνταξιδιωτες, νά εΐναι και ό άρχαιολόγος Πίππας, πού εΐχε πολύ έργασθει στίς άνασκαφές και τήν όργάνωση τοϋ μουσειού τοϋ νησιού, ό όποιος μέ μεγάλη προθυμία μās εξέθεσε και μάθαμε όλα τά σχετικά άρχαιολογικά θέματα (Εϊκόνας άρ. 114 και 115).

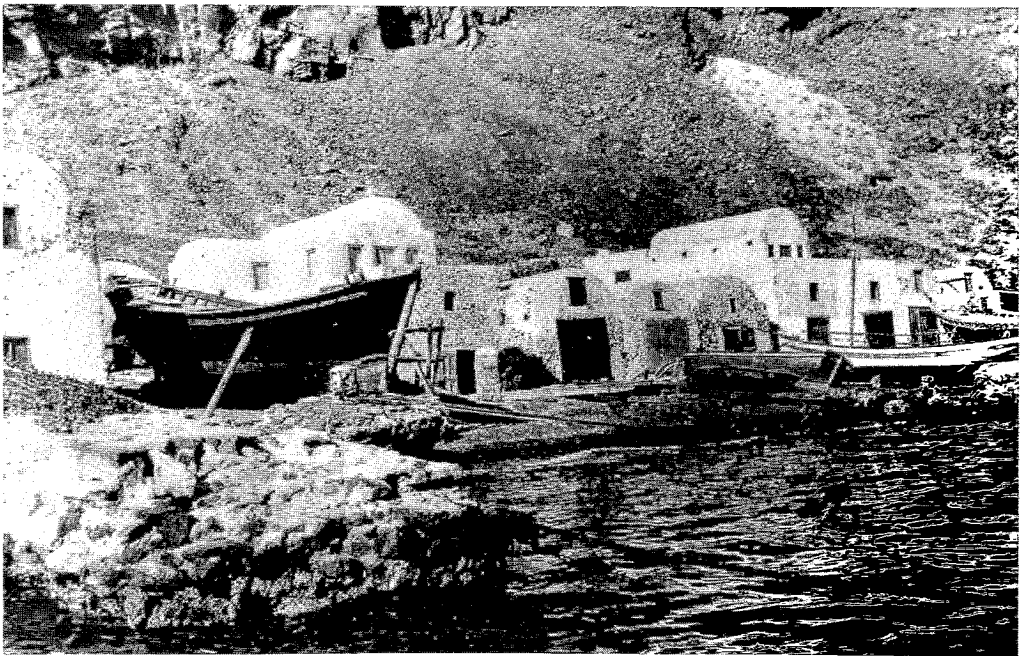
Φυσικά αυτό τό πρώτο ταξίδι μου στή Μύκονο τό άκολουθησαν και πολλά άλλα, κατά τά μεταγενέστερα χρόνια. "Άλλες επισκέψεις μου βιαστικές και άλλες πολυήμερες. Μελέτησα από τούς πρώτους τούς εκεί άνεμομύλους (1958) και πολλά έχω δημοσιεύσει γιά τήν ιστορία τους, τήν τεχνική τους και γενικώτερα γιά τήν άξιοποίηση τής δυνάμεως τοϋ άνέμου, τής αϊολικής ένέργειας καθώς άποκαλείται, πού εΐναι μιά ένεργειακή έλπίδα τοϋ μέλλοντος.

Μήλος. "Ένα από τά πλέον ένδιαφέροντα τών Κυκλάδων, αλλά και τά όλιγώτερο τότε γνωστά νησιά, ήταν και ή Μήλος, τό νοτιώτερο τοϋ συγκροτήματος. Τό επισκέφθηκα και παρέμεινα πολλές ήμέρες κατά τό καλοκαίρι τοϋ 1934. "Ο Μηλιός συνάδελφος Κοπακάκης εΐχε στό νησί ένα μεγάλο ώραίο σπίτι, κτισμένο σ' άπότομο βράχο, δίπλα στό κύμα, μπαίνοντας άριστερά στό λιμάνι τοϋ νησιού, τόν "Αδάμαντα. "Έξοχη θέση, κάτι σαν κτίριο όχυροϋ ή φάρου, πού δέσποζε τής περιοχής. Αυτός μέ εΐχε προσκαλέσει. Θά εΐμαστε όλη τήν ήμέρα μαζί και μόνο τά βράδουα θά χωρίζαμε και θά κοιμώμωνα στό γειτονικό σπίτι φίλου του ναυτικού, πού γιά τούς σπάνιους ξένους εκανε κάποτε-κάποτε και χρέοι ξενοδοχείου. Θαυμάσιο σπιτάκι, δίπλα κι αυτό στή θάλασσα, πού εΐχε τήν πολυτέλεια τής άπαστράπτουσας καθαριότητας. Τό ιδιαίτερο αυτό χάρισμα πού διακρίνει και όμορφαίνει όλα τά κυκλαδίτικα σπΐτια (Εϊκ. 121).

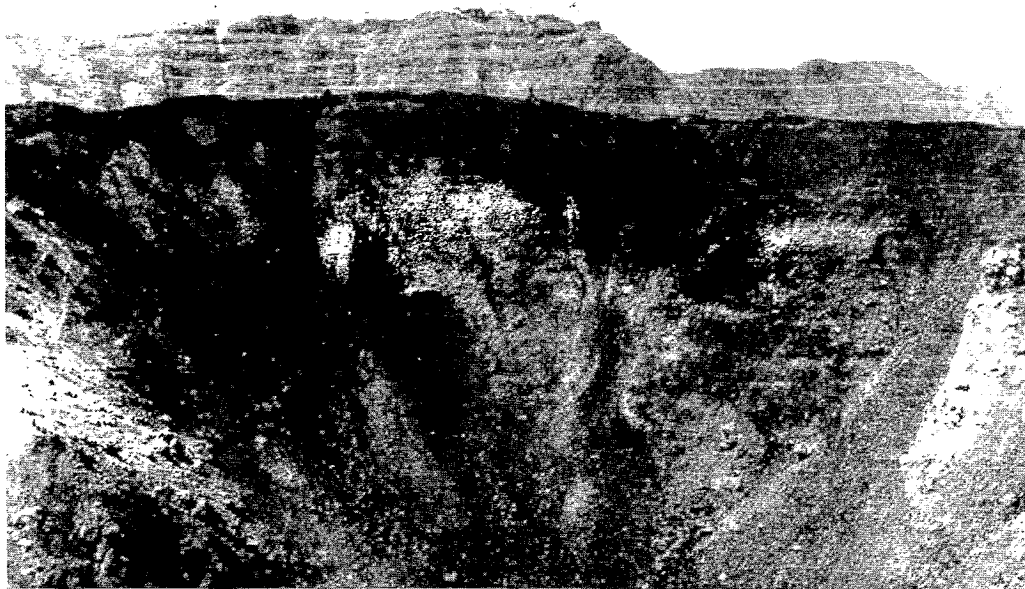
Περίοδευα όλη τήν ήμέρα μέ τόν φίλο Γιώργο και μετείχα τής ζωής τής οικογενείας του και τοϋ φαγητοϋ της. Μέ εκείνον όδηγό εξερεύνησα τό νησί λεπτομερειακά και γνώρισα όλες τίς όμορφιές του. Τόν μεγάλο έλαιώνα του, τά έρείπια τής κάποτε εκεί σπουδαίας άρχαίας πόλεως, τά όρυχεια του, μεταξύ τών όποιών τό μεγάλης παραγωγικής ίκανότητος γιά εκείνη τήν εποχή θειορυχειό του, τό μεγάλο χωριό και πρωτεύουσα τοϋ νησιού Πύργο (Εϊκ. 122).



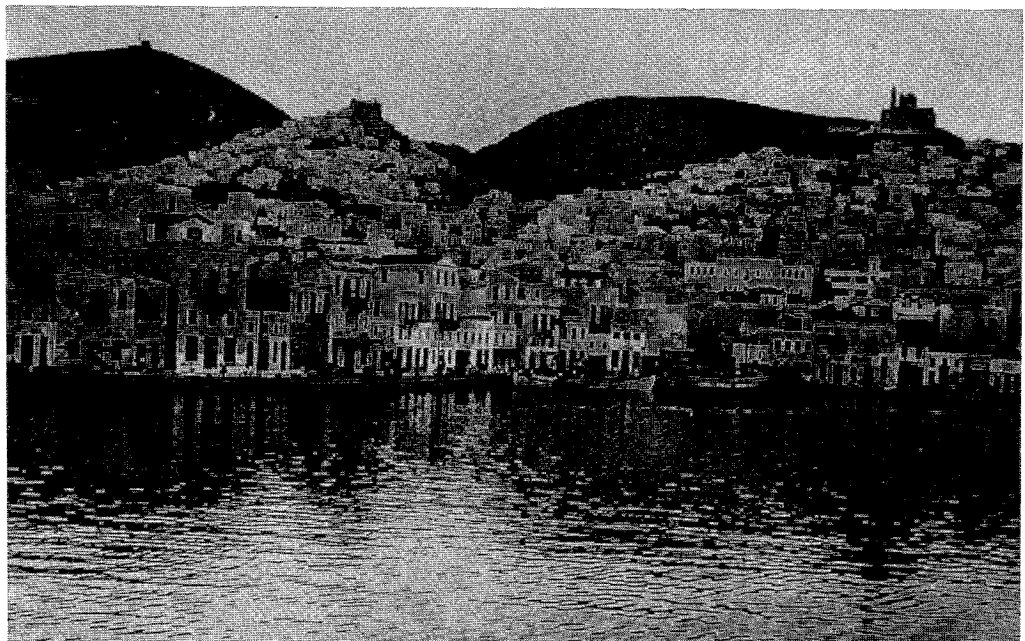
105. Τό έλικοειδές δρομάκι, τότε πού, από τό μουράγιο τοῦ λιμανιοῦ, ἀνέβαινες στήν πρωτεύουσα τῆς Σαντορίνης Φηρά, μέ τά γαϊδουράκια, φωνάζοντάς τους «ντελάξ-ντελάξ», πού ἀντικαθιστοῦσε τόν σημερινό ὀρυμαγδό τῶν «κλάζον» τῶν αὐτοκινήτων.



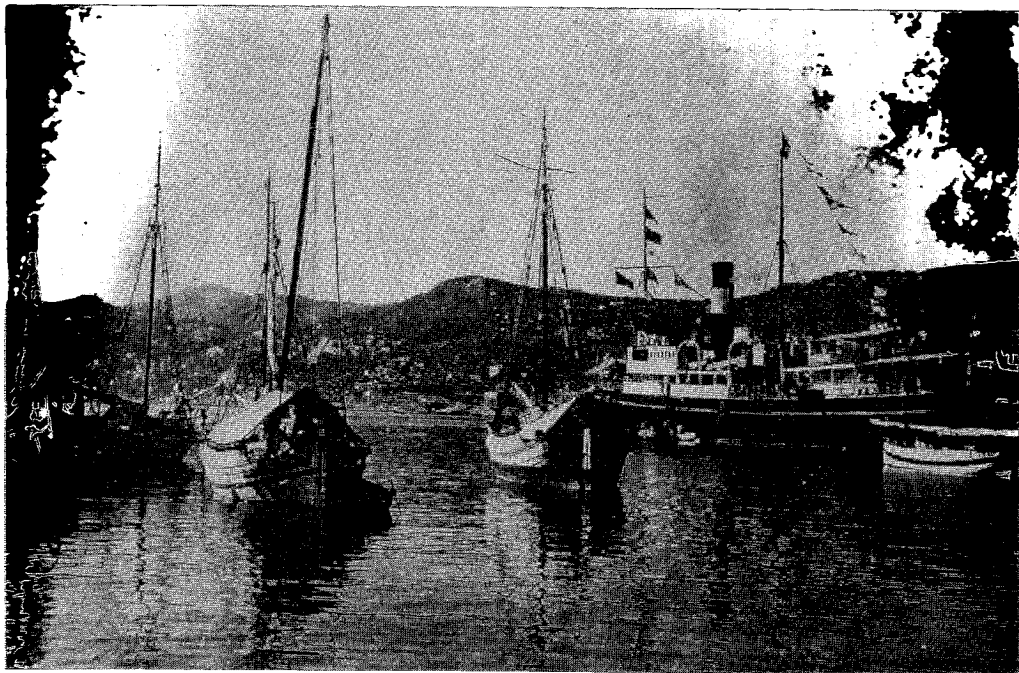
106. Ἡ προβλήτα τοῦ λιμανιοῦ τῆς Σαντορίνης καί τά ἐκεῖ παραδοσιακά κτίσματα, τῆς χαρακτηριστικῆς τοπικῆς οἰκοδομικῆς.



107. Ὁ κατά τήν τότε ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου ὑπό δημιουργία νέος κρατήρας καί οἱ νέοι ἀπό λάβα ὄρεινοί ὄγκοι, στό κέντρο τῆς παλαιᾶς καλδέρας τῆς Σαντορίνης.



108. Ἡ μοναδική σέ ὀμορφιά καί χάρη Ἐρμούπολις, καθῶς τήν βλέπεις μπαίνοντας στό λιμάνι τῆς Σύρου.



109. Φθάνοντας τότε στόν ἄρμο τῆς Μυκόνου (1929). Τό πλοῖο μας ἀγκυροβόλησε δίπλα στά καΐκα, πού τόν εἶχαν τότε ὡς ἀποκλειστικό σχεδόν λιμάνι τους.



110. Ἡ συνοικία τῆς Μυκόνου Ἀλευκάντρα, πού τά σπίτια της ξεφουτρώνουν ἀπό τή θάλασσα θυμίζοντας Βενετία.



111. Οί άνεμόμωλοι σέ παράταξη, τό χαρακτηριστικό σήμα τοῦ νησιοῦ, ἀκέραιοι ἀκόμα οἱ περισσότεροι καί σέ επαγγελματική δραστηριότητα.



112. Ὁ μύλος τοῦ «Πεντάρα», στήν ἄλλη πλευρά, μ' ὀλάνοιχτα τά πανιά του, ἐργαζόταν ἀδιάκοπα, ἀποτελώντας ἀκμάζουσα βιοτεχνία.

Περισσότερο όμως, από αυτές τίς χαρακτηριστικές τοποθεσίες του νησιού, έζησα και έξοικειώθηκα στην θαλασσινή ζωή, πού, για τους φίλους μου πού μέ φιλοξενούσαν, άποτελούσε άποκλειστικό βίωμα και σκοπό ύπάρξεως. Τόν πατέρα Κοπακάκη, επαγγελματία θαλασσινό, μηχανικό ποντοπόρων φορτηγών πλοίων και τόν γιό του, διπλωματούχο χημικό μά περισσότερο πλοίαρχο, παθιασμένο έραστή τής θάλασσας. 'Ο Γιώργος διέθετε ένα μικρό μέ πανί πλεύμενο μέ τό όποιον άπασχολείτο όλημερίς κι εγώ, σύντροφός του σέ όλα, βρισκόμουν πάντα μαζί του και από στεργιανός, άνίδεος και ξένος τών θαλασσινών πραγμάτων, κατέληξα βοηθός του καπετάνιου συντρόφου μου. Μέ τό πλοιάριό του εκάναμε θαλασσινές εκδρομές και εξερευνήσεις στις μαγευτικές παραλίες του τεράστιου κόλπου τής Μήλου. Τόν βοηθούσα και στό ψάρεμά πού γινόταν μέ καθετή, στην εμπρός από τό σπίτι θάλασσα, όλίγα μέτρα πάρα μέσα.

Ένας από αυτούς τους περιπάτους, μέ τό πλοιάριο, και εκείνος στό κτήμα τών αδελφών Καπετανάκη όπου περνούσαμε όλόκληρη τήν ήμέρα. Τό σπιτάκι τους περιβαλλόταν από καταπράσινο πολύ δασωμένο κήπο, γιατί διέθετε δικό του νερό, κάτι τό σπάνιο για τίς κυκλαδίτικες τοποθεσίες, τίς συνήθως άνυδρες και πτωχικές σέ βλάστηση. Ξεκουραζόμαστε κάτω άπ' τά δένδρα του κήπου και μέ αυτοπρόσωπη μαγειρική έτοιμάζαμε τό μεσημεριανό μας, πού άπαρτιζόταν από ψάρια, μελιτζάνες και κολοκύθια στό τηγάνι, μέ συνοδία μυζήθρας, ντομάτας, άγγουριού και καλού κρασιού. Περνούσαμε τήν ήμέρα μας τρώγοντας, πίνοντας και συζητώντας και κατά τό βραδάκι, μέ τό πλοιάριό μας, άλλοτε μέ τό πανί και άλλοτε μέ τά κουπιά, επιστρέφαμε στό σπίτι του Γιώργου στον 'Αδάμαντα.

Τό φαγητό μας páλι τό βραδινό στό σπίτι του Κοπακάκη, μαζί μέ τήν οικογένειά του. Τό άποτελούσαν ψάρια, από εκείνα πού οι ίδιοι ψαρεύαμε, όλόδροσα ζαρζαβατικά τής παραγωγής του νησιού και άφθονα φρούτα. 'Όλα άφθονα και καλομαγειρεμένα, χάρις στη σπουδαία νοικοκυρά μητέρα του Γιώργου, πού στη μαγειρική τέχνη ήταν άξεπέραστη. Μετά τό δείπνο έπακολουθούσε βεγγέρα στη βεράντα, πού δέσποζε τής γύρω θάλασσας του λιμανιού και τής εισόδου στό μεγάλο κόλπο. Ξαπλωμένοι στις πολυθρόνες μας άπολαμβάναμε τό άπαράμιλλο θέαμα. 'Η γαλήνια θάλασσα, φωτισμένη από τό Αυγουστιάτικο φεγγάρι, γυάλιζε άσημένια και σαν καθρέφτης. Μέ τίς σκιές τών

ὀλίγων ἀγκυροβολημένων καϊκιῶν πού τήν διαποίκιλαν, φάνταζε σάν μιὰ εἰκόνα μυστηριακή, μαγευτικῆς ὁμορφιάς.

Μεταξύ τῶν πολλῶν ἐνδιαφερόντων πού μᾶς παρουσιάζει ἡ Μῆλος καί οἱ κατακόμβες της. Ἔνα ἀπό τά σπάνια ἑλληνικά παλαιοχριστιανικά νεκροταφεῖα. Ὑπόγειοι δαιδαλώδεις διάδρομοι, σκαμένοι μέσα στό βράχο, ἔχουν στίς πλευρές ὀρύγματα γιά τήν ἀπόθεση τῶν νεκρῶν. Τίς γύρισα καί τίς φωτογράφισα, ἀλλά μέ τό σκοτάδι πού ἐπικρατοῦσε ἐκεῖ κάτω δέν μπόρεσα νά ἔχω μεγάλη ἐπιτυχία.

Σάμος. Τό 1933 περιόδευσα τή Σάμο, τό ἔξοχο μεγάλο νησί. Ἦμουν φιλοξενούμενος τοῦ ἐξαδέλφου μου Ἰαννῆ Καντόρου, πού ὑπηρετοῦσε ἐκεῖ ὡς οἰκονομικός ἔφορος. Πολλές οἱ ὁμορφιές της, μέ τίς καλοκτισμένες πόλεις της, τά περιποιημένα χωριά της καί τά τότε ἀπέραντα δάση της. Οἱ ἀκρογιαλιές της μαγευτικές, μέ δίπλα τους, οἱ περισσότερες, τό πυκνό πευκοδάσος. Ἀπό τά χρόνια τῆς ἀπελευθερώσεως, ἀναγνωρισμένη, δηλ. σχεδόν ἀπό ἑκατό χρόνια, ὡς αὐτοδιοικούμενη πολιτεία, εἶχε ἀναπτύξει ἀρκετή οἰκονομική καί πολιτιστική πρόοδο ὥστε νά ὑπερέχει τῶν ἄλλων κοντά στήν Τουρκία νησιῶν. Οἱ κάτοικοί της διακρίνονταν γιά πνευματικότητα καί ἀρχοντιά.

Τό Βαθύ, στό μυχό μεγάλου κόλπου, εἶναι τό κυριότερο ἐπίγειο καί ἔχει ὠραῖο παραλιακό δρόμο μέ πολλά σέ παράταξη καλοφτιαγμένα οἰκοδομήματα. Τό Καρλόβασι, ἡ πρωτεύουσα, μέ πολλούς τούς παρεμβαλλόμενους ἀνθηρούς κήπους, καταλαμβάνει μεγάλη ἔκταση καί χωρίζεται σέ πολλές συνοικίες. Αὐτές συνδέονταν τότε μεταξύ τους μέ ἵπποκίνητο τραινάκι πού ἔκανε μεγάλη διαδρομή καταλήγοντας στό λιμάνι τῆς πόλεως, τό ἐπίσης μεγάλης ἐμπορικῆς κινήσεως. Τό χαριτωμένο αὐτό τραινάκι ἦταν καί τό τελευταῖο αὐτοῦ τοῦ εἴδους μεταφορικό πού βρισκόταν σέ λειτουργία στήν Ἑλλάδα. Γιά νά τό ἀποθανάτισω ὁ ὁδηγός του ἔκανε γιά μένα εἰδική στάση καί ποζάρισαν τά ἄλογα, ἐκεῖνος καί οἱ ἐπιβάτες του πρό τῆς στημένης στόν τρίποδα φωτογραφικῆς μου μηχανῆς (Εἰκόνες ἀρ. 123-125).

Ἐπισκέφθηκα καί τό Τηγάνι, τήν γενέτειρα τοῦ Πυθαγόρα πού μετονομάσθηκε καί σήμερα λέγεται Πυθαγόρειο, μιὰ ἀκόμη ὁμορφη πολίχνη, πού ἔχει τήν ἱστορία της. Ἔχει κι αὐτή καλό ἐμπορικό λιμάνι καί ἐπίσης ἕνα μικρό ἐνδιαφέρον ἀρχαιολογικό Μουσεῖο.

Ἀλλά ἡ καταπράσινη καί ἀρχοντική Σάμος δέν ἐξαντλήθη-

κε μ' αυτό τό ταξίδι μου. Ἀκολούθησαν καί ἄλλα μέ τελευταῖο τό πολυήμερο τοῦ 1970. Μ' αυτό συμπλήρωσα τίς ἐξερευνησεις μου στό ἐσωτερικό της καί παρακολούθησα ἐπίσης τίς ἐργασίες τοῦ σπουδαίου οἰνοποιητικοῦ συνεταιρισμοῦ τοῦ νησιοῦ, πού παράγει τό φημισμένο γλυκό κρασί τῆς Σάμου. Κατά τά σαράντα χρόνια πού πέρασαν, ἀπό τήν πρώτη ἐπίσκεψή μου, ἡ μικρή παραδοσιακή βιοτεχνία εἶχε ἐξελιχθεῖ σέ πρότυπο μεγάλο οἰνοποιητικό ἐργοστάσιο, μέ τά τελειότερα τεχνικά μέσα πού διαθέτει τελευταῖα ἡ σχετική τεχνολογία.

Ἴκαρία. Τό Αἶγαῖο μέ τά πολλά νησιά του εἶναι βέβαια ἀνεξάντλητο. Ἡ Ἴκαρία, ἕνα ἀπό τά τελευταῖα. Τό ἐπισκέφθηκα τό 1933. Μέ βάση τό λιμάνι της τοῦ Ἁγίου Κήρυκα τήν περιόδευσα πεζοπορικά. Ὁ Ἅγιος Κήρυκας, ὠραῖο παραθαλάσσιο χωριό, ἔχει τόν ἰδικό του χαρακτήρα, τόν ἰδιαίτερα εὐχάριστο στόν ἐπισκέπτη του. Ἀπό ἐκεῖ ξεκινᾷς γιά τήν φημισμένη τότε λουτρόπολη τοῦ νησιοῦ Θέρμα, πού οἱ θερμοπηγές της εἶναι ἀπό τίς πλουσιώτερες σέ ραδιενέργεια καί γι' αυτό πολυσυχναζόμενες. Τά μέσα διαβίωσης καί οἱ λουτρικές ἐγκαταστάσεις, ἐκείνη τήν ἐποχή, παρ' ὅτι ἀκόμη πρωτόγονες, δέν ἐμπόδιζαν τήν σύγκέντρωση γιά θεραπεία πολλοῦ κόσμου πού ὑπομονητικά περίμενε στή σειρά γιά νά πάρει τό μπάνιο του. Πολύ οἱ γιατροί συνιστοῦσαν τότε τά λουτρά τῆς Ἴκαρίας καί ὁ κόσμος τά πίστευε θαυματουργά (Εἰκόνες 126 καί 127).

Τό ἀπότομο βουνό πού ἀπαρτίζει τήν Ἴκαρία ὀλόκληρη καί ἡ ὑψηλότερη κορυφή του ὑπερβαίνει τά 1000 μέτρα, ὀρθώνεται ἀπότομα ἀμέσως ἐπάνω ἀπό τόν Ἅγιο Κήρυκα. Ἔχει δασώδη ἄγρια βλάστηση καί μοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία γιά ἐνδιαφέρουσες μεταξύ τῶν δασῶν του πεζοπορίες. Τό πλοῖο τῆς ἐπιστροφῆς τό ἐπῆρα ἀπό τό ἄλλο λιμάνι του, τήν Εὐδηλο, ὅπου ἔφθασα πεζοπορικά, κάνοντας ὠραία ἐκδρομή.

Φοῦρνοι. Κατά τό ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς ἀπό τήν Ἴκαρία, τό πλοῖο ἔπρεπε νά διασχίσει τό πάντα ἀνεμοβριθές Ἰκάριο πέλαγος καί πάντα πολύ ταραγμένο, ὥστε νά χοροπηδάει ἐπάνω στά βουβά μεγάλα κύματά του. Προχωρώντας μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά γνωρίσω καί τό μικρό νησιώτικο συγκρότημα τῶν Φοῦρνων, φυσικά, μόνο ἀπό τήν ἀσφάλεια τῆς γέφυρας τοῦ πλοίου. Τρία τά κυριώτερα καί τ' ἄλλα βραχονήσια, ἐκ τῶν ὁποίων τότε, μόνο τό ἕνα κατοικεῖτο. Τό πλοῖο μας ἔρριξε τήν

ἄγκυρά του ἐμπρός ἀπό τό γραφικό αὐτό θαλασσοχώρι. Εἶναι κτισμένο ἀμφιθεατρικά στή βάση ὑψηλοῦ καί ἀπότομου βουνοῦ, ἀπό τό ὁποῖον καί μόνον ἀπαρτίζεται ὁλόκληρο τό νησάκι. Στό μυχό ἑνός ἀσφαλοῦς κόλπου, τά σπίτια ἀποτελοῦν παράταξη καί εἶναι κτισμένα κυριολεκτικά δίπλα στό κύμα, παρέχοντας ὑποδειγματική τήν εἰκόνα τῶν ὠραίων ἑλληνικῶν παραθαλάσσιων οἰκισμῶν.

Κίμωλος. Ἐπιστρέφοντας ἀπό τήν Μήλο, διέκοψα τό ταξίδι μου καί παρέμεινα μερικές ἡμέρες στή γειτονική της Κίμωλο. Εἶναι ἕνα πανέμορφο νησί, πού μέ μάγευσε καί ἐπιθυμῶ ἐκτενέστερα γι' αὐτό νά μιλήσω. Ἡ ἐπίσκεψη στήν Κίμωλο ἀποτελοῦσε τότε μιά πραγματικά ἐξερευνητική ἐπιχείρηση σέ ἄγνωστο τόπο, ὅπως ἐθεωρεῖτο τήν ἐποχή ἐκείνη. Οἱ φίλοι τῆς Μήλου θεωροῦσαν τρέλα τήν ἀπόφασή μου. Γιά νά μή κακοπεράσεις καί κάπως νά σέ περιποιηθοῦν καλύτερα νά δηλώσεις πώς εἶσαι γιατρός. Αὐτούς μόνον παραδέχονται καί λογαριάζουν. Ἔτσι μέ συνεβούλευσαν.

Παρά τίς δυσοίωνες προβλέψεις τῶν Μηλιωτῶν, τό νησάκι μέ τίς φυσικές καλλονές του καί τήν εὐγένεια τῶν κατοίκων του μέ κατέκτησε. Εἶχε κάτι τό ξεχωριστό σέ ἀπλότητα καί παρθενικότητα καί ἀξέχαστες μοῦ ἔμειναν οἱ ἡμέρες τῆς διαμονῆς μου. Ἐφθασα μέ τό πλοῖο τῆς ἄγονης γραμμῆς, ἀπό τό ὁποῖο μέ μετέφερε στήν στεριά, μοναδικό ἀποβιβαζόμενο, μιά μικρή βαρκούλα. Στόν βαρκάρη μου πρωτοαπευθύνθηκα καί ρώτησα πού θά μπορούσα νά στεγαστῶ καί κείνος μοῦ ἀπάντησε, πώς ἀκριβῶς γιά ξένους δύο δωμάτια εἶχε φτιάξει στό λιακωτό τοῦ σπιτιοῦ του, μά ἀκόμα δέν εἶχε βάλει τά τζάμια τῶν παραθύρων τους. Αὐγουστος μήνας τά τζάμια δέν ἦσαν ἀπαραίτητα καί εὐχαριστημένος ἐγκατεστάθηκα στό ἕνα, πού μύριζε ἀσβέστη καί φρεσκοπλανισμένο ξύλο, πρῶτος ἑνοικός του, ἐγκαινιάζοντας τό ὑπό ἴδρυση «ξενοδοχεῖο» τοῦ βαρκάρη μου.

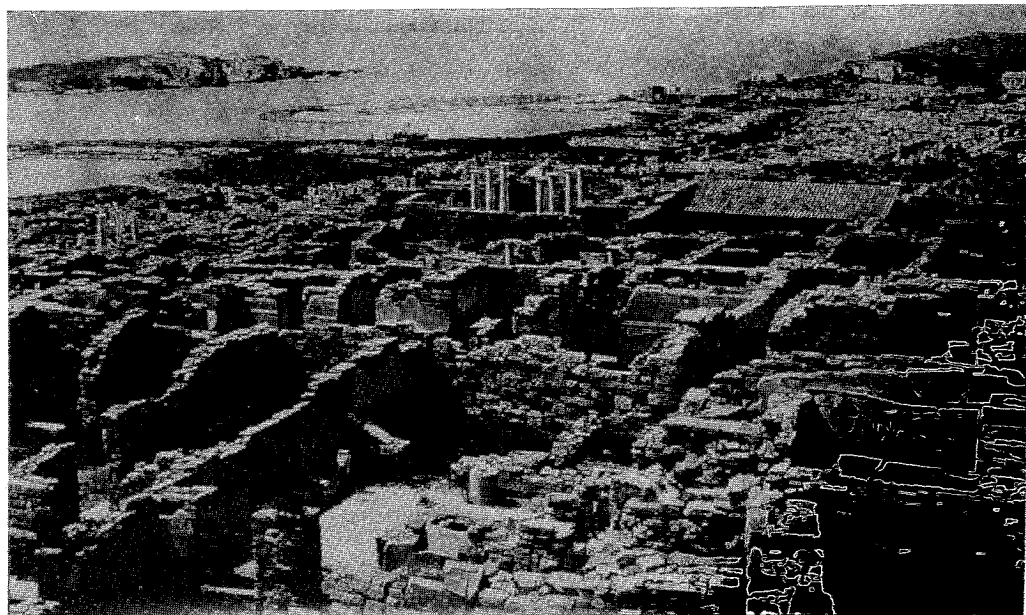
Ἦμουν ἑνοικιαστής ἀλλά καί φιλοξενούμενος καί σκοτῶνονταν πώς νά μέ περιποιηθοῦν καλύτερα ὁ φίλος βαρκάρης καί ἡ κυρά του. Ὅταν ρώτησα ἄν θά βρεθεῖ κανένα ψαράκι γιά τό βράδυ ἐκεῖνος ἀπάντησε πώς στό νησί κρατοῦσαν τήν νηστεία καί γι' αὐτό ψάρια δέν βρίσκονταν τό δεκαπενταῦγουστο, μά ἀφοῦ τόσο τά ἐπιθυμοῦσα θά πήγαινε ἀμέσως γιά ψάρεμα μέ τή βάρκα του. Ξάπλωσα καί τόν πῆρα, παρά τό ἀρκετά σκληρό



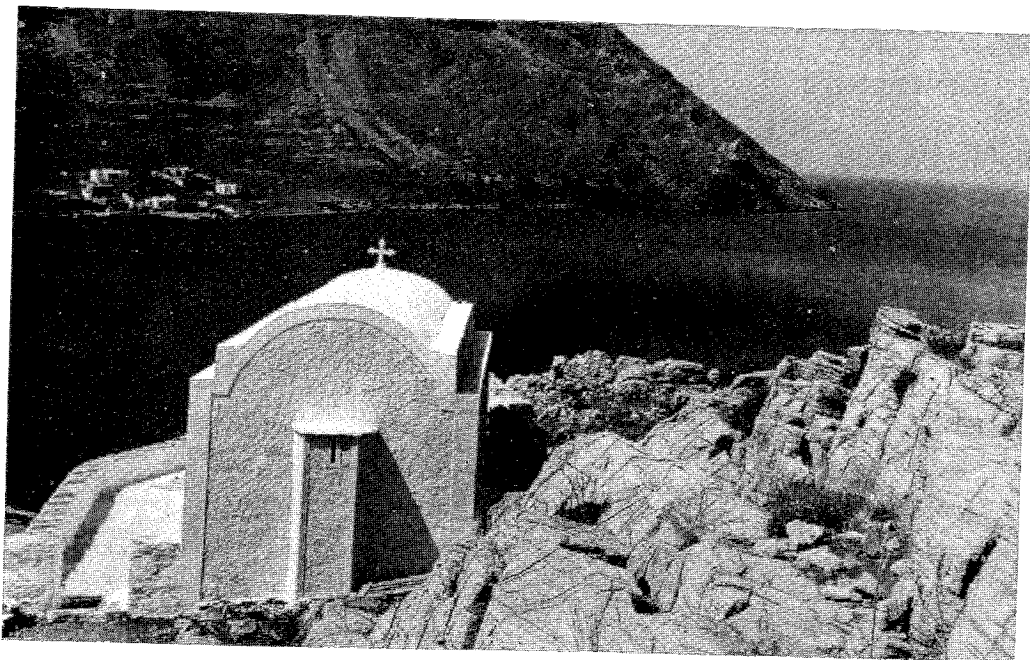
113. Ἡ Παναγία ἢ «Παραπορτιανή», ἡ πιό ὀμορφή ἐκκλησία ἀπό τίς παλαιές καί ἱστορικές τῆς Μυκόνου.



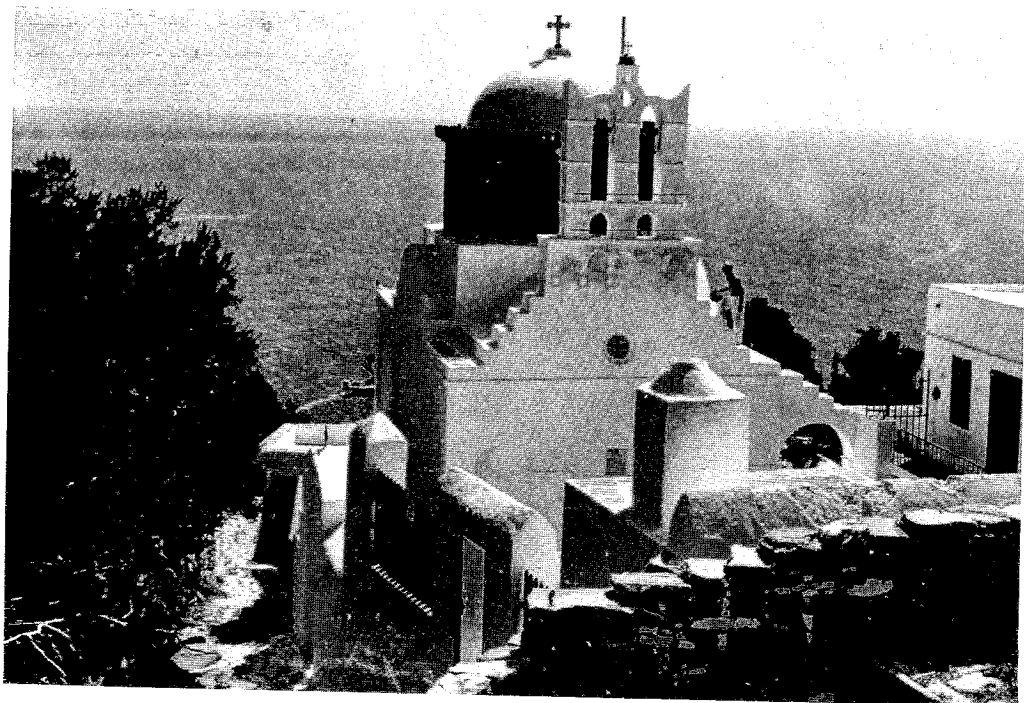
114. Ἡ παράταξη τῶν λεόντων, ἀπό τά πλέον ἐντυπωσιακά σωζόμενα γλυπτά πού διακοσμοῦν τήν Δῆλο.



115. Ὁ ἐρειπιόν τῶν καταλοίπων τῆς ἱερῆς πόλεως τῆς Δῆλου, πού ἐκτεινόταν σ' ὀλόκληρο τό νησάκι, στή γενική του ἄποψη.



116. Ἡ Ἁγία Μαρίνα, τό χαριτωμένο ἐκκλησάκι, πού στολίζει τά βράχια πού περιβάλλουν τίς Καμάρες, τό λιμάνι τῆς Σίφνου.



117. Ἡ Παναγία ἢ «Πουλάτη» τοῦ μικροῦ, σέ ἀργία σήμερα, μοναστηριοῦ τῆς Σίφνου.

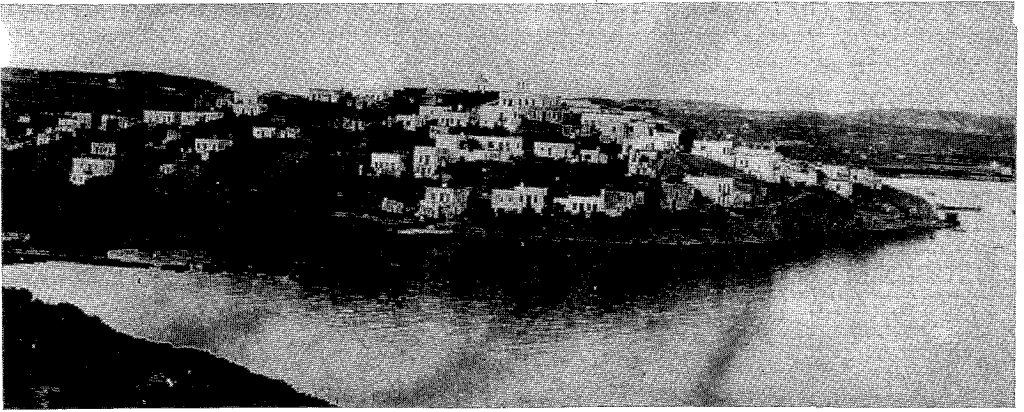
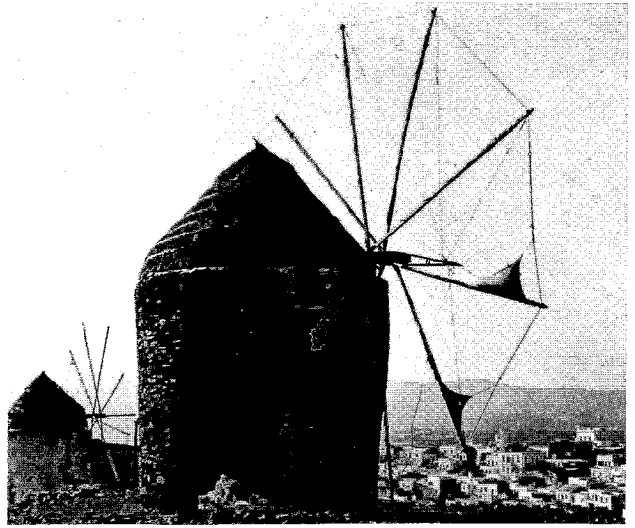


118. Τό Κάστρο, ένα γραφικώτατο χωριό από τά πολλά πανέμορφα τῆς Σίφνου.

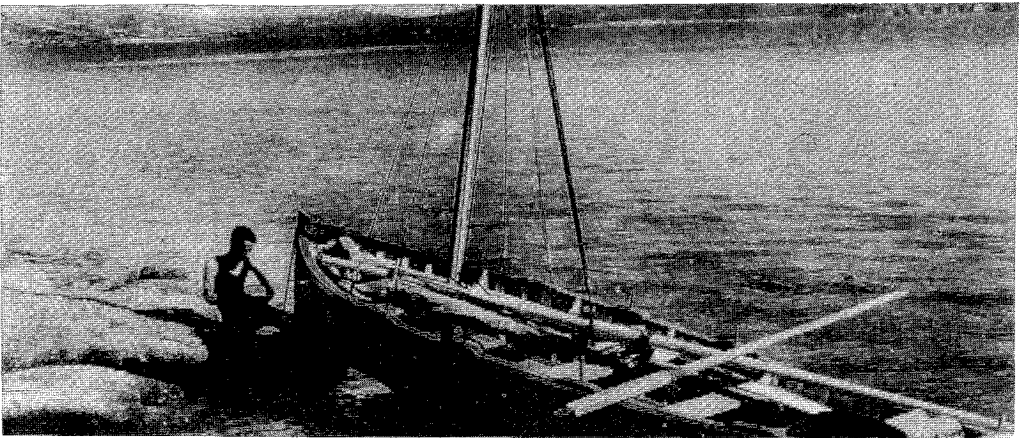


119. Ένα Σιφνέικο τσουκαλάδικο, από τά πολλά πού μέ καλλιτεχνική πνοή καί επαγγελματική έπιτυχία τότε εργάζονταν.

120. Ἡ παράταξη τῶν ἀνεμομύλων τῆς Κύθου, στό ὕψωμα, λίγο πάρα ἔξω ἀπό τήν χαριτωμένη πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ.



121. Ἡ πόλις Ἀδάμας τῆς Μήλου, τό ἐμπορικό λιμάνι της, πού βρίσκεται ἀριστερά τοῦ εἰσπλέοντος στόν μεγάλο ἐσωτερικό της κόλπο.



122. Ἡ βάρκα ἢ τό καϊκάκι ἢ τό θαλαμηγό τοῦ φίλου μου Γιώργου Κοπακάκη μέ τό ὁποῖο παλεῦσαμε ὅλη μέρα.

κρεβάτι μου πού όμως ήταν πεντακάθαρο. Ἔμα ξύπνησα, ἀπόγευμα πιά, ὁ φίλος Στέφανος, ὁ βαρκάρης-ξενοδόχος, μοῦ παρουσίασε τή συγκομιδὴ τοῦ ψαρέματός του. Ἔνα καλάθι γεμάτο μεγάλα πετρομπάρμπουνα μέ μουστάκι ὁμοιόμορφα ὄλα, σ' ἓνα τεράστιο μέγεθος. Γυαλιστερὰ καί κατακόκκινα σπαρτάριζαν ἀκόμα. Μά τί γινόταν; Τά διάλεγε, κρατοῦσε τά μεγάλα κι ἔρριχνε τά μικρότερα πάλι στή θάλασσα; «Νά κρατήσουμε ὅσα θέλεις καί τ' ἄλλα θά τά χαρίσω σέ φίλους, ἀφοῦ, τέτοιες ἡμέρες, ἀγορασταί δέν βρίσκονται. Ἐγώ θά ξαναφύγω, μοῦ εἶπε, ἀμέσως, γιά τή Μῆλο γιά νά φέρω τό γιατρό της. Ἐμεῖς δέν ἔχουμε γιατρό καί μιὰ γειτόνισσά μας χαροπαλεύει. Δυὸ ἡμέρες κοιλοπονάει χωρίς νά μπορεῖ νά γεννήσει».

Εὐλόγησα τό Θεό πού πάντα φιλαλήθης δέν εἶχα εἰπεῖ τό ψέμα πού μέ συμβούλευαν, πώς εἶμαι γιατρός, γιατί θά μέ ὑποχρέωναν νά κάνω τόν μάμο, ρόλο γιά τόν ὁποῖον ἤμουν παντελῶς ἀνίκανος. Ὅσο κι ἂν ἔλεγα, πώς δέν ἔχω αὐτή τήν εἰδικότητα, θά μ' ἀπαντοῦσαν: «ὅσο καί ἂν δέν ξέρεις, γιατρός εἶσαι, κάτι θά καταλαβαίνεις περισσότερο ἀπό τίς γυναῖκες μας πού τῆς παραστέκονται». Δέν θά μπορούσα ν' ἀρνηθῶ. Ἐγώ θά γινόμουν ρεζίλι, ἐνῶ ἡ γυναίκα ἴσως μοῦ πέθαινε.

Τήν ἄλλη ἡμέρα ἄρχισα τήν ἐξερεύνησή μου. Γύρισα τούς περί τό λιμάνι λόφους πού βραχώδεις ἀπό λευκό πέτρωμα —κιμωλία— παρουσίαζαν ξεχωριστή ὁμορφιά καί μιὰ πολύ περίεργη φωτεινότητα. Οἱ παραλίες δαντελωτές σχηματίζαν ἀλλεπάλληλους κολπίσκους καί ἦσαν στρωμένες μέ ὀλοκάθαρη λευκή ἄμμο ἢ λευκό βοτσαλάκι, ἐνῶ τό παιχνιδιάρικο κύμα ἀδιάκοπα ἀπαλά τίς περιέβρεχε καί τίς ξέπλενε. Πάρα-μέσα, ἢ ἀπέραντη ἀπλωνόμενη θάλασσα εἶχε βαθύ γαλάζιο χρῶμα, ὥστε νά θυμίζει διάλυμα λουλακιοῦ.

Μετά τό λιμανάκι καί τίς κοντινές παραλίες προχώρησα πρὸς τό μικρό χωριό. Ἐμένα, τόν ξένο-φαινόμενο, ὅλες οἱ νοικοκυρές ἔσπευδαν νά μέ καλοσορίσουν καί νά μέ περιχαροῦν. Ἔπρεπε νά καθήσω γιά λιγάκι, στό ἀσβεστωμένο προαύλιο τοῦ καθενός σπιτιοῦ, τιμώντας μ' αὐτό τόν τρόπο τή φιλόξενη κυρά του, καί νά φάω τό προσφερόμενο γλυκό της, συκαλάκι ἢ σταφύλι, καί νά πιῶ τό ποτό πού ἦταν ἓνα ποτηράκι μέ συκόρρακο ἢ μέ κόκκινο ἡλιαστό κρασί. Θάταν προσβολή νά τ' ἀρνηθῶ. Καί τά δυὸ αὐτά ποτά, μοναδικῆς γευστικότητας, ἦσαν χαρακτηριστικῆς εἰδικότητες τοῦ νησιοῦ. Τό ἡλιαστό

κρασί γινόταν από τό τοπικό μυρουδάτο κόκκινο σταφύλι, πού ήλιαζόταν προτοῦ νά πατηθεῖ, ὥστε νά δώσει μουστο συμπυκνωμένο. Ὑστερα, ἀπό πολλά τέτοια ἀναπόφευκτα κεράσματα, μέχρι νά φθάσω στό τέρμα τοῦ κεντρικοῦ δρόμου τοῦ χωριοῦ εἶχα γίνει «φέσι» καί παραπαίοντας κατάφερα τέλος νά γυρίσω στό δωμάτιό μου γιά ὕπνο. Κατ' αὐτόν τόν εἰδυλλιακό τρόπο πέρασαν οἱ ἡμέρες τῆς παραμονῆς μου στήν Κίμωλο. Ἐνδειξη τό πόσο ἡ παρουσία μου ἀποτελοῦσε ἕνα φαινόμενο καί τό ὅτι ἡ φωτογραφική μηχανή μου ἐκλαμβανόταν ὡς ἐξωτικό μηχανήμα, τό ὅτι σηῆνος ἀπό παιδιά μέ ἀκολουθοῦσε σέ πολλές ἀπό τίς περιοδεῖες μου καί ἅμα ἤθελα νά φωτογραφήσω, ἔμπαιναν μπροστά στό φακό μου περιμένοντας κάτι νά ξεπηδήσει ἀπό ἐκεῖ μέσα. Μέ παρακάλια κατάφερνα νά τά ἀπομακρύνω ὥστε νά μπορέσω νά φωτογραφήσω.

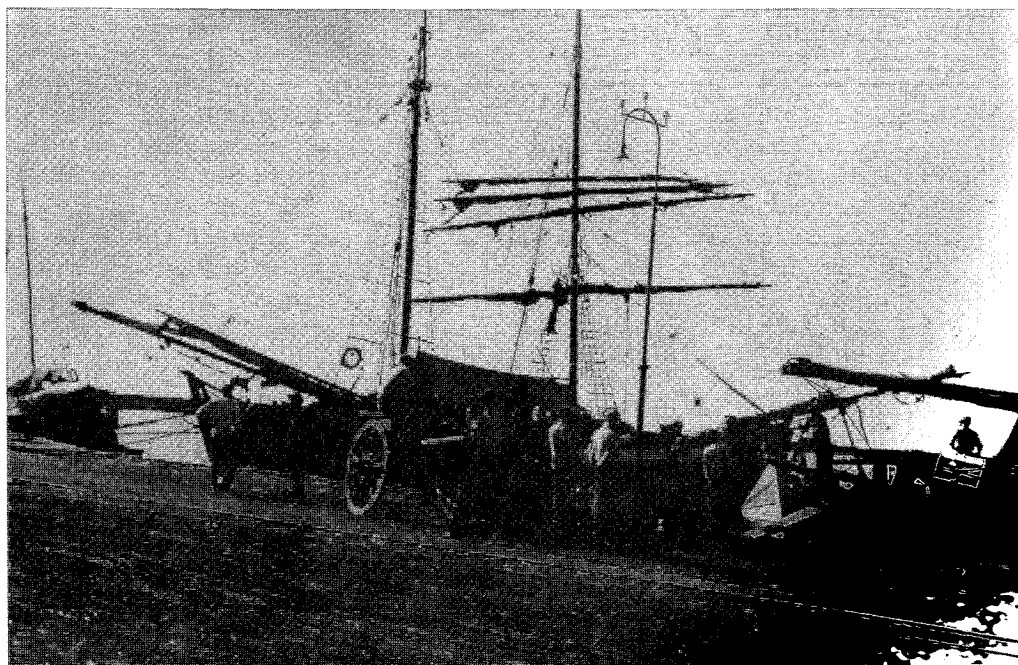
Καί οἱ ἡμέρες ἀλλά καί οἱ νύχτες μου, μέ τό αὐγουστιάτικο φεγγάρι τους, ὑπῆρξαν μαγευτικές κι ἀξέχαστες. Ὅταν ὁ φιλόξενος Στέφανος μοῦ παρουσίασε τόν λογαριασμό μου ἦταν τόσο μηδαμινός ὥστε ντράπηκα κι ἀγωνίσθηκα νά τόν πείσω νά δεχθεῖ τήν κάποια αὔξησή του. Ἐμεινα ἄρκετές ἡμέρες, γιατί δέν ὑπῆρχε ἄλλο μέσον ἀπό τό κάθε ἐβδομάδα διερχόμενο βαποράκι τῆς ἄγονης γραμμῆς, πρὸς ἐπιστροφή.

Σήμερα ἡ Κίμωλος θά ἔχει, ἀσφαλῶς, πολύ «προοδεύσει» καί «συγχρονισθεῖ». Θά βοήθησαν γι' αὐτό οἱ διαφωτίσεις καί οἱ ἀξιώσεις τῶν πολυάριθμων ἐπισκεπτῶν της, καθὼς ἔχει συμβεῖ καί στ' ἄλλα κυκλαδίτικα νησιά. Ἀσφαλῶς τό θρόισμα τοῦ κύματος στίς γύρω τοῦ χωριοῦ ἀμμουδιές θά καλύπτεται ἀπό τήν ὀργιώδη «μουσική» τῶν ντισκοτέκ. Καί οἱ πίττες καί τά σουβλάκια θά ἔχουν πάρει τήν θέση καί τήν μυρουδιά τῶν ἄλλοτε ψηνόμενων στά κάρβουνα χταποδιῶν καί τῶν πετρομπάρμπουνων τοῦ τηγανιοῦ ἢ τῆς σχάρας, προελεύσεως τῆς Ἡρακλειᾶς καί τῶν ἄλλων πέριξ μικρῶν βραχονησιῶν.

Σκύρος. Καί ἄλλα πολλά ταξίδια χρειάστηκε γιά τό ἀπεραντο Αἰγαῖο, πού παρά τοῦτο δέν κατάφερα νά τό ἐξερευνήσω καί ὀλοκληρωτικά. Μερικά ἀπό τά νησιά του τά εἶδα μόνο περνώντας, ἀπό τή γέφυρα τοῦ βαποριοῦ μου, καί ἄλλα δέν τά ἀντίκρισα οὔτε ἀπό μακρυνά. Δέν ἐπιτρεπόταν ὅμως νά παραλείψω καί τό ἀπομονωμένο, στό κέντρο τοῦ Αἰγαίου, ἰδιότυπο ἐκεῖ νησί, τήν μοναδική Σκύρο. Διέθεσα γι' αὐτό ἄρκετές ἡμέρες ἔχοντας παρέα μου τόν ἀδελφικό μου φίλο γιατρό Διαμαντή Χατζησαράντο.



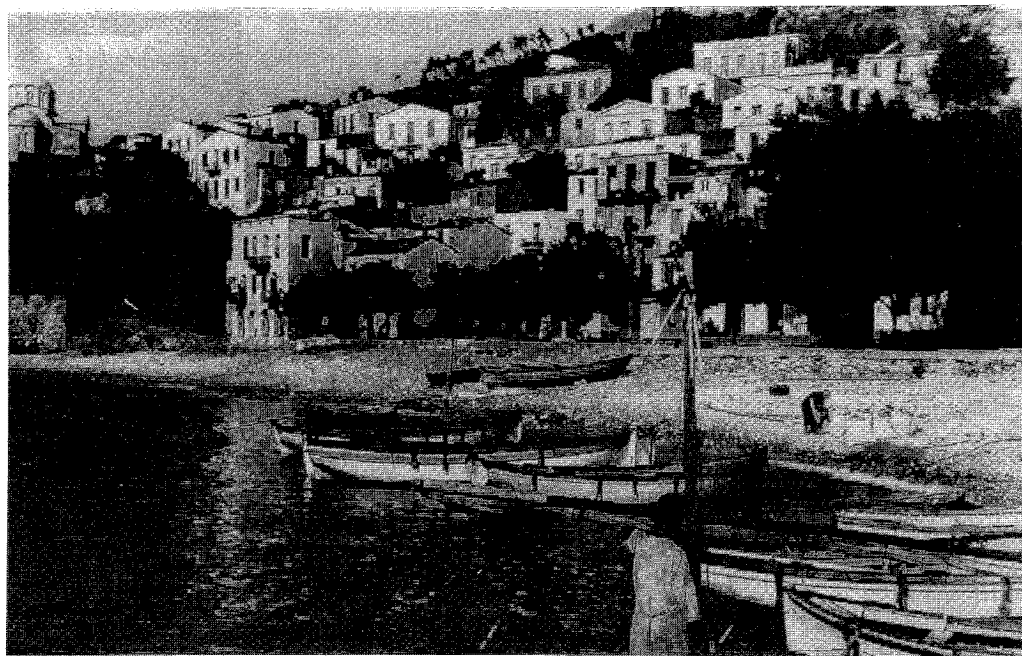
123. Ἡ πόλι Βαθύ τῆς Σάμου, κτισμένη στό μυχό τοῦ μεγάλου κόλπου της, μέ τόν
ώραῖο παραλιακό της δρόμο καί τά σέ παράταξη κτίρια του.



124. Τό λιμάνι τοῦ Καρλόβασι, πρωτεύουσας τῆς Σάμου, ὅπου μεγάλα φορτηγά
ἰστιοφόρα ἐξακολουθοῦσαν νά μετέχουν τῆς ἐμπορευματικῆς κινήσεως.



125. Τό ἵπποκίνητο τραινάκι τοῦ Καρλόβασι, τό τελευταῖο αὐτοῦ τοῦ εἴδους μεταφορικό μέσο σέ λειτουργία στήν Ἑλλάδα (1933). Ποζάρισε πρό τῆς μηχανῆς μου γιά νά τ' ἀποθανάτισω.



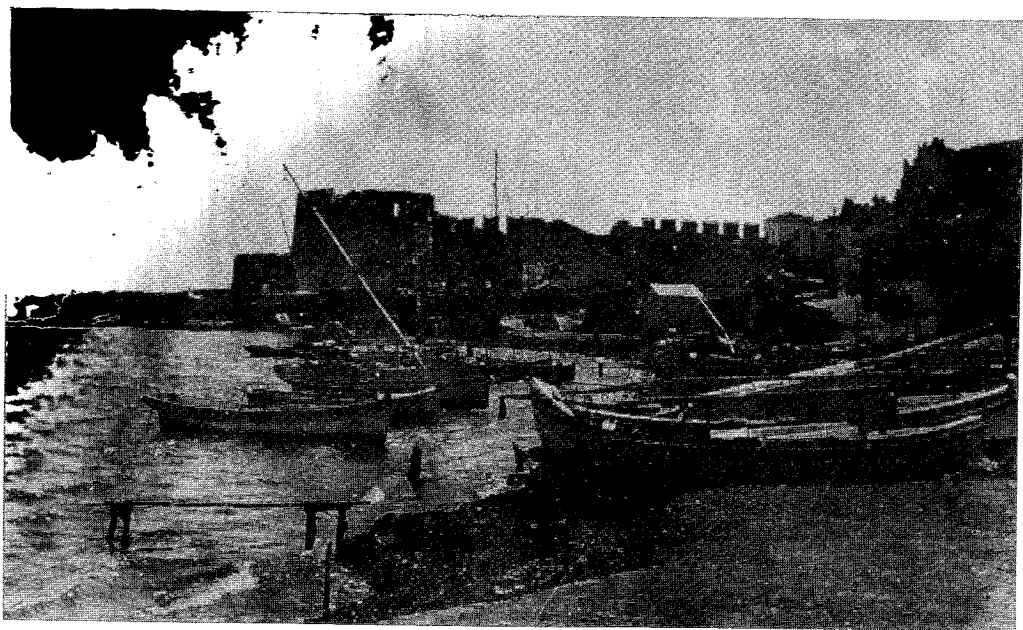
126. Ὁ Ἅγιος Κήρυκας, τό ὠραῖο χωριό τῆς Ἰκαρίας, πού εἶναι κτισμένο στή βάση τ' ἀπόκρημνου βουνοῦ πού τήν ἀπαρτίζει.



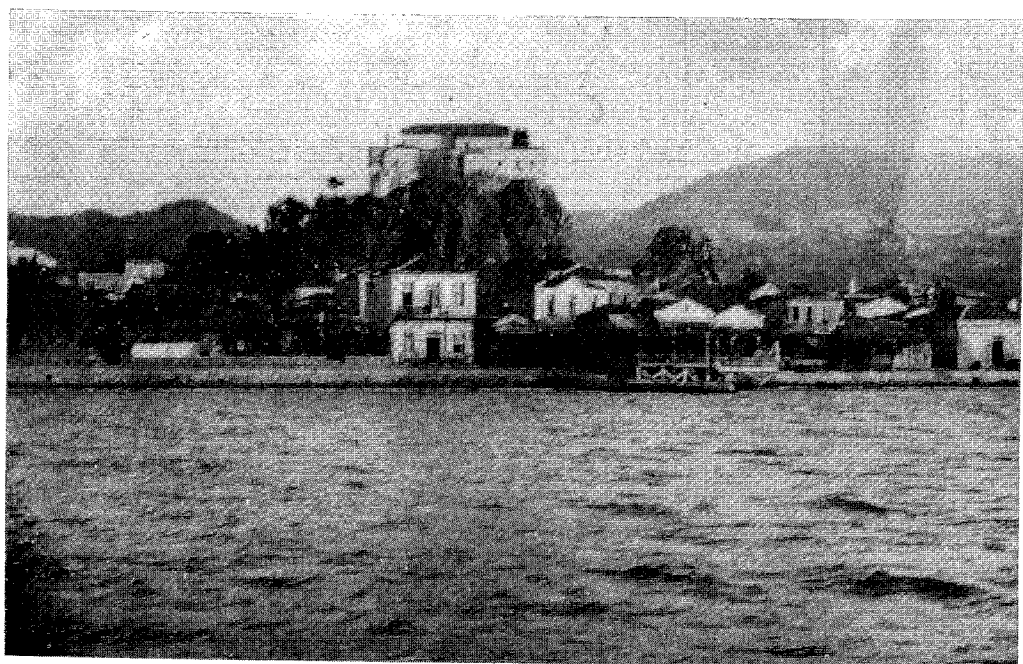
127. Τό Θέρμα, ή λουτρόπολη τής Ίκαρίας, ή φημισμένη γιά τά «θαυματουργά»
ιαματικά νερά τής.



128. Ένα άπ' τά άρχοντικά τής Σκύρου, μέ τήν χαρακτηριστική σκυριανού τύπου
έπίπλωσή του καί τήν άλλη έσωτερική του διακόσμηση.



129. Μιά πλευρά τοῦ λιμανιοῦ τῆς Μυτιλήνης Λέσβου, μέχρι τῆς ὁποίας ἐκτείνεται τὸ ἄκρο τοῦ φρουρίου της.



130. Ἡ πολίχνη Πέτρα, στό μυχό τοῦ κόλπου Καλλονῆς τῆς Λέσβου, μέ τό μεγάλο βράχο καί τήν ἐκεῖ ἐκκλησία, πού τῆς ἔδωσαν καί τήν ὀνομασία της.

Μᾶς συνεπῆρε ἡ ἰδιόμορφη γεωμορφολογία του καί ὁ κομψός ἀρχιτεκτονικός τύπος τῶν σπιτιῶν του μέ τήν πρωτότυπη διακόσμηση καί ἐπίπλωση στό ἐσωτερικό τους. Ἐμείναμε σ' ἓνα «ξενοδοχεῖακι» στό λιμάνι του καί τακτικές ἦσαν οἱ πεζοπορικές μεταβάσεις μας μέχρι τό κεντρικό χωριό του, στήν πλαγιά τοῦ ἀπότομου κεντρικοῦ βουνοῦ πού ὀρθώνεται μετά ἀπό μιά μικρή ἐπικλινή πεδιάδα (Εἰκ. 128).

Χορτάσαμε στή Σκύρο ἐξαιρέτα γαλατερά, αὐγά πραγματικά τῆς ὥρας, ψαρικά θαυμάσια καί ἰδίως σπαρταριστούς ἄστακούς. Διασκεδάσαμε ἐπίσης μέ τά μικροσκοπικά ἀλογάκια της. Τό μοναδικό αὐτό γιά τήν Ἑλλάδα ζωντανό παιχνίδι καί γιά μικρούς καί γιά μεγάλους.

Ἄγωνα ἡ τότε γιά τό νησί συγκοινωνία μᾶς ἀνάγκασε πρός ἐπιστροφή νά μισθώσουμε δικό μας καϊκι καί αὐτό νά μᾶς μεταφέρει μέχρι τήν ἀπέναντι παραλία τῆς Κύμης. Μέ τό καϊκι μας, ἀποκλειστικοί ἐπιβάτες του, ἐκάμαμε ἓνα σύντομο ἐφοπλιστικῆς χλιδῆς ἀπολαυστικό ταξίδι, μέ δαπάνη γιά τό ναῦλο μας μόνο 700 δραχμῶν. Ἀπό τήν Κύμη, μέ μισθωμένη πάλι κούρσα, διασχίσαμε τήν πανέμορφη νότια Εὐβοία καί κατόπιν, μέ τό τραῖνο ἀπό τή Χαλκίδα γυρίσαμε στίς δουλειές μας πού μᾶς καλοῦσαν, ἐμένα στό Πανεπιστήμιο καί τόν γιατρό στόν «Εὐαγγελισμό».

Λέσβος. Γιά τό μεγαλύτερο νησί τοῦ Αἰγαίου, τήν Λέσβο, χρειάσθηκα πρός περιήγησή του περισσότερο ἀπό μῆνα κατά τό καλοκαίρι τοῦ 1932. Μεγάλο καί ἐμπορικώτατο τό λιμάνι αὐτοῦ τοῦ νησιοῦ, πολυάνθρωπη καί προοδευτική ἡ πρωτεύουσά του Μυτιλήνη, σπουδαῖο καί καλοδιατηρημένο τό παλιό φρούριο πού ἐκτείνεται στά γύρω τῆς πόλεως ὑψώματα. Στό Ἄκλειδιοῦ καί στά ἄλλα προάστια, καθώς καί στήν κεντρική συνοικία τῆς Μυτιλήνης, πολλά τά μεγαλοπρεπῆ κτίρια καί οἱ ἀρχοντικές κατοικίες τῶν προυχόντων τῆς Λέσβου (Εἰκ. 129).

Φημισμένη ἦταν ἀπό τότε γιά τόν πλοῦτο της καί εἶχε ἀρκετά προηγμένη κοινωνία. Εἶχε σπουδαία γεωργική παραγωγή καί ἀρκετή βιομηχανική δραστηριότητα, ἰδίως περί τά προϊόντα τῆς ἐληῆς πού τήν κατέκλυζε. Πολλά ἦσαν τά μεγάλα καί πλούσια χωριά της.

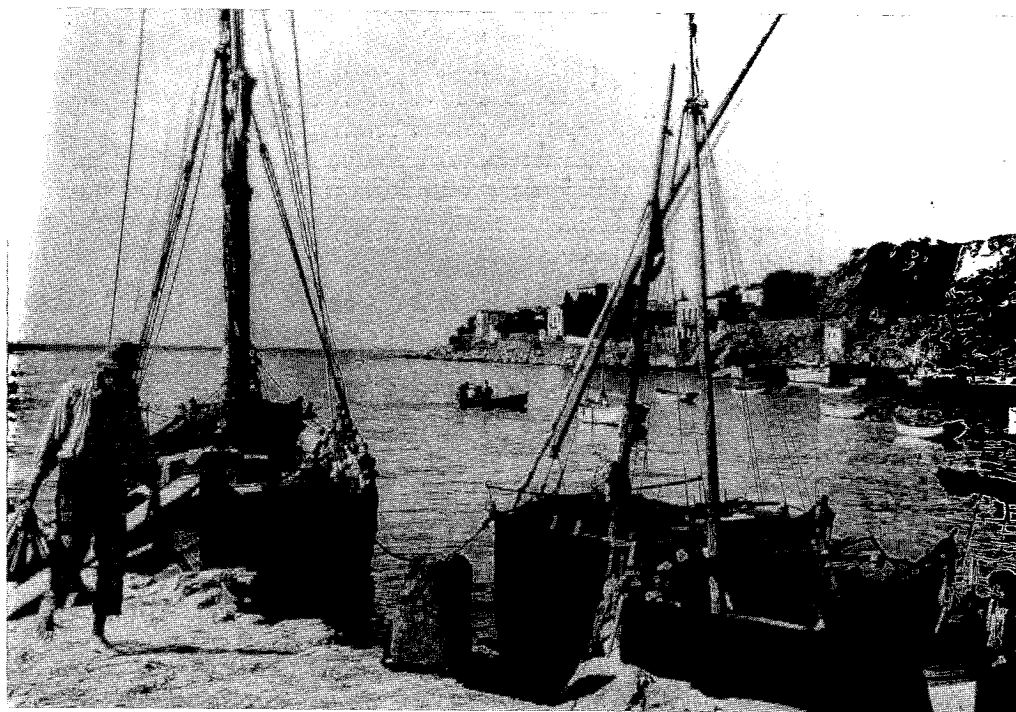
Περίοδευσα ἀρκετά καί τό ἐσωτερικό τοῦ νησιοῦ πού καθώς πολύ μεγάλη εἶναι ἡ ἔκτασή του ὁμοιάζει περισσότερο γιά μεσογειακή ἐπαρχία παρά γιά νησιωτική. Μεταξύ τῶν

χωριῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἡ Ἁγιάσος μεγάλη καί πυκνοκατοικη-
μένη, μέ κάποια ἰδική της ἀρχιτεκτονική μορφή. Πολλές οἱ
βιοτεχνίες της καί ἰδιαίτερα οἱ ἀγγειοπλαστικές πού φτιάχνουν
κομψοτεχνήματα καί οἰκιακά σκεύη ἀπό πηλό κατάμαυρο,
ἀποκλειστικό προϊόν τῆς περιοχῆς. Φημισμένη ἡ Ἁγιάσος γιά
τίς μεγαλόσωμες φανταχτερές γυναῖκες της, πού οἱ περισσότε-
ρες τότε ἦσαν ντυμένες μέ τήν τοπική ἐνδυμασία. Τά πολυτελῆ
σαλβάρια. Τίς πολύπτυχες μακρῦς βράκες, πού ἀπ' ὅλη τήν
Ἑλλάδα μόνο ἐκεῖ ἐξακολουθοῦσαν νά τίς φοράνε μέ ἐπιδεικτι-
κή φιλαρέσκεια.

Ἐπί τῶν ἄλλων χωριῶν τῆς Λέσβου θυμᾶμαι τήν Πέτρα, πού
πῆρε τό ὄνομα ἀπό τό μεγάλο βράχο μέ τήν ἐπάνω ἐκκλησία, τό
ὄμορφο αὐτό χωριό τό κτισμένο στό μυχό τοῦ Κόλπου τῆς
Καλλονῆς. Ἡ θάλασσα τοῦ τεράστιου αὐτοῦ κόλπου πολύ
παραγωγική σέ σαρδέλλα, πού διατίθεται ὡς φρέσκια καί ὡς
συντηρημένη κατά εἰδικό τρόπο, μέ ἐλαφρό τό πάστωμα. Ἡ
ἄλλοτε φημισμένη καί περιζήτητη στήν ἀγορά «Σαρδέλλα
Καλλονῆς». Ἐπισκέφθηκα κι ἔμεινα ἐπί ἡμέρες καί στή Μή-
θυμνα (Μόλυβο), παραθαλάσσιο γραφικώτατο χωριό, κτισμένο
κάτω ἀπό παλιό ἱστορικό φρούριο. Ἐνδιαφέρει καί γιά τήν
οἰκοδομική του καί τόν ἄδολο χαρακτήρα του ὡς ἐλληνικοῦ
νησιωτικοῦ λιμανιοῦ καί ψαροχωριοῦ. Τό λιμάνι αὐτό βρίσκε-
ται ἀπέναντι στήν Τουρκία καί εἶναι τό πλησιέστερό της.
Μεγάλη ἦταν τότε ἡ κίνησή του, ἡ ἐμπορική καί ἡ ἀλιευτική
(Εἰκόνες 130 καί 131).

Ἐπισημῶς μοῦ ἔμειναν τά θαυμάσια θαλασσινά πού ἐκεῖ
κατανάλωσα μέ συνοδία πάντοτε, κατά τά τοπικά ἐθιζόμενα
μόνο οὔζου καί ὄχι κρασιοῦ. Καί ἦσαν θαλασσινά, πού μόλις
τάβγαζαν καί ἀπό τά σπάνια σέ εἶδος, ἀλλά καί ἀπό τά ἀγαπητό-
τερα σ' ἐμένα. Γαρίδες, σουπιές, χταπόδια, καλαμαράκια, ἀχι-
νοί, μύδια, χάβαρα, φοῦσκες, σωλῆνες καί τόσα ἄλλα. Ἄμα
βρισκόσουν στή Μήθυμνα ἐξέχναγες κάθε ἄλλο φαγώσιμο.
Μόνο θαλασσινά ἔτρωγες πρωί, μεσημέρι, βράδυ, καί φυσικά,
συγχρόνως πίνοντας.

Ἡ ψαρική ἐκεῖ ἀποτελεῖ καί τήν ἐρασιτεχνική ἀπασχόλη-
ση ὄλων τῶν προυχόντων τοῦ χωριοῦ, μονίμων κατοίκων καί
παραθεριστῶν. Ἐνα βράδυ προσκλήθηκα κι ἔλαβα κι ἐγώ μέρος
σέ μιά τέτοια ἐπιχείρηση. Μ' ἐκάλεσε ὁ φίλος βιομήχανος
Κυριακοῦ, μέ τόν ὁποῖον συνεργαζόμενον στόν Πειραιᾶ καί εἶχα
σύνδεσμο μαζί του. Στήν Μήθυμνα διατηροῦσε μιά ὠραιότητα



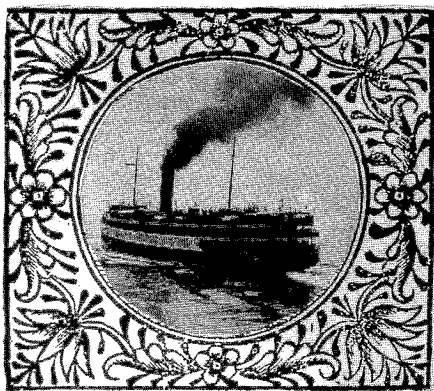
131. Τό λιμάνι τής Μήθυμνας (άλλοτε Μόλοβου), τό φημισμένο γιά τήν μεγάλη έμπορική καί άλιευτική του κίνηση.



132. Τό γιγάντειο πεῦκο τής Λέσβου, πού ή τεράστια στεφάνη του σκιάζει έκταση πού φθάνει σχεδόν εκείνη τής πλατείας Όμονοίας.

βίλλα καί σ' αὐτή παραθέριζε. Μέ τή βάρκα του ξανοιχτήκαμε ἔξω ἀπό τό λιμανάκι γιά ψάρεμα μέ πυροφάνι. Θαυμάσια ὡς θέαμα ἢ ἐπιχείρηση, πού γιά ἴμένα ἦταν πρωτόγνωρη, ἀλλά πολύ ἄγονη. Καθώς θυμᾶμαι, παρά τήν ἀλιευτική ἀφθονία τῆς περιοχῆς, ἐμεῖς μόνο κάτι «γατόψαρα» ἀποκομίσαμε ἀπό αὐτή τήν ἐξόρμησή μας.

Ἡ Λέσβος εἶναι κατάφυτη καί δασωμένη. Κυριαρχεῖ βέβαια ἡ ἐλάτ, ἔχει ὅμως καί πολλά καρποφόρα καί ἐπίσης μεγάλα δάση πεύκων. Ἐκεῖ εἶδα καί φωτογράφησα ἕνα τεράστιο, ἴσως τό μεγαλύτερο ἐλληνικό πεῦκο. Εὐθυτενές, πανύψηλο μέ μεγάλη ὀλοστρόγγυλη στεφάνη, κάτι τό σπάνιο γι' αὐτό τό εἶδος τοῦ δένδρου, πού ἀπό αὐτή τήν πλευρά, ἡ στεφάνη του δέν εἶναι συμμετρική παρά πάντοτε ἀσύμμετρη καί ἀτημέλητη. (Εἰκ. 132).



11. ΚΕΡΚΥΡΑ

(Πόλη Κερκύρας, Ἀχίλλειον, Παλιοκαστρίτσα, Καρουσάδες)

Ἀπό πολύ νέος ἔτρεφα ἀγάπη γιὰ τὴν Κέρκυρα. Ἀποτελοῦσε τὴν ὀνειρεμένη περιοχή τῆς Ἑλλάδος. Πολλά ἄκουγα γι' αὐτὴν ἀπὸ τοὺς Κερκυραίους, πολλά εἶχα διαβάσει, πολλές εἰκόνες ἀπὸ τὰ ὄμορφα τοπία τῆς εἶχα ἰδεῖ καὶ πολὺ ἐπιθυμοῦσα νὰ τὴν γνωρίσω ἀπὸ κοντά. Τόσο τὴν ἐπιθυμοῦσα, ὥστε παίρνοντας τὸ δίπλωμά μου τοῦ χημικοῦ τὸ 1922, πού ὕστερα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ κρίση πού ἀντιμετώπιζε τότε ἡ χώρα μας οἱ χημικοί, λόγω ἀνυπαρξίας θέσεων, δυσπραγοῦσαν ἐπαγγελματικά καὶ οἱ ὀλίγες παρουσιαζόμενες κενές θέσεις ἦσαν μονάχα σὲ ἐπαρχία, ἐγὼ, ὁ παλιὸς Ἀθηναῖος, ἐπιδίωκα νὰ ἐργασθῶ στὴν Κέρκυρα. Καὶ ἀναζητοῦσα ἐκεῖ μιὰ θέση.

Πίστευα τὴν Κέρκυρα ἰδανικὴ περιοχή, μακρυνὴ βέβαια τῆς Ἀθήνας, ἀλλὰ ἀρχοντικὴ μὲ καλὲς ἑλληνικὲς παραδόσεις καὶ δυτικὲς πολιτιστικὲς ἐπιρροές. Καὶ πραγματικὰ αὐτὰ ἦσαν τὰ προσόντα τῆς. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ μελετοῦσαν τὴν δημιουργία δημοσίων θέσεων χημικῶν ἀγορανομίας καὶ ἐπιδίωκα νὰ ἐξασφαλίσω τὴν ἀντίστοιχη θέση τῆς Κέρκυρας.

Τὰ ἐπαγγελματικά μου ὅμως ἄλλοῦ μὲ κατεύθυναν χωρὶς νὰ παύσω νὰ διατηρῶ ζωηρὴ τὴν ἐπιθυμία νὰ τὴν ἐπισκεφθῶ καὶ νὰ τὴν γνωρίσω. Καὶ αὐτὸ τὸ ἐπέτυχα μόνις τὸ 1933. Στὴν Κέρκυρα εἶχα πολλοὺς φίλους. Μεταξὺ αὐτῶν τὴν συνάδελφο Ἔμμα Πιτσιλῆ μὲ τὴν ὁποία εἶχα συνυπηρετήσει κατὰ τὸ 1920 ὡς βοηθὸς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ καθηγητῆ Κωνστ. Κτενᾶ. Ἦταν παντρεμένη τότε ἐκεῖ μὲ τὸν Ἀχιλλέα Φρειδερίκο, διευθυντὴ τοῦ Πρακτικοῦ Λυκείου. Μὲ παρέσυρε ὅμως περισσότερο μιὰ τελευταία γνωριμία μου. Ἡ προστατευομένη μου φοιτήτρια τοῦ Φυσικοῦ Τμήματος Ἀλίκη Στίνη, παθιασμένη Κερκυραία, μὲ λατρεία γιὰ τὴν πατρίδα τῆς, πού ὅλο γιὰ τὰ χαρίσματά τῆς ὀμιλοῦσε, παρουσιάζοντάς τὴν σὰν παράδεισο φυσικῆς ὀμορφιάς καὶ πολιτιστικῆς ἀνωτερότητος. Ἡ Κερκυραία, λοιπόν,

Ἄλικη (ἄργότερα σύζυγος τοῦ καθηγητῆ Μαθηματικῶν στό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Θεοδ. Βαροπούλου), πού ἀποτελοῦσε τό πιό δραστήριο καί θορυβῶδες μέλος τῆς τότε νεανικῆς συντροφιάς μου, ἦταν ἐκείνη πού μ' ἐβοήθησε νά ὑλοποιήσω τό παλαιό μου γιά τήν Κέρκυρα ὄνειρο.

Ὑστερα ἀπό τίς τόσες περιγραφές ἀλλά καί τίς ψυχώσεις πού μέ κατεῖχαν, ξεκίνησα γιά τήν Κέρκυρα μέ τό βαπόρι τῆς γραμμῆς (ἀπό τά μακρυνότερα τῆς ἐποχῆς θαλασσινά ταξίδια) καί μέ τό πρῶτο πάτημά μου στή στεριά της κυριολεκτικά μαγεύτηκα. Τό θαυμαστό νησί συγκέντρωνε ἐκεῖνα ἀκριβῶς πού ἐμένα τόσο πολύ ιδιαίτερα μέ συγκινοῦσαν.

Ἦταν μιά περιοχή μέ μεγάλη ἱστορία, ἀπαράμιλλη φυσική ὁμορφιά καί μοναδικά κατάλοιπα παλαιότητος (γιά νά μεταχειρισθῶ τόν ὄρο τοῦ Δ. Γρ. Καμπούρογλου μέ τόν ὁποῖο τά ξεχωρίζει ἀπό τά ἄλλα τῆς «ἀρχαιότητος»). Ἡ πόλη Κέρκυρα μέ τό καλοφτιαγμένο κλειστό λιμάνι της, τά ἐπιβλητικά πανύψηλα κτίριά της (ἓνα χαρακτηριστικό ἄγνωστο γιά τίς ἄλλες ἑλληνικές πόλεις), τούς δρόμους καί τά σοκάκια της, τά ἀρχοντικά μέγαρα καί τά ἀνάκτορά της, τίς ἐκκλησίες της, τά ὄχυρά καί τά φρούριά της, σέ συναρπάζει. Τά πάντα μέ τόν βαθύ χρωματισμό καί τήν πάτινα πού τούς ἔχει προσδόσει ἡ πάροδος τοῦ χρόνου, ἀποπνέουν ἀρχοντιά καί παράδοση, πού μέ τήν καλλιτεχνική ἀκτινοβολία τους, προκαλοῦν, ἀπό τό πρῶτο ἀντίκρισμά τους, τό θαυμασμό καί τή συγκίνηση τοῦ ἐπισκέπτη. Παρέχουν ὡς σύνολο εἰκόνα μεσαιωνικῆς Εὐρώπης, τελείως διάφορη ἀπό ἐκείνη τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Στήν Κέρκυρα ἄλλωστε ποτέ δέν πάτησε τό πόδι Τούρκου καί εἶναι ξένη ἀπό τ' ἀχνάρια τοῦ περάσματος του, πού πολλά ἀπέμειναν στήν ἄλλη Ἑλλάδα.

Ἐχοντας τήν Ἄλικη ὡς ὁδηγό μου δέν ἔπαυσα ἀπό τήν πρώτη ἡμέρα νά γυρίζω τήν Κέρκυρα, νά τήν θαυμάζω καί νά τήν φωτογραφίζω. Κυκλοφοροῦσα σέ μιά πόλη πού ὀλόκληρη ἀποτελοῦσε ἓνα ἔξοχο Μουσεῖο. Ἀκόμη καί τό ξενοδοχεῖο ὅπου ἐγκαταστάθηκα, παρ' ὅτι δευτερότερης σειρᾶς, ἦταν μέ τήν διαρρύθμισή του, μέ τήν ἐπίπλωσή του, ἀκόμη μέ τούς τρόπους συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων του, ἓνα πρόσθετο μικρό Μουσεῖο.

Ἐκείνη τήν ἐποχή τήν ἀρχοντιά της Κέρκυρας δέν τήν παραποιοῦσε ἡ σύγχρονη προοδευτική μαγία τοῦ δῆθεν ἐκσυγχρονισμοῦ. Οὔτε τούς πολιτισμένους καί εὐγενικούς κατοίκους

της ενόθευε ή ανάμιξη μέ τό καταφθάνον πλήθος τών πάσης προελεύσεως καί ποιότητος επισκεπτών. Τά πάντα διατηροῦσαν τήν παλαιά παραδοσιακή τους μορφή. Ὅταν ἐνωρίς τό πρῶί ἔπαιρνα τό πρῶινό μου στά ἔρημα ἀκόμα καφενεΐα, τά ἀπλόχωρα καί κατά τόν παλαιό ρυθμό ὠραΐα ἐπιπλωμένα, τῆς Στοᾶς τοῦ «Λιστόν» (οἱ Κερκυραῖοι τότε δέν ἔπιαναν δουλειά καί δέν κυκλοφοροῦσαν πρό τῶν 10), ἔχοντας μπροστά μου τήν ἀπέραντη πλατεΐα τῆς «Σπιανάδας», ἀπέναντι τό παλαιό φρούριο κι ἄριστερά τ' Ἐνάκτορα, ἐρέμβαζα κι ἀπολησμονιόμουν. Καί ή σκέψη μου ἀνέτρεχε πρός τά γαλήνια περασμένα χρόνια, ἐνῶ οἱ αἰσθήσεις μου ἀπολάμβαναν αὐτή τήν ἡσυχία καί τήν μακαριότητα τῆς πρῶινῆς ὥρας, τῆς νέας αὐτῆς ἀρχόμενης ἡμέρας (Εἰκόνες ἀρ. 133-135 καί 141).

Ἄλλά δέν ἦταν ἀπολαυστικό τό κέντρο μόνο τῆς πολιτεΐας μέ τά ὅσα σοῦ παρούσιαζε. Μέ τά ἀρχιτεκτονικά καί ἄλλα περίτεχνα δημιουργήματα. Τήν Πλατεΐα τῆς Σπιανάδας, τήν Στοά τοῦ Λιστόν, τά Ἐνάκτορα, τά μέγαρα καί τά ἀρχοντικά, τά μοναδικά γιά τήν περίτεχνη ἀρχιτεκτονική τους, ὅπως τό ξενοδοχεῖο «Μπέλα Βενέτσια» καί τό φημισμένο Θέατρο Ὁπερας, τό πασίγνωστο σ' ὀλόκληρη τήν Εὐρώπη, ή Ἰόνιος Ἀκαδημία, πού ὑπῆρξε τό πρῶτο Πανεπιστήμιό μας, καί τά τόσα ἄλλα πού στόλιζαν τήν πόλη. Ἦταν ἐπίσης, ἀναλόγου ἐνδιαφέροντος, καί οἱ ἀπό τό κέντρο της ξεκινῶντες δρόμοι, πρός τά γειτονικά προάστεια καί τούς περιπάτους της καί τίς ἐξοχές της (Εἰκόνες ἀρ. 138-140).

Ἡ σκιασμένη ἀπό γέρικα δένδρα παραλιακή Λεωφόρος τῆς Γαρίτσας, πού ὀδηγοῦσε στό γειτονικό προάστειο τοῦ Ἐνεμούλου, τά πάρα-πέρα ἐξοχικά, ὅπως ή ἐγκατάσταση τῶν λουτρῶν καί τό εἰς τόν ὑπερκείμενο λόφο θερινό Ἐνάκτορο «Μόν Ρεπά» τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α', κατόπιν ή μαγευτική τοποθεσία «Κανόνι», μέ τή μοναδική θέα πρός τό κάτω θαλασσεῦον μοναστήρι καί τό κατάφυτο μικρούτσικο «ποντικονήσι», πού αὐτά τά δύο μαζί παρέχουν τήν γνωστή πολυδιαδεδομένη εἰκόνα, τήν χαρακτηριστική τῆς Κέρκυρας. Ὁ ἴδιος παραθαλάσσιος δρόμος συνεχίζοντας, μέ τά χαμένα μέσα στό πράσινο ἐξοχικά σπίτια τῶν προυχόντων τοῦ νησιοῦ ἄριστερά καί τήν πρός τά δεξιά δαντελωτή ἀκτή, σοῦ πρόσφερε ἕνα ρομαντικό ὄλο γαλήνη καί χάρη περίπατο, ἀπόκοσμης ὀμορφιάς, ἀληθινῆς μοναδικότηας. Ἡ ἀπόλαυση αὐτοῦ τοῦ περιπάτου δέν διαταρασσόταν τότε, οὔτε ὀπτικά οὔτε ἀκουστικά, ἀπό

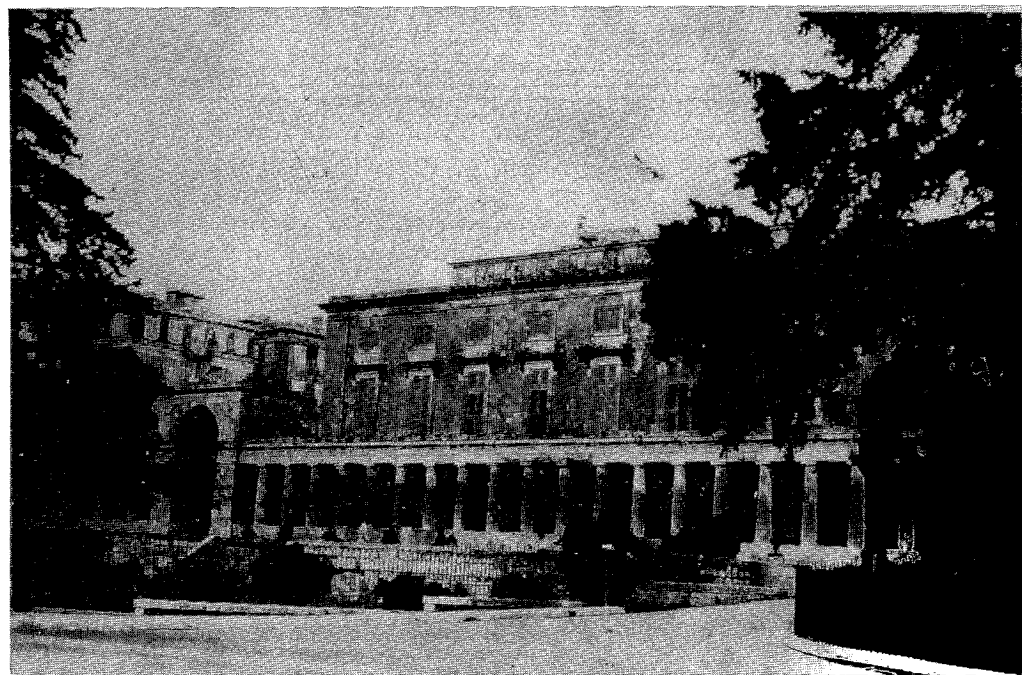
τόν σημερινό βάρβαρο ὄγκο τῶν συγχρόνων ξενοδοχείων καί τήν θορυβώδη ροή τῶν λιμουζινῶν καί τῶν ἄλλων τροχοφόρων πού κατακλύζουν τήν περιοχή. Καί μποροῦσες νά περιπατεῖς ἄνετα καί ἀμέριμνα στό γραφικό δρόμο, κάτω ἀπό τή στοά πού σχημάτιζαν οἱ αἰωνόβιες ἐληές, χωρίς τόν κίνδυνο, αὐτός ὁ περίπατός σου νά εἶναι καί ὁ τελευταῖος. Χαρά τῶν ματιῶν ἀποτελοῦσε τότε τό ἀγνάντεμα, πέρα μετά τή θάλασσα, τῆς ἀπέναντι κερκυραϊκῆς βουνοπλαγιᾶς μέ τό πυκνό δάσος ἀπό τίς γκριζοπράσινες ἐληές, πού μόνο τά συχνά παρεμβαλλόμενα πανύψηλα κυπαρίσσια, σάν ἓνα εἶδος φυσικῶν θαυμαστικῶν, ἐποίκιλαν τήν εἰκόνα καί κατόρθωναν ἀκόμα περισσότερο νά τήν ὁμορφαίνουν (Εἰκ. 137).

Πάντοτε μέ ὁδηγό τήν Ἄλικη καί τούς ἄλλους φίλους, παλαιούς καί νέους, γύρισα πρώτη φορά τότε καί τό ἐσωτερικό τοῦ νησιοῦ. Ἄρχισα πρῶτα ἀπό τό γειτονικό στήν πόλη Ἄχιλλειο, ὅπου φθάνεις συνεχίζοντας τόν δρόμο τοῦ «Κανονιοῦ». Τό ἀνέγειρε, γιά θερινό Ἀνάκτορό της ἡ Ἐλισάβητ, Αὐτοκράτειρα τῆς Αὐστροουγγαρίας, καί μετά τό θάνατό της περιῆλθε στόν Κάιζερ, τόν Γουλιέλμο τόν Β΄, τόν Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας. Μέ τήν μαγευτικῆς καλλονῆς τοποθεσία τοῦ Ἄχιλλείου, τήν ὁμορφιά καί χάρη τοῦ μεγαλοπρεποῦς νεοκλασσικοῦ ρυθμοῦ κτιρίου του, τόν θαυμάσιο κῆπο του, τήν διακόσμηση μέ γλυπτά καί ἄλλα ἔργα τέχνης, ἀποτελοῦσε ἓνα ἐξαιρετικό καταπληκτικό σύνολο πού μάγευε τόν ἐπισκέπτη του. Παρουσίαζε τήν ὑλοποίηση τῶν αἰσθημάτων σεβασμοῦ καί ἀγάπης πού ἡ λεπταίσθητη δημιουργός του Αὐτοκράτειρα Ἐλισάβητ ἔτρεφε γιά τήν Ἑλλάδα μας. Τή συγκινητική ἀφοσίωση της καί λατρεία της γιά τό ἐλληνικό πνεῦμα καί τό ἐλληνικό κάλλος, ὥστε γιά χάρη τους νά μάθει τήν ἐλληνική γλώσσα, νά διαμένει τά καλοκαίρια της στήν Ἑλλάδα καί ν' ἀποκτήσει ψυχή πραγματικῆς Ἑλληνίδας.

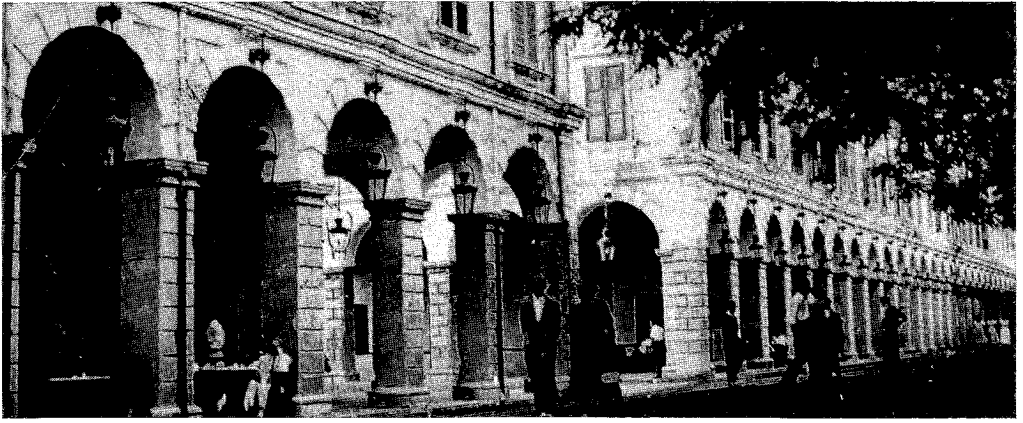
Ἀπό τά χωριά καί τίς φημισμένες ἐξοχές τῆς Κέρκυρας ἐπισκέφθηκα, βιαστικά ὅμως, τή Λευκίμη καί μέ δύο ἡμέρες παραμονή τούς Καρουσάδες. Εἶναι τό χωριό πού δόξασε μέ τά βιβλία του ὁ μέγας Κερκυραῖος λογοτέχνης Κ. Θεοτόκης, ἐκ τῶν ὁποίων τά περίφημα: «Ἡ Ζωή καί ὁ Θάνατος τοῦ Καραβέλα» (σωζόταν καί μοῦ ἔδειξαν τό σπίτι πού ἐκεῖ αὐτός ἐζήσῃ) καί «Οἱ σκλάβοι στά δεσμά τους». Ἀνέβηκα καί στήν ὑψηλότερη κορυφή, τόν Παντοκράτορα (914 μ.). Ἡ Κέρκυρα, τό μεγάλο αὐτό νησί, ἀπαρτίζεται ἀπό χαμηλές σχετικά λοφοσει-



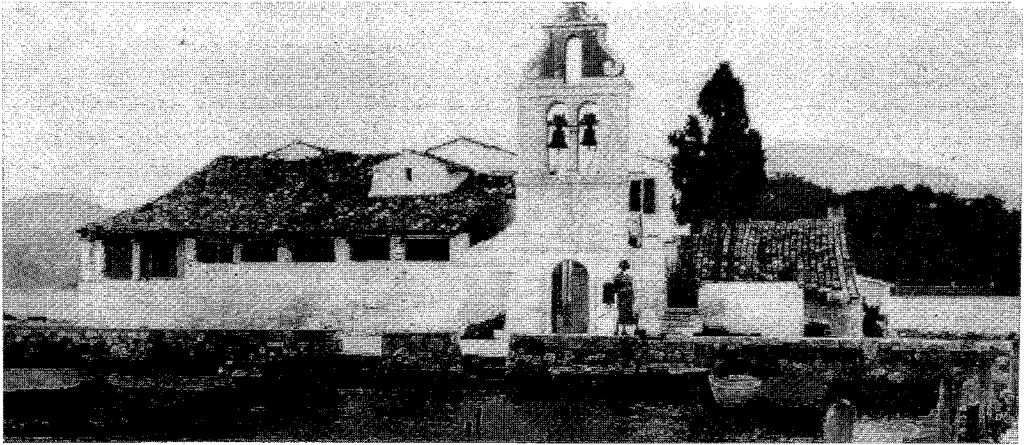
133. Στην Κέρκυρα, προχωρώντας από τό λιμάνι πρὸς τό κέντρο τῆς πόλεως, τά πρώτα ἱστορικά κτίρια πού συναντᾶς.



134. Τό παλιό κτίριο τῶν ἀνακτόρων καταλαμβάνει τή μιά πλευρά τῆς πλατείας τῆς «Σπιανάδας».



135. Ἡ κεντρική μεγάλη στοά, ἡ ἀποκαλούμενη Στοά τοῦ «Λιστόν», καταλαμβάνει τὴν ἄλλη πλευρά τῆς Σπιανάδας.



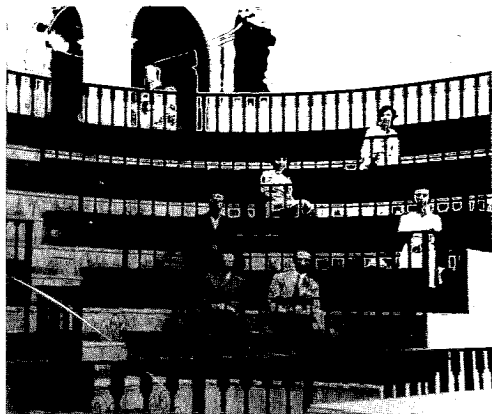
136. Τό Μοναστήρι, τό κτισμένο ἐπάνω σέ μικρό νησάκι, πού μαζί μέ τό παρακείμενο «ποντικονήσι» ἀποτελοῦν τά χαρακτηριστικά σήματα τῆς Κέρκυρας.



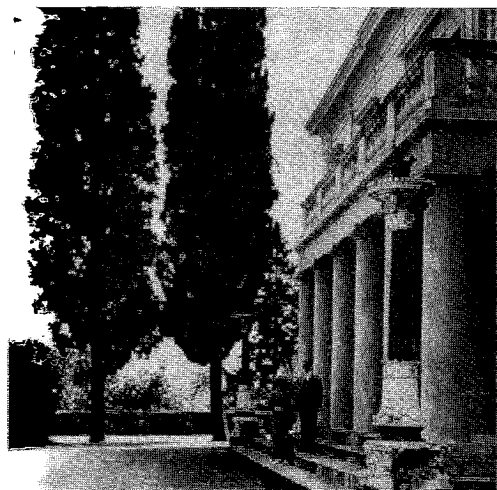
137. Πηγαίνοντας στό Ἀχίλλειο διά τοῦ παραλιακοῦ δρόμου, πού συνεχίζεται μετά τό ὕψωμα τοῦ «Κανονιοῦ».



138. Στο άναγνωστήριο τής βιβλιοθήκης τής Ίονίου Ἀκαδημίας, τοῦ πρώτου πανεπιστημίου.



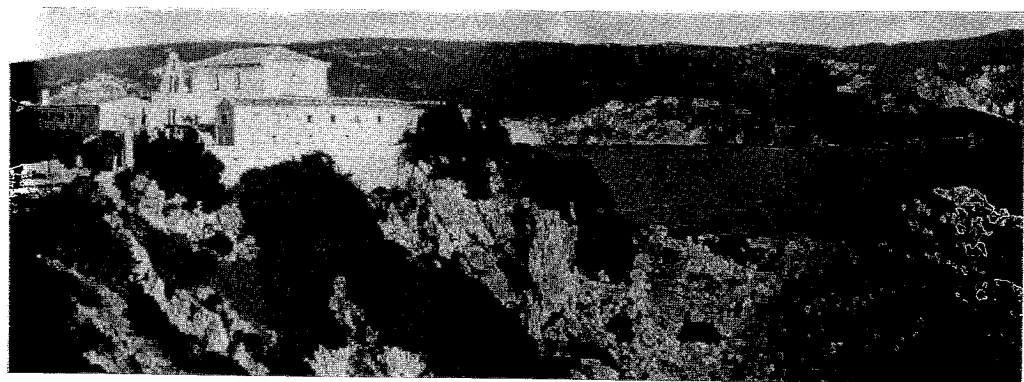
139. Τό κομψό ἀμφιθέατρο τής ἀνύπαρκτης σήμερα Ίονίου Ἀκαδημίας.



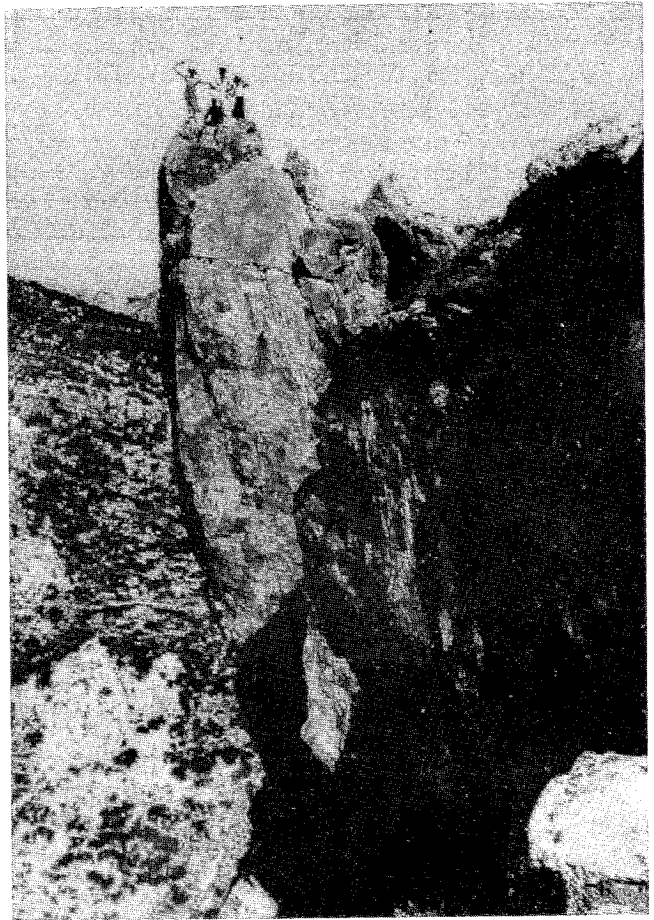
140. Ἡ εἴσοδος τοῦ Μόν Ρεπό, τοῦ θερινοῦ ἀνακτόρου ἄλλοτε τής Βασιλικῆς οἰκογενείας.



141. Ἐνα ἀπ' τὰ χαρακτηριστικά στενά σοκάκια πού διασχίζουν τήν πόλη Κέρκυρα.



142. Τό μοναστήρι τής Παλιοκαστρίτσας πού βρίσκεται στό ὕψος κατάφυτον λόφου καί δεσπόζει τής πανέμορφης περιοχῆς.



143. Κοντά στην Πα-
λαιοκαστρίτσα, τό παλιό
φρούριο «Σάν Άντζελο»
στήν κορυφή πανύψηλου
βράχου.



144. Ένα άπ' τά λιμανάκια,
πού σχηματίζονται άπό τή δαν-
τελωτή παραλία τής Παλιο-
καστρίτσας, άποτελεϊ καταφύ-
γιο πλοιαρίων.

ρές. Ἐκείνη ἐπισκέφθηκα τήν πολυτραγουδισμένη γιά τήν ὁμορφιά της Παλιοκαστρίτσα, μέ τίς θαυμάσιες ἀμμουδιές της, τούς κολπίσκους της, τά βράχια της καί τή μοναδική θαλασσεύουσα σπηλιά της. Ἐφάγαμε ἐκεῖ ἀστακό πού ψαρεύτηκε μπροστά μας, κατά τά συνηθιζόμενα, ἀπό τόν μικρό κολπίσκο-ἐνυδρεῖο, ὅπου τούς διατηροῦσαν ζωντανούς, καί μετά τό γεύμα ἐκδράμαμε στό γειτονικό ἐκεῖ πανύψηλο φρούριο, ἐπάνω σέ ἄγριο καί ἀπότομο βράχο, τοῦ «Σάν Ἄτζελο» (Εἰκόνες ἀρ. 142-144).

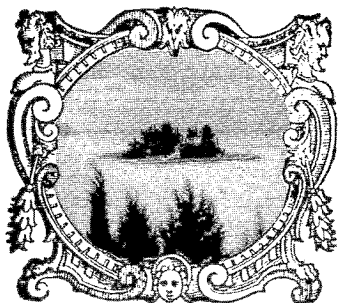
Μιά συγκινητική ἀλησμόνητη βραδυά ὑπῆρξε ἀκόμη, ἀπό τίς τόσες ἐνδιαφέρουσες τῆς Κέρκυρας, ἐκείνη κατά τήν ὁποία παρακολούθησα μιά «σερενάτα». Μιά ὑπαίθρια κερκυραϊκή συναυλία. Τέτοια μουσική ἀπόλαυση μόνο ἡ Κέρκυρα εἶναι ἱκανή νά σοῦ προσφέρει, καί τοῦτο χάρις στούς πολλούς μουσικούς συλλόγους της πού, μέ τίς ὀρχήστρες πού διατηροῦν, ὀργανώνουν τέτοιες ἐκδηλώσεις, πρὸς παρουσίαση τῶν προόδων τους καί πρὸς συναγωνισμό τῆς μεταξύ τους μουσικῆς δεξιότηχίας.

Ἐκείνη τῆ βραδυά, 10 ἡ ὥρα, ἕνας ἀπό αὐτούς τούς συλλόγους ἔδωσε τή συναυλία του στήν κεντρική μικρή πλατεία, ὅπου ἡ ἐκκλησία τοῦ πολιούχου τῆς Κέρκυρας Ἁγίου Σπυρίδωνα μέ ἔμπρός τό ἄγαλμα τοῦ μεγάλου της πολιτικοῦ, ἄλλοτε Πρωθυπουργοῦ, Γ. Θεοτόκη. Κατέφθασαν οἱ μουσικοί μέ τά ὄργανά τους, τά μουσικά τους βιβλία καί τά καβαλέτα τους, κουβαλήθηκε πιάνο τοποθετημένο ἐπάνω σέ εἰδικό τροχοφόρο φορεῖο συρόμενο ἀπό ἀνθρώπους κι ἀνάφτηκαν πρόχειρα φωτιστικά. Ἐνα πλῆθος ἀμέσως συγκεντρώθηκε γύρω, ἀνοίχθηκαν τά παράθυρα τῶν πέριξ ὑψηλῶν σπιτιῶν καί γέμισαν ἀπό συνοστιζόμενους ἀδημονούντας ἀκροατές. Ποῦ βρέθηκαν ὅλοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι καί πῶς, ὡς διά μαγείας, ἀμέσως συγκεντρώθηκαν; Ἄφοῦ κουρδίστηκαν τά ὄργανα καί συντονίστηκε ὁ ἦχος τους ἄρχισε ἡ συναυλία.

Παίχθηκαν μέ ἐξαιρετική μαεστρία πολλά κομμάτια κλασσικῆς μουσικῆς διασήμων συνθετῶν, πού τό πλῆθος τῶν ἀκροατῶν, τό γύρω σέ ὀρθοστασία καί τό ἄλλο ἀπό τά παράθυρα, τά παρακολούθησε μέ κατανυκτική σιγή ὄλο προσοχή καί σεβασμό. Μύγα δέν ἀκουγόταν. Κάθε Κερκυραῖος καί ὅταν δέν εἶναι μουσικός, εἶναι ὀπωσδήποτε φανατικός λάτρης τῆς μουσικῆς καί εὐλαβῆς ἀκροατῆς της. Κατάπληκτος ἔμεινα ἐκεῖνο τό βράδυ μ' αὐτή τήν ἀπρόοπτη καί ἔξοχη μουσική μυσταγωγία.

Πολύ μέ συνεκίνησαν τόσο τό θαυμάσιο παίξιμο τῶν μουσικῶν, ὅσο καί ἡ ἀφοσίωση τῶν λαϊκῶν ἀκροατῶν τῆς ὑπαίθριας αὐτῆς βραδυνῆς συγκεντρώσεως. Γιά τόν Κερκυραῖο καί τόν πτωχότερο, μπορεῖ τό βραδυνό του νά εἶναι μόνο μιά «βραστή λαχανίδα» καί αὐτό νά τόν ἀρκέσει καί νά εἶναι εὐτυχής, ὅταν θά ξέρει πῶς κατόπιν θ' ἀπολαύσει δωρεάν μιά τέτοια μουσική πανδαισία. Ὅλα τά θυσιάζει κι ὅλα μπορεῖ νά τά στερηθεῖ ἐκτός ἀπό τή μουσική του.

Ἔγινε, λοιπόν, κι ἐγώ ἐκείνη τήν ἀλησμόνητη βραδυά ἕνας ἀπό τούς σιωπηλοὺς μουσικολάτρεις Κερκυραίους. Ἡ μπάντα ἀφοῦ τελείωσε τή συναυλία της στήν ἐκεῖ πλατεία εἶχε προγραμματισμένη καί συνέχεια. Οἱ μουσικοί ἔμπρός, τό συρόμενο πιάνο κατόπιν, τό πλῆθος τῶν ἀφοσιωμένων ἀκροατῶν ὡς ἀκολουθοῦσα λιτανεῖα, μέ γρήγορο βῆμα πορεύθηκαν μέχρι μιά μικρή γειτονική πλατεία καί ξαναεγκατεστάθηκαν. Λαϊκώτερη ἢ συνοικία τοῦ νέου αὐτοῦ πόστου βρισκόταν κοντά στό λιμάνι. Ἐπαναλήφθηκε ἡ τακτοποίηση καί ἡ προετοιμασία μουσικῶν καί ὀργάνων καί μέ τήν ἴδια προσοχή καί ἐπιμελῆ ἐκτέλεση νέα συναυλία δόθηκε. Ἡ ὀρχήστρα ὅμως καί μετά ἀπό αὐτή δέν ἔδειχνε κουρασμένη. Μιά ἀκόμη μετακόμιση κι ἐγκατάστασή της ἀκολούθησε, σέ νέα γειτονική συνοικία καί τρίτη συναυλία ἐκτελέσθηκε, ἀπό τούς ἀκούραστους μουσικούς της. Ὅταν τέλος ἡ «σερενάτα» αὐτῆς τῆς βραδυᾶς θεωρήθηκε ἀπό τούς ἀνθρώπους της ὀλοκληρωμένη, ἡ πρώτη χαραυγή ρόδιζε πρὸς τήν ἀνατολή.



12. ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ - ΙΘΑΚΗ

(**Ἄργοςτόλι, Ληξούρι, Αἶνος, Πόλη Ἰθάκης, Μονή Καθαρῶν Ἰθάκης**)

Ἄλλα τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου μᾶς παρουσιάζουν ἀπαράμιλλη φυσική ὁμορφιά. Δυστυχῶς τήν θαυμαστή Ζάκυνθο μόνο ἀπό τή γέφυρα τοῦ πλοίου τήν εἶχα ἰδεῖ κατά τὰ παλιά χρόνια. Καί ἀπό τή Λευκάδα μόνο τό παραθαλάσσιό της χωριό Νυδρί καί τὰ ἀπέναντί του νησάκια τοῦ Βαλαωρίτη ἐπισκέφθηκα ἐκεῖνα τὰ χρόνια. Τά δύο αὐτά πανέμορφα νησιά μας τὰ περιόδευσα μεταγενέστερα, μετά τούς καταστροφικούς σεισμούς, καί ἐπομένως οἱ ἐντυπώσεις μου βρίσκονται ἐκτός τῆς χρονικῆς περιόδου τῆς παρουσίας ἀφηγήσεως. Εἰδικά γιά τήν ἀσύγκριτη παλιά Ζάκυνθο θεωρῶ μεγάλη ἀτυχία μου τό ὅτι δέν εὐτύχησα νά τήν γνωρίσω ὅπως ἦταν ἄλλοτε, πρό τῆς καταστροφῆς της.

Γιά τήν Κεφαλλονιά ὁμως καί τήν Ἰθάκη ἔκαμα πολυήμερη περιοδεία κατά τό καλοκαίρι τοῦ 1934 καί λεπτομερειακά ἐγνώρισα τὰ ὁμορφα καί πλούσια αὐτά νησιά μας ὅπως ἦσαν κατά τήν παλιώτερη ἐποχή τους, πρό τῆς ἀλλοιώσεως τῆς παραδοσιακῆς μορφῆς τους ἀπό τήν καταστροφή τῶν σεισμῶν. Μέ παρέσυρε ὁ συνάδελφος καί φίλος Δημ. Φραγκᾶτος πού ὑπηρετοῦσε κοντά μου ὡς βοηθός, ὅταν ἐγώ τότε ἤμουν ἐπιμελητής στό Πανεπιστήμιο. Καί χάρις σ' ἐκεῖνον, αὐτή ἡ περιήγησή μου, ὑπῆρξε ξεκούραστη καί πολύ λεπτομερής.

Πρῶτος σταθμός μου τό Ἄργοςτόλι καί τό ἀπέναντι Ληξούρι, δύο ἐνδιαφέρουσες πολιτείες καί γιά τὰ μεγάλα λιμάνια τους καί γιά τὰ ὠραῖα καί καλά συντηρημένα μεγάλα κτίριά τους, μέ τόν ἰδιαίτερο τύπο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τους. Οἱ πανέξυπνοι καί ἐργατικοί Κεφαλλῆνες εἶχαν ἀναπτύξει ἀπό παλαιά στό μεγάλο νησί τους σπουδαία γεωργική, ἐμπορική, βιομηχανική καί ναυτιλιακή δραστηριότητα, ὥστε νά φαίνεται καί νά προβάλλεται ἡ ἐπικρατοῦσα εὐημερία. Καί ἀπό τίς δραστηριότητες αὐτές περισσότερο ἢ ἀνθοῦσα ναυτιλία, πού ὀφειλόταν στους πολλούς μεγάλους Κεφαλλονίτες ἐφοπλιστές. Ὁ Φρα-

γκᾶτος φρόντιζε νά μοῦ παρουσιάσει ὄλα τά ἀξιοθέατα ἀλλά καί τά ἀξιοπερίεργα τῆς πατρίδος του, ὑπερήφανος γι' αὐτά διαφημιστής τους, ὅπως συνηθίζεται ἄλλωστε ἀπό μέρους καί ὄλων τῶν ἄλλων συμπατριωτῶν του.

Πράγματι πολλά εἶναι, ἐκτός ἀπό τά ἀξιοθέατα καί τά ἀξιοπερίεργα τῆς Κεφαλλονιάς. Μεταξύ αὐτῶν, στό λιμάνι τοῦ Ἄργοστολίου, ἔχεις νά ἴδεις τόν περίφημο ποταμό ἀπό θάλασσα πού συνεχῶς ρέει πρὸς τήν κοντά στήν παραλία μεταξύ τῶν βράχων φυσική καταβόθρα. Ὁ ποταμός αὐτός, ὁ θαλασσινός, εἰσρέει καί χάνεται μέσα στό βάραθρο χωρίς ποτέ νά τό γεμίσει. Ποῦ πάει καί πῶς ἐξαφανίζεται ὅλη αὐτή ἡ τεράστια ποσότης τοῦ θαλασσινοῦ νεροῦ; Τό περίφημο φυσικό φαινόμενο προσφέρει ὑπηρεσίες καί μιᾶς ἀστήρευτης ἐνεργειακῆς πηγῆς. Μέτόν εἰσρέοντα θαλασσινό ποταμό κινεῖται ἕνας μέγας ὕδατοτροχός, ἀποτελώντας μεγάλης ἰκανότητος ὑδρόμυλο, πού διαφέρει ἀπό τούς γνωστούς ἄλλους τῶν βουνῶν μας κατά τό μέγεθος καί τό εἶδος τοῦ ποταμοῦ τῆς κινήσεώς του (Εἰκ. 149).

Ἄπό τό Ἄργοστόλι ἐπιβλητική εἶναι ἡ θέα τοῦ γιγάντειου βουνοῦ τοῦ Αἴνου, πού μαζί μέ τούς γύρω προβούρους του καταλαμβάνει τήν μεγαλύτερη ἔκταση τοῦ νησιοῦ τῆς Κεφαλλονιάς. Τό πρόγραμμα τῶν σ' αὐτό περιοδειῶν μας, περιλάμβανε, φυσικά, καί τήν ἐξερεύνησή του γιά νά ἴδοῦμε τά περίφημα δάση του καί τίς ἄλλες καλλονές του. Ἀκόμη τήν ἀνάβαση μέχρι τήν κορυφή του (1620 μέτρων) πού εἶναι μιά ἀπό τίς ὑψηλότερες τῆς Ἑλλάδος. Ἐπιχείρηση γιά τήν ὀλοκλήρωση τῆς ὁποίας χρειαζόταν ἕνα διήμερο τουλάχιστον. Αὐτός ὁ ἄθλος συνδυαζόταν συνήθως, ἀπό τούς ὀρειβάτες τῆς ἐποχῆς, καί μέ τήν ἀπόλαυση τοῦ θεάματος τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἀπό τήν ὑψηλή αὐτή κορυφή καί ἐπομένως μέ νυκτερινή ἕως ἐκεῖ πορεία. Μέ αὐτή τήν ἐπιδίωξη, σάν ἕναν ἀπό τούς σκοπούς μας, ὀργανώσαμε τήν γιά τόν Αἴνο ἐξερευνητική ἐκδρομή μας.

Ἐχοντας ὡς συντροφιά καί τόν φίλο τοῦ Δημήτρη, φοιτητή Φυσικό, Κωνστ. Μουρελάτο καί ἀκόμα ἕνα ζευγάρι καθηγητῶν τοῦ ἐκεῖ γυμνασίου. Ξεκινήσαμε ἀπό τό Ἄργοστόλι μέ αὐτοκίνητο γιά τό μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γεράσιμου, πολιούχου Ἁγίου τοῦ νησιοῦ, πού βρισκόταν στά μισά τῆς ὄλης γιά τήν κορυφή διαδρομῆς καί προσφερόταν γιά τούς ἀναβάτες ὡς ἐνδιάμεση φιλόξενη ἐπιστάθμευση, καθιερωμένη καί πρόθυμα προσφερόμενη. Ἐκεῖ φθάσαμε τό ἀπομεσήμερο τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐκδρομῆς μας (Εἰκ. 148).

Γυναικείο τό μοναστήρι είναι μεγάλο, φημισμένο και πλούσιο και οί καλόγριές του μᾶς ὑποδέχθηκαν καί μᾶς περιποιήθηκαν μέ φιλοφροσύνη. Τό γυρίσαμε, εἶδαμε τά εἰς τό μικρό του Μουσείο φυλασσόμενα κειμήλια καί παρακολουθήσαμε κατόπιν τόν ἔσπερινό. Ὁ Ἅγιος Γεράσιμος γιά τόν ὁποῖον ὄλοι οἱ κεφαλλονίτες ἔχουν μεγάλο σεβασμό καί πίστη, θεωρεῖται καί ὡς ὁ ἀσφαλής θεραπευτής-ἅγιος τῶν ψυχασθενῶν. Κατόπιν αὐτοῦ τό μοναστήρι του ἔχει πάρει τή μορφή σχετικοῦ θεραπευτικοῦ ἰδρύματος καί δέχεται καί στεγάζει ὄλους τούς φρενοπαθεῖς πού τούς μεταφέρουν ἐκεῖ οἱ συγγενεῖς τους πρός ἐλπίζόμενη θεραπεία. Γι' αὐτήν ἀπαραίτητη θεωρεῖται καί ἡ παρακολούθηση ἀπό τούς ἀσθενεῖς ὄλων τῶν ἱεροτελεστιῶν. Τούς μεταφέρουν, λοιπόν, σέ ὀρισμένο χῶρο τῆς ἐκκλησίας, καί μερικούς, τούς μανιακούς, δεμένους χεροπόδαρα. Ὁ ἔσπερινός πού παρακολουθήσαμε, κατόπιν τούτου, ὑπῆρξε γιά μᾶς πολύ καταθλιπτικός, ἀφοῦ, ἐκτός τοῦ ἀπαράδεκτου θεάματος, οἱ ψαλμωδίες ἀναμιγνύονταν καί μέ τίς ἄγριες κραυγές καί τίς βλασφημίες τῶν μανιακῶν ἀρρώστων. Μιά θεραπευτική ἀγωγή μαρτυρική γιά τούς πάσχοντας, ἀσεβής γιά τήν ἱερότητα τῆς ἐκκλησίας καί καταθλιπτική γιά τό ἄλλο ἐκκλησίασμα, πού ἐλπίζω ἡ βάρβαρη μεθοδολογία της νά μή συνεχίζεται καί κατά τά τωρινά, τά κάπως ἐξελιγμένα χρόνια.

Ἐφάγαμε ἔνωρίς τό λιτό δεῖπνο πού μᾶς προσέφεραν καί κοιμηθήκαμε ἀμέσως. Ἐγερση στίς δύο μετά τά μεσάνυκτα καί μετά τό βιαστικό πρωινό μας ἀνοχωρήσαμε ἀμέσως γιά τήν κορυφή τοῦ Αἴνου. Ἡ τρίωρος πορεία σέ μονοπάτι κακοτράχαλο καί ἀνηφορικό διά μέσου τοῦ πυκνοῦ δάσους ἀπό γιγάντεια ἔλατα καί θεόρατους θάμνους, ἦταν πολύ κοπιώδης ἀλλά καί ὑποβλητική. Μέ γρήγορο βᾶδισμα, ὁ ἕνας πίσω ἀπό τόν ἄλλο, πρῶτο στή σειρά τόν πεπειραμένο μισθωμένο ὁδηγό μας, πού γνώριζε τά κατατόπια τοῦ βουνοῦ ὥστε νά φθάσουμε ἀσφαλῶς χωρίς περιπλανήσεις, κρατῶντας λαδοφάναρα γιά κάποιο μετριασμό τοῦ σκότους πού ἐπικρατοῦσε, προχωρούσαμε προσεκτικά ὥστε ἡ ὀμάδα μας ν' ἀποτελεῖ μία λιτανεῖα σιωπηλή καί ἀληθινά μυσταγωγική.

Ἐπί τέλους, ἡ διά τοῦ δάσους κουραστική πεζοπορεία μας τελείωσε. Βγαίνοντας, ὑπό τό ἀρχόμενο λυκαυγές, ἀντικρίσαμε στό βάθος ἕνα βραχῶδες ὕψωμα, ἀπό τή μία πλευρά του γυμνό ἀπό κάθε βλάστηση, πού κατέληγε σέ κῶνο. Αὐτός ἦταν ἡ ὑψηλότερη κορυφή τοῦ Αἴνου. Παρ' ὅτι φαινόταν μικρή ἡ

ἀπόσταση, κακοτράχαλη καί δύσκολη ἀποδείχθηκε ἡ ἕως ἐκεῖ ἀνάβαση. Ἕνας δυνατός ἄνεμος φυσοῦσε κι ὅταν φθάσαμε στήν κορυφή, ὅπου καί ὁ ὑψομετρικός ὀβελίσκος, εἶχαμε τό αἴσθημα πώς θά παρασυρθοῦμε ἀπό αὐτόν καί θά κατακρημνισθοῦμε στά γύρω τοῦ βουνοῦ βάραθρα. Ἀπό τήν ἄλλη τῆς ἀναβάσεως πλευρά τοῦ κώνου, τόσο ἀπότομη ἦταν ἡ βραχώδης πλαγιά, πού κατέληγε στή ρίζα της, μετά τά 1600 μέτρα, στή θάλασσα, ὥστε εἶχες τήν παραίσθηση πώς ὁ ἄνεμος θά σέ παρέσυρε καί θά σέ κατακρήμνιζε ρίχνοντάς σε κατ' εὐθείαν σ' αὐτή. Φοβηγμένοι ἀπό τήν τρομακτική αὐτή ἐντύπωση, ἀλληλοκρατούμενοι γαντζοθήκαμε περί τόν ὀβελίσκο καί περιμέναμε τήν ἀνατολή τοῦ ἡλίου πού ἀργοῦσε ἀκόμα (Εἰκόνες ἄρ. 145 καί 147).

Μιά ὥρα περίπου πέρασε καί ὁ ψυχρός ἄνεμος μᾶς εἶχε ξυλιάσει. Ὁ φωτισμός τοῦ τοπίου σιγά-σιγά δυνάμωσε κι ὀλοκληρώθηκε. Μείναμε ἀρκετή ὥρα περί τόν ὀβελίσκο ἀποθαυμάζοντας τό μοναδικό θέαμα. Ὁ ἄνεμος ἠρεμοῦσε καί ὁ φωτισμός ἀπό τόν ἥλιο ὄλο καί ἐντεινόταν. Ἀπίθανη ἡ μαγευτική εἰκόνα πού παρουσιαζόταν μπροστά μας. Ὁ ἀνάγλυφος χάρτης τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καί τῆς Δυτικῆς Πελοποννήσου ἀπό τή μιὰ πλευρά καί τῆς ἀπέραντης θάλασσας ἀπό τήν ἄλλη. Σέ λίγο, μέσα ἀπό τό στρῶμα τῆς πυκνῆς πρωινῆς ὀμίχλης πού κάλυπτε τήν ἀνατολή κι ἄφηνε μόνο τίς κορυφές τῶν βουνῶν νά ξεπροβάλλουν ἐφάνηκε ν' ἀνεβαίνει κατακόκκινος καί τεράστιος ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου. Ἡ ἀχλή τῆς ὀμίχλης πού θόλωνε σέ ἀρκετό ὕψος τόν γύρω ὀρίζοντα μᾶς στεροῦσε τήν διαύγεια τῆς καταπληκτικῆς εἰκόνας, πού παρά τοῦτο δέν ἔπαυε νά εἶναι πολύ ἐντυπωσιακή. Πρός βορράν, μέσα ἀπ' αὐτή, ἀχνοφαίνονταν τά βουνά τῆς Λευκάδος καί τῆς Κέρκυρας καί πρὸς Νότο τῆς Ζακύνθου. Δέν ὑπῆρξε βέβαια γιά μᾶς εὐνοϊκή ἡ ἀτμόσφαιρα ἐκείνης τῆς ἡμέρας, ἀλλά τό καταπληκτικό θέαμα ὀπωσδήποτε ἦταν μοναδικό καί μοῦ ἔμεινε ἀξέχαστο.

Μετά τίς 9 ἐπήραμε τό δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς. Διασχίσαμε τό ἔξοχο σέ ὀμορφιά ἀπέραντο ἐλατόδασος. Εἰδικός εἶναι ὁ τύπος τῆς ἐλάτης πού φύεται σ' αὐτό. Τεράστια σέ ὕψος τά δένδρα του, πολλά γηραλέα ἀλλά καί πολλά νεαρά καί ὀλόδροσα. Ἐγκαταλείποντας κατά τό μεσημέρι τήν πλατιά ζώνη τοῦ ἀπέραντου δάσους πού περιβάλλει τόν Αἶνο, ἀπό τά 800 μέτρα καί ὑψηλότερα, ἐβγήκαμε στήν χαμηλότερη περιοχὴ του, τήν

ξέφωτη, καί μέ αὐτοκίνητο ἐπιστρέψαμε κατά τό βραδάκι στήν ἀφετηρία μας, τό ἼΑργοστόλι (Εἰκ. 146).

Ἦ Δημήτρης εἶχε καταστρώσει πρόγραμμα μεγάλης περιουδείας στό ἐσωτερικό τῆς Κεφαλλονιάς, πού χρειάστηκε ἀρκετές ἡμέρες γιά τήν ὀλοκλήρωσή του. Ἐπιβαίνοντας ἐγώ μιᾶς μικρόσωμης, κατά τόν ποιητή, «χρυσοκάπουλης μούλας», ἐκεῖνος ἑνός μεγαλόσωμου μαυριδεροῦ κυπραίικου γαϊδάρου, ὁ φίλος Μουρελάτος ἑνός ἄλλου μικροκαμωμένου καί λιγάκι κουτσένοντος γαϊδαράκου, τόσο μικροῦ ὥστε τά πόδια τοῦ ἀναβάτου του συχνά γά σκοντάφτουν στίς ἐξέχουσες πέτρες τοῦ δρόμου, καί ὁ 12ετής ἀδελφός τοῦ Δημήτρη, ὁ Γεράσιμος, πάντα γελαστός καί χαρωπός, ὡς πεζοπόρος συνοδός, ἀρχίσαμε τήν μεγάλη αὐτή περιουδεία.

Πολλά χωριά καί ἀξιοθέατα ἐπισκεφθήκαμε. Ὅπως τίς μικρές λίμνες, τίς ἀποκαλούμενες «ἄκωλες», πού εἶναι πολύ βαθιές καί λέγεται πῶς ὁ πυθμένας τους δέν βρίσκεται καί τό βάθος τους δέν μετριέται. Τήν περίφημη ἐπίσης «κουνόπετρα», τόν μεγάλο παραθαλάσσιο βράχο, πού ὑποστηρίζουν πῶς παρουσιάζει μιά μικρή μετακίνηση συνεχῶς ἐπαναλαμβανόμενη καί τά ἄλλα ἀνάλογα ἀξιοπερίεργα, στά ὁποῖα πολύ ἀρέσκονται καί μέ πάθος τά παρουσιάζουν οἱ Κεφαλλονίτες στούς ἐπισκέπτες τοῦ νησιοῦ τους. Παρέμεινα καί δύο ἡμέρες φιλοξενούμενος στό σπίτι τοῦ Δημήτρη, στό χωριό του. Κι ἐγνώρισα τόν ἄρχοντα σέ ὄλα γέρο πατέρα του καί τήν ἐξαίρετη νοικοκυρά μητέρα του. Ἦ τεχνική τῆς μαγειρικῆς της καταπληκτική, τόσο στά φαγητά ὅσο καί στά γλυκίσματα, μού ἴδωσε τήν εὐκαιρία νά γνωρίσω τήν παραδοσιακή καλοφαγία καί γευστικότητα τῶν φαγητῶν τῶν προυχόντων τοῦ πλοῦσιου νησιοῦ.

Ἐπί τῆς μεγάλης αὐτή ἐξερεύνηση καταλήξαμε στή Σάμη, τήν παραθαλάσσια ὠραία κωμόπολη, πού βρίσκεται στά ἀνατολικά τοῦ νησιοῦ. Μέ τήν γύρω καταπράσινη περιοχὴ της, τά περιποιημένα σπίτια της καί τό ὠραῖο λιμανάκι της, ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμα κεφαλλονίτικο κόσμημα. Ἐκεῖ μέ ἄφησαν οἱ φιλόξενοι σύντροφοί μου. Ἐκεῖνοι γύρισαν στά χωριά τους κι ἐγώ θά συνέχιζα τό ἐξερευνητικό ταξίδι μου στήν γειτονική Ἰθάκη.

Ἰθάκη. Ζωηρή ἦταν ἀνέκαθεν ἡ ἐπιθυμία μου νά γνωρίσω καί τήν Ἰθάκη, τήν πατρίδα τοῦ Ὀδυσσεά. Καί συνδύασα τήν σ' αὐτή ἐπίσκεψή μου μέ τό ταξίδι μου τῆς Κεφαλλονιάς. Ἐχοντας αὐτό τό πρόγραμμα, τερματίζοντας τήν περιουδεία, κατέληξα στό ἀπέναντι τῆς Ἰθάκης λιμάνι τῆς Σάμης. Θά

περνούσα από εκεί στο γειτονικό άλλο νησί. Ἀποδείχθηκε ὅμως λανθασμένη ἢ πρόβλεψη μου. Ἀτμοπλοϊκή προσπέλαση από εκεί δέν ὑπῆρχε καί ἔπρεπε νά τήν ἐπιχειρήσω μέ ἰδικό μου μέσον.

Διαγράφονταν κάπως ἀχνές οἱ ἀπέναντι βουνοπλαγιές τῆς ἱστορικῆς Ἰθάκης, ἀλλά ἡ θάλασσα πού μᾶς χώριζε ἦταν ἀρκετά ἐκτεταμένη. Τόλμημα θ' ἀποτελοῦσε ἡ ἐπιχείρηση τοῦ μέχρῃς ἐκεῖ ταξιδιοῦ, μ' ἓνα μικρό ἰδικό μου πλεούμενο. Τό πείσμα μου ὅμως ἐπεκράτησε τοῦ φόβου καί τό ταξίδι ἀποφασίσθηκε. Ἀναζήτησα στό λιμάνι πρὸς μίσθωση ἓνα πετρελαιοκίνητο πλοιάριο, ἀλλά ἓνα τέτοιο μικρό πλωτό δέν ἀνεβρέθηκε. Κατέληξα, λοιπόν, στίς βάρκες καί τελικά προσφέρθηκε ἓνας βαρκάρης, πού ἂν καί μικρή ἢ βάρκα του διέθετε καί ἐξωτερική πρόσθετη βενζινομηχανή, νά μ' ἀναλάβει. Συμφωνήσαμε νά ξεκινήσουμε τήν ἐπομένη ἀπό πολύ πρῶι.

Ἔωραῖο τό πρῶινό τῆς ἐπομένης καί ἡ θάλασσα γαλήνια, καθὼς συνήθως λέγεται «λάδι». Ποιός ὅμως ἐγγυόταν πὼς δέν θά μπορούσε νά σηκωθεῖ κάποιο αἰφνίδιο μπουρίνι, ἀπό αὐτά τά τόσο συνηθισμένα, στά μεταξύ ὑψηλῶν βουνῶν θαλασσινά περάσματα καθὼς αὐτό τό μεταξύ Κεφαλλονιάς καί Ἰθάκης; Αὐτό δέν τό πολυσκέφθηκα ξεκινώντας μέ τό μικρό βαρκάκι μας. Πολύ τό φοβήθηκα ὅμως σέ λίγο, ὅταν ἡ μηχανούλα του ἔπαυε νά δουλεύει καί σέ τίποτα δέν τήν ὠφέλησαν τά μαστορέματα τοῦ βαρκάρη κι ἐμένα γιά νά ξαναδουλέψει. Ἔτσι, μισοπέλαγα, ὁ βαρκάρης ἔπιασε τά κουπιά καί λάμνοντας ἐπί ὄρες κατάφερε νά φθάσουμε κατά τό μεσημέρι στόν Ἄετό. Στό μικρό λιμάνι τοῦ χθαμαλοῦ ὄρεινοῦ βραχίονα πού συνδέει τά δύο ὑψηλά βουνά ἀπό τά ὁποῖα ἀπαρτίζεται τό νησί τῆς Ἰθάκης. Εὐτυχῶς κανένα μπουρίνι δέν διατάραξε τό τολμηρό ταξίδι μας πού χρειάστηκε τετράωρη σκληρή κωπηλασία. Οὔτε ριτιδώθηκε καν ἡ ἀκύμαντη «λαδερή» θάλασσά μας.

Ἀφοῦ ξεκουράσθηκα γιά λίγο στό συνοικισμό τοῦ Ἄετοῦ καί σ' ἓνα ταβερνάκι του ἔφαγα τά φρεσκοτηγανισμένα ψάρια μου, μίσθωσα ἓνα ζῶο καί μέ ὄδηγό τόν ἀγωγιάτη του ξεκίνησα γιά τήν Ἰθάκη, τήν πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ, ὅπου κι ἔφθασα κατά τ' ἀπόγευμα. Ὁ μέγας κόλπος, πού κλειστός ἀπό τά γύρω βουνά ἔχει μικρό ἄνοιγμα μόνο στή μιά του πλευρά καί πού διακοσμεῖται μάλιστα ἀπό ἓνα γραφικό ἀεικίνητο ἀνεμόμυλο, ἀποτελεῖ τεράστιο μοναδικῆς ἀσφάλειας λιμάνι (Εἰκ. 150).



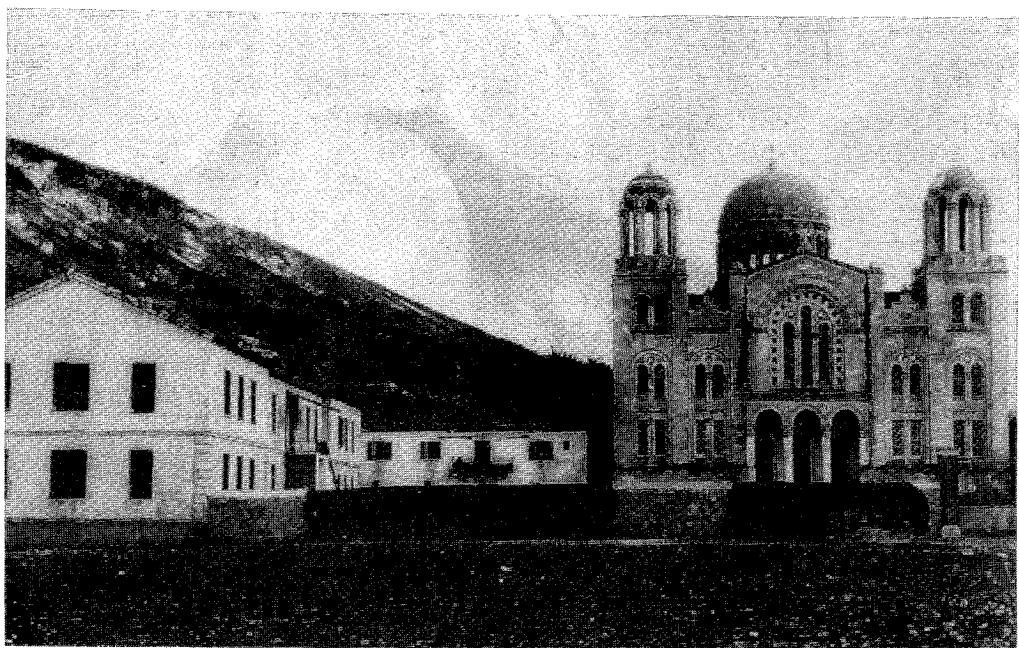
145. Φθάνοντας στην πανύψηλη κορυφή του Αΐνου της Κεφαλληνίας, πολύ πρό της ανατολής του ήλιου.



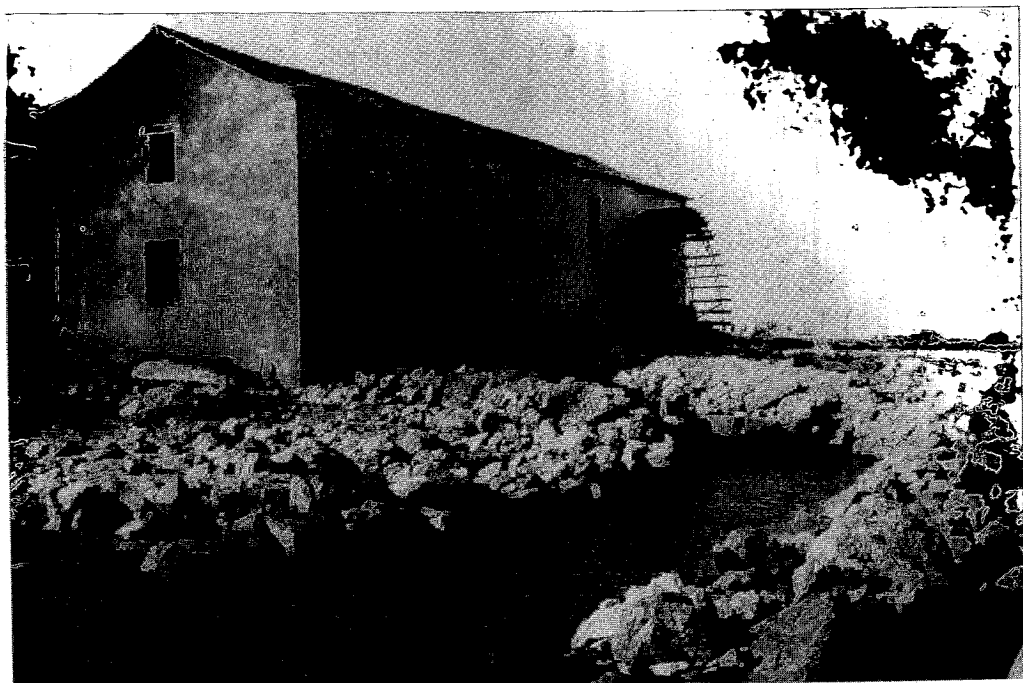
146. Τά θεόρατα έλατα, άλλα γέρικά καί άλλα θαλερά, πού άπαρτίζουν τό άπέραντο δάσος του Αΐνου.



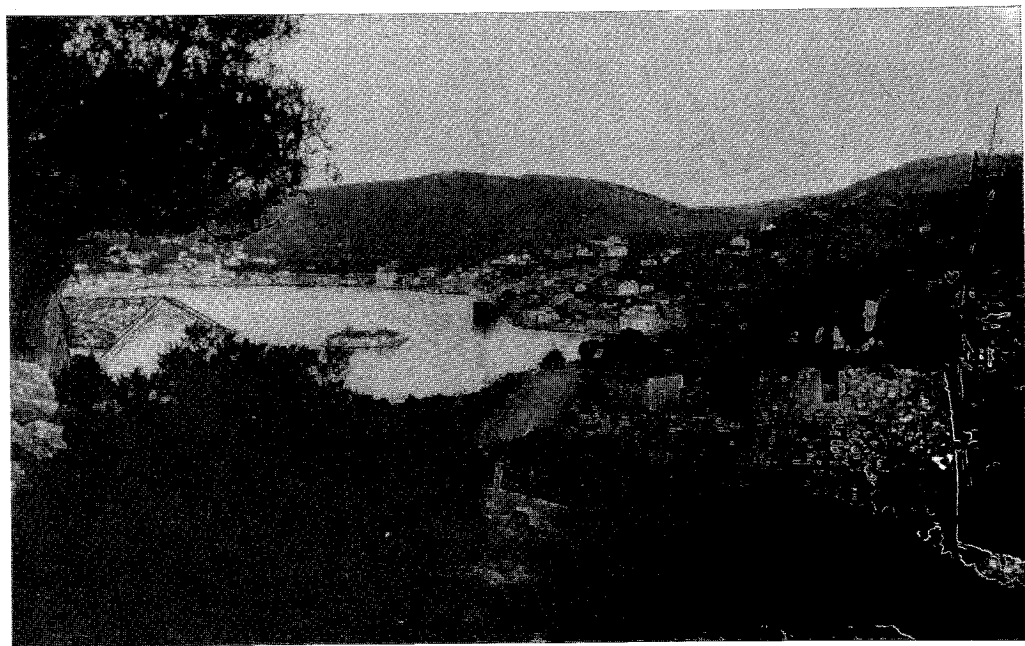
147. Γαντζωμένοι περί τόν ὀβελίσκο τῆς κορυφῆς τοῦ Αἴνου γιατί ὁ ἄνεμος εἶναι δυνατός καί τό κρύο διαπεραστικό.



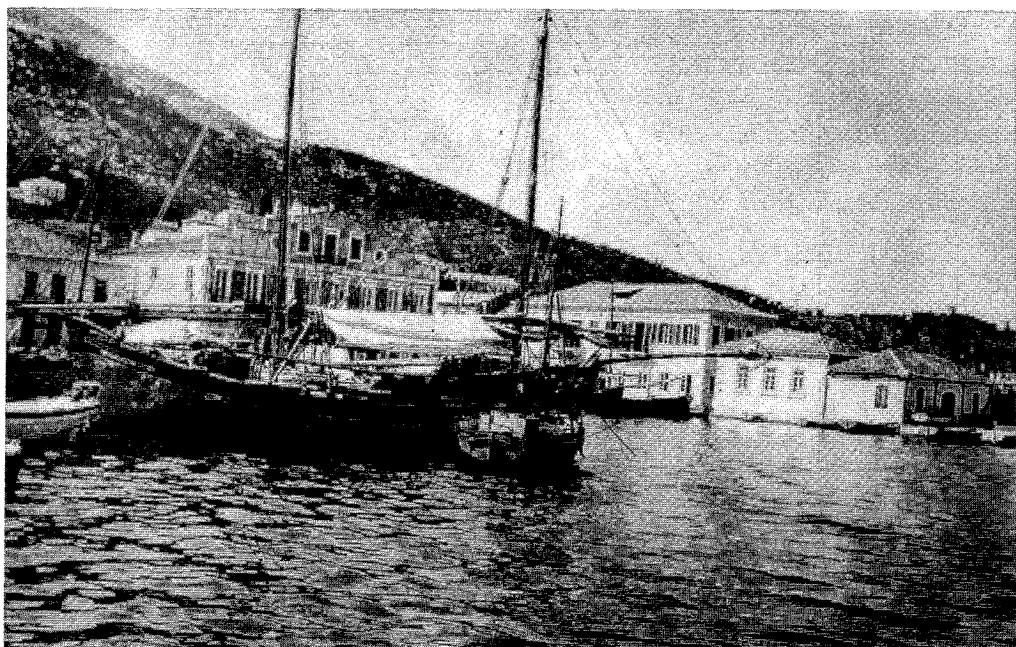
148. Ἡ ἐκκλησία καί τά ἄλλα κτίρια τῆς γυναικείας Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεράσιμου, πού ἀποτελεῖ ἐνδιάμεσο σταθμό γιά τήν ἀνάβαση στήν κορυφή τοῦ Αἴνου.



149. Ὁ περίφημος ὑδάτινος ποταμός στό λιμάνι τοῦ Ἀργοστολιοῦ, πού ρέει ἀδιάκοπα πρὸς τὴν γειτονική καταβόθρα καί κινεῖ ἓνα ὕδατοτροχό.



150. Ὁ κλειστός μεγάλος κόλπος τῆς Ἰθάκης, πού ἡ εἴσοδος του στολιζέται ἀπὸ τὸν ἐκεῖ γραφικό ἀνεμόμυλο.



151. Στήν Ἰθάκη πλευρισμένα καΐκια στό μουράγιο ἀπό τό ὁποῖο ἐξυπηρετεῖται ἡ τρέχουσα ἐμπορική κίνηση τοῦ νησιοῦ.



152. Ἀπό τήν κορυφή ὅπου καί ἡ Μονή τῶν Καθαρῶν ἡ θεά πρὸς τόν βραχίονα τοῦ Ἄετοῦ καί τήν ἄλλη Ἰθάκη.

Ἡ στό βάθος τοῦ κόλπου πόλη, ὅπου κι ἐφθάσαμε δύοντος τοῦ ἡλίου, μέ τά μικρά καί μεγάλα ἐνδιαφέροντα κτίριά της, εἶναι ἐξαιρετικά γραφική. Ἀπλώνεται στό μυχό τοῦ κόλπου, μέ τά σπίτια κατά παράταξη κτισμένα δίπλα στό κύμα, ἀποτελώντας μακρὰ κατοικημένη στενοῦ πλάτους λουρίδα. Ἐνα ἀπό αὐτά τά θαλασσεύοντα σχεδόν σπίτια καί τό μικρό ξενοδοχεῖο στό ὁποῖον ἐγκαταστάθηκα. Δίπλα του τό κεντρικό καφενεῖο ὅπου περνοῦσα τίς ὄρες μου. Αὐτό διέθετε καί μιὰ ὑπερθαλάσσια ξύλινη ἐξέδρα στήν ὁποίαν, ὅταν καθόσουν κι ἔπερνες τόν καφέ σου, νόμιζες πώς βρίσκεσαι στή γέφυρα τοῦ βαποριοῦ καί ταξιδεύεις.

Μπαίνοντας στόν κόλπο, στήν δεξιά ἀκτή του, ὑπῆρχε σέ μεγάλο μῆκος καλοφτιαγμένο μουράγιο. Ἐκεῖ βρίσκονταν πλευρισμένα θεόρατα φορτηγά πλοῖα Ἰθακήσιων ἐφοπλιστῶν, περιμένοντας ὑπομονητικά τή ναύλωσή τους. Αὐτή ἡ πρώτη περιοχὴ ἀποτελοῦσε τόν προλιμένα τῆς Ἰθάκης. Συνέχιζε κατόπιν τό ἐμπορικό λιμάνι καί ἡ ἐμπορική ἀγορά τῆς μικρῆς πόλεως καί ἀκολουθοῦσε τό ἐπίσημο ἀστικό τμήμα της. Προχωρώντας, στήν ἀπέναντι ἀκτή τοῦ κόλπου, βρίσκονταν στή σειρά οἱ βίλλες τῶν προυχόντων καί τῶν ἐφοπλιστῶν, μέσα στούς μεγάλους θαλερούς κήπους τους. Περιπλανώμουν, λοιπόν, στόν παραλιακό καί τούς ἄλλους δρόμους τῆς ἐνδιαφέρουσας νησιωτικῆς μικρῆς πόλεως, πού εἶχε κάτι τό ξεχωριστό, τό ἀποκλειστικά δικό της νά σοῦ παρουσιάσει κι ἀπολάμβανα. Ἐπισκέφθηκα ἐπίσης καί τά λίγα ἀρχαιολογικά κατάλοιπά της καί τίς τοποθεσίες πού συνδέονταν μέ τήν ἱστορία τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀρχαίου περίφημου ἥρωά της Ὀδυσσεά, πού μ' αὐτές ἀκριβῶς τήν δόξασε (Εἰκ. 151).

Ἐπιθυμοῦσα ὅμως νά ἐπισκεφθῶ ἀκόμα καί τά χωριά τῆς Ἰθάκης καί ν' ἀνεβῶ στήν ὑψηλότερη κορυφή της (800 μ. ὕψους). Ἡ ἄλλοτε κατοχὴ τῶν Ἰονίων νήσων ἀπό τούς Ἄγγλους εἶχε φροντίσει τήν κατασκευή σ' αὐτά πυκνοῦ ὀδικοῦ δίκτυου, πού παρά τήν ἔλλειψη κάθε συντηρήσεως ἀπό τό διάδοχο ἐλληνικό κράτος, σωζόταν ἀκόμη σέ σχετικά καλή κατάσταση καί ἐξακολουθοῦσε νά ἐξυπηρετεῖ τούς κατοίκους τους. Μ' ἓνα τέτοιο παλιό δρόμο συγκοινωνοῦσαν καί τά χωριά τῆς Ἰθάκης. Συμφώνησα μιὰ κούρσα, γιά τήν ὁλοήμερη ἀπασχόλησή της (μίσθωμα μόνο δρχ. 300) κι ἔκαμα τήν περιοδεία μου. Ὁ δρόμος περιτρέχει σέ μεγάλο ὕψος τό ὄρεινὸ νησί, ὅπου βρίσκονται τό ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου τά χωριά του. Ἡ θεά ἀπό

ἐκεῖ ἐπάνω γιά τά γύρω ἐξαιρετικά μαγευτική, πρὸς τὴν περιβάλλουσα θάλασσα τοῦ Ἰονίου πελάγους. Εἶναι σάν ἀπὸ ἀεροπλάνο, ἀφοῦ τὸ ὄλο πλάτος τοῦ νησιοῦ περιορίζεται στά 6 1/2 χιλιάδες μόνο μέτρα.

Στὸ πλάτωμα πού ἀπλώνεται στὴν κορυφή βρίσκεται μιά φημισμένη Μονή, ἀποκαλούμενη «Μονή τῶν Καθαρῶν». Ἐκεῖ παρέμεινα τὸ μεσημέρι καί οἱ καλόγηροί της μέ περιποιήθηκαν καί μέ τραπέζωσαν πολὺ φιλόφρονα. Σπάνιοι ἄλλωστε οἱ ἐπισκέπτες της ἐκεῖνα τά χρόνια. Τό θέαμα ἀπὸ ἐκεῖ ἐπάνω, πρὸς τὴ Δυτικὴ Στερεὰ Ελλάδα καί τὴν Πελοπόννησο, ἀνάλογο πρὸς τὸ ἀπὸ τὴν κορυφή τοῦ Αἴνου. Μόνο πού καί πάλι δέν εἶχα τύχη ὡς πρὸς τὴν ἀτμοσφαιρική διαύγεια καί ἡ ἐπικρατοῦσα ὀμίχλη ἀρκετά τὸ θόλωνε. Ὅπως δὴποτε πάντοτε καταπληκτικό, συνάρπαζε. Ὅπως καί τῆς ἄλλης πρὸς Νότον ἐκτεινόμενης ὑπόλοιπης ὄρεινῆς Ἰθάκης, μέ τὴν περίεργη γαιομορφολογική της ἀνάπτυξη (Εἰκ. 152).

Βραδάκι πλέον ἡ κούρσα μέ ξαναγύρισε στὴν πόλη τῆς Ἰθάκης. Εἶχα ὀλοκληρώσει τίς ἐξερευνητικὲς ἐπιθυμίες μου γιά τά δυὸ ἀδελφὰ ἀξιοθαύμαστα νησιά κι ἐπέστρεψα στὴν Ἀθήνα μ' ἀξέχαστες ἐντυπώσεις καί πλούσια φωτογραφικὴ συγκομιδὴ.



13. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

(Θεσσαλονίκη, Βέροια, Νάουσα, Έδεσσα, Καστοριά,
Φλώρινα)

Μέ σύντροφο τήν Μαρίκα μου, πού ὁ φιλικός μαζί της σύνδεσμός μου συνεχιζόταν πάντοτε ὥστε νά ὑφίσταται πιά μεταξύ μας ἀπόλυτη ταυτότητα ἀντιλήψεων καί αἰσθημάτων γιά τά ἀφορῶντα τή ζωή μας, ἐπιχειρήσαμε κατά τήν ἀνοιξη τοῦ 1935 καί ἓνα πασχαλινό ταξίδι. Ἐκλέξαμε, μέ βάση τή Θεσσαλονίκη, τήν περιοδεία τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας, χρησιμοποιώντας ὁλόκληρο τό 15θήμερο τῶν διακοπῶν τοῦ Πάσχα.

Τήν Θεσσαλονίκη τήν εἶχα ἐπισκεφθεῖ ἐγώ καί παλαιότερα καί ἀρκετά τήν γνῶριζα. Πρωτοπῆγα τό 1926 ὡς ἐπισκέπτῆς τῆς δεύτερης ἐκθέσεώς της, πού οὐσιαστικά εἶναι ἡ πρώτη ὡς διεθνῆς, ἀφοῦ ἡ προηγούμενῆ της ἦταν πολύ πρόχειρη καί λιγάκι δοκιμαστική. Τό ταξίδι ἐκεῖνο ἔγινε περισσότερο γιά νά ἰδῶ καί ἐκτιμήσω τήν προσπάθεια τοῦ δημιουργοῦ της συναδέλφου καί φίλου Ν. Γερμανοῦ, πού μέχρι πρό ὀλίγου ἐπιμελητής τοῦ Ζωολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου, ὅταν κι ἐγώ ἐπίσης ἤμουν πανεπιστημιακός ὑπάλλληλος, εἶχαμε ἀναπτύξει φιλία καί συνεργασία. Στή Θεσσαλονίκη εἶχα παραμείνει γιά 24 ὥρες καί κατά τή μετάβασή μου, πρό μερικῶν χρόνων, στό Ἄγιον Ὄρος.

Ἐφθάσαμε σιδηροδρομικῶς στή Θεσσαλονίκη, κατά τό νέο αὐτό ταξίδι, τήν Κυριακή τῶν Βαΐων. Καί διαμείναμε ἀπό ὀλίγες ἡμέρες, στήν ἀρχή καί τό τέλος τῆς ἀνά τή Μακεδονία περιοδείας μας. Κατά τήν ἐκεῖ παραμονή μας ἐπισκεφθήκαμε ὅλα τά ἀξιοθέατά της. Παρουσίαζε, ἐκεῖνα τά χρόνια, ἡ μεγάλη πόλη, ἡ δεύτερη σέ μέγεθος τῆς Ἑλλάδος, ἐξαιρετική κάθε μορφῆς δραστηριότητα, ἐμπορική καί βιομηχανική, καί ὡς κέντρο ἐξαγωγικό τῆς πλούσιας μακεδονικῆς γεωργικῆς παραγωγῆς της, ἀλλά καί ὡς εἰσαγωγικό ἐξυπηρετήσεως τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐνδοχώρας. Εἶχε καί κάποιο ἰδιαίτερο ἰδικό της χρῶμα, διάφορο τῆς Ἀθήνας, πού τήν ξεχώριζε ἀπό αὐτή. Κι ἐλέγετο πῶς θύμιζε περισσότερο Εὐρώπη.

Νέα ύψηλά κτίρια ξεφύτρωναν από παντού σέ αντικατάσταση τῶν παλαιῶν καί σέ συμπλήρωση τῶν ἀκάλυπτων οἰκοπέδων καί τῶν ἐρειπίων πού εἶχε ἀφήσει στό κέντρο τῆς ἡ καταστρεπτική πυρκαϊά τοῦ 1917. Ἔντονη ἦταν ἡ κίνηση τῶν καταστημάτων τῆς καί καταστόλιστες ἦσαν οἱ προθήκες τους, ἀπό ὠραία ἐμπορεύματα, ἰδίως ἐνδύσεως, στολισμοῦ καί οἰκιακοῦ ἐξοπλισμοῦ, πού παρουσίαζαν πλοῦτο καί πνεῦμα νεωτεριστικό. Ἀπό τήν πλευρά αὐτή ἡ Θεσσαλονίκη προβάδιζε τῆς Ἀθήνας καί ὑπῆρχαν ἐκεῖνοι πού προτιμοῦσαν τήν ἐμπορική ἀγορά τῆς, πηγαίνοντας ἐκεῖ γιά τίς προμήθειές τους.

Τά κοσμικά τῆς κέντρα ὀλίγα ἀλλά πολύ νεωτερίζοντα, λειτουργοῦσαν κατά τίς συνήθειες τῶν μεγάλων καταστημάτων τῶν πόλεων τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Παράδειγμα τό κεντρικό κατάστημα «Φλόκα» πού λειτουργοῦσε ὡς ζαχαροπλαστεῖο καί συγχρόνως ἐστιατόριο, ἀνοικτό ὁλόκληρο σχεδόν τό 24ωρο, μέ τήν μεγαλοπρεπή ἐπίπλωσή του, τήν πολυτέλεια τῶν σκευῶν του καί τήν μοναδική ποιότητα τῶν προσφερομένων στούς πελάτες του προϊόντων του. Τό πρωινό πού σοῦ παρέθεται, τά γλυκύσματά του καί τά φαγητά του, τό δεῖπνο καί τό μεταμεσονύκτιο σουπέ του, ἦσαν ἐκλεκτότατα, ὅμοια τῶν ὁποίων σέ ποιότητα δέν βρίσκονταν πουθενά ἄλλοῦ στήν Ἑλλάδα. Τό νά πάρεις τό πρωινό σου ἢ τό δεῖπνο σου στοῦ «Φλόκα» ἦταν μιά ἀπό τίς ἀπολαύσεις τῆς Θεσσαλονίκης, πού κανένας ἐπισκέπτης τῆς δέν τοῦ ἐπιτρεπόταν νά τήν παραλείψει.

Γυρίζαμε, λοιπόν, ἐκεῖνες τίς ἡμέρες, στούς κεντρικούς τῆς δρόμους κι ἀπολαμβάναμε τήν προσφερόμενη πολυτέλεια, ἐμπορικῶν καταστημάτων καί κοσμικῶν κέντρων, πού ὑπερεῖχε τῆς Ἀθήνας. Αὐτά στούς μεγάλους δρόμους τῆς κάτω πόλεως. Ἀλλά γυρίζαμε καί τά ἀνηφορικά δρομάκια μέ καλτηρήμια τους καί τά γραφικά τουρκικῆς φυσιογνωμίας σπίτια καί σπιτάκια τῆς παλιᾶς ἄνω πόλεως πού ἔφθανε μέχρι τά τείχη καί τό φρούριο πού τήν περιέβαλαν. Ἀπό τό φρούριο καί τό πάρα-πέρα βυζαντινῶν μοναστηρί, ὠραῖο τό θέαμα τῆς ἀπλωνόμενης πρὸς τά κάτω μεγάλης πόλεως καί τοῦ λιμανιοῦ τῆς. Τό λιμάνι ἀκόμη τότε γεμάτο ἀπό κάθε μορφῆς ἀτμόπλοια καί ἰστιοφόρα. Καί στό ἄκρο του, ἐπιβλητικός ὁ «Λευκός Πύργος», τό σύμβολο τῆς Θεσσαλονίκης, μέ τόν γύρω μεγάλο κῆπο ὅπου καί κατέληγε ὁ περίπατός μας (Εἰκόνες ἀρ. 153-155).

Ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος ἦσαν ἐπίσης γιά ἡμένα τά σπουδαῖα βυζαντινά κατάλοιπά τῆς. Οἱ ἐκκλησίες τῆς καί τά

ἄλλα, πού ὄλα τὰ ἐπισκεφθήκαμε. Ἡ περίεργη ἀρχιτεκτονικῆς Ροτόντα, πού οἱ Τοῦρκοι ἀπό ἐκκλησία τήν εἶχαν μετατρέψει σέ τζαμί καί τότε διατηρεῖτο ἀκόμη ὁ μιναρές της, ἡ Ἁγία Σοφία, ἡ Ἁγία Παρασκευή, ἡ Παναγία τῶν Χαλκέων, οἱ Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι καί οἱ ἄλλες, μοναδικές σέ ὁμορφιά καί σέ τυπική βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἐκκλησίες. Ἡ μεγαλύτερη καί ὠραιότερη, ὁ Ἅγιος Δημήτριος, εἶχε καταστραφεῖ ἀπὸ τὴν πυρκαϊά καί συνεχίζονταν οἱ ἐργασίες τῆς ἀναστήλωσής της. Καί ἄλλες πολλές ἱστορικές καί ἀρχαιολογικές περιοχὲς τῆς πόλεως ἐπισκεφθήκαμε. Τί νά πρωτοθαυμάσεις στίς ἀρχαῖες αὐτές ἐκκλησίες; Τὴν ἀριστοτεχνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τους, τὴν εἰκονογράφησή τους, τὰ μωσαϊκά τους, τὴν ἐξωτερικὴ διακόσμηση τῶν κτιρίων, τὸν ἐσωτερικὸ πλοῦτο τοῦ στολισμοῦ; (Εἰκ. 156).

Ἐπισκεφθήκαμε καί τὸ Πανεπιστήμιο ἀλλὰ βιαστικά. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα δέν εἶχαν ἀκόμη τοποθετηθεῖ σ' αὐτὸ οἱ φίλοι-συνάδελφοι μέ τοὺς ὁποίους ἀργότερα εἶχα πολλές κοινωνικὲς σχέσεις καί συνεχεῖς ἐπαγγελματικὲς καί ἐπιστημονικὲς συνεργασίες.

Γιὰ ἔμενα μεγάλο ἦταν τὸ ἐνδιαφέρον μου καί γιὰ τὴν κεντρικὴ Μακεδονία πού ἀποτελοῦσε τὸν κυριώτερο ἀντικειμενικὸ σκοπὸ αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ μας. Ἀναχωρήσαμε σύντομα, λοιπόν, γιὰ τὰ ἐνδότερα, μέ πρῶτο σταθμὸ μας τὴν Βέροια. Τότε αὐτὴ διατηροῦσε πολὺ τὴν παλιὰ μορφή της. Ἦταν μιά πραγματικὴ τουρκόπολη μέ τὰ καφασοτὰ παράθυρα τῶν ἀπαθλιωμένων σπιτιῶν της καί τὰ λασποβριθῆ στενολόκακά της. Σοῦ ἔφραζαν τὸ πέρασμα καί οἱ ἀπὸ βόδια συρόμενες μακρυὲς βοϊδάμαξές της, πού προχωροῦσαν νοχελικά σ' ὄλο τόκέντρο της κι ὄφειλες ὑπομονετικά νά τίς ἀκολουθήσεις.

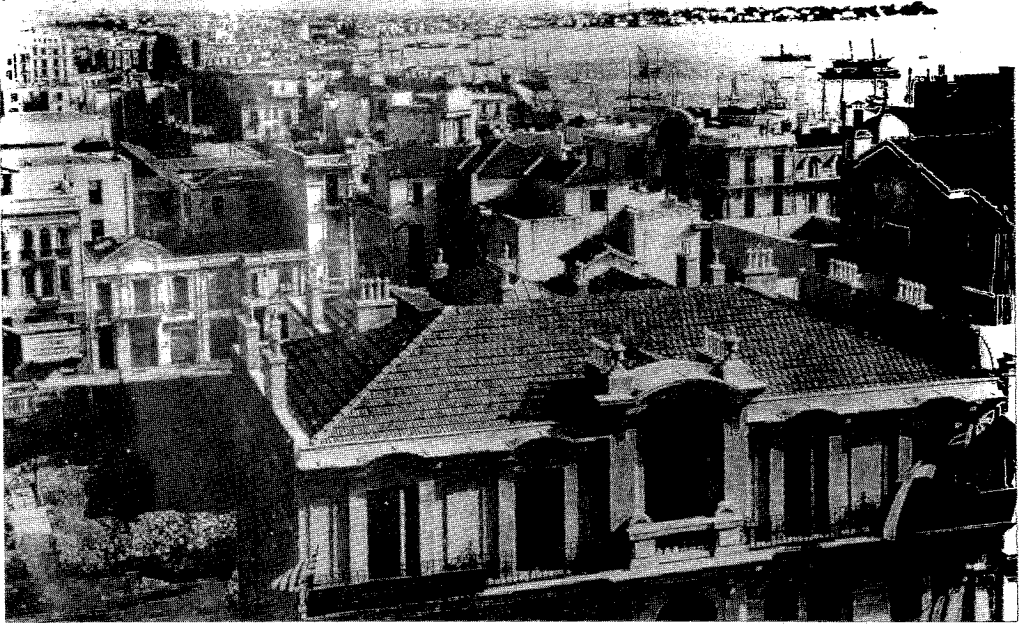
Ἀρκετὲς ἡμέρες διαμείναμε στὴ Νάουσα πού ξεχώριζε γιὰ τὴν ὁμορφιά καί γραφικότητά της ἀλλὰ καί τὴν προοδευτικότητά καί τὴν ἀρχοντιά τῆς κοινωνίας της. Πλούσια ἡ γεωργικὴ παραγωγή τῆς περιοχῆς της καί ἀκμάζουσα ἡ βιομηχανία της στὸν ὕφαντουργικὸ τομέα. Τὰ μεγάλα ἐργοστάσια της, τὰ πολλὰ της ἀρχοντόσπιτα μέ τὸν μακεδονικὸ τους τύπο, τὸ παρεμβολόμενο πράσινο, ἀπὸ τοὺς κήπους της, καί τὰ ἄφθονα νερά της πού ἔρρεαν παντοῦ, ὡς μικροὶ καταρράκτες καί ὡς αὐλάκια στοὺς δρόμους της, ἔδιναν στὴν χαριτωμένη αὐτὴ πόλη μιά ἰδιαίτερη ὠραιότητα πού καμιά ἄλλη τῆς Ἑλλάδος δέν παρουσιάζει (Εἰκόνες ἀρ. 157, 160, 165, 166).

Μαγευτική ἦταν ἡ ἐκδρομή μας μέχρι τὴν ἐξοχικὴ τοποθεσία τῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, διὰ τῆς κατάφυτης ἀπὸ γιγάντεια πλατάνια λαγκαδιᾶς, πού τὴν διατρέχει ὁ ποταμὸς τῆς Νάουσας, ἀλλοῦ πλαταίνοντας κι ἀλλοῦ στενεύοντας. Ὁ ποταμὸς, μέγανος με ἄφθονο τὸ νερὸ του, ρέει κελαρίζοντας δίπλα στὸν δρόμο πού ἀκολουθεῖς καί μετὰ ἀρκετὴ πορεία ὀδηγεῖσαι στὸ κεφαλάρι του. Ἐκεῖ ἡ λαγκαδιὰ στενεύει καί ἀπὸ τὴ βάση τῶν μεγάλων βράχων ὀλόκληρος ποταμὸς νεροῦ ἐξορμᾷ ὀρμητικὰ παφλάζοντας (Εἰκ. 159).

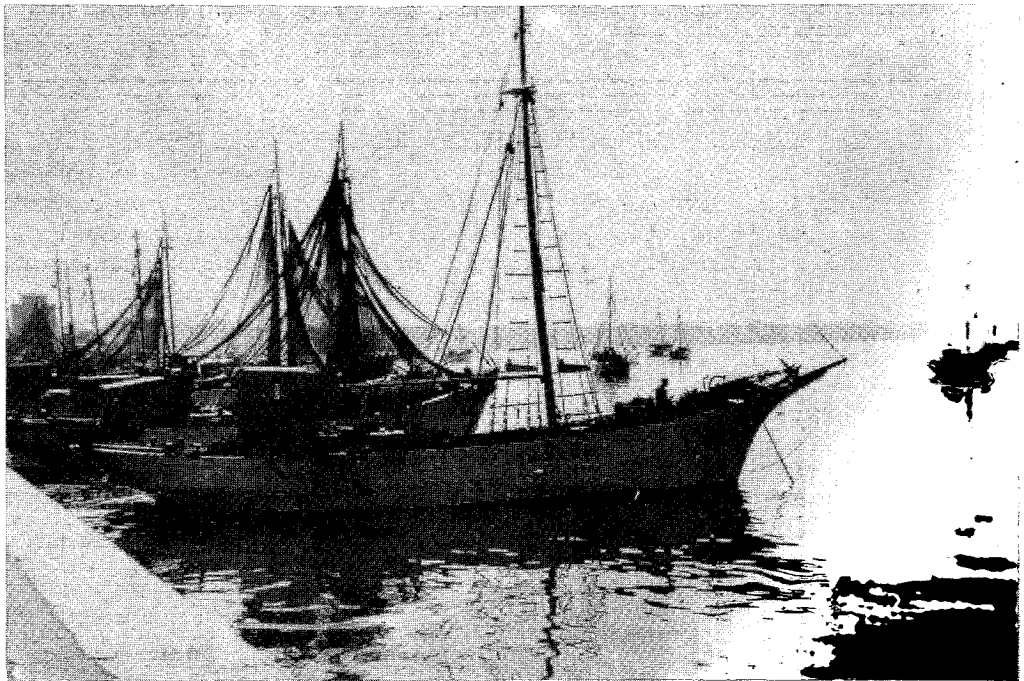
Καταπληκτικὸ εἶναι καί τὸ θέαμα τῶν πέριξ τῆς Νάουσας καλλιεργημένων πεδινῶν ἐκτάσεων. Ἄλλων μέ μηλιές, ἄλλων μέ κερασιές κι ἄλλων μέ ἄλλα διάφορα καρποφόρα. Οἱ κερασιές ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ, ὀλάνθιστες, παρουσίαζαν μοναδικὸ θέαμα. Ἦσαν φυτεμένες σὲ σειρές μαθηματικῆς εὐθείας, εἶχαν μικρὸ ὕψος καί ἡ ὀλοστρόγγυλη στεφάνη τους ἦταν κατάφορτη ἀπὸ λευκά λουλούδια. Ἀποτελοῦσαν παρατεταγμένη στρατιὰ ὀλόκληρη, ἀπὸ καταστόλιστες νυφοῦλες.

Στὴ Νάουσα καταλύσαμε σ' ἓνα φρεσκοκτισμένο ξενοδοχεῖο στὴν κεντρικὴ ἀγορὰ τῆς. Στὸ ἰσόγειο τὸ ἐστιατόριό του καί στά δύο ἄλλα πατώματα τὰ ὑπνοδωμάτεια. Καθαρότατο, κάτι τὸ σπάνιο γιὰ τὴν ἐποχὴ, εἶχε καί τὴν πολυτέλεια στά δωμάτια ἑνὸς πορσελλάνινου νυπτήρα μέ συνεχῶς τρεχούμενο νερό, εἰς ἀντικατάσταση τοῦ καθιερωμένου τσίγκινου τεπόζιτου καί τοῦ κουβᾶ γιὰ τὰ ἀπόνερα. Ξενοδόχος του ἓνας προοδευτικὸς Ναουσαῖος, πού εἶχε ζήσει καί κάπως πλουτίσει στὴν Ἀμερικὴ, καί συνεταῖρος του ὁ μέχρι πρό ὀλίγου ἀρχηγμᾶγερρας τοῦ ξενοδοχείου «Ἀγγλίας» τῆς Ἀθήνας, πού μόλις τελευταῖα εἶχε κλείσει. Αὐτὸς ἦταν καί ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κουζίνας τοῦ ἐστιατορίου μας. Γι' αὐτὸ καί τὸ φαγητὸ μας ἐξαιρετικῆς πάντοτε ποιότητος καί γευστικότητος. Ἀξέχαστη μοῦ ἔχει μείνει ἡ μαγερίτσα πού μᾶς παρέθεσε τὸ βράδυ, μετὰ τὴν Ἀνάσταση, καί τὸ ψητὸ ἀρνάκι γάλακτος μέ πατάτες στὸ φοῦρνο τοῦ μεσημεριανοῦ πασχαλινοῦ γεύματος. Βέβαια βοηθοῦσε καί ἡ ποιότης καί ἡ νοστιμιὰ τῶν ὑλικῶν. Τὸ ἀγνὸ μυρουδάτο βούτυρο, τὰ ἐξαίρετα κρεατικά, τὰ ὀλόδροσα ζαρζαβατικά.

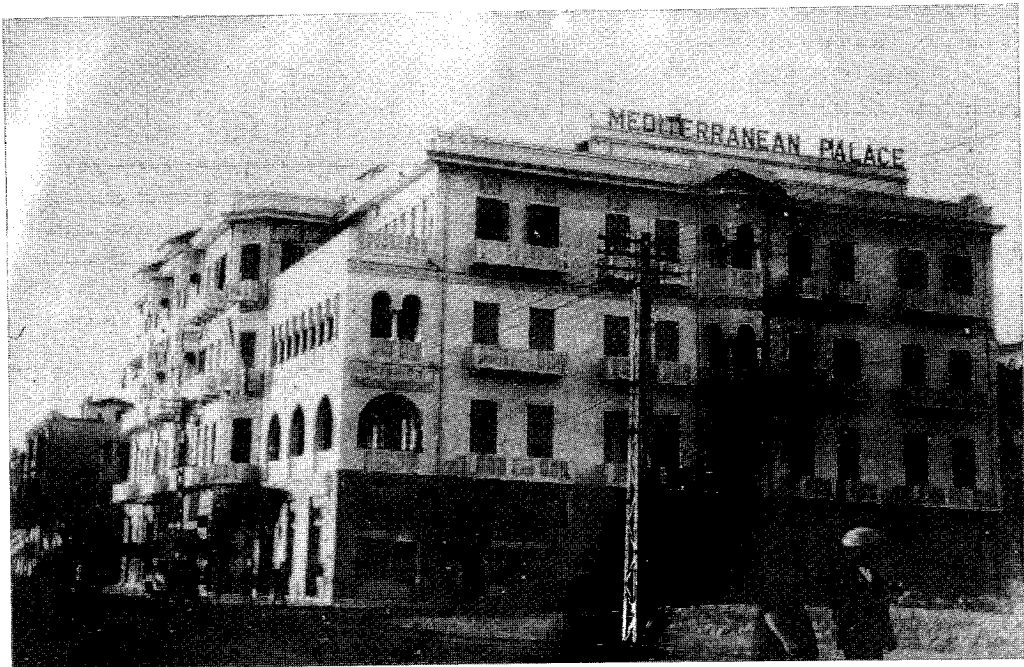
Ἀπὸ τὸ μπαλκόνι τοῦωματίου μας, ἐλεύθερη ἡ θέα, ἀντικρίζαμε τὸ ἀπέναντι βουναλάκι τὸ κατάφυτο ἀπὸ δάσος νεαρῶν δρυῶν, «δένδρων» ὅπως τίς ὀνομάζει ὁ λαὸς μας. Δίπλα μας ἡ μεγάλη ἐκκλησία ὥστε ἀπὸ τὸ μπαλκόνι μας νὰ παρακο-



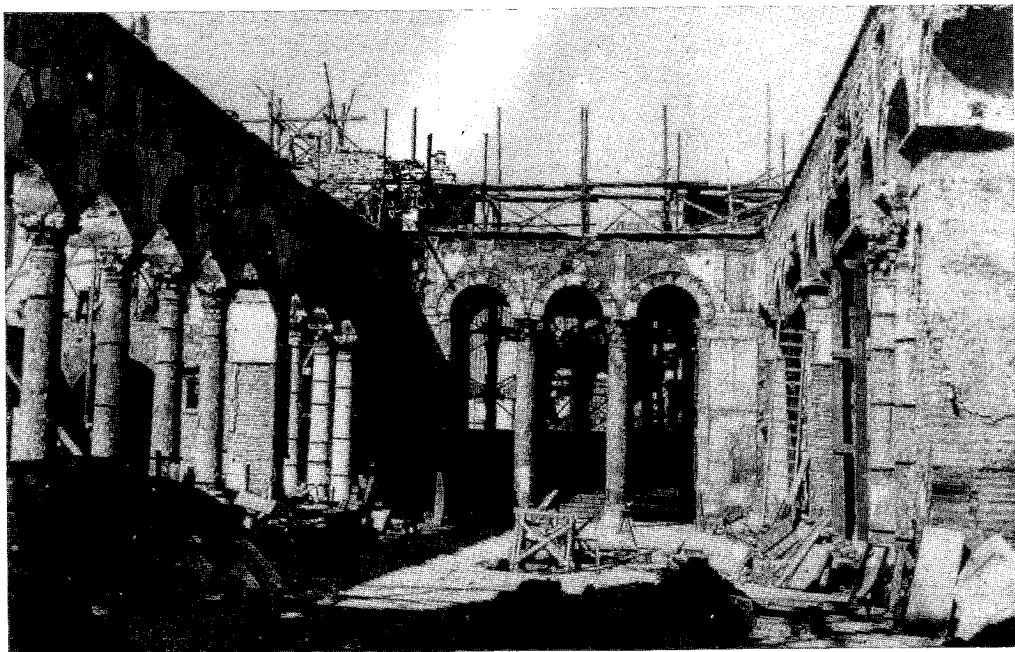
153. Ἡ γενική ἄποψη τῆς Θεσσαλονίκης καί τοῦ λιμανιοῦ της ἀπό τά ὑψώματα τῆς ἐπάνω πόλεως.



154. Στό λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης, ἀκόμη τότε, μεταξύ τῶν ἀγκυροβολημένων πλωτῶν, τά καΐκια πλεόναζαν.



155. Τό πολυτελές ξενοδοχείο «Μεντητερανέ», κόσμημα τότε τῆς Θεσσαλονίκης, σήμερα ἀνύπαρκτο.



156. Ἡ μεγάλη καί ἔξοχη ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ποῦ καταστράφηκε ἀπό τήν πυρκαϊά τοῦ 1917, ἀναστηλώνεται ἀκόμα.



157. Στή Νάουσα τό ἐργοστάσιο ὑφαντουργίας τοῦ Λαναρά καί ἕνας ἀπό τούς μικρούς καταρράκτες πού ρέουν παντοῦ καί διακοσμοῦν τήν πόλη.



158. Οἱ μεγαλύτεροι καταρράκτες τῆς ἀδελφῆς πόλεως Ἐδεσσας, ἀποτελοῦν ἐπίσης στολίσματα καί παράγοντες εὐφορίας.



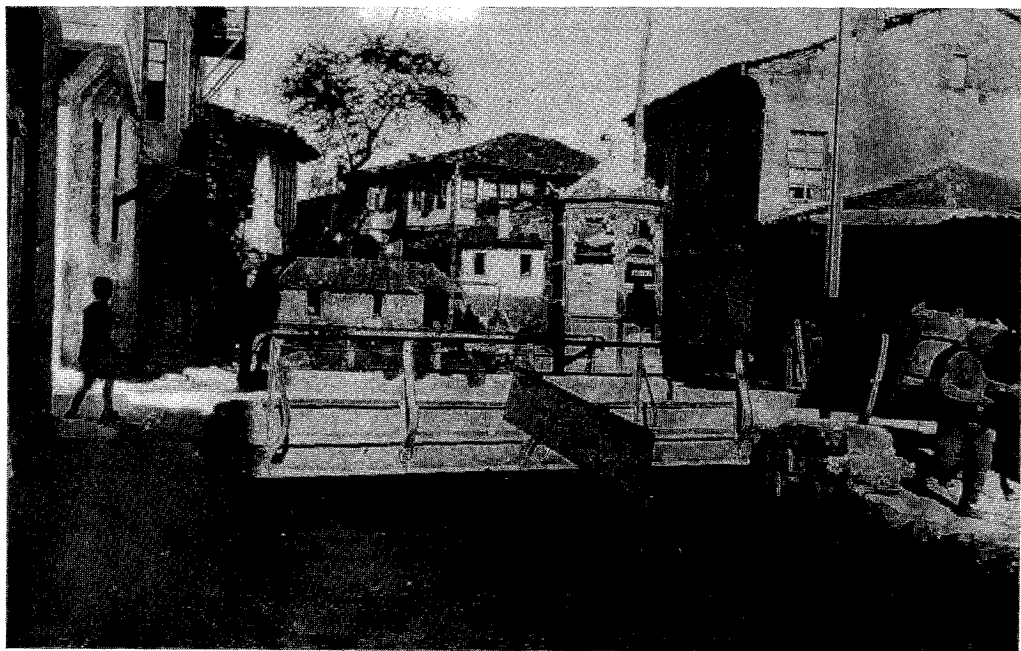
159. Ὁ ποταμός τῆς Νάουσας, ὅπου, κοντά στίς πηγές του, βρίσκεται καί ἡ μαγευτική περιοχή τοῦ Ἁγίου Νικολάου.



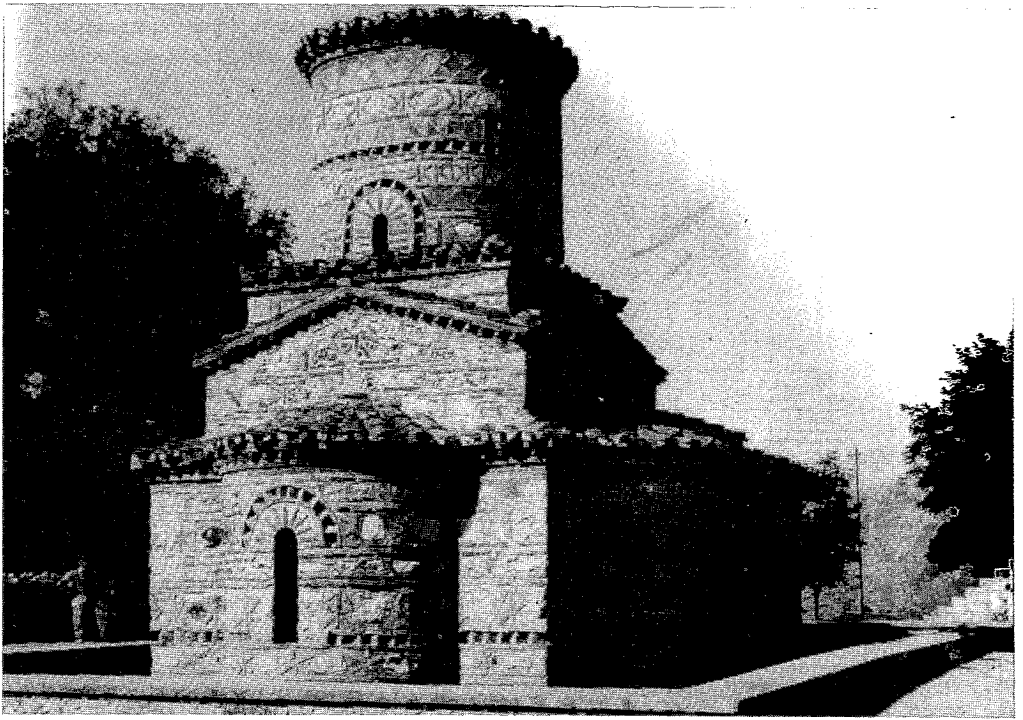
160. Ένας από τούς γραφικούς δρόμους τής Νάουσας, πού μέ τόν διασωζόμενο μιναρέ, θυμίζει τά παλαιότερα, τά τουρκοκρατούμενα, χρόνια τής.



161. Ό κεντρικός δρόμος τής αγοράς τής Νάουσας, πάντα πολυσύχναστος, όπως από τό μπαλκόνι μας βλέπαμε τήν κίνησή του.



162. Ποταμοί δλόκληροι διασχίζουν παντού τήν γραφική Έδεσσα, πού πάρα πέρα χύνονται στό γκρεμό σχηματίζοντας τούς καταρράκτες τής.



163. Ἡ «Κομπελίδικη», ἡ μέ τόν ἰδικό της τύπο ἐξαιρετικῆς τεχνικῆς καί διακοσμῆσεως βυζαντινὴ ἐκκλησίᾳ τῆς Καστοριάς.



164. Ἀπό τὰ ὠραιότερα, μέ τὴ χαρακτηριστικὴ μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ σπίτια, πού μᾶς παρουσιάζει ἡ Καστοριά.



165. καί 166. Οί μεγάλοι δρόμοι τῶν πόλεων τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας, Νάουσας, Ἐδεσσας, Καστοριᾶς, ἔχουν τόν ξεχωριστό ἰδικό τους τύπο καί τή δική τους γραφικότητα καί ὁμορφιά.

λουθήσουμε τή λειτουργία τῆς Ἀναστάσεως. Ἀπό ἐκεῖ ἐβλέπαμε καί τό πολύμορφο πλῆθος πού συνεχῶς διάβαινε ἀπό κάτω, πηγαίνοντας γιά τά ψώνια του στά μαγαζιά τῆς κεντρικῆς ἀγορᾶς (Εἰκ. 161).

Ἀπό τή Νάουσα ἐπήραμε τό σιδηρόδρομο καί μετασταθεύσαμε στήν Ἔδεσσα, τά Βοδενά ὅπως ἀκόμα τότε τ' ἀποκαλοῦσαν. Τήν κατάφυτη καί δασωμένη μικρή πολιτεία πού ἐνθουσιάζει κυρίως γιά τά ἄφθονα νερά της, τά τόσο σπανίζοντα στίς περισσότερες ἄλλες ἑλληνικές πόλεις. Ὀλόκληρα ποτάμια διασχίζουν τήν Ἔδεσσα καί πολλά γεφυράκια ἐξασφαλίζουν τήν συνέχιση τῶν δρόμων της. Ἀποτελεῖ τή Βενετία τῆς Ἑλλάδος μέ πρόσθετη ὁμορφιά ἀπό τόν δασικό στολισμό της. Ἀπό τά πολλά μεγάλα καί ὑψηλά δένδρα της. Καβάκια κυρίως καί πλατάνια πού παρεμβάλλονται παντοῦ.

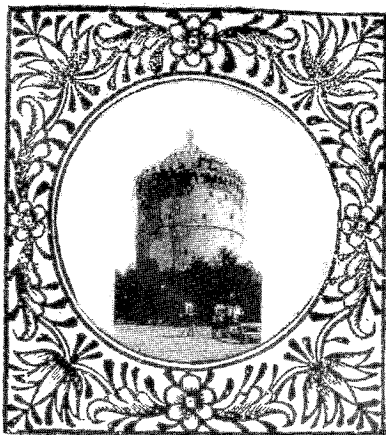
Ἡ Ἔδεσσα εἶναι κτισμένη σ' ἓνα φυσικό πλάτωμα, ἓνα μεγάλο μπαλκόνι πού μπροστά του ὑπάρχει ἀπότομος γκρεμός, κατάφυτος ὅμως ἀπό δένδρα, μεγάλους θάμνους, φτέρες καί βρύα. Σ' αὐτόν καταλήγουν τά ποτάμια, πού διασχίζουν τήν πόλη, καί ὑπό μορφή καταρρακτῶν πέφτουν στήν ἀπό κάτω της ἐκτεινόμενη καταπράσινη ἀπό καλλιέργειες πεδιάδα (Εἰκόνες ἀρ. 158 καί 162).

Τήν περιήγησή μας στήν πανέμορφη Ἔδεσσα διαδέχθηκε ἡ σύντομη ἐπίσκεψή μας στήν ἀκριτική Φλώρινα, τήν τελευταία μακεδονική μας πόλη. Μακρυνή καί κάπως ἐκεῖνα τά χρόνια παραμελημένη ἡ Φλώρινα, ἀπό ἀνέκαθεν εἶχε τόν ἰδικό της τύπο, τόν περισσότερο σλαβικό καί ὀλιγώτερο ἑλληνικό. Οἱ κάτοικοί της, ἄνθρωποι κλειστοί καί βαρεῖς τόν χαρακτήρα, ἀπέφευγαν τούς ξένους ὥστε δύσκολη νά εἶναι ἡ μέ τούς ἐντοπίους συναναστροφή. Ἄλλωστε τότε οἱ περισσότεροι κάτοικοι τῆς Φλώρινας μιλοῦσαν τήν τοπική τους γλώσσα, τή σλαβομακεδονική, καί δυσκολευόταν ἡ συνενόηση. Σέ ἀπογοήτεβαν καί σέ κατέθλιβαν οἱ γύρω κρεμασμένες ἔντυπες πρός τούς ἐντοπίους ἐκκλήσεις: «Ὁμιλεῖτε τήν Ἑλληνική». Σάν νά μή βρισκόμαστε στήν Ἑλλάδα. Παρηγοριά ἀποτελοῦσε τό λεγόμενο: πῶς μόνο ἡ τοπική γλώσσα ξεχώριζε, ἐνῶ ἡ Ἐθνική συνείδηση παρέμενε πάντοτε ἀκρεφνῶς ἑλληνική.

Μιά ἀκόμη πόλη τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας, ἡ Καστοριά, δίπλα στήν μεγάλη καί ὠραία λίμνη της, μᾶς ἀπασχόλησε ἐπίσης. Ἡ Καστοριά μέ τήν χάρη καί ἰδιότυπη ἀρχιτεκτονική τῶν ἀρχοντικῶν της, τήν μεγάλη ὡς μακεδονικοῦ κέντρου

ἐμπορική της κίνηση καί τήν ἀπό τότε ἀκμάζουσα βιοτεχνία τῶν γουναρικῶν, προκαλοῦσε γιά τόν ἐπισκέπτη της ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον. Ἐξοχες καί σ' αὐτή οἱ βυζαντινές ἐκκλησίες της. Βιαστική ἦταν ἡ τότε ἐπίσκεψή μας ἀλλά σέ σύντομο χρόνο τήν ξαναεπισκέφθηκα καί λεπτομερέστερα τήν περιηγήθηκα. Τήν ἐξοχη πόλη μέ τά πολλά ἐνδιαφέροντά της καί τίς περί τήν μοναδική λίμνη της ἐξοχικές τοποθεσίες της (Εἰκόνες 163 καί 164).

Ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ κεντρική καί ἡ ἀνατολική Μακεδονία, ἡ Θράκη μέ τίς γραφικές πόλεις καί χωριά της καί πρό παντός μέ τήν Κομοτινή της, ὑπῆρξαν μεταγενέστερα περιοχές πού τακτικά ἐπισκεπτόμουν καί κατά διαστήματα παρέμενα. Ἄφορμή ἡ συνεργασία μου μέ τούς συναδέλφους τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, οἱ σπουδές τοῦ γιοῦ στή Θεσσαλονίκη, τό στρατιωτικό του κατόπιν στή Θράκη καί οἱ ἐπαγγελματικές ἀσχολίες μου μέ τούς μύλους καί οἱ ἐπιστημονικές ἔρευνές μου γιά τά ἑλληνικά σιτάρια. Ὅλ' αὐτά πολύ μέ συνέδεσαν μέ τίς περιοχές τῆς Βόρειας Ἑλλάδος. Τά μεταγενέστερα ὅμως ἐκεῖ ταξίδια μου καί τό φωτογραφικό ὕλικό τους εὐρίσκονται ἐκτός τῆς χρονικῆς περιόδου, τῆς παρούσης ἀφηγήσεως, εἰς τά ὅρια τῆς ὁποίας ἐπιμένω νά περιορισθῶ.



14. ΒΟΛΟΣ - ΠΗΛΙΟΝ

(Βόλος, Πορταριά, Χάνια, Μηλιές, Τσαγκαράδα, Ζαγορά)

Κατά τό τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1935 περάσαμε ἕνα 15θήμερο διακοπῶν στό Βόλο καί τό Πήλιον. Τόν Βόλο τόν εἶχα γνωρίσει καί ἀπό παλαιότερα. Ἐπίσης τόν εἶχαμε ἐπισκεφθεῖ οἰκογενειακά καί ἀργότερα, μόνος μου, μέ πολλές βιαστικές ἐπισκέψεις μου. Στό νέο αὐτό ταξίδι, μέ τή Μαρίκα μου, παραμείναμε καί μερικές ἡμέρες στό Βόλο (Εἰκ. 167).

Τήν ὠραία μικρή πόλη τήν γυρίσαμε τό 1935 τήν γνωρίσαμε καί τήν ἐξήσαμε περισσότερο. Ἐπίσης τόν Βόλο συνδεόταν ἄμεσα μέ τήν κεντρική Εὐρώπη καί ἰδίως τήν Βιέννη καί εἶχε ἀποκτήσει κάποιο εὐρωπαϊκό ἀέρα. Κάναμε μεταξύ τῶν ἄλλων καί τίς ἐκδρομές μας μέ τό χαριτωμένο μικρό τραϊνάκι της στά γειτονικά παραθαλάσσια καί τά ὄρεινά χωριά τοῦ Πηλίου, ὅπου καί τό τέρμα του. Εἶδαμε ἐπίσης στό δασωμένο βουνό τίς Μηλιές τή Τσαγκαράδα καί τή Ζαγορά. Κύριος ὁμως σκοπός αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ μας ἦταν ἡ γειτονική τοῦ Βόλου Πορταριά. Πρόβλεψη εἶχαμε νά παραμείνουμε ἐκεῖ περισσότερες ἡμέρες.

Ἡ Πορταριά ἦταν ἀπό τά πρῶτα κάπως καλύτερα ὀργανωμένα παραθεριστικά κέντρα τῆς Ἑλλάδος καί εἶχε γίνει ἀπό τότε ἀρκετά γνωστή, ἰδίως στήν ἀνώτερη κοινωνική τάξη. Διέθετε ἕνα ἀπό τά καλύτερα ξενοδοχεῖα, τά «Θεοξένεια», πού πολυτελές καί ἀκριβό, εἶχε πελατεία κυρίως τοῦς προύχοντας τῆς τότε ἐποχῆς καί μεταξύ αὐτῶν περισσότερο τοῦς ὁμογενεῖς ἀπό τίς πλούσιες παρειακές μας τοῦ ἐξωτερικοῦ. Γιά πολλούς λόγους ἀκατάλληλο, λοιπόν, γιά μᾶς, ἐγκατασταθήκαμε στό δευτερότερο, παρακείμενο στό «Θεοξένεια» ξενοδοχεῖο τῆς Κυρίας Βενιζέλου. Ἦταν ἐγκαταστημένο σ' ἕνα μεγάλο τριόροφο ἀρχοντικό στό βάθος τῆς κεντρικῆς πλατείας μέ τά αἰωνόβια πλατάνια (Εἰκ. 168).

Τό ξενοδοχεῖο τῆς Βενιζέλου φημιζόταν γιά τήν καθαριότη-

τά του καί καθώς ἦταν οἰκογενειακοῦ τύπου ἐξασφάλιζε φροντισμένη ἄνετη διαμονή. Αὐτό ἦταν τό κατάλληλο γιά μᾶς καί ἐκεῖ ἐμείναμε. Στό ἰσόγειο λειτουργοῦσε τό ἐστιατόριό του, πού παρέθετε γιά τούς ἐνοίκους του τό θαυμάσιο φαγητό, πού ἡ ἴδια ἡ Κυρία Βενιζέλου μέ πολύ φροντίδα παρασκεύαζε. Μέ τό ἐνδιαφέρον καί τήν ἀγάπη πού μᾶς ἔδειχνε περάσαμε κοντά της ἔξοχες ἡμέρες ἀναπαύσεως.

Παρέα μας στήν Πορταριά ἦσαν ἡ παιδική φίλη τῆς Μαρίκας Ἰωάννα Παπαζαφείρη, φοιτήτρια τῆς Φιλολογίας, καί οἱ δύο ἀδελφές. Ὁρφανές κατοικοῦσαν μόνες στό ἐκεῖ μικρό πατρικό σπιτάκι τους πού βρισκόταν ἀπέναντι ἀκριβῶς τοῦ ξενοδοχείου μας. Προστάτες τῶν τριῶν κοριτσιῶν ὁ εὐπορος θεῖος τους καί ἡ γυναίκα του πού ἔμεναν στό δικό τους ἀρχοντικό τῆς Πορταριάς. Πρός χάριν τους, οἱ θεῖοι, εἶχαν ἐπεκτείνει τήν φροντίδα τους καί σέ ἡμᾶς.

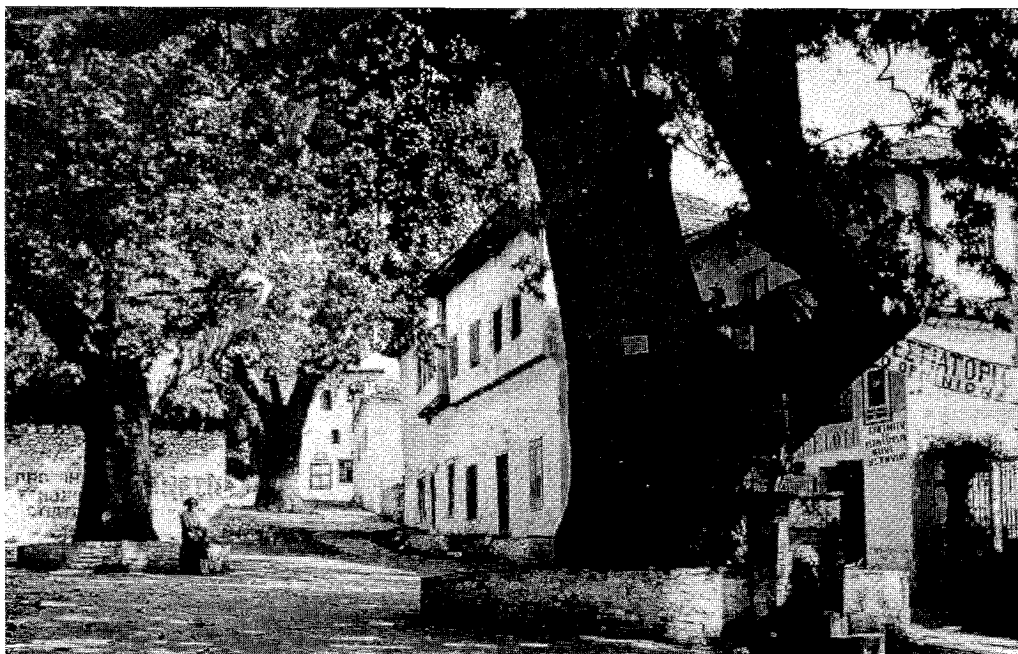
Μέ τήν παρέα τῶν τριῶν κοριτσιῶν καί τό ἐνδιαφέρον τῆς θείας τους Κυρίας Χατζάκου περιοδεύσαμε καί γνωρίσαμε ὄλες τίς ὁμορφες τοποθεσίες τῆς Πορταριάς. Ἐπισκεφθήκαμε ἐπίσης τό γειτονικό της χωριό Μακρυνίτσα, πού κτισμένο ἀμφιθεατρικά σ' ἓνα μεγάλο φυσικό μπαλκόνι τοῦ βουνοῦ ἔχει ἀπαράμιλλη τῆ θέα πρὸς τήν ἀπό κάτω ἐκτεινόμενη πόλη τοῦ Βόλου, τό λιμάνι της καί τά κοντινά της παραθαλάσσια χωριά.

Τά πρωινά μας τά περνούσαμε στήν λίγο ὑψηλότερα ἀπό τό ξενοδοχεῖο μας εὐρισκόμενη τοποθεσία, πού σκιαζόταν ἀπό γιγάντεια πλατάνια καί δροσιζόταν ἀπό γύρω τρεχούμενα νερά. Ἐκεῖ καί τό καφεενδάκι «Κάραβος» πού ἀποτελοῦσε τό μόνιμο κατάλυμά μας. Ἡ θέα πρὸς τά ἀπό κάτω σπίτια τῆς Πορταριάς καταπληκτική καί ἡ ἡσυχία ἀδιατάρακτη, ἀφοῦ ἐμεῖς μόνοι, ἐκείνη τήν ὥρα, εἴμαστε οἱ θαμόνες του. Μᾶς παρεῖχε ἰδεώδη φιλοξενία γιά μελέτη, γράψιμο καί αὐτοσυγκέντρωση. Ὁ «Κάραβος» ἦταν ἓνα ἔξοχο κεντράκι σέ μοναδικοῦ κάλλους τοποθεσία, μέ καταπληκτικό τό ἀπό ἐκεῖ θέαμα, τόσο τῆς Πορταριάς, ὅσο καί γιά τίς ἄλλες πάρα κάτω μέχρι τῆ θάλασσα πλαγιές τοῦ Πηλίου. Καί εἶναι περίεργο γιατί παραμελήθηκε κι ἐγκαταλείφθηκε τά κατόπιν χρόνια. Ἐβρῆκα μετά καιρό, ὅταν τό ξαναεπισκέφθηκα, ἐρειπωμένο τό καφεενδάκι μας καί ἀφιλόξενη τήν ἄλλοτε μαγευτική τοποθεσία, μέ πολύ γερασμένα τά πλατάνια της καί στεγνή τήν περιοχή, χωρίς τά νερά πού ἄφθονα τότε τήν περιέρρεαν (Εἰκόνας ἀρ. 169 καί 170).

Μέ τῆ βοήθεια καί τίς συμβουλές τῆς Ἰωάννας καί τῆς



167. Τό λιμάνι καί ἡ πόλη τοῦ Βόλου, μέ τά παλαιότερα τότε στήν πόλη κτήριά της, καί τό Πήλιο, μέ τά χωριά Πορταριά καί Μακρυνίτσα ἀραιοκτισμένα ἀκόμα.



168. Ἡ πλατεία τῆς Πορταριᾶς μέ τά αἰωνόβια πλατάνια της. Ἀριστερά στό βάθος τό ξενοδοχεῖο «Θεοξένια» καί δίπλα του τό ξενοδοχεῖο «Βενιζέλου».



169. Ἡ μαγευτικὴ θέα τῆς Πορταριάς καὶ πέρα πέρα τῆς Μακρυνίτσας ἀπὸ τὴν πλατεία τοῦ καφενεῖου «Κάραβος».



170. Θαυμάσια ἡ περιοχή γιὰ τὴν ὀμορφιά καὶ τὴν ἡσυχία στὸ καφενεδάκι «Κάραβος». Τόπος γιὰ περισυλλογή, μελέτη καὶ γράψιμο.



171. Στόν ὀβελίσκο τῆς ὑψηλότερης κορυφῆς τοῦ ἀπαράμιλλου Πηλίου, θαυμάζοντας τό ἀτέλειωτο πέλαγος τῶν δασῶν του.



172. Μετά τό Πήλιο, πρὸς τή βόρειο Θεσσαλία, ἡ μαγευτικὴ κοιλάδα τῶν Τεμπῶν πού διαρρέεται ἀπό τόν Πηνειό.



173. Στην Τσαγκαράδα του Πηλίου ένας ακόμη από τους χιλιόχρονους γιγάντιους πλάτανους της Πατρίδος μας.



174. Τά Άμπελάκια, τό ιστορικό χωριό τής Θεσσαλίας, όπου λειτουργήσε ή πρώτη βιοτεχνική συνεταιριστική όργάνωση του κόσμου ή «Συντροφιά Άμπελακίων».

ἀδελφῆς της Κατίνας ὀργανώθηκε ἡ ἐπίσκεψη καί τοῦ ὑπερκείμενου ὄρεινοῦ συγκροτήματος τοῦ ἔξοχου Πηλίου, πού ὁ ποιητής τόσο δίκαια τ' ἀποκαλεῖ «Βουνό, βουνῶν καμάρι». Ξεκινήσαμε οἱ τέσσερις μας πεζοπορικά, συνοδευόμενοι καί ἀπό ἕνα χωρικό μέ τό ζῶο του, γιά κάποια ἐκ περιτροπῆς ξεκούραση καί γιά τήν μεταφορά τῶν βοηθητικῶν ρούχων μας καί τῶν φαγωσίμων. Ἡ ἀνάβαση θά γινόταν ἀπό μονοπάτια πού μόνο οἱ χωρικοί γνώριζαν καί ὁ συνοδός θ' ἀποτελοῦσε καί τόν ὀδηγό μας. Τότε δέν ὑπῆρχε τό σημερινό ἄριστο καί πυκνό δίκτυο αὐτοκινητοδρόμων στό Πήλιο.

Ἐὸ ὀδηγός μας ἦταν τακτικός ἀναβάτης μέχρι τήν κορυφή τοῦ Πηλίου, γιά τήν ὁποία προοριζόμαστε, γιατί κατά τό καλοκαίρι ἦταν ὁ προμηθευτής σέ πάγο τῆς Πορταριάς. Τόν χειμῶνα ἀνέβαινε καί συσσωρεύε χιόνι σέ σπηλιές, πού γινόταν συμπαγῆς πάγος. Τό καλοκαίρι τόν ἔσπαγε μέ τό τσεκούρι σέ μεγάλα κομμάτια καί τόν μετέφερε μέ τό ζῶο του καί τόν πουλοῦσε στήν Πορταριά. Ὁ βιομηχανικῆς κατασκευῆς πάγος ἀποτελοῦσε τότε δυσεῦρετο καί ἀκριβό ἀκόμα εἶδος.

Μᾶς κατέπληξε αὐτό τό καταπράσινο βουνό μέ τή βλάστησή του. Ἐνα συνεχές ἀδιαπέραστο δάσος ἀπό μηλιές (τότε παραγωγῆς μήλου τοῦ τύπου «φιρίκι») καί καστανιές στίς χαμηλότερες περιοχές του καί ἄγρια βλάστηση, ἀπό πλατάνια καί ἄλλα, στίς ὑψηλότερες. Δάση ἀπέραντα ἐκεῖ ἐπάνω ἀπό ἀγριοφουντουκιές καί συμπαγή θαμνώδη βλάστηση. Ἐρημοί ἀπό ἀνθρώπους οἱ ὄρεινοί ὄγκοι τοῦ Πηλίου, μέ ἐξαίρεση τό ἐκεῖ σανατόριο καί τόν κοντινό του οἰκισμό, τοῦ ἀποκαλούμενου Χάνια, πού καί αὐτός ἀπαρτιζόταν μόνο ἀπό μερικές παράγκες.

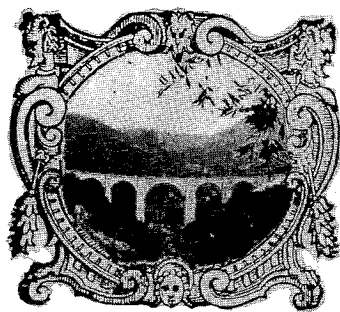
Μέ τήν βοήθεια τοῦ ὀδηγοῦ μας ἀνακαλύψαμε καί τήν ὑψηλότερη κορυφή τοῦ Πηλίου, ὕψους 1548 μέτρων, ὅπου καί ὁ σχετικός ὕψομετρικός δείκτης. Μόνοι μας δέν θά καταφέρναμε ποτέ νά τήν ἀνακαλύψουμε γιατί δέν τήν ἀποτελοῦσε, ὅπως συνήθως στά ἄλλα βουνά, συγκρότημα ἀπότομων βράχων, ἀλλά ἀπλή ἐδαφική ἔξαρση. Ἡ ὑψηλότερη περιοχὴ τοῦ Πηλίου ἀποτελεῖ μάλλον εὐρείας ἐκτάσεως πλάτωμα, μέ πολλές ἐδαφικές χθαμαλές ἐξάρσεις, πού μία ἀπό αὐτές, ὡς ἡ ὑψηλότερη, εἶναι καί ἡ κορυφή του (Εἰκ. 171).

Δυνατός ἄνεμος φυσοῦσε ἐκεῖ ἐπάνω καί ὀμιχλώδη σύννεφα παρασύρονταν ἀπό αὐτόν, πότε καλύπτοντας καί πότε ἀποκαλύπτοντας τίς βουνοκορφές. Ἀφιλόξενη ἦταν ἐπομένως ἡ παραμονή μας σ' ἐκείνη τήν περιοχὴ. Κατεβήκαμε, λοιπόν,

χαμηλότερα, βρήκαμε κάποιο ἀπάγκιο καί 'κεῖ φάγαμε καί ξεκουραστήκαμε. Τ' ἀπόγευμα ἀρχίσαμε τήν κατάβαση. Μετά ἀρκετή πορεία φθάσαμε στίς πλαγιές πού ὑπέρκεινται τῆς Πορταριάς. Ἀπολαύσαμε τό θέαμα τῆς ἀμέσως κάτω ἀπό ἐκεῖ ἀπλωνόμενης πολίχνης, πάρα-πέρα τοῦ Βόλου καί στό βάθος τοῦ μεγάλου δακτύλιου τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου. Ὑπέροχη εἰκόνα, ἔξοχα φωτισμένη ἀπό τίς ἀκτῖνες τοῦ δύνοντος ἡλίου. Καθησμένοι στούς ἐκεῖ βράχους περιμέναμε τήν ἐξαφάνισή του. Κατακόκκινος καί ἀπίθανα μεγάλος ὁ δίσκος του, χανόταν σιγά-σιγά, βουτώντας στό γκριζοκόκκινο παχύ στρώμα τῆς ὀμίχλης, πού ἀδιάκοπο καί συνεχές ἔφραζε τή βάση τοῦ ὀρίζοντα. Μαγευμένοι παραμείναμε καί μετά τή δύση, ἀρκετή ὥρα, παρακολουθώντας τίς χρωματικές ἐναλλαγές τοῦ ἀπίθανου σκηνικοῦ πού μᾶς πρόβαλλε ἡ μοναδική τοποθεσία καί ὁ θαυμάσιος ἐκείνης τῆς ὥρας φωτισμός. Κατά τό μούχρωμα, αὐτῆς τῆς ἀξέχαστης ἡμέρας, ἐφθάσαμε στήν Πορταριά, εὐτυχεῖς ἀπ' ὅσα ἀπολαύσαμε.

Οἱ ἡμέρες τῶν διακοπῶν πέρασαν γρήγορα καί μέ τή συμπλήρωση τοῦ 15ημέρου ἐπιστρέψαμε στήν μονοτονία τῆς Ἀθήνας καί ξαναπιάσαμε τή δουλειά μας.

Ἐκτοτε πολλά ταξίδια στό Πήλιο καί τήν ἄλλη Θεσσαλία ἐπραγματοποίησα μέ τίς μοναδικές ὁμορφιές τους (Εἰκόνες 172 καί 173).



15. ΜΕΤΕΩΡΑ

(Καλαμπάκα, Μονές Μετεώρων, Κοίμηση Θεοτόκου)

Μέ ἄλλο ταξίδι μας, τό 1935, ἐγνωρίσαμε τή Δυτική Θεσσαλία κι ἐπισκεφθήκαμε, ἡ Μαρίκα κι ἐγώ, τούς ἐξωτικούς γιγάντειους βράχους τῶν Μετεώρων. Μέ τό Λαρισσαϊκό σιδηρόδρομο ἀρχικά καί συνέχεια μέ τό Θεσσαλικό φθάσαμε βραδάκι στή Καλαμπάκα. Μικρή ἀκόμη τότε ἡ κίνηση ἐπισκεπτῶν γιά τά Μετέωρα, ἡ γι' αὐτά βάση τους ἡ Καλαμπάκα, παρέμενε ἕνα ἀνεξέλικτο χωριό καί τό ξενοδοχεῖο του, τοῦ σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ, στό ὁποῖον καί διαμείναμε, ἦταν τῆς γνωστῆς τότε καθυστερήσεως καί βρομερότητας. Ἐσχετα ὅμως αὐτοῦ ἡ ὑποδοχή τοῦ ξενοδόχου μας πολύ ἐγκάρδια. Ἐνδεικτική τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων του ἡ πρὸς ἐμένα ἐρώτησή του γιά τή Μαρίκα: «Σύζυξ ἢ ἀδελφή;» Καί δικαιολογημένη ἡ ἀπορία του ἀφοῦ τόσο πολύ σέ ὅλα ὁμοιάζαμε μεταξύ μας.

Μέ τήν φροντίδα τοῦ ξενοδόχου μας ἐξασφαλίσθηκε γιά τήν ἐπομένη πρωί καί ὁ κατάλληλος ἀγωγιάτης μέ τό ζῶο του, πού τόν μισθώσαμε γιά τήν ὀλοήμερη ἀπασχόλησή του. Τότε ἀκόμη δρόμος δέν ὑπῆρχε καί ἀπό ἡμιονικά μονοπάτια διεξαγόταν ἡ ἐπικοινωνία μέ τά γειτονικά μοναστήρια, τόσο μέ τήν Καλαμπάκα ὅσο καί μεταξύ τους.

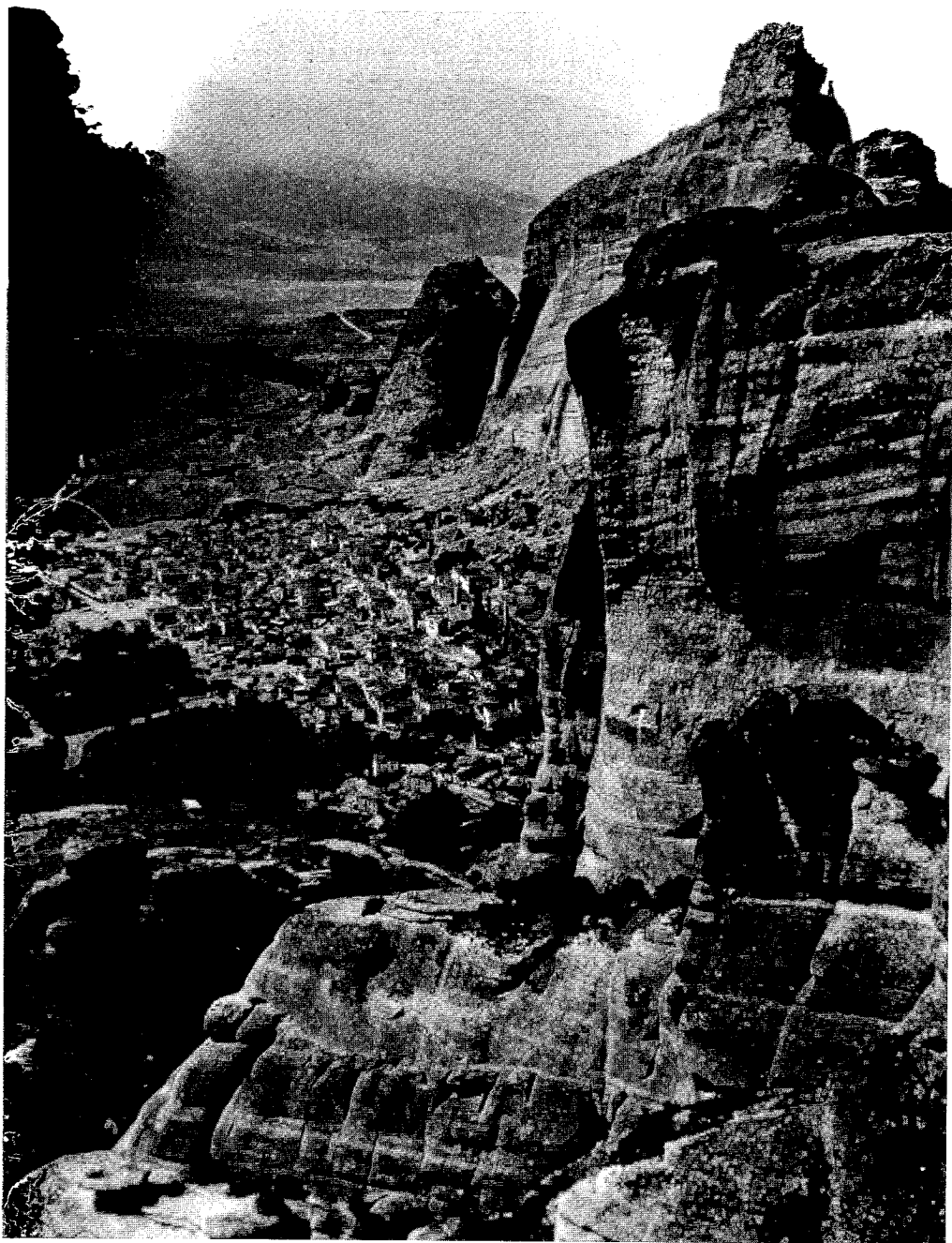
Ἐεκινήσαμε πολύ πρωί καί ἡ μέ αὐτό τόν τρόπο — ἡμιονικά καί πεζοπορικά — προσπέλαση γιά τούς βράχους καί τά ἐπὶ τῆς κορυφῆς τους μοναστήρια, ἦταν πολύ καλύτερη ἀπό τή σημερινή μέ τήν κούρσα. Ἦταν γιά τόν ἐπισκέπτη ἡ περιήγησή τους περισσότερο ἐντυπωσιακή καί ἄφηνε σ' αὐτόν ζωνρότερες τίς ἀναμνήσεις. Ἀπό τήν τωρινή μέ τή γρήγορη κούρσα πού τά περισσότερα τά βλέπεις βιαστικά ἀπό τό παραθυράκι της καί ἡ ὄλη ἐπίσκεψή σου περιορίζεται μέσα σέ 2-3 ὥρες.

Κατά τίς περιοδεῖες σου σέ τέτοιες ἀξιοθαύμαστες περιοχές ἡ βραδυπορεία σοῦ παρέχει τόν ἀπαιτούμενο καιρό ν' ἀπολαύσεις τό θέαμα πολύ ζωντανότερο καί σ' ὄλη τήν μεγαλοπρέπειά του. Νά τό ἰδεῖς στίς λεπτομέρειές του, νά τό μελετήσεις καί ν' ἀποτυπώσεις στή μνήμη σου τή θαυμαστή εἰκόνα του.

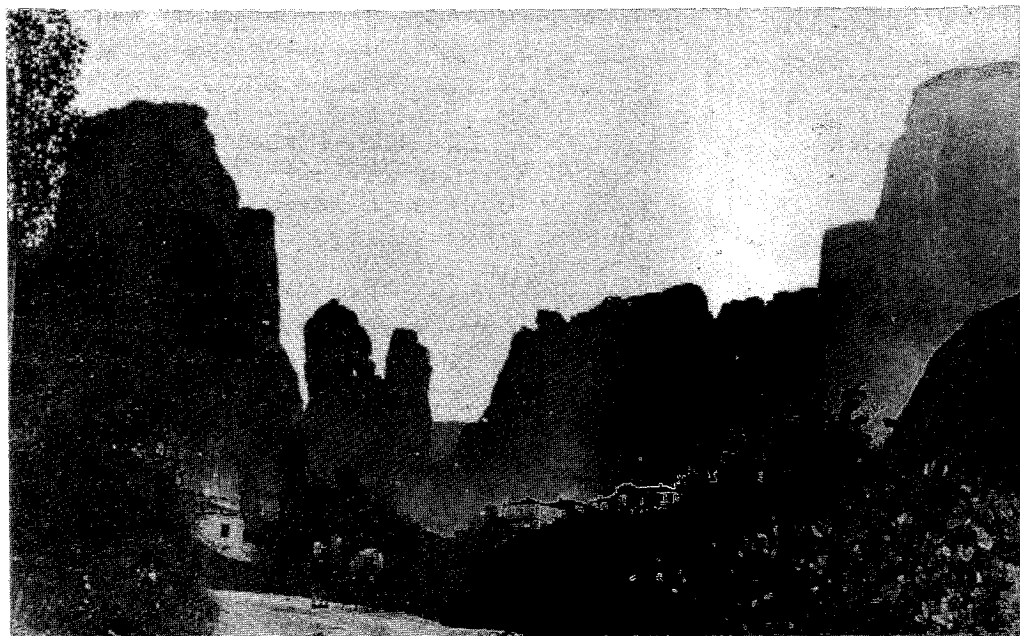
Στήν περίπτωση τῆς τότε περιηγήσεώς μας, προχωρώντας ἀπό τό χωριό καί πλησιάζοντας σιγά-σιγά στούς πανύψηλους ἄγριους βράχους, τούς βλέπαμε ἀπ' ὄλες τίς πλευρές τους καί τούς μελετούσαμε διερευνητικά. Ἐβλέπαμε αὐτό τό ἐκπληκτικό φυσικό φαινόμενο καί ἀναλογιζόμαστε τήν περίπτωση τῆς δημιουργίας του, κατόπιν διαβρωτικῆς ἐνέργειας, κατά τό πέρασμα ἑκατομμυρίων χρόνων, κατόπιν τῆς ὁποίας κατέληξε νά γίνει ἡ ἀπόσπασή τους ἀπό τό συμπαγές βουνό, ὁ χωρισμός τους καί ἡ ἀπομόνωσή τους. Καί ἅμα τούς πλησιάσαμε καί καλύτερα τούς περιεργασθήκαμε καί εἶδαμε τά ἐπί αὐτῶν μοναστηριακά κτίσματα, τά περίτεχνα καί καταστόλιστα, πέραν τοῦ φυσικοῦ φαινομένου, θαυμάσαμε τό ἀνθρώπινο κατόρθωμα. Αὐτό τό δεῖγμα, τό καταπληκτικό, πίστεως, θάρρους, ὑπομονῆς καί ἀκαταπόνητης ἐργατικότητος τῶν ἀνθρώπων δημιουργῶν τους. Ἐκείνων πού κατόρθωσαν ν' ἀνεβοῦν τούς ἀπρόσιτους βράχους, νά μεταφέρουν τ' ἀπαιτούμενα τόσα ὑλικά καί νά ἐπιτύχουν τά σπουδαῖα καί ὀγκώδη δημιουργήματά τους. Μία προσφορά καί βεβαίωση μοναδική τῆς πίστεως καί ἀφοσιώσεως πρὸς τόν λατρευόμενο Θεό τους (Εἰκόνες 175 καί 176).

Ἄνεβήκαμε κι ἐπισκεφθήκαμε τά ἐκεῖ βυζαντινά καί μεταβυζαντινά μοναστήρια Μετεώρου, Βαρλαάμ, Ἁγίας Τριάδος, Ἁγίου Στεφάνου, ὅλα μέ τήν μεγάλη ἱστορία τους. Ἐπισκεφθήκαμε τίς ἐκκλησίες καί τά ἄλλα ἐπί τῶν βράχων κτίσματα καί θαυμάσαμε τήν ἐξωτερική τους διακόσμηση τόν πλοῦτο σπουδαίων εἰκόνων, τοιχογραφιῶν καί ἄλλων στολισμάτων. Τίς βιβλιοθηκὲς τους ἐπίσης καί τά εἰς τά μουσεῖα τους φυλασσόμενα κειμήλια (Εἰκόνες 177 καί 178).

Ἡ προσπέλαση σέ μερικές ἀπό τίς μονές γινόταν μέχρι τελευταῖα μέ καλάθι ἢ πλεκτό σάκκο πού οἱ καλόγηροι μέ σχοινιά καί μέ τή βοήθεια ξύλινου μάγγανου ἀνέβριζαν ἀνθρώπους καί ἐφόδια. Οἱ σκάλες ἀναβάσεως εἶχαν κατασκευασθεῖ τελευταῖα καί εὐτυχεῖς θεωρηθήκαμε πού μ' αὐτόν τόν νεωτερισμό ἀποφύγαμε τήν ἐπικίνδυνη δοκιμασία τοῦ ἀνεβάσματος μέ τό καλάθι. Ἡ μοναστική πολιτεία πού τώρα γνωρίσαμε εἶχε ἰδρυθεῖ κατά τά χρόνια 1358 ἕως 1368. Ἐκτοτε συνεχίσθηκε ἡ ἐπέκτασή της. Καί νέα μοναστήρια δημιουργοῦνταν κατά τά κατόπιν χρόνια, ἀκόμη καί μετά τήν ἀπό τούς Τούρκους ὑποδούλωση τῆς Θεσσαλίας, ὥστε κάποτε νά φθάσουν τόν ἀριθμό τῶν εἴκοσι. Στήν ἐποχή μας μόνο τά τέσσερα πού ἀναφέραμε ὑπάρχουν καί λειτουργοῦν. Ἐκ τῶν ἄλλων μόνο τά ἐρείπια μερικῶν σώζονται καί μερικῶν οὔτε καί αὐτά.



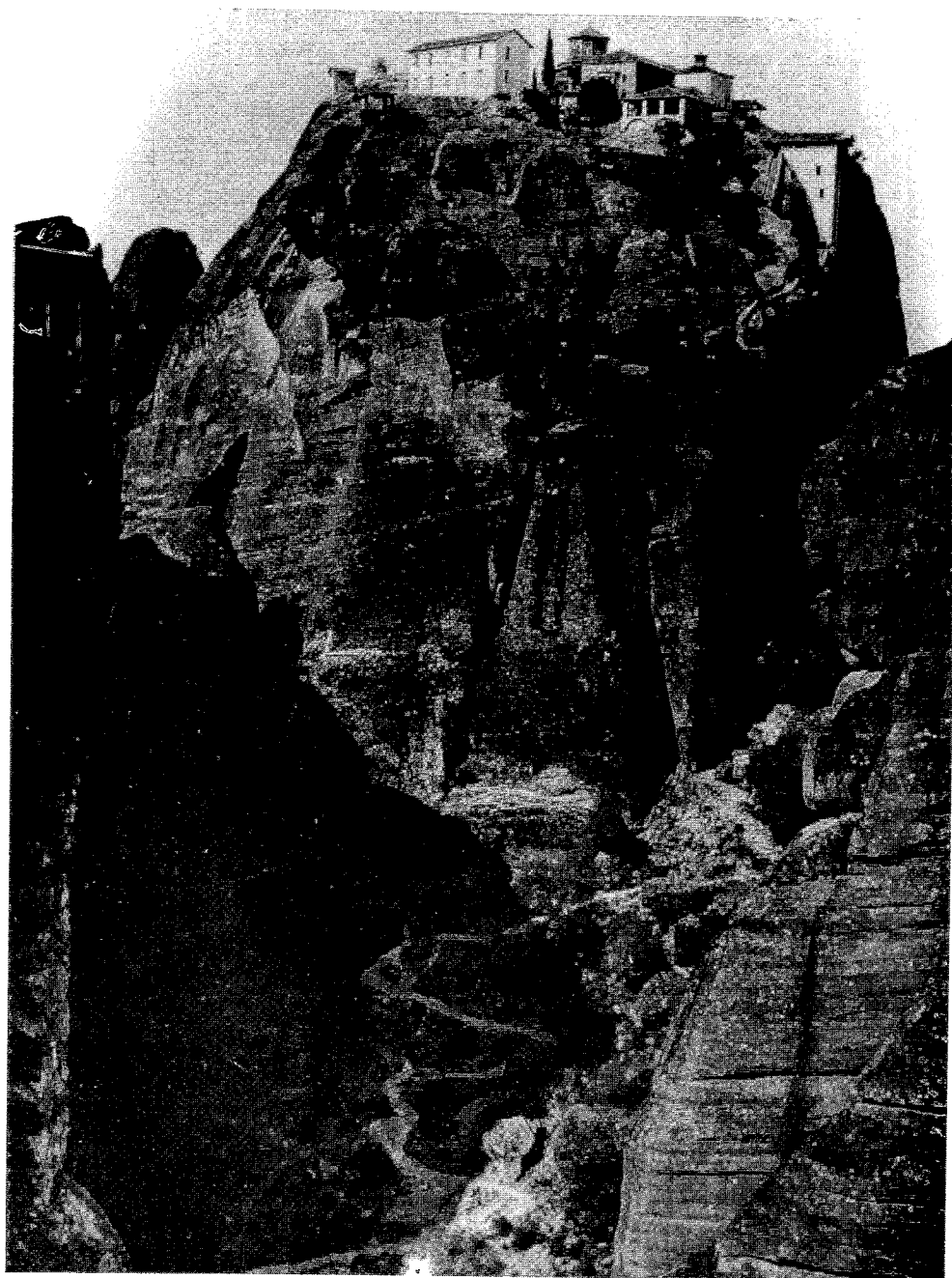
175. Ἡ Καλαμπάκα κάτω ἀπό τοὺς θεόρατους βράχους τοῦ συγκροτήματος τῶν Μετεώρων.



176. Μιά γενική άποψη τών Μετεώρων, πού δρισμένωv τό ύψος από τή θεσσαλική πεδιάδα φθάνει τά 300 μέτρα.



177. Ἡ Μονή Βαρλαάμ, μία από τίς σημαντικώτερες τών Μετεώρων, μεταξύ ἐκείνων πού βρίσκονται καί σήμερα σέ λειτουργία.



178. Ἡ Μονή Ἁγίας Τριάδος, ἡ ἄλλη μεγάλη ἐπίσης σέ λειτουργία, πού εἶναι κτισμένη ἐπάνω σ' ἓνα ἀπό τά ὑψηλότερα μετέωρα.

Ἡ ἐπιστροφή μας στήν Καλαμπάκα (Σταγγοί τό ὄνομά της κατά τήν ἀρχαιότητα) ἄρχισε προχωρημένο ἀπόγευμα, τήν ὥρα τῶν ἔντονων φωτοσκιάσεων πού χάριζαν στούς βράχους τῶν Μετεώρων οἱ ἀκτίνες τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ἡ φαντασμαγορία τους, ἐκείνη τήν ὥρα, ἀκόμη περισσότερο θεαματική καί ἐντυπωσιακή. Ἡ μεγαλοπρεπής καί σέ παράταξη ἀπό τήν πεδιάδα ἔξαρσή τους, τό γιγάντιο ὕψος τους, τῶν 300 περίπου μέτρων ἀπό αὐτή, μέ τίς ἀπότομες μεταξύ τους τομές καί τά σχηματιζόμενα βάραθρα, οἱ δασωμένες κουφάλες καί οἱ σπηλιές στά πλευρά τους, δημιουργοῦσαν ὡς σύνολο θέαμα ἄγριας ἐπιβλητικότητας. Ἔδειχνε τήν εἰκόνα τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ δημιουργήματος ἀπίθανης μοναδικότητας.

Κατεβαίνοντας ἐπισκεφθήκαμε καί τήν περίφημη βυζαντινή ἐκκλησία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου πού βρίσκεται ἐπί τοῦ δρόμου πού ὁδηγεῖ στήν Καλαμπάκα, μεταξύ τῶν πρώτων σπιτικῶν της. Θεωρεῖται ἕνα ἀπό τά ἀρχαιότερα κτίσματα καί τά πολυτιμώτερα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Εἶναι τοῦ 12ου ἢ τοῦ 13ου αἰώνα, ἔχει θαυμάσια εἰκονογράφηση ἐξαιρετικῆς τέχνης καί τήν μοναδικότητα ὁ ἄμβωνάς της, πού εἶναι καί καταστόλιστος ἀπό γλυπτές παραστάσεις, νά εἶναι κτισμμένος στό κέντρο τῆς ἐκκλησίας, ὑπό μορφή ἐξέδρας. Θυμοῦμαι πῶς κατάπληκτος ἀπό τήν ἐπιβλητικότητα καί τήν ὁμορφιά τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς, ἀλλά καί πολύ ἐξοργισμένος ἐπέστρεψα ἐκεῖνο τό βράδυ θλιμμένος καί ἀπαρηγόρητος γιατί οἱ τοπικοί ὑπεύθυνοι γιά τήν ἐκκλησία, θέλοντας νά τήν «ἐκσυγχρονίσουν», ἀπεφάσισαν τόν ἠλεκτροφωτισμό της. Καί οἱ τεχνίτες πού τόν ἀνέλαβαν πέρασαν τούς χονδρούς σωλῆνες καλύψεως τῶν ἠλεκτροφόρων συρμάτων ἀδιάκριτα ἐπάνω ἀπό τίς τοιχογραφίες καί τίς στήριξαν ἀνοίγοντας μεγάλες τρύπες πού τίς γέμισαν κατόπιν καί τίς πασάλειψαν μέ γύψο. Ἀνεπανόρθωτη ἡ καταστροφή. Ἄραγε, ἔκτοτε, ἔγινε κάποια προσπάθεια πρός ἐπανόρθωση τοῦ ἐγκλήματος; Διερωτόμουν ἐκεῖνο τό βράδυ πῶς ἦταν δυνατόν καί οἱ ἀμαθέστεροι ἀκόμη συμπατριῶτες μας νά εἶναι τέτοιας βάρβαρης συμπεριφορᾶς.

Τήν ἄλλη ἡμέρα τήν χρησιμοποίησαμε γυρίζοντας στά δρομάκια τοῦ χωριοῦ καί στά περίχωρά του καί μέ αὐτούς τούς περιπάτους μας συμπληρώσαμε τίς γνώσεις μας γιά τίς ἄθλιες συνθηκες ζωῆς, τῆς τότε ἀκόμη πολύ δύσκολης καί πρωτόγονης, ὑπό τίς ὁποῖες διαβιοῦσαν ἀδιαμαρτύρητα οἱ χωρικοί μας τῆς Θεσσαλίας.

16. ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ

(Κρυονέρι, Μεσολόγγι, Ἄγρινιο, Κατούνα, Ἀμφιλοχία)

Τό Φεβρουάριο τοῦ 1938 ὁ συνάδελφος καί φίλος Θανάσης Μαραγκός μέ παρέσυρε σ' ἓνα χειμωνιάτικο περιπετειῶδες ταξίδι στήν Αἰτωλοακαρνανία γιά τήν επίσκεψη τῆς ἀρκετά ἀκόμη τότε πρωτόγονης καί ἀπομακρυσμένης περιοχῆς τῆς Κατούνας. Μέ ἤθελε μαζί του γιά νά δώσω τή γνώμη μου γιά κάποια μεταλλοφόρο ἐμφάνιση πού ἐπιθυμοῦσε νά δηλώσει. Βρισκόταν κοντά στό χωριό αὐτό. Πολύ μέ παρεκάλεσε κι ἐγώ, πάντα φίλος τῆς περιπέτειας, πού προβλεπόταν φυσική συνέπεια τῆς χειμωνιάτικης ἐποχῆς, ἀλλά καί τῆς ἐρημικῆς περιοχῆς, ἀποδέχθηκα τήν πρότασή του.

Ξεκινήσαμε μέ τό πλοῖο. Μ' ἓνα μικρό ἀτμόπλοιο, ὀνομαζόμενο «Πύλαρος», ἀδιαφορώντας γιά τήν βαρυχειμωνιά. Μέ τέτοιο καιρό μόνοι ἐμεῖς εἴμαστε οἱ ἐπιβάτες του, τῆς πρώτης θέσεως, ὥστε γιά ἄμας νά παίξει λιγάκι ρόλο θαλαμηγοῦ μας. Ἀνήκοντας τό βαποράκι σέ Κεφαλλονίτη μικροεφοπλιστή, ἔφερε τό ὄνομα τοῦ χωριοῦ του. Καί ἦταν ἄσχετο μέ τό παλαιό συνώνυμο ἱστορικό πλοῖο τῆς ἀκτοπλοῖας μας, πού ὑπῆρξε θρύλος καί ἔμεινε στή μνήμη τῶν παλαιῶν μέ τήν ἐπίκληση: «Ὅλοι μέ τήν Πύλαρο». Τότε οἱ Ἕλληνες τῆς «ψωροκώστενας» καταβάλλοντας μιὰ δραχμῆ ἐξασφάλιζαν τό ναῦλο τους καί μιὰ μακαρονάδα ταξιδεύοντας γιά ὁποιοδήποτε λιμάνι τῆς μικρῆς Ἑλλάδας μας (Εἰκόνες 179 καί 180).

Πρῶτος σταθμός μας τό Κρυονέρι, τό ἐπίνειο τοῦ γειτονικοῦ του Μεσολογγιοῦ, ὅπου καί φθάσαμε τό ἀπόγευμα τῆς ἐπομένης. Ἀπό ἐκεῖ τό πρόγραμμά μας προέβλεπε ὅτι θά προχωρούσαμε πρὸς τά ἐνδότερα τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ἀρχικά μέ τό τραῖνο τῶν «Σιδηροδρόμων Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος» καί συνέχεια μέ αὐτοκίνητο. Οἱ ἀρχαῖοι αὐτοῖ σιδηρόδρομοι λειτουργοῦσαν ἀκόμη ἐκείνη τήν ἐποχή. Κατασκευάσθηκαν μέ φιλοδοξία ἀπό παλαιά νά φθάσουν κάποτε στήν

Ἄρτα καί κατόπιν τά Ἰωάννινα, πού πάντα ἐλπίζοταν ἡ ἀπελευθέρωσή τους. Προσωρινό θεωρεῖτο τό τότε τέρμα τους στό Ἄγρινιο. Μεγάλες φιλοδοξίες πού δέν ἔγιναν ποτέ πραγματικότητα. Ἐγκατασταθήκαμε, λοιπόν, στήν μικρή αἶθουσα ἀναμονῆς τοῦ Σταθμοῦ Κρουνερίου καί περιμέναμε μέ ὑπομονή.

Κάποτε ἡ «ἀμαξοστοιχία» ἔφθασε καί μετά ἀπό πολλές προετοιμασίες, μανούβρες καί ξεφυσήματα τῆς ἀτμομηχανῆς της μᾶς ἐφώναξαν νά ἐγκατασταθοῦμε στίς θέσεις μας, στό βαγόνι τῆς πρώτης θέσεως. Τό βαγονάκι μικρό καί στενόχωρο εἶχε δύο ἀντικριστούς πάγκους στρωμένους μέ φαγωμένο βελούδο, πιθανῶς χρώματος κάποτε κόκκινου καί ἀσφαλῶς κατά τό παρόν μεγάλης ρυπαρότητος. Αὐτά, βέβαια, περισσότερο τά διαισθανόμεθα παρά τά ἐβλέπαμε γιατί τό σκοτάδι εἶχε ἀρκετά προχωρήσει. Ἐπιχειρήθηκε τό ἄναμα τῶν πετρελαιοφαναριῶν ἀλλά μάταια, παρά τίς φιλότιμες προσπάθειες τῶν ἀρμοδίων. Ἔτσι τό σκοτάδι σέ λίγο ἔγινε βαθύ καί ἀδιαπέραστο. Μετ' ὀλίγο ἀνέβηκαν καί κατέλαβαν τόν ἀπέναντι πάγκο τρεῖς σεβάσμιοι παππάδες, πού στό μαῦρο σκοτάδι μέ τά μαῦρα ράσσα τους ξεχωρίζοντουσαν μόνο ἀπό τίς μεγάλες κάτασπρες γενειάδες τους.

Κάποτε οἱ ἐτοιμασίες τελείωσαν καί ἡ «ἀμαξοστοιχία» μας ξεκίνησε. Ἐλπίζαμε πῶς ὑπό τίς εὐλογίες τῶν συνεπιβατῶν καί σεβασμίων παππάδων, τό ἀδιαπέραστο σκοτάδι πού ἐπικρατοῦσε καί τούς λικνισμούς τίς βραδυπορούσης ἀμαξοστοιχίας θά καταφέραμε νά λαγοκοιμηθοῦμε. Τό σκοτάδι δέν ἐπέτρεπε τίποτα ἄλλο. Μάταιες ὅμως οἱ ἐλπίδες μας. Οἱ παππάδες ἀντί ψαλμῶν ἄνοιξαν σε λίγο μιά ἀτέλειωτη μεταξύ τους συζήτηση γιά ὀρισμένες ἐκκλησιαστικές οἰκονομικές δοσοληψίες, σέ κραυγαλέο τόνο, πού στολιζόταν μέ πολλές βλασφημίες καί ὕβρεις πού διακρίνονταν γιά τήν ἐμπάθεια καί τήν ἰδιοτυπία τους. Ὑβρεις πρωτότυπες, παππαδίστικες, πρωτόγνωρες γιά ἐμᾶς τούς λαϊκοῦς, πού περιέλουαν ὀρισμένους ἄλλους ἱερωμένους τοῦ κύκλου τους. Ὑπό αὐτόν τόν συνεχή σαματά ὁ ὕπνος ἀκατόρθωτος.

Ἐπί τέλους ἡ «ἀμαξοστοιχία» μας, κατά τή 10η ὥρα, ἐμπήκε κι ἀγκυροβόλησε στό Σταθμό τοῦ Ἄγρινιου, πού ἦταν τό τέρμα τοῦ ταξιδιοῦ μας ἐκείνης τῆς ἡμέρας. Ἐκπληκτοί παρατηρήσαμε ἀπό τό παράθυρο πῶς ἓνα μαῦρο κοπάδι ἀπό παππάδες εἶχε παραταχθεῖ καί ἀποκλείσει τήν στενή προβλήτα τοῦ Σταθμοῦ σέ

ὄλο της τό μῆκος καί τό πλάτος. Οἱ συνεπιβάτες κατέβηκαν μέ μεγαλοπρέπεια καί οἱ ἀναμένοντες τούς καλωσόριζαν μέ βαθειές ὑποκλίσεις, χειροφιλήματα καί ἀσπασμούς καί ἀκόμη μέ θορυβώδη εὐχολόγια. Τί συνέβαινε λοιπόν; Γιατί αὐτή ἡ παππαδική σύνοδος;

Ὅταν ἡ ἱερατική αὐτή διαδήλωση ἐπί τέλους διαλύθηκε κατεβήκαμε καί ἡμεῖς στόν ἀπελευθερωθέντα Σταθμό κι ἐρωτήσαμε τούς ὑπαλλήλους του περί τῶν συμβαινόντων. «Μά δέν ξέρατε, μᾶς ἀπάντησαν, πώς ταξιδεύατε μέ τόν Ἅγιο Σπυρίδωνα, τόν Μητροπολίτη Ἰωαννίνων;» Ὅχι δέν τό εἶχαμε καταλάβει. Γνωρίζαμε, βέβαια, πώς καί οἱ παππάδες κάποτε — ἄνθρωποι κι αὐτοί— ὑβρίζουν καί μάλιστα μέ τόν ἰδικό τους τρόπο, τόν καμιά φορά χειρότερο ἀπό ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, ἀλλά δέν ξέραμε πώς καί οἱ Ἅγιοι Δεσποτάδες, ἐξ ἴσου βάνουσα, ἄν ὄχι βανασότερα ἀπό τούς μικροῦς παππάδες τους, βλασφημοῦν καί ὑβρίζουν ἀνεξέλεγκτα, σέ δημόσιο χῶρο.

Δειπνήσαμε κάπου βιαστικά καί βρήκαμε ξενοδοχεῖο στή κεντρική πλατεία ὅπου καί κακοκοιμηθήκαμε μέ παρέα τούς πάντα καί πανταχοῦ παρόντας κοριοῦς, πού, φυσικά, δέν μπορούσαν ν' ἀπουσιάζουν καί ἀπό τό Ἄγρίνιο. Τήν ἐπομένη πολὺ πρῶτ' ἀναχωρήσαμε γιά τόν προορισμό μας, τήν Κατούνα. Εἶδαμε ἀπό τό λεωφορεῖο μας, ἀπό μακριά ὅμως, τή λίμνη Ὀζηρό, κατόπιν προχωρώντας, εἶδαμε ἀπό τό παρόχθιο πέρασμα τή λίμνη Ἀμβρακία καί λίγο μετά ἀπό αὐτή ἐγκαταλείψαμε τό μεταφορικό μας. Τό λεωφορεῖο ἦταν τῆς γραμμῆς Ἀμφιλοχίας καί ὁ δρόμος γιά ἐκεῖ περνοῦσε στή βάση τοῦ βουνοῦ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ Κατούνα. Ἀρκετή ἡ ἀπόσταση ὄφειλαμε ν' ἀκολουθήσουμε τό ἀνηφορικό γιά ἡμεῖς μονοπάτι πεζοπορικά.

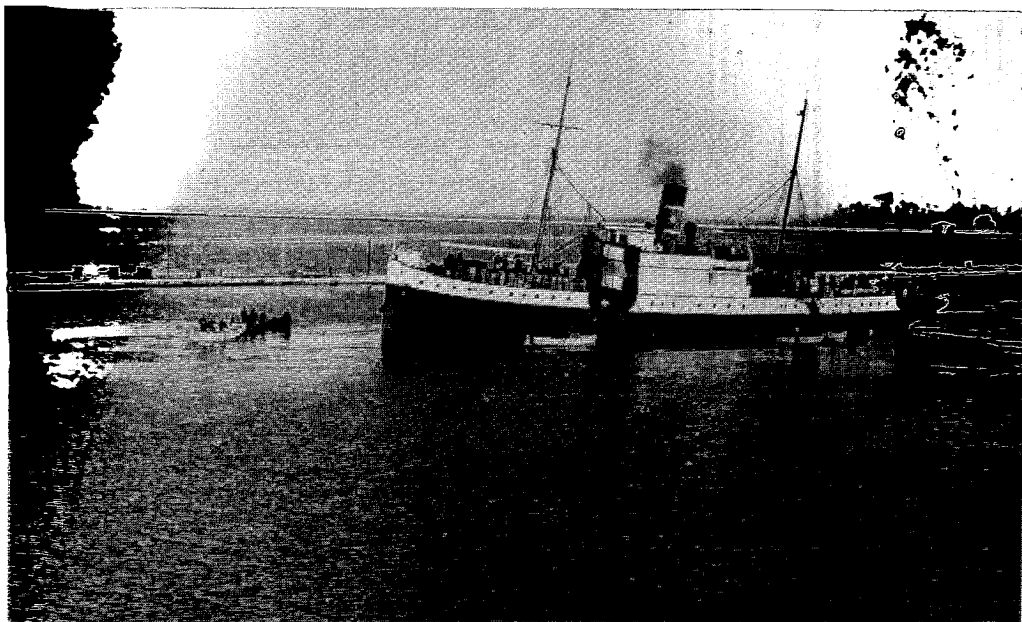
Μιά συνεχῆς παγερή λεπτὴ βροχὴ ἔπεφτε καί τό μονοπάτι γιά τήν Κατούνα εἶχε μεταβληθεῖ σ' ἓνα ὄχετό μέ παχὺ βοῦρκο. Κόλλαγαν τά παπούτσια μας στή λάσπη καί σχηματιζόταν κάτω ἀπό τό καθένα μιά ὀλόκληρη μεγάλη μπάλα, ὥστε κάθε τόσο νά πρέπει νά σταματήσουμε καί μέ ξύλα ἢ πέτρες νά τήν ξεκολλήσουμε. Πορεία κοπιώδης καί μαρτυρική, μεγάλης ταλαιπωρίας καί ἀποστάσεως, καί τό χωριό ἄφαντο ἀκόμη. Ἐπί τέλους μουσκεμένοι καί κατάκοποι φθάσαμε στήν Κατούνα μας μέ τά μαυρισμένα ἀπό τήν ὑγρασία σπίτια της καί τούς λασποβριθεῖς δρόμους, πού πολὺ πρωτόγονη καί ἀπογοητευτική ἦταν ἡ ἐμφάνισή της. Ἀναζητήσαμε τόν Πρόεδρο τῆς

Κοινότητος πού εὐτυχῶς δείχθηκε πολύ πρόθυμος καί εὐγενικός καί ἀνέλαβε ἀμέσως τήν προστασία μας.

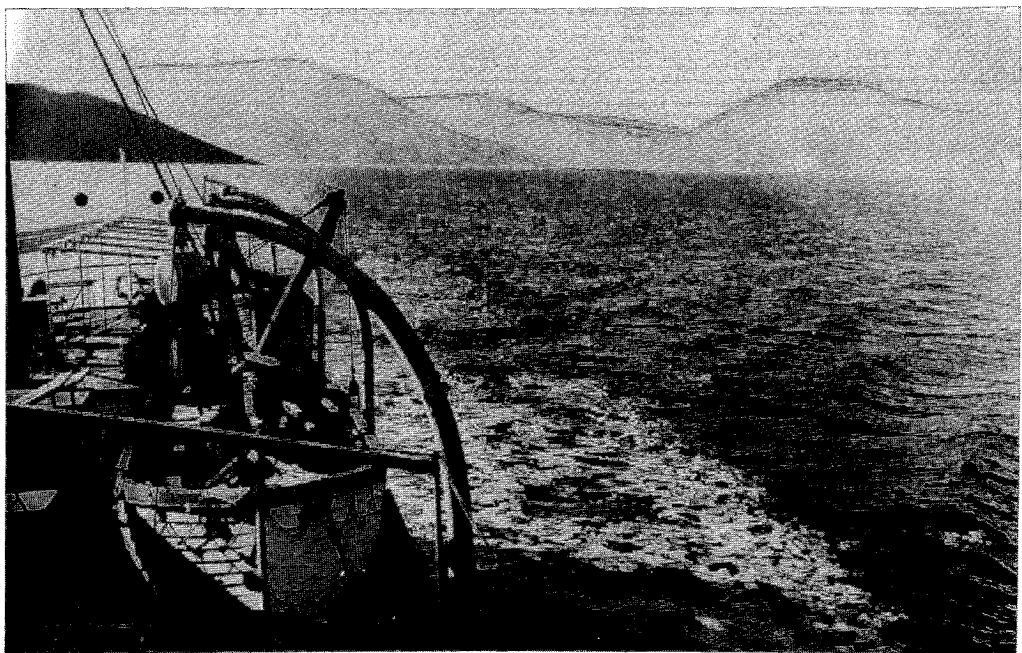
Μέ τή βοήθειά του ἡ ἔρευνά μας γιά τό μεταλλεῖο τελείωσε γρήγορα. Ἡ ἐπιστροφή μας ὅμως, τήν ἴδια ἡμέρα, σέ κάποια ἀπό τίς γειτονικές πόλεις δέν ἦταν κατορθωτή καί ἔκείνος μᾶς πῆγε σπίτι του, ἕνα ἀπ' τά καλύτερα τοῦ χωριοῦ, προσφέροντας τήν φιλοξενία του. Τό βραδυνό φαγητό μας στ' ἀρχοντικό του πλούσιο καί ἀφθονο μέχρι σκασίματος. Πρῶτο πιάτο ψάρι λιμναῖο τηγανητό ἐξαιρετης νοστιμιᾶς. Εἶδους ἀνάλογου τῆς πέστροφας. Δεύτερο πιάτο γουρουνόπουλο τοῦ γάλακτος στό φουῖρνο μέ πατάτες, ἀπό τό ὅποῖον ἔφαγα ὀλόκληρο τό μπουτάκι του. Ἀκόμη τυριά, ἐληές καί ἄλλα, κρασί και φροῦτα. Τέτοιας ποιότητος γουρουνόπουλο δέν εἶχα ξαναγευτεῖ. Θύμιζε περισσότερο κυνήγι. Μοῦ ἐξήγησαν πῶς ἦταν βοσκῆς στό βουνό καί ὄχι σταύλου καί πῶς ἡ διατροφή του εἶχε συμπληρωθεῖ μέ γάλα καί ἀφθονο βαλανίδι.

Ἀκολούθησε ὕπνος μακάριος σέ κρεβάτι μέ σκεπάσματα πολυτελεῖ καί πεντακάθαρα καί —ὅποια ἔκπληξη— μέ πλήρη ἀπουσία κοριῶν. Τήν ἄλλη ἡμέρα πρωί ἀποχαιρετήσαμε τόν ἐγκάρδιο πλέον φίλο Πρόεδρο καί φύγαμε γιά τήν Ἀμφιλοχία, συναποκομίζοντας ὡς δῶρο κι ἕνα μικρό γουρουνόπουλο, ἀδέλφι ἐκείνου πού φάγαμε, πού εἶχε ἀνατραφεῖ μέ τό ἴδιο διαιτολόγιο.

Ἡ Ἀμφιλοχία (γνωστή παλαιότερα μέ τήν ὀνομασία Κραβασαράς) ἦταν μιά μικρή πολύ γραφική πόλη, παραθαλάσσια, κτισμένη στό μυχό τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Ὁ κεντρικός της δρόμος ἦταν συνέχεια ἐκείνου πού μέ ἀφετηρία τό Μεσολόγγι διασχίζει τήν Αἰτωλοακαρνανία καί μετά τήν Ἀμφιλοχία πηγαίνει στήν Ἄρτα καί κατόπιν τά Γιάννενα. Τό μέσα στήν Ἀμφιλοχία τμήμα εἶναι ἐμπορικώτατο ἀποτελώντας σπουδαία ἀγορά γιά τήν εὐρύτερη περιοχὴ. Παρουσιάζει μεγάλη κίνηση ἀνθρώπων, τροχοφόρων καί ζώων καί ἔχει πολλά καί μεγάλα δεξιά ἀριστερά καταστήματα, κατάφορτα ἀπό κάθε εἶδους ἐμπορεύματα. Ἐνδύσεως, σιδηρικῶν, μηχανημάτων, οἰκοδομικῶν ὑλικῶν, τροφίμων καί ἄλλων. Μεταξύ τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων παρεμβάλλονται καί ἐστιατόρια καί ταβέρνες πού οἱ εἰς τίς πόρτες τους ψησταριές δουλεύουν ἀδιάκοπα, ψήνοντας ἀρνιά, γουρουνόπουλα, γαρδούμπες καί κοκκορέτσια. Ὅλη ἡ περιοχὴ μοσχοβολαεῖ ἀπό τήν κνίσσα πού ἀναδίδεται. Ὅσοι θά ἔρχονταν γιά δουλειές καί ψώνια στήν Ἀμφιλοχία ὑποχρέωσή τους θεωροῦσαν νά θύσουν κατόπιν



179. Ἡ «Πύλαρος», ἡ νεώτερη, τό κομψό βαποράκι τῆς ἄγονης γραμμῆς, πού γιά μᾶς σ' ἐκεῖνο τό ταξίδι ἔπαιξε ρόλο θαλαμηγοῦ.



180. Μέ τήν «θαλαμηγό» μας «Πύλαρο» διαπλέοντας τόν Κορινθιακό πλησιάζουμε πρὸς τήν Αἰτωλοακαρνανία.



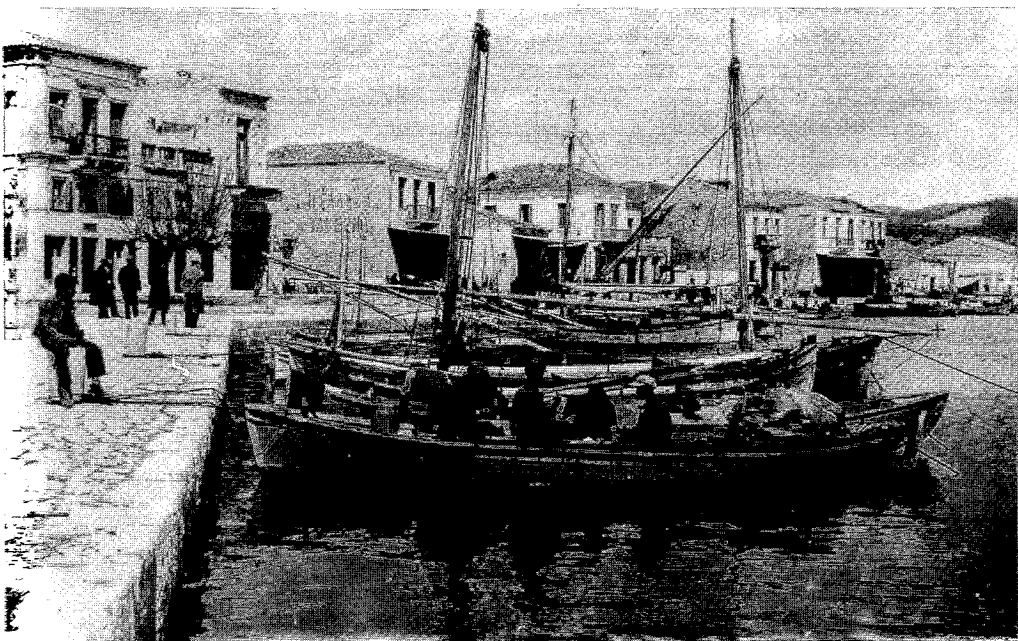
181. Στή λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγίου τά ἐκεῖ πασαλόσπιτα τῶν ψαράδων τῆς.



182. Τό χωριό Κατούνα ἓνα ἀπό τά πιά ἀπομακρυσμένα καί πλέον πρωτόγονα, ἐκεῖνο τόν καιρό, τῆς Πατρίδος μας.



183. Ἡ Ἀμφιλοχία, χτισμένη στό μυχό τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, εἶναι σπουδαῖο καί γραφικῆς ὁμορφιάς λιμάνι.



184. Στήν Ἀμφιλοχία, τά φορτηγά καΐκια καί οἱ μεγάλες ψαρόβαρκες εἶχαν τό ἀποκλειστικό ἀγκυροβολεῖο τους. Σπάνια ἤ ἀφιξή καί κάποιου πλοίου.

λιγάκι και εις τον Βάκχον με τη βοήθεια του κατάλληλου μεζέ. Κι αυτά συνέβαιναν και τότε και μεταγενέστερα, μέχρις και προ 15ετίας που εκεί ξαναβρέθηκα (Εικόνες 183 και 184).

Περάσαμε πολύ ωραία την ημέρα μας στην παραδοσιακή Ἀμφιλοχία, περιμένοντας τον έρχομό του πλοίου μας που θα κατέφθανε την επομένη. Ἡ «Πύλαρος» εκτελώντας τόδρομολόγιο τής άγονης γραμμής και πιάνοντας σ' όλα τά μικρά και μεγάλα λιμάνια τής δυτικῆς Ἑλλάδος, ακόμη και στην Κέρκυρα, είχε τέρμα του δρομολογίου της την Ἀμφιλοχία, άπ' όπου, με αντίστροφη πορεία, έγύριζε στον Πειραιά. Πολυήμερη ή ολοκλήρωση τής μακρυῆς αὐτῆς διαδρομῆς. Ἀπό τότε που κατεβήκαμε στο Κρυονέρι μέχρι τή νέα επιβίβασή μας για την επιστροφή, τρεις ημέρες ταξίδευε για τά ενδιαμέσα λιμάνια.

Και πάλι άδειο άπό άλλους επιβάτες τό πλοίο, άπολαυστικό και άνετο ύπῆρξε και τό ταξίδι μας τής επιστροφῆς, που ήταν και περισσοτέρων ημερών. Ἡ δήλωση όμως του φίλου για τό μεταλλείο είχε διατυπώσεις για τίς όποιες άπαραίτητο ήταν και νέο ταξίδι. Και συμφιλιωμένος πλέον με τίς περιπέτειές του, που αντί να μέ δυσαρεστούν μάλλον μ' εύχαριστοῦσαν, δέχθηκα να τον συνοδεύσω και σ' αυτό. Τό πραγματοποιήσαμε μετά ένα 15ήμερο, χρησιμοποιώντας πάλι την «Πύλαρο» και έχοντας βάση μας για την Κατούνα, τόσο πηγαίνοντας όσο και γυρίζοντας άπό εκεί, άποκλειστικά την Ἀμφιλοχία. Τό δεύτερο ταξίδι μας ύπῆρξε επίσης άπολαυστικό και ενδιαφέρον και ήσαν περισσότερες οί θαλασσινές ημέρες του, άφου πηγαίνοντας πιάσαμε σε πολλά λιμάνια και φθάσαμε μέχρι Κέρκυρα, όπου και παραμείναμε όλόκληρο δωδεκάωρο.



17. ΗΠΕΙΡΟΣ

(ἼΑρτα, Πρέβεζα, Ἐμίν Ἰαγᾶ, Ἰωάννινα, Πάργα)

Λίγο πρό τοῦ δευτέρου μεγάλου πολέμου, κατά τό 1938, ὑποθέσεις μου μέ ἔφεραν στήν Ἰηπειρο καί μοῦ ἔδωσαν τήν εὐκαιρία γιά τήν πρώτη περιήγησή της. Ἡ ἔως ἐκεῖ ἀπό τήν ἸΑθήνα διαδρομή γίνηκε μέ κούρσα καί τό ταξίδι μας ἦταν ὀλοήμερο καί πολύ ἐπίπονο. Οἱ ἀμαξητοί δρόμοι, πού εἶχαν πάρει τήν ἐπισημότερη ὀνομασία «αὐτοκινητόδρομοι», ἄφτιαχτοι ἀκόμη καί γεμάτοι λακούβες, εἶχαν ὡς συνέπεια τό συνεχές χοροπηδητό τοῦ αὐτοκινήτου καί ἐπομένως τό συμπράλιασμα τῶν ἐπιβατῶν του. Διασχίσαμε τήν Στερεά Ἰλλάδα, τήν Αἰτωλοακαρνανία καί πάλι διά τῆς ἸΑμφιλοχίας φθάσαμε στήν ἸΑρτα.

Αὐτή ἡ πρώτη μεγάλη πόλη τῆς Ἰηπείρου, ἡ ἸΑρτα, ἦταν τότε ἕνα μεγάλο χωριό, γραφικό, βέβαια, ἀλλά τόσο πρωτόγονο, ὥστε μόνο πόλη νά μή ἐπιτρέπεται νά τιτλοφορεῖται. Παρά τοῦτο πολλά τά ἐνδιαφέροντα, ἱστορικά καί ἀρχαιολογικά, εἶχες ἐκεῖ νά ἰδεῖς καί νά θαυμάσεις, ὥστε νά παραβλέψεις τά ἄλλα χάλια της. Τόν ἸΑραχθο ποταμό πού κυλάει δίπλα, τό παλαιό τεράστιο φρούριο, τίς πολλές ὑπέροχης ἀρχιτεκτονικῆς βυζαντινές ἐκκλησίες μέ τόν ἐξωτερικό περίτεχνο στολισμό καί τήν ἐσωτερική τοιχογράφηση, τό πολύτοξο μεγάλο γεφύρι της μέ τήν πανάρχαια ἱστορία του καί τούς θρύλους του, τήν λίγο ἔξω ἀπό τήν πόλη ἱστορική γυναικεία Μονή «Κάτω Παναγιά» καί τά τόσα ἄλλα πού, σέ κάθε γωνιά της, σοῦ θυμίζουν τήν βυζαντινή ἐποχή της καί τούς ἀγῶνες τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ 1821 (Εἰκ. 185).

ἸΑπό τίς βυζαντινές της ἐκκλησίες ἔχεις ἰδιαίτερα νά θαυμάσεις τά μοναδικῆς τέχνης μωσαϊκά τῆς «Παρηγορίτισσας» καί τό ἰδιότυπο μέ πέντε τρούλους μεγάλο οἰκοδόμημά της, τήν ἸΑγία Θεοδώρα μέ τούς πυλῶνες της καί ἐπίσης τό κομψό κτίριο τοῦ ἸΑγίου Βασιλείου (Εἰκόνες ἀρ. 186-188).

Ἡ ἸΑρτα πόλη πολυάνθρωπη, παρουσίαζε ἀπό τότε μεγάλη ἐμπορική κίνηση. Μετά τόν πόλεμο τοῦ Ἰ40 πολύ ἐξελίχθηκε, πολιτιστικά καί τουριστικά, καί σήμερα ἄλλη εἶναι ἡ ὄψη της. ἸΑπό τήν ἸΑρτα, περιτρέχοντας τόν ἸΑμβρακικό, διά τοῦ δρόμου τοῦ πότε παραλιακοῦ καί πότε μεσογειακοῦ, διά μέσου εὐφώρων ἀγρῶν καί δενδροκαλλιιεργειῶν, ἔφθασα στήν Πρέβεζα. Αὐτή

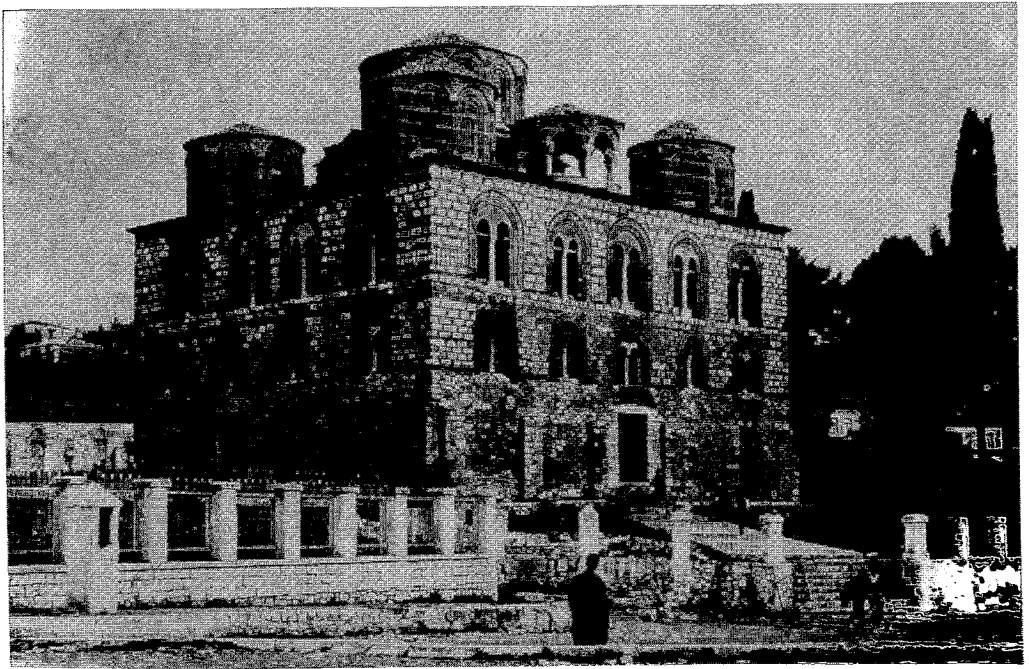
ἀκόμη περισσότερο καθυστερημένη και πληκτική δέν είχε τίποτα τό ενδιαφέρον στον επισκέπτη της νά επιδείξει. Δικαιολογούσε τό ἄγχος και τήν ἀπογοήτευση τοῦ ποιητῆ Κ. Καρυωτάκη πού τόν ὀδήγησε στήν τραγική χειρονομία τῆς αὐτοκτονίας του και πού μ' αὐτήν τήν πράξη κατάφερε μόνο νά τήν ἀνασύρει ἀπό τήν ἀφάνεια. Μόνο ἡ πρός τό Ἴόνιο ἄμμουδιά της εἶχε μεγάλη ὀμορφιά. Ἡ σήμερα πολύ τουριστικά ἀξιοποιημένη και τότε τελείως ἀγνοούμενη. Τά χρόνια ἐκεῖνα, ἰδίως κατά τίς χειμωνιάτικες βροχερές ἡμέρες, σάν ἐκεῖνες πού ἐγώ πέρασα, διασχίζοντας τά στενοσόκακα τῆς Πρέβεζας, κυριαρχοῦσαν στή σκέψη σου οἱ στίχοι τοῦ μεγάλου ποιητῆ Καρυωτάκη: «Θάνατος εἶναι οἱ κάργιες πού χτυποῦνται στους μαύρους τοίχους και στά κεραμύδια... Θάνατος οἱ λεροῖ ἀσήμαντοι δρόμοι μέ τά λαμπρά μεγάλα ὀνόματά τους».

Προχωρώντας γιά τά Γιάννενα πέρασα ἀπό τή Φιλιπιάδα και ἄλλα χωριά. Ἐπισκέφθηκα ἐπίσης τήν νεκρόπολη τῆς Νικοπόλεως μέ τά πολλά ἀρχαῖα κατάλοιπά της, τά παλαιοχριστιανικά μνημεῖα της και τό μεγάλο ἀπό τοῦβλα κτισμένο θέατρό της. Στάθηκα και μέ πολλή συγκίνηση ἐπισκέφθηκα τό μικρό χωριατόσπιτο στό Ἐμίν Ἀγᾶ, πού στέγασε τό στρατηγεῖο τοῦ Βασιλιᾶ Κωνσταντίνου, και εἶδα τά σ' αὐτό φυλασσόμενα ἀναμνηστικά τῶν μαχῶν τοῦ '13. Εἶδα κατόπιν τούς περί τά Γιάννενα προβούνους πού θυμίζουν τήν ἱστορική πολιορκία της κατά τό 1913 και τό ἀπόρθητο θεωρούμενο φρούριο τοῦ Μπιζανίου. Ἀναπόλησα τήν ἀπελευθέρωση, ἀπό τό Βασιλιά και τούς μαχητάς του, πού παιδάκι τότε τόσο μέ εἶχε ἐντυπωσιάσει και συγκινήσει, τῆς γιά ὄλο τόν ἑλληνισμό τόσο ἀγαπημένης και θρυλικῆς πόλεως. Τό θαυμασμό και τήν ὑπερηφάνεια πού κατεῖχε τότε κάθε Ἑλληνα γιά τή μεγάλη νίκη και τήν παράδοση τοῦ φημισμένου Τούρκου Στρατηγοῦ Ἐσσάτ Πασᾶ και τῶν 30.000 στρατιωτῶν του.

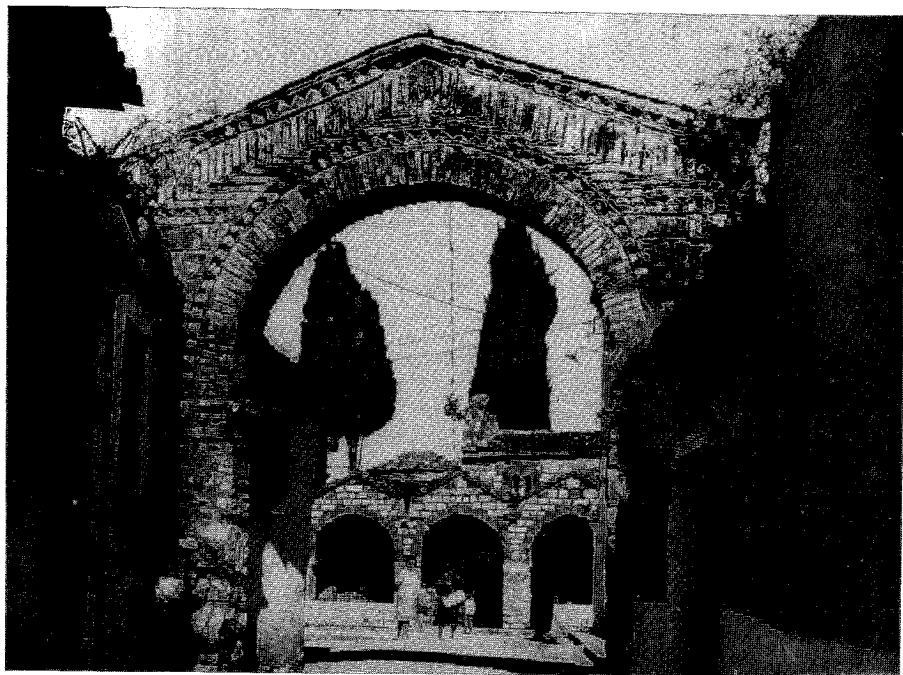
Τά Γιάννενα, ἡ πόλη πού μ' αὐτό τό ταξίδι γιά πρώτη φορά ἐπισκέφθηκα, διατηροῦσε ἀκόμη ἀρκετά τόν παλιό παραδοσιακό τύπο της και εἶχε ἰδιαίτερη ὀμορφιά και πολύ γραφικότητα. Τό κέντρο της εἶχε μεγάλα παλαιᾶς ἀρχιτεκτονικῆς κτίρια και οἱ πάρα-μέσα δρόμοι της, παρουσίαζαν μέ τά πολλά σέ παράταξη μικρομάγαζά τους μεγάλη ἐμπορική κίνηση. Συχνάζονταν πάντοτε ἀπό μεγάλο πλῆθος ἀνθρώπων. Διακρινόταν ἐπίσης γιά τό πολύ της πράσινο. Τεράστια ὀλόδροσα πλατάνια ὀρθώνονταν στίς διασταυρώσεις τῶν δρόμων της και σέ κάθε μικρό ἐλεύθερο ἄνοιγμα πού ἄφηναν τά σπίτια της.



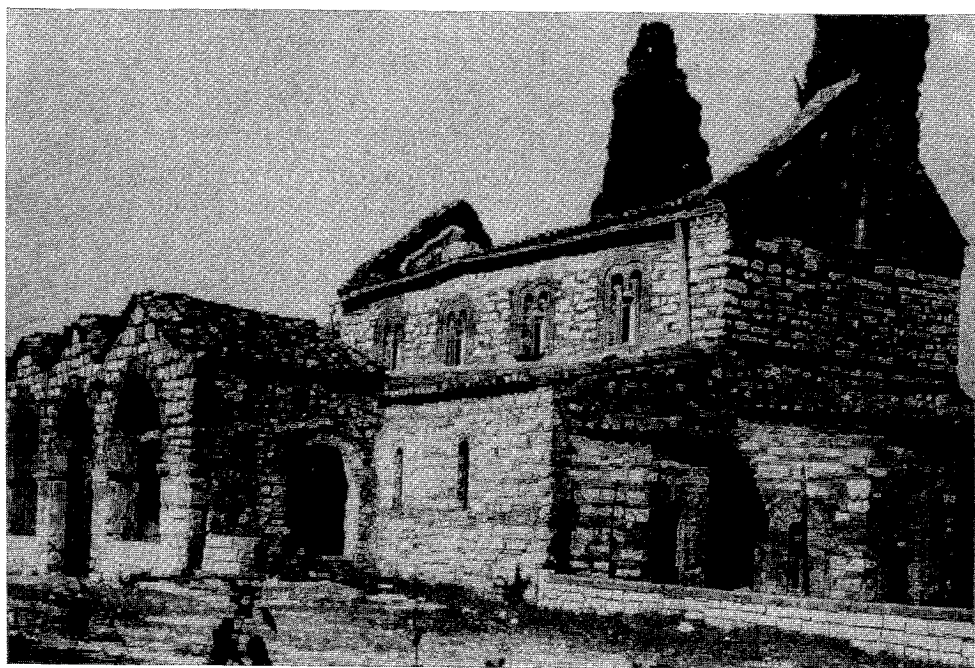
185. Ὁ Ἄραχθος μέ τό πανάρχαιο πεντάτοξο γεφύρι τῆς Ἄρτας, τό φημισμένο γιά τή μεγάλη ἱστορία του καί τούς πολλούς του θρύλους.



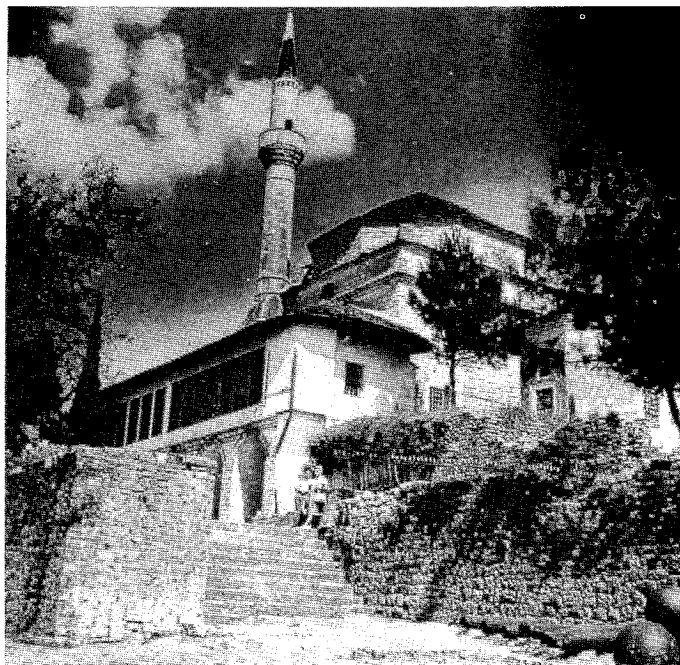
186. Ἡ ἐπιβλητική ἐκκλησία τῆς Παναγίας Παρηγορίτισσας, πού ἔχει ἰδιαίτερο ἀρχιτεκτονικό τύπο καί μοναδικό ἐσωτερικό μωσαϊκό στολισμό.



187. Ὁ Πυλώνας τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Θεοδώρας.



188. Ἡ Ἁγία Θεοδώρα, βυζαντινὴ ἐκκλησία μὲ ξεχωριστό τύπο καὶ μεγάλη ὁμορφιά.



189. Στο φρούριο τῶν Ἰωαννίνων τό ἱστορικό
τζαμί μέ τόν πανύψηλο μιναρέ του.



190. Τό πανέμορφο λιμάνι τῆς ἱστορικῆς Πάργας καί τά δύο ἐκεῖ χαριτωμένα νησάκια
του.

Τό φρούριό της μέ τήν έντός τῶν τειχῶν του παλαιά πόλη, τό μεγάλο τζαμί καί τό σαράι τοῦ Ἑλλη Πασᾶ, μέ τόν καθαρά τουρκικό χαρακτήρα τους, κινουσαν ζωηρό ἐνδιαφέρον. Ἡ παρακείμενη στό φρούριο μεγάλη λίμνη μέ τήν περιφερειακή δενδροφυτευμένη λεωφόρο σέ προκαλοῦσαν γιά ἕνα μαγευτικό περίπατο καί σοῦ ζωντάνευαν τήν πρό 120 χρόνων ἐποχή τοῦ μεγάλου τυράννου καί τῶν ἀνθρώπων του, τοῦ τότε κράτους τῶν Ἰωαννίνων, πού τόσο ὅλα ἔχουν συνδεθεῖ καί διαδραματίσει ἱστορία καί θρύλους γιά τό ἑλληνικό Ἔθνος. Τήν ἀμφιλεγόμενη προσωπικότητα τοῦ δυνάστου Ἑλλη Πασᾶ, τήν φοβερὰ ἐχθρική ἀλλά καί κάποτε φιλική γιά τούς Ἑλληνες, τήν Κυρά Βασιλική, πού στό βάθος τῆς καρδιάς της παρέμεινε πάντοτε χριστιανή καί Ἑλληνίδα, τήν ἄτυχη Κυρά Φροσύνη, μέ τό τραγικό τέλος της. Γυρίζοντας τήν πόλη αὐτή, ἐγώ ὁ μελετητής τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου μας, εἶχα κυριολεκτικά μαγευτεῖ. Αὐτή ἡ θρυλική πόλη, πού τώρα τήν γνώριζα ἀπό κοντά, πάντοτε ἰδιαίτερα μέ συγκινοῦσε ὡς ἕνα ἀπό τά σημαντικώτερα κέντρα τοῦ ἑλληνισμοῦ, πού κυριαρχικό διαδραμάτισε ρόλο γιά τήν ἀπελευθέρωση καί τήν πνευματική ἀνάδειξη τῆς Ἑλλάδος μας (Εἰκ. 189).

Ἐπισκέφθηκα ἐκτός ἀπό τίς συνδεόμενες μέ τήν ἱστορία τῆς πόλεως τοποθεσίες καί ὅλες τίς κοντινές ἐξοχές της καί ἐπίσης στό κέντρο τῆς λίμνης της τό ἱστορικό καί ἐξοχῆς γραφικότητος νησάκι. Προχώρησα καί εἶδα και πολλά, πέρα ἀπό τή λίμνη, χωριά τῆς Ἠπείρου, πού ὅλα κάτι τό δικό τους ἔχουν νά σοῦ ἐπιδείξουν καί νά σοῦ θυμίσουν. Τό καταπληκτικό μεγάλο σπήλαιο τῶν Ἰωαννίνων, πού σήμερα εἶναι ἕνα ἀπό τά τουριστικά της ἐνδιαφέροντα, τότε δέν εἶχε ἀκόμα ἠλεκτροφωτιστεῖ καί δέν ἦταν ἐπισκέψιμο.

Ἡ Ἠπειρος ἔχει καί ἄλλα πολλά σημαίνοντα χωριά καθώς καί ἱστορικές τοποθεσίες. Ὅπως τήν Παραμυθιά, τό Σοῦλι μέ τό Ζάλογγο, τήν Πάργα μέ τόν σπουδαῖο παλαιό ἱστορικό ρόλο της. Ἀπό αὐτά μόνο τήν Πάργα καί τήν περιοχή της κατάφερα ἐκεῖνα τά χρόνια νά ἐπισκεφθῶ. Ὁ ἀπέραντος ἐλαιώνας πού διασχίζεις μέχρι νά φθάσεις ἔως ἐκεῖ, ὁ πανέμορφος παραθαλάσσιος οἰκισμός της, τό λιμάνι της, τό παλαιό ἀρχαῖο φρούριό της, ὅλα μαγευτικῆς γραφικότητος καί ὁμορφιάς. Ἐνα ἀκόμη ἀπό τά ἐνδιαφέροντα τῆς περιοχῆς της καί ἡ πίσω ἀπό τό λόφο τοῦ φρουρίου ἀπέραντη ἀμμουδιά, ἕνα τεράστιο ἡμικύκλιο, μέ πίσω του τό δάσος τῶν ἐλαιῶν, εἶναι μία ἀπό τίς μεγαλύτερες καί τίς ὠραιότερες τῆς Ἑλλάδος (Εἰκ. 190).

18. ΣΤΕΡΑ ΕΛΛΑΔΑ

(Δίστομο, Ἀράχοβα, Δελφοί, Ἄμφισσα, Ἴτέα, Γαλαξίδι, Λαμία, Μικρό Χωριό, Μεγάλο Χωριό, Ναύπακτος, Ἀντίρριον)

Κατά τὰ τελευταῖα πρό τοῦ πολέμου τοῦ ἔ40 χρόνια ἐπανειλημμένως ταξίδευσα στίς περί τόν Παρνασσό περιοχές καί τίς ἄλλες τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Οἱ περιοχές αὐτές καί οἱ πολιτεῖες τους καί τὰ χωριά τους, παρουσίαζαν σέ μένα τό ξεχωριστό ἐνδιαφέρον τους γιά τὰ κατάλοιπά τους, τήν ἱστορία τους καί τήν ὁμορφιά τους.

Ἡ ὄρεινή Ἀράχοβα εἶναι κτισμένη σέ μιά ἀπόκρημνη πλαγιά τοῦ Παρνασσοῦ σοῦ παρέχει μοναδική θέα πρός τίς γύρω βουνοκορφές. Τά ἐλισσόμενα δρομάκια της, ὁ τύπος τῶν σπιτιῶν της, τά τότε μαγαζιά της, οἱ ταβέρνες της μέ τὰ προσφερόμενα φαγητά καί τό περίφημο μαῦρο ἀραχοβήτικο κρασί, οἱ τύποι ἀκόμα τῶν ἀνθρώπων της, σοῦ ἔδιναν τήν ἀντιπροσωπευτικώτερη εἰκόνα τῆς παραδοσιακῆς Ρούμελης. Λίγο πρό αὐτῆς, μετά τή Λειβαδιά, κοντά στό Δίστομο, τό μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Λουκά, μέ τήν ἔξοχη γιά τήν ἀρχιτεκτονική της ἐκκλησία του, εἶναι ἕνα ἀπό τὰ σωζόμενα σημαντικώτερα βυζαντινά κτίσματα, μέ τήν καλύτερη στό ἐσωτερικό τους διακόσμηση. Οἱ μωσαϊκές εἰκόνες πού καλύπτουν τούς τοίχους της, ἄριστα διατηρημένες, εἶναι ὑπέροχης τεχνικῆς. Θεωροῦνται μοναδικῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας, ἀπό τίς καλύτερες τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς (Εἰκόνες 191 καί 192).

Προχωρώντας οἱ Δελφοί συναρπάζουν καί καταπλήσσουν μέ τὰ θαυμάσια ἀρχαιολογικά κατάλοιπα πού καταλαμβάνουν αὐτό τό φυσικό στίς πλαγιές τοῦ Παρνασσοῦ μπαλκόνι. Μέ τήν ἀπίθανη ὁμορφιάς θέα πρός τά ἀπέναντι βουνά καί τήν χαράδρα πού τά χωρίζει, μέ κατάληξη στό βάθος τή θάλασσα τοῦ Κορινθιακοῦ. Οἱ Δελφοί μέ τούς Ναούς, τά Ἱερά, τούς Θεσαυρούς, τό Θέατρο, τόν Ἱππόδρομο καί τά τόσα ἄλλα, ἀποτελοῦν, ἀκόμη λόγω τῆς τοποθεσίας ὅπου βρίσκονται καί τῆς ἱστορίας τους, τόν πλέον σημαντικό καί ἐπιβλητικό ἐρειπιώνα

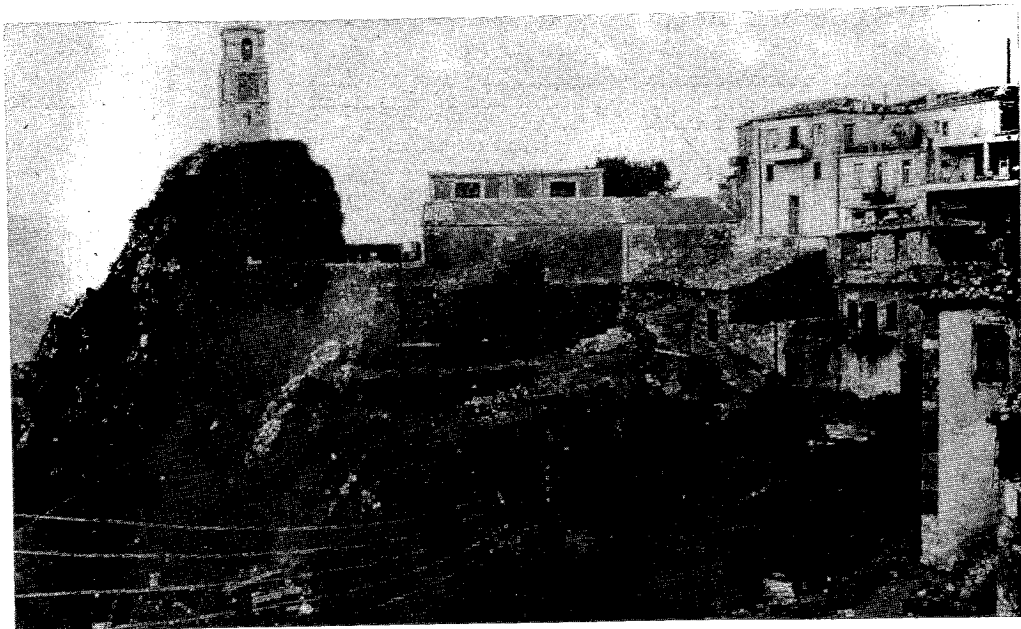
πού μᾶς διασώθηκε ἀπό τήν κλασσική ἀρχαιότητα. Τό Μουσεῖο τους ἐπίσης παρουσιάζει στόν ἐπισκέπτη του ἀπαράμιλλου κάλλους γλυπτά καί ἄλλα ἔξοχα ἐκθέματα. Μεταξύ αὐτῶν καί ὁ Ἕνιοχος, χάλκινον ἄγαλμα ἐξαιρετικῆς τέχνης καί μοναδικοῦ κάλλους, πού εὐρέθη εἰς τούς Δελφούς καί θεωρεῖται ἀπό τά ὠραιότερα διασωθέντα ἔργα τῶν ἀρχαίων γλυπτῶν μας (Εἰκόνες 193 καί 194).

Ἡ Ἄμφισσα γραφική ὠραία μικρή πολιτεία διατηροῦσε ἐπίσης ἀναλλοίωτο τόν παλιό ρουμελιώτικο τύπο της. Εἶναι κτισμένη στά πρῶτα ὑψώματα τοῦ Παρνασσοῦ, στό ἄκρο τῆς μεγάλης πεδιάδας πού φέρει τό ὄνομά της καί εἶναι φυτεμένη σ' ὅλη τήν ἔκτασή της ἀπό τεράστιες ποτιστικές ἐληές. Αὐτές πού παράγουν τίς χονδρές φαγώσιμες «ἐληές Ἄμφισσης», πού εἶναι οἱ νοστιμώτερες καί οἱ χορταστικώτερες μεταξύ τῶν ἄλλων ἐπιτραπέζιων.

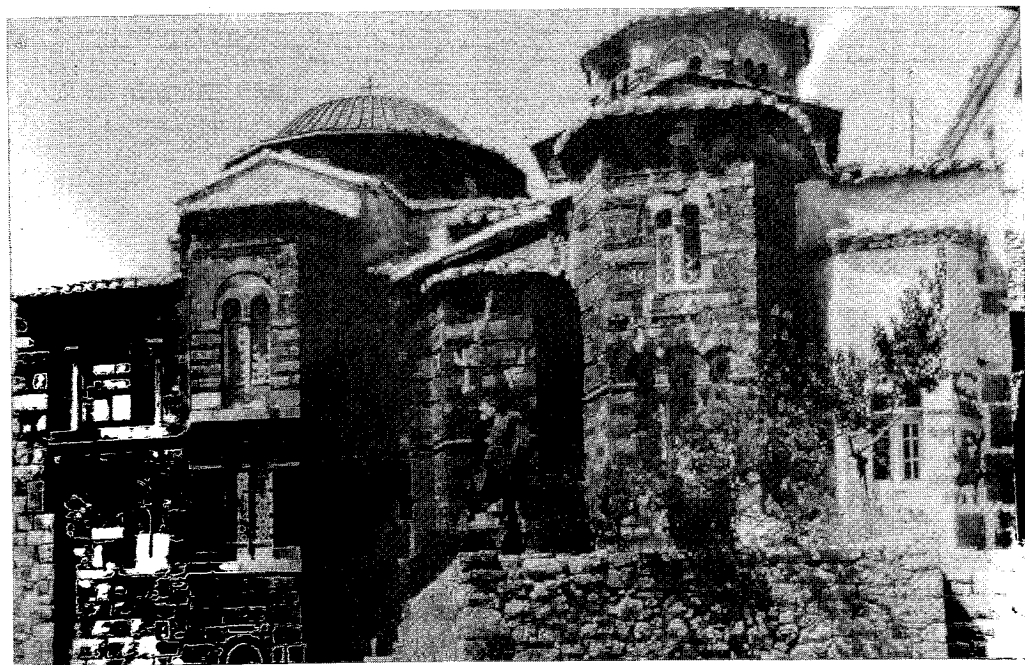
Ἡ Ἰτέα κατόπιν, μικρός τότε παραθαλάσσιος οἰκισμός, στό μυχό ἀσφαλοῦς κόλπου πού εἰσχωρεῖ βαθιά μέσα στή στεριά, ἀποτελοῦσε τό ἐπίνειο ὅλης τῆς περιοχῆς. Ἀπό ἐκείνη τήν ἐποχή παρουσίαζε μεγάλη ἐμπορική κίνηση καί κάποια βιοτεχνική καί βιομηχανική δραστηριότητα. Ἰδίως γιά τήν παρασκευή καί τήν ἐξαγωγή τῶν ἐληῶν τοῦ τύπου «Ἄμφισσης» πού εἶχαν ζήτηση μεγάλη καί στήν Ἑλλάδα ἀλλά καί στό ἐξωτερικό. Ἡ Ἰτέα ἐξελίχθηκε ἀπό τότε σέ περιποιημένη μικρή πόλη μέ βιομηχανική ἀνάπτυξη, τουριστική κίνηση, λόγω τῶν γειτονικῶν της Δελφῶν, καί ὡς σπουδαιότερο ἐξαγωγικό λιμάνι τῶν γειτονικῶν της μεταλλείων βωξίτου.

Τό Γαλαξίδι, ἱστορικό ναυτικό κέντρο, τόσο γιά τόν ἄλλοτε μεγάλο ἐξ ἰστιοφόρων στόλο του ὅσο καί γιά τήν ναυπηγική του δραστηριότητα, ἄκμαζε πολύ μέχρι τῶν μέσων τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ὄταν τό πρωτοεπισκέφθηκα, πρό τοῦ πολέμου, βρισκόταν σέ πλήρη ἐγκατάλειψη. Δρόμος γιά ἄ κεί δέν εἶχε κατασκευασθεῖ καί ἡ μετάβαση γινόταν δύσκολα, μόνο ἀπό τήν Ἰτέα διά θαλάσσης. Γι' αὐτό καί παρά τήν μεγάλη ἱστορία του καί τήν γραφική ὁμορφιά του πολύ ἐβράδυνε ἡ τουριστική ἀνάδειξή του. Εἰς ὄφελος ἀσφαλῶς τῆς διατηρήσεως ἀναλλοίωτης τῆς πολιτιστικῆς του ἀξίας, ὡς ὑποδειγματικῆς ναυτικῆς πολιτείας τῶν πρώτων χρόνων τοῦ 19ου αἰῶνα. Γιά τήν Ἑλλάδα τό Γαλαξίδι εἶναι ἀπό τίς περιοχές πού ὡς σύνολον ἀποτελοῦν ἐξαίρετο μουσειακό κατάλοιπο (Εἰκ. 196).

Ἄρκετά μακρύτερα, κοντά στό Ἄντίρριο, βρίσκεται

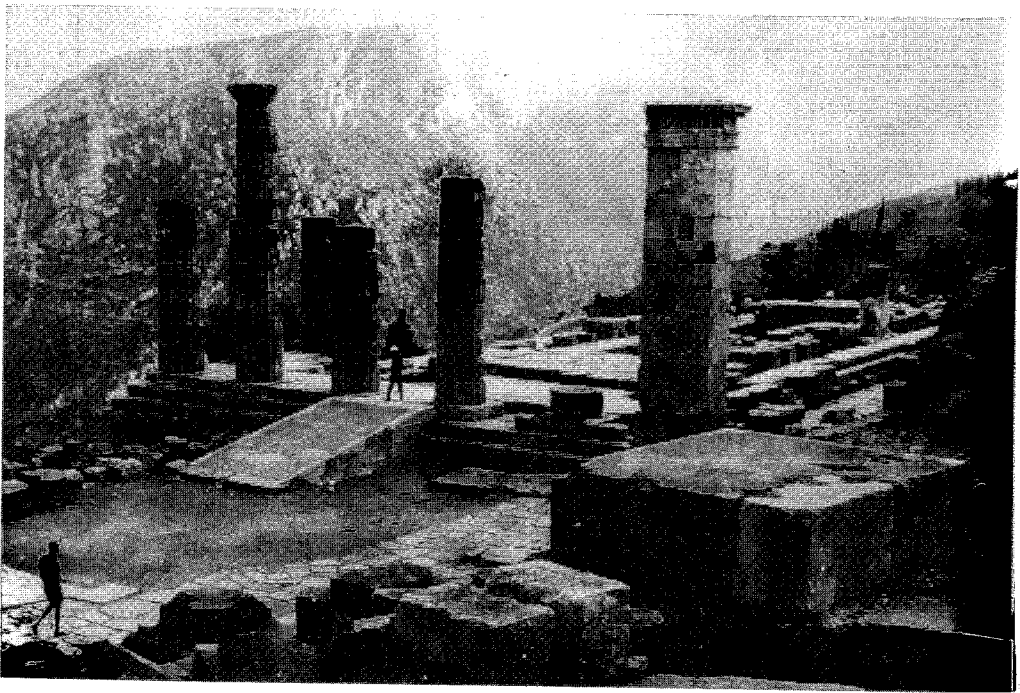


191. Ἡ Ἀράχοβα στήν ἀπόκρημη πλαγιά τοῦ Παρνασσοῦ μέ τό ρολοί στὸν ἐξέχοντα βράχο, πού ἀποτελεῖ τό χαρακτηριστικό της σῆμα.

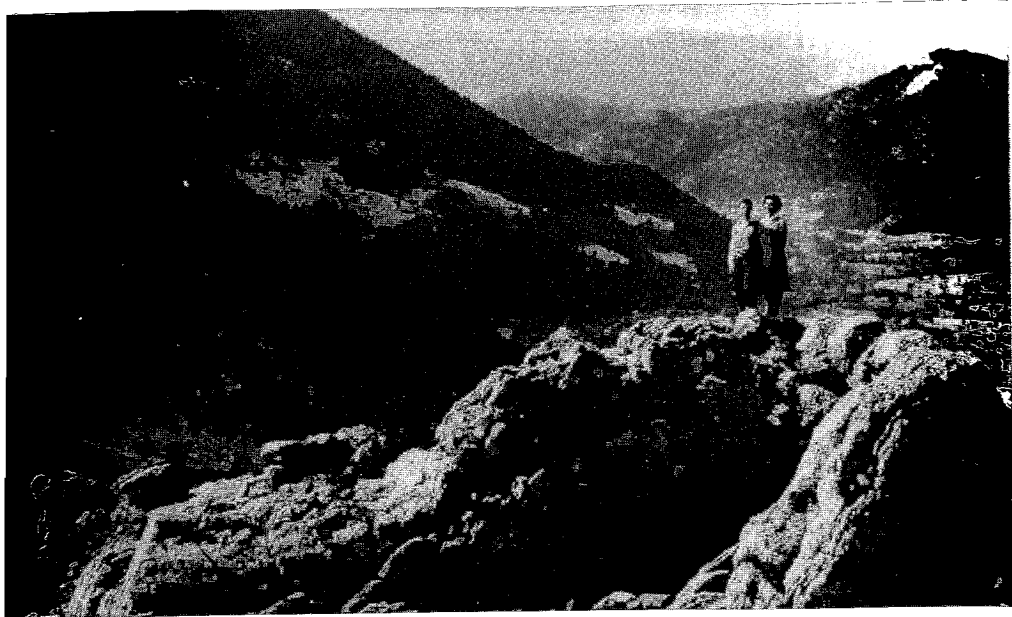


192. Ἡ ἔξοχη γιά τήν ἀρχιτεκτονική της ἐκκλησία τῆς παρά τό Δίστομο Μονῆς Ὁσίου Λουκά, ἀπό τά ἀξιολογώτερα βυζαντινά κατάλοιπα.

193. Τό θαυμασίας τέχνης
ἀπό χαλκό ἄγαλμα τοῦ
Ἡνιόχου, κατὰ τήν τότε
στό Μουσεῖο τοποθέτησή
του. Ἄπό τό ἄρμα πού
ὀδηγοῦσε ἔχουν σωθεῖ μό-
νο τά πόδια τοῦ ἀλόγου
του.



194. Ἄπό τόν ἐκτεταμένο ἐρειπιώνα τῶν εἰς τούς Δελφοὺς ἀρχαίων κτιρίων.



195. Τά ἀπέραντα δάση ἐλάτων πού περιβάλλουν τό Καρπενήσι καί μέσα σ' αὐτά, χαμένα, τά περίφημα: Μικρό καί Μεγάλο Χωριό.



196. Τό Γαλαξίδι, ἡ γραφικὴ ναυτικὴ πολιτεία μὲ τὴ μεγάλη Μητρόπολή της, τ' ἀρχοντικά της καί τό ἀσφαλές παλαιό λιμάνι της.



197. Στά χωριά τοῦ Παρνασσοῦ ἐξακολουθεῖ νά εἶναι καθημερινή ἀπασχόληση ἡ ρόκα ἀλλά καί τό σύμβολο γιά κάθε γερόντισσα.



198. Τό πυκνό ἐλατόδασος τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κοντά στό χωριό Λάσπη, εἶναι ἓνα ἀπό τά καλύτερα τῆς Ἑλλάδος.

ἐπίσης ἡ πανέμορφη Ναύπακτος, παραθαλάσσια πολίχνη μέ τόν ξεχωριστό ἰδικό της τύπο. Παραμένει σάν μιά μεσαιωνική ὀχυρωμένη πόλη, ὕστερα ἀπό τά διασωζόμενα τμήματα τῶν τειχῶν πού τήν περιέβαλλαν, τό μοναδικῆς γραφικότητος ὀχυρωμένο λιμανάκι της καί τό ὑπερκείμενο μεγάλο καί ἄριστα διατηρούμενο φρούριό της. Ἡ λίγο πάρα-ἔξω παραλία της μέ σειρά, δίπλα στό κύμα, γιγάντεια γέρικα πλατάνια, ἀποτελεῖ, σπάνια γιά τήν Ἑλλάδα, ἐξοχική τοποθεσία ὁμορφιάς καί εὐχάριστης ἀναψυχῆς.

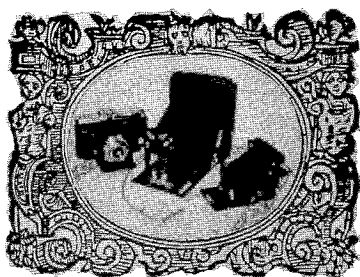
Ἡ Ναύπακτος πάντοτε ἐνδιαφέρουσα καί ἐξαιρετικά γραφική, διακρίνεται καί γιά τήν μεγάλη ἱστορική της παράδοση. Στήν πρό αὐτῆς θαλάσσια περιοχή ἔλαβε χώραν τό 1571 ἡ μεγάλη ναυμαχία, πού ἡ ἱστορία τήν διαφυλάσσει μέ τό ὄνομά της, τῶν ἠνωμένων στόλων τῆς Βενετίας, τοῦ Πάπα καί ἄλλων κρατῶν τῆς Εὐρώπης, κατά τοῦ ἐπίσης μεγάλου Τουρκικοῦ στόλου τόν ὁποῖον καί ὀλοκληρωτικά κατέστρεψε. Θεωρεῖται πώς αὐτή ἡ νίκη ἀποτέλεσε ἀνασχετικό φραγμό κατά τῶν κατακτητικῶν, γιά ὀλόκληρη τήν Εὐρώπη, προσπαθειῶν τῶν Τούρκων πού σημείωναν μεγάλες ἔως τότε ἐπιτυχίες.

Τό Καρπενήσι, ἀπομονωμένο μέσα στό κέντρο τῶν βουνῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, κατέχει τή θέση τῆς φυσικῆς πρωτεύουσας αὐτῆς τῆς εὐρείας περιοχῆς. Τό πρῶτο ταξίδι μου γιά ' κεῖ τό ἔκανα ἐπίσης λίγο πρό τοῦ πολέμου τοῦ '40 καί τότε τό πρωτογνώρισα καί τό θαύμασα. Ἡ μικρή αὐτή ἱστορική πόλη εἶναι κυριολεκτικά χαμένη μέσα στά ἀπέραντα δάση της. Πηγαίνοντας γιά τό Καρπενήσι πέρασα προηγουμένως ἀπό τή Λαμία, πού μοῦ ἀνανέωσε παλαιές παιδικές ἀναμνήσεις. Τήν εἶχα πρωτογνωρίσει καί εἶχα διαμείνει μαζί μέ τή μητέρα μου ἐπί ἀρκετές ἡμέρες κατά τό Σεπτέμβριο τοῦ 1912, λίγο πρό τοῦ πολέμου μας μέ τούς Τούρκους. Εἴμαστε προσκεκλημένοι τοῦ θείου μου γιατροῦ, πού διηύθυνε τότε τό στρατιωτικό της νοσοκομεῖο, ἕνα ἀπ' τά μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Θυμᾶμαι πώς πνιγμένη ἦταν στό χακί καί παρουσίαζε ὀργασμό δραστηριότητος. Ὅλοι μέ ἐνθουσιασμό καί πίστη γιά τή νίκη προετοιμάζονταν γιά τόν ἀναμενόμενο πόλεμο.

Στό Καρπενήσι διέμεινα στό ἀρκετά πρωτόγονο τότε ξενοδοχεῖο του, πού βρισκόταν στό μεγάλο ἐμπορικό δρόμο του, λίγο πρό τῆς κεντρικῆς του πλατείας. Ἐχοντας τό Καρπενήσι ὡς βάση περιόδευσα ὀλη τή γύρω περιοχή. Γύρισα ὀλα τά κοντινά του δάση καί τίς κατάφυτες πλαγιές τῆς κοίτης τοῦ γειτονικοῦ

Καρπενησιώτη ποταμοῦ. Τά ἔξοχου κάλλους πάρα-πέρα δάση ἑλάτων, τό «Μικρό Χωριό», τό «Μεγάλο Χωριό», τή «Λάσπη» (τώρα λέγεται Ἵγιος Νικόλαος) καί ἄλλα γύρω, πού πνίγονται ἀπό τό πράσινο τοῦ θαλεροῦ ἑλατου. Τοῦ ἑλατου πού τόσο ἀφθονεῖ καί τόσο εὐκόλα φυτρώνει ὥστε στούς περίξ καλλιεργούμενους ἀγρούς τῶν κηπευτικῶν νά ξεπετάγονται παντοῦ τά ἑλατάκια καί νά τά ξερριζώνουν ὡς ἀνεπιθύμητα ζηζάνια (Εἰκόνες ἀρ. 195, 197 καί 198).

Μέ μάγευσε ἡ πρώτη μου ἐπίσκεψη στήν περιοχή τοῦ Καρπενησιοῦ καί ἔκτοτε πολλές φορές σ' αὐτή ξαναταξίδευσά. Ὁ ἀτέλειωτος δασικός πλοῦτος, ἡ ὁμορφιά ἀλλά καί ἡ ἀγριότης τῶν χαραδρῶν, προχωρώντας μέχρις τόν Προυσό, συναρπάζει τόν ἐπισκέπτη τους. Τόν Προυσό καί τό ἐκεῖ μοναστήρι τῆς «Παναγίας τοῦ Προυσοῦ», τοποθεσίες ἀπροσπέλαστες τότε λόγω τῆς ἀνυπαρξίας δρόμου, τίς ἐπισκέφθηκα πολύ ἀργότερα, φθάνοντας καί πάρα-πέρα μέχρι τή μεγάλη γέφυρα τῶν Κρεμαστῶν καί τήν ὁμώνυμη μεγάλη λίμνη. Ἡ μέχρι ἐκεῖ διαδρομή εἶναι ἀπό τίς ἀπολαυστικώτερες τῆς Ἑλλάδος καί μπορείς νά τήν συνεχίσεις, πάντοτε ἐνδιαφέρουσα, καταλήγοντας στό Ἰαγρίνιο.



ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΙΩ.Δ. ΚΑΝΔΗΛΗ
«Η ΕΛΛΑΔΑ ΟΠΩΣ ΤΗΝ ΕΖΗΣΑ ΚΑΙ ΤΗ ΓΝΩΡΙΣΑ»
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΜΑΪΟ ΤΟΥ 1990
ΣΤΗ GRAMAK - ΜΑΚΕΔΟΣ ΕΠΕ
ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΥ 19, ΤΗΛ. 3630068
Η ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ
ΤΟ ΜΟΝΤΑΖ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΤΑ ΤΟΥΜΠΑΝΑΚΗ
ΚΑΙ Η ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΑΠΟ ΤΟ ΜΙΧΑΛΗ ΜΑΚΕΔΟ

ΕΚΔΟΣΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΤΑΣΟΣ ΠΙΤΣΙΛΟΣ
ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 4, ΤΗΛ. 3211237, ΑΘΗΝΑ